

જૈન ધર્મ અને એકતા

જૈન ધર્મ! એક જ છે
તે શ્વેતાશ્રવણ સૂત્રો
તથા ત્રિગુણ શાસ્ત્રો-
ના અનંતરેણ આપી
અપદ્મ નીલે બતાવતુ,

મ પ્રદાયો સબધી
ઐતિહાસિક તથા
સૈદ્ધાન્તિક હકીકતો
રજૂ કરતુ તથા એકતા
માટે સર્વ મ પ્રદાયોના
સમન્વયના વ્યવહાર
ઉપાયો દર્શાવતુ પુસ્તક

*

લેખક—સ પાદક

નગીનલાલ ગિરધરલાલ શેઠ

પ્રકાશક—શ્રી જૈન સિદ્ધાન્ત સમાજ (રજીસ્ટર્ડ) ની વતી
 શ્રી નગીનદાસ ત્રિવેદી, રૂપક, લેખિયન રોડ,
 સાનિસન મુબઈ ૭

૫ દે લી
 આત્મિક

૨૦૧૬
 વીર સ
 ૨૪૮૬
 જી ન
 ૧૬૧૦

કિ મ ત
 મ ત જી

મુદ્રણસ્થાન—આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ ભાવનગર
 મુદ્રક—હરિલાલ દેવચંદ શેઠ, ભાવનગર

પ્રસ્તાવના

બૃત્તકાળની ચોવીસીઓમાં, વર્તમાનમળની ચોવીસીમાં તથા ભવિષ્યકાળની ચોવીસીઓમાં એમ ત્રણેય કાળમાં જૈનધર્મ એક જ છે અને એક જ રહેશે, એમ ભગવાન મહાવીરે કહેતું છે એમ જૈનધર્મનો દરેક સપ્રદાય માને છે અને છતાં જૈનધર્મ અનેક સપ્રદાયોમાં વહે-ચાયેલો છે એ સત્ય હપ્તકત નજરે જોવાય છે ત્યારે એ સપ્રદાયના અનુયાયીઓ ભગવાનના વચનને માનતા નથી એમ સત્યશોધક સહેજે સમજી શકે તેમ છે

ભગવાન મહાવીરે જૈનધર્મનું મૂળ અનેકાંતવાદ છે એમ બતાવેતું છે એ વાત સર્વ જૈન સપ્રદાયો માને છે અને છતાં તેઓ પોતા-પોતાના સપ્રદાયની પુણિમા એકાંતવાદ ધારણ કરે છે એ સત્ય હપ્તકત છે અને તે બતાવે છે કે આ સર્વ સપ્રદાયવાદીઓ ભગવાન મહાવીરના વચન કરતા પોતાના વચનની મહત્તા વધારે ગણે છે નિષ્પક્ષપાતપણે અવનોખ્ત કરનાર આ વાત સહેજે સમજી શકે તેમ છે

જિનેશ્વરદેવ, નિર્મલચક્ર અને જૈનધર્મને ન માને તેને ત્રિધ્યાત્વી ગણવા એવું ભગવાન મહાવીરે કયન છે, પરંતુ આ સપ્રદાયવાદીઓ પોતાને સાચા જૈન અને બીજા જૈન સપ્રદાયોને ત્રિધ્યાત્વી કહેતાં જરાય અચકાતા નથી એ આગિત કરે છે કે આ સપ્રદાયવાદીઓ ભગવાન મહાવીરના વચન કરતાં પોતાના વચનની મહત્તા પ્રણી વધારે ગણે છે

સર્વ તીર્થ કરોએ જૈનધર્મ ફેલાવ્યો છે, જૈનધર્મનું પ્રતિપાદન કર્યું છે પરંતુ દોષપણ તીર્થ કરે પોતાના નામથી ધર્મ ચલાવ્યો નથી કે તીર્થ(ચતુર્વિધ સમ)ની પોતાના નામથી સ્થાપના કરી નથી એ વાત કપૂન કરવા છતાં પણ સ્થાનકવાસીઓએ તો પોતાને ભગવાન

મહારીગથી પણ વધારે જ્ઞાની સમજીને જનવા । વરમા ।—મહારીગના નામથી ચતુર્વિધ સવની ગ્યાપના કરી છે, એટલે કે ગ્યાનકૃપાસીઆ માને જે કે જનવાન મહારીગ પોતાના નામથી ધર્મતીર્થ નદિ ચલાવવાની જૂન કરી હતી તે જનવાન મહારીગની જૂન રચા । ૥ ૥ સીઓએ હવે સુધારી છે અને આમ જનવાનની, સર્વ તીર્થ કર જનવાનોની મજીર આશાનના કરી ધર્મમા સૌથી નીચ ઉતરવાની ગ્યા । વામીઓએ પહેલ કરી છે

જેને જૈનધર્મ તરફ અને સર્વ તીર્થ કર જનવા । મહારીગ તરફ સહેજ પણ પૂજ્યભાવ હોય તેઓ આવી જનની વર્તણૂક કરી શકે નદિ અને જના આવી સર્વ વર્તણૂક યર્ષ છે એટલું જ નદિ પાડ એવી વર્તણૂક કરામા જૂન ધર્ષ છે એમ પણ એ જૈન સમ્રાટો માનના નથી ત્યાર એ જૈન તરીકે મને આ વાત ખરેખર ઘણી જ રમ્મ ભરેલી લાગે છે

શુ જૈનો બાવા હોઈ શકે ? જૈન મુસોમા જૈન સાધુઓ અને આવેળના જે જ્ઞાતિ વાચકામાં આવે છે તેવા સાધુ કે આવક અત્યાગે કપાલ નજરે પડે છે । આમણને વેડે મણાય તેટલા અપવાદ હોય તો તે છુટી વાત છે પણ આપણે જનવાન મહારીગના વચનોને અવમણીને આપણી મેજે જ આપણી પાપમાની નોતરી છે એમ કોઈને પણ વિચારના ખાત્રી થશે

આપણે બધાય પોતાને જૈન તો કહેવડાવીએ છીએ જ પણ તેની સાથે જ શ્વેતાશ્વર, દિગ્જ્વર, સ્થાનશ્વાસી કે તેગપચતુ વિરોપણ તો જરૂર લગાડેલું જ હોય છે અને તેમ કરામા અભિમાન પણ તેટલું જ બતાવાય છે પરંતુ એ અભિમાનયા પોતાને તેમજ સમાજને કેટલું નુશ્સાન યાય છે અને યર્ષ ગ્યુ છે તે કોઈ જોતું નથી, એ જ મોટા ખેડની વાત છે

દિદમા સૌથી મોઘે જાગ, ધડો જ મેટો ભાગ જોનોનો દતો તે
આજે સૌથી નાનો ભાગ થઈ ગયો છે ગામડો, પ્રવાનો, કર્મચારીઓ
મેટો ભાગે જોનો દતો તે બધા અચાંચે અજોનો જ છે આ શુ ઓછુ
નુકસાન છે ? અને હજુ પણ જા નુકસાન આપણે સદન કરતા જ
રહીશું ? તો તો પડી જોનોનું નામ બુસારાનો જ વખત આવે

જોન તરીકે આપણે નામૂદ થતુ ન દોષ તો હવે આપણે જાનતુ જ
જોધએ આપણા બેભાવ મગડી આપણે એકસપ થતુ જ જોધએ
અને આપણે સી પાગીએ તો બેભાવ મગડા તે સદેલી જ વાત છે
બેભાવ દતો નદિ એ નિર્વિવાદ વાત છે અને ને મારથી ઉત્પતિ નથી
એ પણ બોક્ષણ જ છે તેથી બેભાવ મગડી એકસપ થતુ એ જ
એક બેપરકર માર્ગ છે અને તે માત્ર અપનાવવો જ જોધએ તે માટે
દમનો સમય સાનુકૂળ છે

પ્રાચીન કાળમા ગૌદૌ, વેદિકા વગેરે અન્ય ધર્મોઓ પોતાના
ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે શાસ્ત્રાર્થી વાદવિવાદ કરવાનું આદરણ
કરતા અને પત્નીશરૂ નેમા ફાવી શકે તેમ ન દોષ ત્યાં જેવાધિજિન
મંત્રોની સંગ્રહ સેના આવા વાદવિવાદમાં જમે તે પણ ફોદમદ થાય
પણ તે ફોદ સત્યરૂ ન મજાલ તે ફોદ મનની નદિ પણ જગ
જાગીની ચલાય.

એ અન્ય ધર્મોઓનો એક જોનોને પણ હાગ્યો દતો અને જોનો
તો અદોઅદર જ એટલે જુદાજુદા જોન સમગ્રાયો વચ્ચે જ વાદવિવાદ
કરતા દતો અને તેમાં ધનુ વાત તો સમ્યક્તા પણ પ્રમાણી બેસતા દતો

પરંતુ હવે જમાનો બદલાયો છે લોકો વાદવિવાદની પદ્ધતિને ધૂત્તાની
નજરે જુએ છે આજે લોકો સપની, સમ્યક્ની કિમત, મદતા સમ
જતા થયા છે વાદવિવાદમાં કયાપરતિનું જોર રહે છે એ વાત લોકો

સમજતા થયા છે એટલું જ નહિ પણ લગવાનનો ધર્મ તો ક્યાપનાશનો છે એ વાત પણ ચોક્કસ હવે સારી રીતે સમજવા લાગ્યા છે

જોનાના સપ્રદાયોના મતભેદો કારણ ક્રિયાકાંડની ભિન્નતા છે જોનાની સર્વ સપ્રદાયો જોન તત્ત્વ-સિદ્ધિતોને એક સમજા માને છે ત્યારે ક્રિયાકાંડની ભિન્નતાથી એકતામાં, સમાનમાં ફાલ નાખવી અને જુદા પડવાની કે જુદા ગણવાની જરૂરીયાત મળતી એમાં ભુલ્લિખતા શી છે ?

આજે વ્યવહારમાં દરેક જોનમાં સમજનની મુખ્ય જરૂરીયાત બતાવાય છે તેમજ સમજનની જરૂરીયાત દેખાય છે તેવી જ રીતે ધર્મમાં પણ સમજનની જરૂરીયાત દેખાય છે

આપણે હવે ખંડનાત્મક વૃત્તિના સદતર ત્યાગ કરીને સર્વ જોનોએ એકત્ર થવાની, મઝન કરવાની ખાસ જરૂર છે “ અન્ય લિંગે સિદ્ધા ” જેવી જોનોમાં ઉદાર વૃત્તિ છે પણ તે હાલ છુપાઈ ગઈ છે તેને હવે બહાર લાવવાની જરૂર છે ક્રિયાકાંડની બાબતમાં પ્રત્યેક જોનને તેની મરજી મુજબ ક્રિયાકાંડ પસંદ કરવાની છૂટ આપી જોન સિદ્ધાંતને માન નારા સર્વે આપણા સમાજમાં છે એવી બાબત સાધર્મી વાતસલ્ય બાવથી એકત્ર થઈ આપણ સમાન કરવાની જરૂર છે

આ કામમાં શ્રાવક શ્રાવિકઓની સાથે ત્યાગીઓના—સાધુ સાધ્વીઓના પણ સંપૂર્ણ સહકારની આવશ્યકતા છે સાધુ સાધ્વીઓએ હવે ખંડનમંડન કરીને કાટકુટ કપેશ ઉપજાવનારા ઉપદેશને તથા દર્શ સાધર્મીવાતસત્યનો ઝરો આપ્યા જોન સમાજમાં વહેતો થાય તેવો ઉપદેશ કરવાની જરૂર છે

સાધુ સાધ્વીઓનું ધ્યેય અંધાત્મ જ્ઞાનપ્રચારનું હોય જોઈએ તે ધ્યેય અત્યારે બહુ જોઈ બની ગયું છે અને સાધુ સાધ્વીઓ પોતાના પથપ્રચારનો ઉપદેશ, સપ્રદાયવાદના પોષણનો ઉપદેશ કરી સમાજને

કુરુક્ષેત્ર બનાવવાનું અને કપાલની જુદી કરવાનું હોડી દબાવે હવે ભગવાન મહાવીરે પ્રરૂપેલા અધ્યાત્મમાનનો પ્રયાગ કરવામાં અને જૈનોનું સમઠન કરવાના કામમાં લાગી જવું જોઈએ સાધુ સાધ્વીનું એ જ સાચું કર્તવ્ય છે

સગાનની ઇચ્છા હોય તે જૈનોનું સમઠન કરવું તદ્દન સહેલું છે પણ સમઠનની ઇચ્છા જ ન હોય અથવા પોતાની ખીની ખસવા કેવાની ઇચ્છા જ ન હોય તો જૈનોનું સમઠન મુશ્કેલ પણ તેટલું જ છે

જૈનોના દરેક સમ્રાટમાં અમુક સાધુઓ તેમજ ધાવકો પોતાનો પક્ષ ખૂબ મજબૂતીથી પકડી ગળનાના હિમાયતી છે જ પણ તેમનું જોર આ જમાનામાં દિવસે દિવસે ઓછું થતું જાય છે અને નવી પ્રજા તો એવા સુસ્ત સમ્રાટવાદીઓને જગપણ મથુકારો નહિ એમ અત્યારના અનુભવ ઉપરથી ચોખ્ખું દેખાય છે

એટલે દુગ્ધતમા જ નહિ તો પણ બહુ જ નજદીકના ભવિષ્યમાં વખત એવો આવશે જ કે જૈનોને એક જ યથા વિના છૂટકો નથી એમ સંપૂર્ણ ખાતરી થશે તેથી આપણ સગાન કેવી રીતે સરેનાઈથી થઈ શકે તેમ છે તે બતાવવાનો આ પુસ્તકમાં અત્ય પ્રયાસ કર્યો છે

આ પુસ્તકની અદર અમે પડિત શ્રી બેચરદાસ દોશીના “ જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થવાથી થયેલી હાનિ ” નામના પુસ્તકમાંથી કેટલાક અવનરણો આપેલા છે તેમજ પડિત શ્રી સુખનારાયણના લખાણોમાંથી અવનરણો આપેલા છે તે સબધમાં થોડું રખણીકરણ કરવાની જરૂર દેખાય છે.

પડિત શ્રી બેચરદાસ તથા સુખનારાયણની હાલમાં કેટલીક અમદાવાદ માન્યતાઓને લીધે ગાઢ રૂઝિચુસ્ત સમ્રાટવાદીઓ તેમની લખાણને અસ્પર્શ જેવું ગણે છે તેમનું બહુ જ લખાણ ખોટું છે

છે અથવા પ્ર પે છે

જે જે બામનમા એ પડિતનોઓની અથદા હોય તે તે બામનનું તેમનું લખાણુ યથાર્થ ન હોય તે સમજી ચકાર તેમ છે પરંતુ તે સિવાયની બામનોમા તો સાચા મુમુક્ષુનું કર્નવ્ય એ કે કે એ પડિત શ્રીઓના લખાણુ નિષ્પક્ષપાતપણે તપાસવા અને વિચારવા જોઈએ

અહીં આ પ બેચગાસના લખાણના જે અવતરણો ટાકેલા છે તેમા કોઈ અથદાવાળી વાતને સબધ નથી તેમણે તેમના લખાણોમા ઐતિહાસિક અને સૂત્રોની માફીઓ આપી છે તેમનું આ પુસ્તક હાવાને ધણા નેરોં થઈ ગયા હોવા છતાં તેમની ઐતિહાસિક કે સૂત્રની એક પણ વાતને કોઈ ખોટી દેરાવી ચક્યુ નથી કારણ કે તેમણે એની અદર ઐતિહાસિક અને સૂત્રોના ઉદ્દેશો ટાળીને જ સત્ય વાત લખેલી છે

પડિત શ્રી મુખનાનંદ પણ પ્રખર ઐતિહાસિક અન્વેષક છે અને તેમનું ઐતિહાસિક સંશોધન એટલું બહુ બહુ છે કે તે જૈન જૈનેતરોમા એક સરખી રીતે જાન્ય છે

એને જે સપ્રદાયવાદીઓ એ બને પડિતશ્રીઓના અવતરણોને અપ્રત્યક્ષ ગણાવતા હોય તેઓ સત્યાર્થી નથી એમ જ કહી શકાય કારણ સત્યાર્થી મુમુક્ષુ તો મને તેની પણ સત્ય વાત હોય તે કબૂલ કરે જ એટલે એવા રિચિયુસ્તો સત્યને અપનાવતા ઇચ્છતા નથી એમ જ કહી શકાય

સર્વ જૈનોના એકમત, સમજનના ગરના સૂચવતું આ પુસ્તક સર્વ વાચકો ખ્યાનથી બે ત્રણ વાર વાંચી જઈને બની વાત લક્ષમા રાખશે તો સમજાનું લાભ સર્વે થઈ પડશે એમ આશા રાખુ છું

ચોક નગીનદાસ ગિરધરલાલ

પ્રકાશકનું વક્તવ્ય

આ સમાજી સંસ્થાનથી જ તેનો ઉદ્દેશ જૈન ધર્મના સર્વ સંપ્રદાયોની એકતા માટેનો મુખ્યપણે રહેલો છે તેને અનુસરીને અમારા જૈન સિદ્ધાન્ત શાસ્ત્રિકોમાં અતારનચાર એકતા માટેના સચક ભેખો પ્રસિદ્ધ થતા ગયા છે

હાલમાં એ વિષયમાં કાંઈક વિશેષ ભેખો પ્રગટ કરવામાં આવ્યા હતા તે ભેખો જૈન સમાજ માટે વિશેષ ઉપયોગી હોવાથી તેનો સમ્પદ પુસ્તકરૂપે બહાર પાડવાની અમને વાંચી તરફથી સૂચના મળી હતી

તેને અનુસરીને એકતાને સજની સર્વ મુખ્ય જાળતોના વિવેચન સહિત અને સર્વ સંપ્રદાયોના સમન્વય અને એકતા માટેના વ્યવહાર સૂચનો સહિતનું એકતાની સંજવિતના દર્શાવતું આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરતાં અમને ધણું આનંદ થાય છે “એક જ ધર્મ” ભેખ મૂળ ઇષ્ટાયેતો તેમાં ધણું સુધારાવધારા કરીને વ્યવસ્થિત રીતે પ્રકાશ પાડીને આ પુસ્તકના પહેલા આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે

મુનિમહારાજો, વિદ્વાનો, પડિતો આ પુસ્તકમાંની સર્વ હયાકતો

ધ્યાનથી વાચીને હૃદયમાં ઉતારશે અને એકતાની દિશામાં યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરશે તો અમને ઘણો નિશ્ચય આનંદ થશે

આ વિષય ઘણો મદ્યવનો છે, ઘણો જ જરૂરી છે અને તેથી સમન્વય, એના મબલમાં નિર્ણય લેના વખત વાગે તે પણ આભાવિક જ પરંતુ તે દરમિયાન સર્વ સપ્રદાયોના ચતુર્વિધ સત્રો નીચેની બામતો પાળવાનું નક્કી કર્યું તોપણ એકતાની નજીક સત્વર પહોંચી શકશે

એકતા માટે દશ નિયમો

આપણે તો કરે જ

- ૧ કોઈપણ એક સપ્રદાયે બીજા સપ્રદાયને મિથ્યાત્વી કહેવો નહિ. ત્રિનગમ દેવ, ગુરુ, ધર્મને માને તેને મિથ્યાત્વી કહે તે અસત્ય બોલવાનું પાપ વહોરે છે માટે તેવા પાપમાં પડવું નહિ
- ૨ કોઈપણ એક સપ્રદાયે બીજા સપ્રદાયની વિરુદ્ધની વાત કરવી નહિ કે ખડનમડનના પુસ્તક બહાર પાડી વિરોધ જમાડવો નહિ તે જ પ્રમાણે સામયિક પરોમાં કે વ્યાખ્યાનોમાં કે ભાષણોમાં એક બીજા વિરુદ્ધ બોલવું નહિ કે ખડનમડનની ચર્ચા કરવી નહિ
- ૩ સ્થાનકવાસીઓ મૂર્તિપૂજને અને ન માને પણ તેમણે શ્વેતાચર તથા દિગ્બર મૂર્તિપૂજકો સાથે સહકાર રાખવો, તેમના ઉત્સવોમાં બનતા સુધી ભાગ લેવો એ જ પ્રમાણે દિગ્બરો તથા શ્વેતાચરોએ સ્થાનકવાસીઓના ઉત્સવોમાં ભાગ લેવો
- ૪ દરેક સપ્રદાયે એ જ બીજાના મુનિ મહાત્માઓના વ્યાખ્યાનો સાંભળવા જવું

- ૫ એક બીજા સપ્રદાય વચ્ચે ઝડપા ઉત્પન્ન કરવા નહિ ઝવડા ઉત્પન્ન થાય તેવું વર્તન કરવું નહિ મૂર્નિષૂઝ, ઉપાશ્રય, તીર્થ વગેરે માટે કે તેની માનિશી માટે કાઠપણુ બનના ઝડપા ઉત્પન્ન કરવા નહિ અને ઝવડા ઉત્પન્ન થયેન હોય તેન અનેકાંત દષ્ટિથી અને શ્રાતુમાવથી સમાધાન કરવું, આગેવાનો માગ્દન સમાધાન કરાવવું જરૂર પડે તો બન્નેની સહિયારી માલિખી રાખવી અને શ્રાતુમાવથી સનાહસ પથી વર્તન કરવું પણ બદલાવ અને મમત્વ હોય રાખી કોટોં ચડવું નહિ
- ૬ ઉપાશ્રયો, તીર્થો, મંદિરો જે મમતાવના નયુક્ત હોય ત્યાં એક બીજાએ સરસાર્થ કરી, જોડુકમી કરી, ઝવડા ઉત્પન્ન કરવા નહિ પણ શ્રાતુમાવ દર્શાવી વાતાવરણુ શાન અને પ્રેમમય રાખવું
- ૭ કાઠપણુ એક સપ્રદાયે બીજા સપ્રદાયની વિરુદ્ધ ઉગ્રરણીભયાં સેજો લખવા નહિ, લાપણુ કરવા નહિ, બ્યાખ્યાનો કરવા નહિ કે એક બીજા વિરુદ્ધ અયોગ્ય ભાષા વાપરી બોલવું લખવું નહિ એક બીજાની વાત બોલી હોય તો સાસ્ત્રીય રીતે, સૈદ્ધાંતિક રીતે દલીલ કરીને, સત્ત સાસ્ત્રના ઉત્તેજ આપીને સત્ય જાણવા સમ જવાની ખાતર સૌમ્ય ધાર્મિક ભાષામાં ચર્ચા કરી શકાય
- ૮ કાઠપણુ સપ્રદાય તરફથી જે કંઈ પુસ્તક બહાર પાડવામાં આવે તે સાપ્રદાયિક દષ્ટિથી તૈયાર નહિ કરના શુદ્ધ જૈન ધર્મને અનુસરીને જ તૈયાર કરીને બહાર પાડવું એટલે તે સર્વ જૈનોને એ સગળુ ઉપયોગી થાય ખામ જરૂર પડે તો પુસ્તકમાં તે ઠેકાણે માન્યતાબેદ દર્શાવી શકાય
- ૯ સરકાર તરફથી કે અજૈનો તરફથી જૈન ધર્મના કાઠપણુ ફિરકા વિરુદ્ધ કાઠપણુ પ્રવૃત્તિ થાય ત્યાર તેની સામે બેદરબોહ કરવામાં બધા સપ્રદાયોએ સાથ આપવો

- ૧૦ જૈન ધાર્મિક તહેવારોની ગળા માટે સરકારમાં અંગીકરણ કરવી હોય, તે માટે કોશીય કરવી હોય ત્યારે સર્વ સમ્રદાયોએ એકઠા થઈને સમુક્ત રીતે અરજી, કોશીય કરવી, અને તે તહેવારના દિવસો નક્કી કરવા માટે તિથિના ઝઘડા કરવા નહિ પણ સર્વેએ એકઠા મળી એ- તિથિ નક્કી કરીને પછી જ સરકારને સમુક્ત અરજી કરવી

દરેક સમ્રદાયની મુખ્ય સરથાઓ, કોન્ફરન્સો, સ્વધો, મુનિમહારાજો તથા આગેવાનો ઉપરના દય નિમોને અનુસરવાનું હરાવે અને તે પ્રમાણે તે દરેકના સામયિક પત્રોમાં જાહેર કરે તો આપણે સર્વ જૈનો એકનાની એકદમ નજીક આવી જઈશું એ નિ સંદેહ છે

જૈન સિદ્ધાંત સમા

અ નુ ક મે શ્લોકા

પ્રતાપના	૩
પ્રકાશકનું વક્તવ્ય	૬

ભાગ પહેલો

સપ્રદાયવાતુ અનિષ્ઠ	૨
પ્રકરણ	

૧ જૈનધર્મના સર્વ દિરકાઓનો સમન્વય-એકતા કેમ થાય ?	૩
૨ સૂત્રો અને આગમ	૭
સૂત્રો સદતર વિચ્છેદ મળાની દિગ્બરોની માન્યતા	
સાચી નથી	૮
૫ સુખવાનજીનો અભિપ્રાય	૧૧
એકાંત આગ્રહનું પરિણામ.	૧૩
એકાંત આગ્રહથી તુકશાન	૧૪
સૂત્રો અમાન્ય કરવાથી તુકશાન	૧૬
૫ સુખવાલજીનો અભિપ્રાય	૧૭
પ્રવેતાનર દિગ્બરનું આગમ સાહિત્ય અને પ્રકાશન	૨૦
૩ મૂર્તિપૂજા	૩૨
મૂર્તિપૂજાથી દાનિ	૩૨
મૂર્તિપૂજા એ સપ્રદાયવાદ છે	૩૨
દશ લક્ષણ ધર્મ જ સાચો ધર્મ	૩૩
સદ્ગુણ ધર્મના પ્રદેશમાં પહોંચવી દાનિ	૩૪
મૂર્તિપૂજાની શરૂઆત	૩૭
મૂર્તિ સળધી ઐતિહાસિક હકીકત	૩૮
સૂત્રમાં ભગવાનની પૂજાનો દાખલો	૪૧

વીતરાગની મૂર્તિ આ તે કેવી વિકલ્પના ?	૪૬
જિન પ્રતિમા જિન સરિખી	૪૯

૪ શ્વેતામરત્વ-દ્વિગ્જવરત્વ	૫૪
ભ મહાવીરનો અચેતકધર્મ	૫૫
શ્વેતાખર સાહિત્ય	૫૬
અચેતકધર્મના નિયમ	૫૮
સુવિધાનો દુરુપયોગ	૬૩
અચેતકતાને જિનકરપણુ નામ અપાયુ	૬૪
જિનકરપ વિચ્છેદ ગયાની ઘોષણા	૬૫
ઉપધિની સખ્યામા વૃદ્ધિ	૬૬
અચેત અને નમનનાના અર્થમા પરિવર્તન	૬૭
વલ્લ સકમણુ સાધન છે	૭૩
દ્વિગ્જવર સાહિત્યના આધારે	૭૮
જિનવર ત્રયોમાના ઉત્તેજો	૮૨
દ્વિગ્જવર મુનિ શ્રી રત્નાકરવર્ણીનો અભિપ્રાય	૮૩
૫ મુનિશ્રી કત્યાણવિજયજીનો અભિપ્રાય	૮૪
મૂર્ત્તિ એ જ પરિમિત છે	૮૭

૫ સ્ત્રીમુર્તિ	૯૦
----------------	----

૬ સમન્વય કેમ થાય ?	૯૭
સમન્વય સંભવિત ક્યારે ?	૯૭

(૧) સૂત્રો આગળો	૯૯
શ્વેતાખર સૂત્રો	૧૦૦
જિનવર ત્રયોમા પૂર્વાપર વિરોધ	૧૦૫
શ્વેતાખર સૂત્રોમા પારસ્પરિક વિરોધ અને	
અનભેદના કારણો	૧૦૬
શ્વેતાખર સૂત્રોના અનુયોગો	૧૦૭
દ્વિગ્જવર શાસ્ત્રોના અનુયોગો	૧૦૯

તર્કવાદ	૧૧૦
કાર્મિક અને શૈલ્પાન્તિક મતને	૧૧૪
શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રના ઉદ્ધારો	૧૧૫
(૨) મતિપુત્ર	૧૧૯
(૩) શ્વેતામત્વ દિગ્ગજરત્વ	૧૨૨
(૪) બીમુક્તિ	૧૨૫
૭ પદ્યપદ્ય પદ્મો સમન્વય	૧૨૭

ભાગ બીજો.

ઐતિહાસિક સૈદ્ધાન્તિક સેજા અને સૂચનાઓ.

૧ સિદ્ધાન્ત પ્રકારો (સંકલિત)	૧૩૫
૨ શ્વેતામત્વ દિગ્ગજરત્વ (પડિત બેચરદાસજી દોશી)	૧૪૫
૩ દિગ્ગજરો કથારો છૂગ પદ્મા ? (પ મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજ)	૧૫૯
૪ મહાપ્રાપ્તતા શી રીતે ? (પડિત બેચરદાસજી દોશી)	૧૬૭
૫ સગર્ભ વિચારમસ્તુતિ (મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ)	૧૭૩
૬ જૈનધર્મની એકતા સંબંધમાં ઠંઠક સુઝાવ (શ્રી અમરચંદ્ર નાહટા)	૧૮૬
૭ કાળ જ્ઞાન વર્ત્તવ ચિતામણી (તપસ્વીજી માણેકચંદ્રજી મહારાજ)	૧૫૬

૮	એકતા માટે તપસ્વીજી માણેકચંદ્રના ઉદ્દારો	૨૧૫
૯	દિગ્ગજર મ્વેતાગર વાદ (પદ્મનાભ જૈન)	૨૨૧
૧૦	જૈનધર્મ અને સમાજ (પદ્મનાભ જૈન)	૨૩૧
૧૧	આપણી હાલની સ્થિતિ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર)	૨૪૦
૧૨	નિષ્વાત્વ એટલે શું ? (ન જિ રોહ)	૨૪૬
૧૩	સ્થાનધ્વાસી મ્વેતાગર દિગ્ગજર ચંદ્રોનો સમન્વય (સ્થા. ણા શ્રી આત્મારામજી)	૨૫૨
	અનેકર્ત વિચારણા (મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી)	૨૬૨
	સાંપ્રદાયિક દુરાગ્રહ (મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી)	૨૬૩

જૈન ધર્મ અને એકતા

ભાષા પહેલો

એકજ ધર્મ

લેખક—સ પાદક

નગીનદાસ ગિરધરલાલ શેઠ

સમદાયનાદનુ ચર્ચા

સમગ્રપ્રયોગો કથાવધાન

સ્વચ્છતા દુરિયતમાનવોત્તિ ।

સમગ્રપ્રયોગો કથાવધાન

આત્માનુચિતે વર આપ્યા ॥

સમદાયચરિત્ર માણસ પશુ કથાવધાન (સમદાયની
ખાતર હોય તો પશુ) પોતાના જીવનની કુર્મતિ કરે ॥ ત્યારે
સમદાય વગરનો માણસ કથાવધાન અમારે પોતાના આત્માને
ઉચ્ચપદ પર સ્થાપિત કરે છે

નાશામ્બલે ન પિતામ્બલે,

ન તર્કવાદે ન ચ સમ્બલે ।

॥ પશુસેવાપ્રયોગે ન મુક્તિ,

કથામુક્તિ કિંતુ મુક્તિર્વ ॥

દિગ્ગજ ચર્ચ જવામાં કે એતાળર ચર્ચ જવામાં મુક્તિ
નથી તર્કવાદમાં કે તત્ત્વવાદમાં મુક્તિ નથી સમદાય પક્ષમાં
કે દ્વિગ્ગજ ચર્ચમાં મુક્તિ નથી પરંતુ કથાવધાન, રામદેવથી
મુક્તિ મેળવવામાં જ મુક્તિ છે

—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ

પ્રકરણ પહેલું

જૈન ધર્મના સર્વ દિગ્ગજોના
સમન્વય-એકતા કેમ થાય ?

જૈન ધર્મ જ મોક્ષમાર્ગ છે અને જૈન ધર્મ એ જ છે તેમાં કોઈ સપ્રત્યય નથી, દોઢ થકે જ નહિ સપ્રદાય એટલે મતભેદ અને મનામ્. પરંતુ મનામ્હથી કદી મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી.

મનુષ્યનું બહુ મોક્ષ પ્રાપ્તિનું છે અથવા હોવાનું જોઈએ અને મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે મનુષ્યે શુદ્ધ ધર્મ જાણવો જ જોઈએ કારણ કે શુદ્ધ ધર્મ જ જાણવાથી જ સાચો ધર્મનું આરાધન થઈ શકે, એટલે કે સપ્રદાય-વાદમાથી મુક્ત થઈને શુદ્ધ ધર્મની ઓળખ કરીને તેનું આરાધન કરવું જોઈએ.

સપ્રદાયવાદ તે જૈન ધર્મની બહારની વસ્તુ છે. સપ્રદાય-વાદ તે એકાંતવાદ છે, કપાયવાદ છે અથવા કપાયયુક્તવાદ છે. એટલે સપ્રદાયવાદ તે સાચો મોક્ષ માર્ગ નથી, સાચો આત્મધર્મ નથી જ.

ભગવાન મહાવીરે અનેકાતનાદ પ્રણયો છે એટલે કે પરતુને દરે બાજુથી તપાસીને નિર્ણય કરવાની આજ્ઞા કરાવી છે તે આજ્ઞાનું ઉદ્દેશ્ય ધન કરીને કોઈ પણ સપ્રદાય જે બાબતમાં એકાંતવાદ ધારણ કરે ત્યાં તે સપ્રદાય ભગવાનની આજ્ઞા બહાર વર્તે ॥ એમ શ્લોકસંભાવનું જોઈએ.

સપ્રદાયનું કારણ મતભેદ મતભેદનું મુખ્ય કારણ અભિમાન છે, બીજું કારણ અણુસમજ અથવા અજ્ઞાન છે પરતુ જે માણસ ભગવાન મહાવીરની આજ્ઞાને પ્રધાન માનતો હોય તે અનેકાતનાદનો આશ્રય લીધે અને મતભેદને મહત્વ આપે નહિ ભગવાનના સાચા ભક્તમાં, સાચા અનુયાયીમાં સપ્રદાયવાદ હોઈ શકે જ નહિ, સપ્રદાયવાદી ભગવાન મહાવીરનો સાચો ભક્ત, સાચો અનુયાયી હોઈ શકે જ નહિ.

એકાતનાદ એટલે જોડું જ્ઞાન અથવા અજ્ઞાન અને એકાતવાદ હોય ત્યાં આત્મધર્મ નથી, એટલે કે જે કોઈ જ્ઞાન આત્માને મોક્ષમાર્ગમાં થયે તે સાચું જ્ઞાન છે. જે કોઈ સૂત્ર કે જે કોઈ શાસ્ત્રમથ આત્માને મોક્ષપ્રાપ્તિના રસ્તે થયે તેજ સાચું સૂત્ર, શાસ્ત્ર કે મથ છે. તે જ સત્શાસ્ત્ર છે, ભલે પછી તે ગમે સપ્રદાયનું હોય, આત્મધર્મ તરફ ન વાળે તે કુશાસ્ત્ર જ છે. તેજ પ્રમાણે જે વાચન તથા અવલુ આત્મવિકાસ કરે તે જ સાચું વાચન અવલુ છે અને આત્મધર્મ તરફ ન વાળે તે વાચન અવલુ નિષ્ફળ છે, વખતનો દુરુપયોગ છે.

ભરમગ્રહે (કાળગ્રહે) તેનો ભાર ભજવ્યો અને જૈન ધર્મના દુરુદ્ધા કરી નાખ્યા ભાગ્યભરમા સૌથી મોટી સખ્યામાં ફેલાયેલો જૈન ધર્મ આજે તદ્દન નાના વર્તુળમાં સમાઈ ગયો છે ત્યારે હવે જૈનોએ વાગ્દત્ત ધરણી જરૂર છે અનેકાંતના થી પરપરના મતભેદ મીઠાઈ એકતા કરવાની, સમન્વય કરવાની અનિવાર્ય જરૂર છે.

મારી તો આ છદ્મીની એ આકાશ છે દશવર્ષ પહેલાં મેં ત્રણે કિરકાની એકતા માટે ઈનામી હરિકાષ્ઠી, નિબધ પણ લખાવ્યો હતો, સમન્વય કે એકતાની વાત કબ્બી એ કાંઈ એટલું કાર્ય નથી પણ સાડ કાર્ય છે. અન્યત્ર, આવી વાતથી શાદ ઇચ્છુત સપ્રદાયવાદીઓ મારા સામે છેડાઈ પડે અને મને ગાળો પણ આપે એ તદ્દન સંભવિત છે પરંતુ મને જેમ માન પ્રતિજ્ઞાનો મોહ નથી તેમ સાપ્રદાયિક વિરોધ કે ગાળોનો ડર પણ નથી, અને એકતાના આદોલનો ફેનાવવા તે ધર્મ મેવાનું જ એક કાર્ય છે એમ દુ માનુ છું

તેથી જિજ્ઞાસુ ભાઈઓના આગ્રહને માન આપીને આ સંબંધમા મારા વિચારો દુ ક્રમા બખવા પ્રેરાયો છું એકતા માટે સમન્વયની જરૂર છે અને સમન્વય માટે મનમોઢે જે ઢાગણે અથવા જે રીતે ઉત્પન્ન થયા તે અને મૂળમા સત્ય શુ છે તે સૌથી પહેલા જાણવાની જરૂર છે તે જાણ્યા પછી સમન્વયનો વિચાર કરી શકાય

જૈન ધર્મની મુખ્ય ચાર શાખા છે—(૧) સ્થાનકવાસી, (૨) તેગપથી (૩) શ્વે મૂર્તિપૂજક અને (૪) દ્વિગર

પહેલાં તો એ મુખ્ય કાટા જ હતી—શ્વેતાગર અને દ્વિગર અને મૂર્તિપૂજક હતા પરંતુ શ્વેતાગરો આગમ સૂત્રોને માને છે ત્યારે દ્વિગરો મૂળ સૂત્રોને વિરોધ ગયા કહીને ઉપનબ્ધ સૂત્રોને માનતા નથી તેથી દ્વિગરો તેમના નવા બનાવેલા આગમ પ્રધાને માને છે

સ્થાનકવાસીઓ શ્વેતાગર જ છે પરંતુ શ્વે સૂત્રોમા મૂર્તિપૂજનના મનનિશાન નથી તે સામિત કરીને સ્થાનકવાસીઓ મૂર્તિપૂજને માનતા નથી પરંતુ સૂત્રોમા મેરૂ પર્વત ઉપર, દેવનોમ્મા વગેરે ઠેકાણે શાશ્વતી મૂર્તિ હોવાનું લખેલું છે ત્યાં તે શાશ્વતિ મૂર્તિઓ હતી અને છે એમ કહ્યું કરે છે

તેરાપચ સ્થાનકવાસીમાંથી જ નીમ્નેય છે અને દયાદાન સગધીના તેમના વિચાર ખીજા બધા જૈન સપ્રદાયોથી નિરાળા છે

સમન્વય અથવા એકતા સગધી લખવા પહેલાં મતભેદના મુખ્ય મુદ્દાઓ આપણે જાણી લેવા જોઈએ તેથી પહેલાં મતભેદના મુદ્દાઓની વાત લખુ છું. અત્યારે જણાવા જોઈએ તો મતભેદના મુદ્દા ધણા ચર્ચાજન્ય પરંતુ મુખ્ય મતભેદ તો ચાર જાનતનો કહી શકાય તે જો પ્રમાણે—

- (૧) સૂત્રો માં ય અમાન્ય છે તે
- (૨) મર્તિપૂજા સૂત્રસિદ્ધિ નથી અને મોક્ષસાધક નથી માટે અમાન્ય છે
- (૩) શ્વેનાબરત્વ અને દિગ્બરત્વ
- (૪) અભિગ્નિત

પ્રકરણ બીજું

સૂત્ર આગમ

સૂત્ર આગમનો સમન્વય કરવા માટે બે રીતે વિચાર કરવાનો છે—
(૧) દ્વિબરો સૂત્રોને વિચ્છેદ ગણેના માને છે તેથી શ્વેતાબરોના સૂત્રોને દ્વિબરો માન્ય બહુતા નથી (૨) શ્વેતાબરોમાં પણ જુદા જુદા સપ્રધાયો પોતપોતાના સૂત્રો માને છે અને પોતપોતાના સૂત્રો પ્રગટ કરે ■

મૂળ તો બહુધરોએ બનાવેના પ્રથોને જ સૂત્રો તરીકે માનવામાં આવતા હતા પરંતુ પાળળથી આચાર્યોએ બનાવેના પ્રથોને પણ સૂત્રો તરીકે માનવામાં આયા ત્યારે મૂળ સૂત્રોને અગસૂત્રો તરીકે ઓળખવામાં આયા અને પૂર્વાચાર્યોના પ્રથોને અગળ્યાદ્યસૂત્રો તરીકે ઓળખવામાં આયા

સૂત્રોને આગમ કહેવામાં આવે છે આગમ એટલે પરપરાથી ચાલ્યુ આવેલુ તે સૂત્રો પરપરાથી ચાલ્યા આવે છે તેટલા માટે જ તેને આગમ કહેવામાં આવે છે એમ નથી સૂત્રોને આગમ કહેવાનું

વિશેષ કાગળ એ છે કે સૂત્રો તદ્દન મૂળ રચપમા રહ્યા નથી મૂળ સૂત્રોમાંથી ઘણો ભાગ બૂનાઈ ગયો કે એટલે વિચ્છેદ ગયો અને પૂર્વાચાર્યોએ તેમના સિંધોને મૂળ સૂત્રો ઉપર મીનડપે સમજુતી આપેલી તે સમજુતીને વસો ભાગ પણ મૂળ મતમાં લગી જઈ સત્ર તરીકે ઓળખાવા લાગ્યો તેથી સૂત્રને આગમ તરીકે ઓળખવા માંડયા

દિગ્ગમરો તો સૂત્રાને વિચ્છેદ ગરા માને છે એટલે દ્વાલના ઉપનયન સૂત્રોને દિગ્ગમરો માનના ૧૫૧ તથી તેઓ તેમના પૂર્વાચાર્યોએ નવા બનાવેલા મથોને આગમ તરીકે માને છે

સૂત્રો સદતર વિચ્છેદગયાની દિગ્ગમરોની માન્યતા માઝી નથી.

દિગ્ગમરો અમસૂત્રોને વીર સવત ૬૮૩ સુ રીમા એટલે કે વિક્રમની બીજી શતાબ્દિની શરૂઆતમાં જ નાન વિચ્છેદ ગયા એમ માને છે અને તેથી તેઓ જ્ઞાનામરો-માન્ય સૂત્રોનો સ્વીકાર કરતા નથી

ત્યારે કપાલપાદુક શ્રી ગુણધગચાર્યે વિક્રમની બીજી શતાબ્દિમાં રચ્યુ હતુ તેનુ વિવેચન કરતા બખે છે કે—

“ વીર સવત ૬૮૩ ખાદ બજો અને પૂર્વેનુ એક દેશ (એટલે અપુર) જ્ઞાન જ પર પગથી શ્રીગુણધગચાર્યને પ્રાપ્ત થયુ અને તે ભદ્રારેક ગુણધગચાર્યે જે જ્ઞાન પ્રવાદ નામના પાચમા પૂર્વની દશમી વસ્તુની અતર્ગત નીજ કપાલપાદુક અધિકારના પારમત હતા તેમણે પ્રવચન વાદમયથી વશીભૂત થઈને મથના વિચ્છેદ ભયથી મોળ હજાર પદ પ્રમાણે પેન્જજ્ઞોસપાદુકો ૧૮૦ ગાથાઓ દ્વારા ઉપસદા કર્યો ”—(જ્યધવના પુ ૧ પાલુ ૪૧)

એટલે કે વીર સવત ૬૮૩ (વિક્રમની બીજી શતાબ્દિમાં) અગ સૂત્રો સપૂર્ણ વિચ્છેદ ગરા નહોતા પણ પૂર્વો સદિત સર્વ અગ સૂત્રોનુ થોડે જ્ઞાન વિચ્છેદ અગ દત્ત અને તેમને તેમને

તે કયાપપાહુક ઉપર આચાર્યશ્રી યતિજ્ઞપભે વિક્રમની છૂટી ચતાન્દિમા ચૂણી ગયી અને આચાર્યશ્રી નીચેન તથા જિનમેને વિક્રમની નવમી ચતાન્દિમા જયધવના ની ૧ રચી

સૂત્રો જો વિચ્છેડ ગયા હોય તો તેનું જ્ઞાન પણ વિચ્છેડ જાય. વિચ્છેડ જવું એટલે જુનાઈ જવું નરણ સુતો મોઢે હતા અને પછી પાદ રહેના જ્ઞાનમા ભતિ વિજ્રમની અયથાર્થતા આવી ગઈ હોય

સૂત્રો વિચ્છેડ ગયા પછી પણ સૂત્રજ્ઞાન યથાર્થ રહે છે એમ કિંગબરો કહે તો તે હિસાબે સ્વેનાબગ પામે રહેલા સૂત્રોમા પણ યથાર્થ જ્ઞાન છે એમ તેમણે કબૂલ કરતું તેડે કારણ કે નહિતર કયાપપાહુકની ટીકા અયથાર્થ જ્ઞાનમાવી નિષ્પન્ન થઈ છે એમ માનવું પડે. પરંતુ અદિના તો દેહ વિક્રમની નવમી મળીમા આચાર્ય શ્રી નીચેન તથા જિનમેને મળીને આક હજાર સ્તોક પ્રમાણે જયધવના નામની મોગી દીન રચી છે અને તેને પ્રમાણ આગમ તરીકે માન્ય ગણવામા આવે છે

આ ઉપરથી માનવું જ પડતે કે પૂર્વ તથા અમ સુતોનું એક દેવીય જ્ઞાન દેહ વિક્રમની નવમી ચતાન્દિ સુધી પ્રાપ્ત હતું એટલે કે સૂતો સંપૂર્ણ વિચ્છેડ નહોતા અથવા પણ તેનો કોનોક ભાગ વિચ્છેડ ગયો હતો અને બાકીનો ભાગ મોલુદ હતો

ગીજી વાન એ છે કે શ્રી મુજુવગચાર્યને ભટ્ટારક (વખતારી) કહેવામા આવે છે પરંતુ તે વખતે ભટ્ટારક પ્રથા ચાતુ નરોત્તી એસે મુજુધર સ્વેનામગચાર્ય હોય એન અનુમાન થાય છે

ભટ્ટારક સપ્રદાનો પ્રાચીનતમ મેનમજી વિક્રમની નવમી ચતાન્દિમા ચર થયો હતો અને તેમા પહેલા આચાર્ય ચદ્રમેન, બીજા આચાર્ય નાદિ અને ત્રીજા નીચેન તથા હતા તે વીરસેન આચાર્યે ધવના તથા જયધવલા ટીકાઓ રચી હતી

પૂર્વેનું જ્ઞાન વિચ્છેદ જતું હતું તેથી તેમણી ઉદ્ધૃત કરીને દિગ્બરાચાર્યોએ કપાય પાહુડ તથા પદ્મડાગમની રચના કરી એમ દિગ્બરો કહે છે ત્યારે એક પ્રશ્ન ઉડે છે કે તે જ પ્રમાણે અગીયાર અગ સૂત્રોમાંથી ઉદ્ધૃત કરીને દિગ્બરાચાર્યોએ કેમ “૧૬” પ્રથમ રચ્યા નહિ ? જોમ દિગ્બરો પૂર્વના જ્ઞાનના થોડા અંશને સાચરી શક્યા તેમ બીજા મધ્ય સૂત્રોના જ્ઞાનને કેમ સાચરી ન શક્યા ?

સૌથી અધિક જ્ઞાન પૂર્વેનું હતું, એટલે પૂર્વે વહેલા વિચ્છેદ મળેલા તે સૌ કોઈ સમજી અને માની શકે છે પરંતુ અગીયાર અગનું જ્ઞાન તો પ્રમાણમાં ઘણું સહેલું હોઈ તે એકદમ વિચ્છેદ જર્થ શકે નહિ, છતાં દિગ્બરો સૂત્રોને સંપૂર્ણ રીતે વિચ્છેદ ગયા માને છે ! બ્યાસુરી પૂર્વેના થોડા ભાગ પણ યાદ હતો ત્યાં સુધી અગીયાર અગ પૂરા અથવા થોડા તો યાદ હતા જ એમ કોઈ પણ સમજી માણસ સમજી શકે તેમ છે.

કપાય પાહુડ તથા પદ્મડાગમ પુસ્તકો રચાયા ત્યારે જ પુસ્તકારૂઢ કરાયા હતા તેમ તે વખતે અગીયાર સૂત્રો યાદ હતા તે દિગ્બરોએ પુસ્તકારૂઢ કેમ ન કર્યા ? પૂર્વેની પહેલા અગસૂત્રોનું જ્ઞાન તો વિચ્છેદ ન જ મળ્યું હોય એટલે પૂર્વેનું જ્ઞાન હતું ત્યારે સૂત્રોનું જ્ઞાન પણ હતું એમ તો માનવું જોઈએ અથવા અધુરા યાદ હતા તો જેટલા યાદ હતા તેવા પણ કેમ સાચવ્યા નહિ ? કેમ પુસ્તકારૂઢ કર્યા નહિ ?

વળી સૂત્રો વિચ્છેદ ગયા છે એની દિગ્બરોની માન્યતા ખોટી છે તે દિગ્બરોના મંથા ઉપગ્રી જ જોઈ શકાય છે દિગ્બર મંથોની ટીકાઓમાં “દશવૈકલિક સૂત્ર”, “ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર” વગેરેના નામ મળી આવે છે શ્રી અકનક દેવના રાજવાર્તિકમાં પાંચમા અગ વ્યાખ્યા પ્રાપ્તિના કેટલાક અધિકાર લખેલા છે તે સર્વ મ્હેનાબર-

માન્ય અને હાલના મોજુદ વ્યાખ્યા પ્રગમિસૂત્રમા વિષમાન છે, તેથી સિદ્ધ થાય છે કે વ્યાખ્યા પ્રગમિ (લગવતી) મુત્ર વિચ્છેદ જવાની વાત ખોટી છે એમ રીતે બીજા સત્રો વિચ્છેદ જવાની વાત પણ ખોટી છે

૫ મુખ્યલાક્ષણનો અભિપ્રાય

કેટલીક ધાર્મિક બાનના અગ્રદાત્ર પરતુ ઐતિહાસિક અન્વેષણમા અગ્રેડ એવા પડિનથી સુખનાનજીએ પણ કદ્યુ છે કે—

“સ્વેતામરોને નાન્ય સાધારણ આગમિક સાહિત્યને દિગબર ફિરકા માનતો જ નથી તે એમ કહું છે કે અસરી આગમિક સાહિત્ય ક્રમે ક્રમે લેખ્યમદ્ધ થયા પહેલા જ અનેક કાચોથી નાજ પામ્યુ આમ કહી તે ધ્યાનકવામી—સ્વેતામર ઉભય માન્ય આગમિક સાહિત્યનો બહિષ્કાર કરે છે અને તેના રથાનમા તેની પોતાની પગ પરા પ્રમાણે ઈસ્વીસનના બીજા સૈકાથી આયેન મળતા અમુક સાહિત્યને આગમિક માની તેને અવલમે છે

“અહી પ્રશ્ન એ છે કે જો ઈસ્વીસનના પહેલા બીજા સૈકાથી માડી રથાયેલા ખાસ દિગબર સાહિત્યને તે ફિરકાના આચાર્ય અને અનુયાયીઓએ હનિત રાખ્યુ તો તેમણે પોતે જ અમદ્દી આગમ સાહિત્યને સાચવી કેમ ન રાખ્યુ ? અસદ્દી આગમ સાહિત્યના સર્વથા વિનાશક કારણોએ તે ફિરકાના નવીન અને વિવિધ વિસ્તૃત સાહિત્યનો વિનાશ કેમ ન કર્યો ?

“એમ તો કહી નહિ જ સકાય કે દિગબર ફિરકાએ જુદા ખાસ ખાસ રચેન શાસ્ત્રોના સમય પહેલા જ એ વિનાશક કારણો હતા અને પછી એવા ન રહ્યા કારણ કે એમ માનવા જતા એવી દ્રવના કરવી પડે કે—

“ગીરપર પગના અસરી આગમિક સાહિત્યનો સર્વથા વિનાશ

હનાગ બોલોએ સમાન દાર અને સમાન મગમા દેરાત જ્યાં અને બોદ અસરી આદિત્ય કે તે વખતે ગયાતા આદિત્ય ઉપર વિનાશક અસર ન કરી અને કરી ત્યાં તે તે પ્રમાણની આ પ્રમાણ માત્ર અમગત જ નથી પણ મનેનિદાગિત નુકા ૬

“ભાગવતના કાર્મ પણ જાગમા રતના કે ગયાના આદિત્ય વિશે એના પદાપાત્રી વિદ્યમક જ્યાં ક્યાં બ ઉપગિયન મતોએ ઈનેદસ પ્રાપ્ત થી થતો કે એ મતોએ પ્રાપ્ત જે નાદિત્યનો સમાપ્ત રિચેદે થયો હોય અને આદિત્ય તેમ જ ગૌદ આદિત્ય ઉપર દયા દાખરી દોષ

“આ અને આના જેવી બીજી મેટીવે અમમનિઓ આપજો એમ માનવા પ્રેર છે કે વીન્યપરણુ અમદી આદિત્ય (અને તેના બધાગુમા ભાગ ગરપમા મને વિરાત મયામા કાર્મ દરાર કે થડોડો વવાશે થયો હોય તોય) વસ્તુત નામ ન પામતાં આપક રીતે હયાત જ રહ્યું છે. આ દિશ્તિએ જોતા કો અમદી આદિત્યનો વારમો જિગળર ફિગ્કા પામે નથી પણ એનાઅને અને સ્વાનકરામી એ એ ફિગ્કા પામે છે ’

આ ઉપરથી મમજી સમય છે કે મૂત્રો મદતર વિચેદે મરા છે એરી દિનજરોની વાત મયાર્થ થી વીગ નિરાખુ અત ૬૮૦ મુખે પણ અમુક અને પૂર તથા મૂત્રો વાદ દના અને તેમજેતાજ આગામી થી દેવર્ક ના પ્રિએ પુનમકાત્ર કમા દના

મૂત્રો સપૂર્વપણે વા નાતા એ વાત ખરી છે પણ તેથી વિચેદે મયા કે એમ હતી । સકાય એને મૂત્રો તન વિચેદે મયા એના ફિગળરોના આમદમા અદનુ કાનુ લુદુ કેખાય છે અને તે એ કે જિગળરો એમતપણે અચેલકવાને પકડી એ ત્યારે સૂત્રોમા અચેલનુ નિધાન હોના છતા અરાજ સાધુએ મોટે એકથી વળુ વમની છૂટ પણ હતી. એ છૂટના વિશે

ખાતર દિગબરોએ એકાતવાદ પકડી મૂકેને અમાન્ય કયાં.

જેન ધર્મના મુખ્ય મિદાન અનેકાતવાદને સિદ્ધાન્ત કરીકે માન્ય કરવા ઇના દિગબરોએ આચાર્યમાં અનેકાતવાદને તિલાંજલી આપી

શ્વેતાબરોએ અવેશકવાદ ઠ્ઠુન કરવા છતાં હવે તે પાળી ન શકાય એવો આશ્ચર્ય પડી તેમજે પણ અનેકાતવાદને તિલાંજલી આપી !

દિગબરોએ નિશ્ચયનયને પ્રાધાન્ય આપ્યું ત્યારે શ્વેતાબરોએ વ્યવહારનયને પ્રાધાન્ય આપ્યું. અને અત્યારે પણ તેમનું બનિતુ માનસ તેવી ગીતનું જ દેખાય છે

એકાંત આચાર્યનું પગિણામ—

દિગબરોએ અમેલપણુ—નનપણુને એમન આશ્ચર્ય પકડી રાખ્યું તેથી પગિણામ એ આનું છે—

- (૧) સ્ત્રી નમન રહી શકે નહિ તેથી સ્ત્રીને ચારિત્ર અને મોક્ષ દોષ શકે નહિ એમ દિગબરોને બદલે કરવું પડ્યું
- (૨) વસ્ત્ર વિના પાત્રો સર્વ જર્મી શકાય નહિ તેથી પાત્ર રાખવાની બધી દરવી પડી
- (૩) પાત્રો વિના આદાર લાગી શકાય નહિ અને આદાર લાગ્યા વિના તીર્થંદર ભગવાન આદાર કરી શકે નહિ તેથી કેવળી ભગવાનને આદાર દોષ નહિ એમ બદલે કરવું પડ્યું.
- (૪) નમનવાદના કાન્ધે ઉપર પ્રમાણે સ્ત્રીમુક્તિ, કેવળીમુક્તિનો નિરોધ કર્યો તે ઉપરાંત શુદ્ધચરિત્ર મુક્તિ, અન્યવિગ મુક્તિ વગેરે અનેક બાબતોનો દિગબરોને નિરોધ કરવો પડ્યો છે

આ તેમના નિરોધે તેમના જ (દ્વિબળેના) શાસ્ત્રપ્રથેથી વિરુદ્ધ જ્યેષ્ઠ છે તેવી કટ્ટીઃ વિગત ' જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ ' નામના પુસ્તકમાં પાના ૨૧૬ થી ૨૨૫માં આપી છે તથા ઉ શ્રી યશોવિજયજીના અધ્યામા તથા શ્રી આત્માગમજીના તત્ત્વનિર્ણય પ્રાસાદ પુસ્તકમાં આપી છે તે ગ્રંથ સંક્રાંતને લીધે અદિ આપી શકાઈ નથી, તો જિજ્ઞાસુએ ત્યાંથી જોઈ લેશે.

એકતા આગ્રહથી નુકસાન.

વજ્રપાત્ર વગેરે ઉપાધિનો નિરોધ જરી નમનનાનો આગ્રહ રાખવાથી દ્વિધર્મને થણું નુકસાન થયું છે તેમાનું થોડુંક નીચે પ્રમાણે છે—

- (૧) નમનનાથી ધર્મની અને સમ્રદાયની નિદા થાય છે અને ધર્મ પ્રચાર અટકી જાય છે
- (૨) વિદ્યાર્થી અડચણો ઉભી થાય છે
- (૩) બાળકો નમ્ર સાધુને જોઈ ડરે છે
- (૪) સભ્ય સમાજ ધૂણા કરે છે અને ચોતાના ધરમાં આવવા દેતા નથી.
- (૫) સગર નમને ગત્તામાં ચાલતાની બધી કરે છે
- (૬) જિનગાસનને અનેક રીતે નુકસાન પહોંચે છે ફક્ત બે ચાર હાથના કપડાનો થણું નિરોધ કરવાથી એ નુકસાન ઉઠાવવું પડે જ વસ્ત્રધારી મુનિ બને જઈ શકે છે અને આવા નુકસાનોથી ધર્મને બચાવે છે
- (૭) અજૈનના આહાર પાણી બધા ઘર્ષ જાય છે કાગળ અજૈનો નમ્ર સાધુને ધરમાં આવવા દેતા નથી તેમજ આહાર પાણી દેનામાં ધૂણા કરે છે તેથી અજૈનને ત્યાં ગોચરીએ જઈ શકાતું નથી
- (૮) એક જ ઘેરથી ગોચરી કરી પડે છે તેથી આધ્યાત્મિક ઓદેશિક આદિ દોષ લાગે છે

(૯) ગુપ્તશક્તિને તિલાંજલી આપવી પડે છે ગુપ્તને બનાવી, ગુપ્તની આશાનુસાર ગુપ્ત આદાર લેવાનો લાભ ગુપ્તને અને ગુપ્તને બનાવ્યા વિના આદાર લેવાથી કશિયત્ત્વ સ્વચ્છતાને અવકાશ મળે છે

(૧૦) પાત્રના અભાવમા વિભાગ તથા વૃદ્ધ માટે આદાર પાણી લાવી શકાતા નથી, તેમ શુદ્ધચંદ્રા લાવેના આદાર પાણી લઈ શકાતા નથી તેથી નિરાદાર રહેવું પડે છે

(૧૧) એવી સ્થિતિમા વિભાગ વૃદ્ધ આર્તગૈદ્ર ખાનમા પડી જઈ આત્માનું અકલ્યાણ કરવાનો સભવ છે

પાત્ર હોય તો એ સર્વ દોષથી બચી જવાય છે અને દિગ્બર પૂર્વાચર્યના પ્રયોગમા પાત્રની છૂટ છે

(૧૨) કર્મોજ્જ્વલા દામમાથી ભોગમ્નો અશ્વ નીચે પડી જાય છે તેથી જીવ વિગ્રહના તથા નિદા થાય છે

(૧૩) મદ્ધાવીર બનવાને સ્થાપેલ ચતુર્વિંધ સધને દિગ્બરોએ ખડિત કરેલ છે કારણ કે તેઓમાં સાધી મધ જ નથી સ્ત્રી દિગ્બર રહી શકે નહિ માટે સાધી ધર્મ શકે નહિ તેથી દિગ્બરોમા ચતુર્વિંધ સધ જ નથી.

દિગ્બરોમાં જૈન સિદ્ધાંત નિરૂદ્ધની કેટલીક ખોટી માન્યતાઓ પણ પ્રવર્તે છે તેના ત્રણ કારણો છે—

(૧) નમ્રત્વના આગ્રહને લીધે નમ્રત્વની વિરુદ્ધ જતી બાનતોનો અસ્વીકાર કરવા માટે તે તે બાનતોથી બિનટી પ્રશ્નજ્ઞા કરી પડી

(૨) સ્વેનામગેથી છૂટા પડીને તેમનો અને તેમના સાક્ષિઓના પક્ષે બેવાથી મૂળ માન્યતા બૂની જવાથી દિગ્બર આચાર્યોએ

પોતપોતાની કલ્પના અનુસાર નવી નવી માન્યતાઓ પ્રવર્તાવી
(૮) બ્રાહ્મણોનું સમાજમાં વર્ચસ્વ થતું જોઈને દિગ્ગજોએ બ્રાહ્મણોના
ધણા આચારવિચારોનું અનુકરણ કર્યું

અને એ ખાતરી માન્યતાઓ પ્રવર્તાવતી વખતે દિગ્ગજો તેમના જ
પૂર્વાચાર્યોએ મનાવેલા સામ્યોમા તરી શી પ્રક્રિયા કરી છે તે જોવાનું
વિચારવાનું જ જૂની ગયા, એટલે દિગ્ગજોની ધણીજરી માન્યતાઓ
તેમના જ શાસ્ત્રોના નિધાનની વિરુદ્ધ ગયે છે

દિગ્ગજોના જેવી શ્વેતાશ્વરો ઉપર બ્રાહ્મણોના આચાર વિચારની
અસર થઈ નથી કારણ કે શ્વેતાશ્વરો મૂળ જૈન સિદ્ધાંતને ચીવટપણે
વળગી રહ્યા હતા

દિગ્ગજોની માન્યતાઓ તેમના જ શાસ્ત્રોની વિરુદ્ધ છે તે મુનિશ્રી
દર્શનવિજયજીએ તેમના “શ્વેતાશ્વર દિગ્ગજ” નામના પુસ્તકમાં
દિગ્ગજ શાસ્ત્રોના અનેક ઉત્તરોમાં આપીને બતાવી આપ્યું છે દરેક
ગ્રંથમાં જૈને એ પુસ્તક જરૂર વાંચી જવું

સૂત્રો અમાન્ય કરવાથી નુકસાન

સૂત્રોને અમાન્ય કરવાથી દિગ્ગજોએ પણ ઘણું ગુમાવ્યું છે

જેમકે—

(૧) જૈન પારિભાષિક શબ્દોને બદલે વૈદિક પરિભાષાના શબ્દો
અપનાવ્યા છે જેમકે—પુગણ પુગણ શબ્દ મૂળ વૈદિક ધર્મમાં
વપરાતો હતો દિગ્ગજોએ તે શબ્દ અપનાવી જૈન મહાત્માઓના
નગરને પુગણ નામ આપ્યું છે દિગ્ગજોના નૈજિક શ્રાવક નામમાં
બ્રાહ્મણોમાં નૈજિક બ્રહ્મચારી નામ છે તેનું અનુસરણ

(૨) ગૃહધર્મના આચારમાં પણ દૈત્યવોના આચારને દિગ્ગજોએ
અપનાવેલ છે યજ્ઞોપવિત, કમડન, ઘટ્ટ મુક્તિ નિરોધ, છુતાહુત

શુદ્ધાશુદ્ધિ વગેરે ધણા આચારો જૈન સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ હોઈ તેવા આચારો પણ દિગ્ગજ ગૃહસ્થોના આચારમાં દેખાય છે

(૨) બીજા સૂત્રોની પેઠે આવશ્યક સૂત્ર પણ અમાન્ય કરવાથી દિગ્ગજોમાં આવશ્યક સૂત્ર જ નથી. હાલમાં તેમજ સામાયિક પ્રતિક્રમણ પાડો બનાવ્યા છે પણ તેમાં કમ તેમજ વિગતનો સંપૂર્ણ અભાવ છે. જેનાનરના આવશ્યક સૂત્રની સાથે દિગ્ગજોના સામાયિક પ્રતિક્રમણના પાડોની સરખામણી કરવાથી આ વાત દુરત સમજાઈ જશે

(૪) તેજ પ્રમાણે આલોચના—આલોચણા પણ દિગ્ગજોમાં જેનાંજો જેવી નથી

જીડા ઉતરના આવું બીજું ધણું નીકળી આવે દિગ્ગજો તેમના મુનિઓએ પણ દરોજ સામાયિક કરી જોઈએ એમ કહે છે તે ઉપરથી સમજી શકાતે કે તેમની પામે સામાયિકનો પાક જ નથી કામણ કે સામાયિક પાકથી તો સાધુ દીક્ષા ધારણ કરે છે તેથી સાધુ તો નિરત સામાયિકમાં જ છે એટલે સાધુને તેજ સામાયિક કરવાની હોમ જ નહિ

૫. મુખલાલનો અભિપ્રાય

ઐતિહાસિક અન્વેષણમાં અંગેડ પડિત મુખલાલજીએ પણ આ અબધમાં ધણું સ્પષ્ટ અને સત્ય લખ્યું છે તે વાચકે જાણવા જોઈ હોઈને અત્રે ઉધૃત કરું છું—

— દિગ્ગજ દિગ્ગજોએ અસની આગમિક સાદિત્યને અવગણવામાં, તેનો બહિષ્કાર કરવામાં માન પિંચાના કેટલાક અંગે ગુમાવવા પૂરતી જ ભૂલ નથી કરી પણ એ સાથે એણે વીરપંથપરાના ઘણા આચાર

અને વિચારોનો વારસો ગુમાવ્યો છે. આગમિક સાહિત્ય છોડવા સાથે એના હાથમાથી પચાગીના પ્રવાહને સાધવા અને પોષવાનો સોનેરી અવસર જ ચાલ્યો ગયો.

“એ તો એક અખ્યાય સત્ય છે કે મધ્યકાળમાં કેટલીક શાતાબ્દિઓ દરમ્યાન માનનીય દિગંબર ગણીર વિદ્વાનોના હાથથી રચાયેલ દાર્શનિક, તાર્કિક અને અન્ય પ્રકારનું વિવિધ સાહિત્ય એવું છે કે તે માત્ર હરકોઈ જૈનને જ નહિ પણ હરકોઈ ભારતીય સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિના અભ્યાસીને માન ઉત્પન્ન કરે તેવું છે.

“તેમ છતાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ કળૂણ કરવું જોઈએ કે જો દિગંબર પરપરાએ આગમિક અને પચાગી સાહિત્ય સાચવી, તેનું સંવર્ધન અને વ્યાખ્યાન કે વિવરણ પોતાની જ રૂએ કર્યું હોત તો એ પરપરાના ગંભીર વિદ્વાનોએ ભારતીય સાહિત્ય અને જૈન સાહિત્યને એક સન્માનવર્ધક ભેટ આપી હોત.

“ખેર ! આ ઉપરથી એકદરે મારો અભિપ્રાય કેવળ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પણ, એ બંધાયો છે કે સાઓની બામતોમાં વીરપરપરાનું જો કંઈ પણ અખંડ પ્રતિનિધિત્વ આજે જોવા મળતું હોય તો તે ખેતામર પરપરાને જ આભારી છે.

“હું બ્યારે દિગંબર પરપરાની પુષ્ટિ અને તેના સમન્વયની દૃષ્ટિએ પણ ખેતાબરીય પચાગી સાહિત્ય જોઉં છું ત્યારે મને એાખ્યુ લાગે છે કે એ સાહિત્યમાં દિગંબર પરપરાને પોષક થાય એવી અખૂટ સામગ્રી છે.

‘ નમુક મુદ્દા પરવે મતમેદ થતા તેને ઐકાતિક આગ્રહનું ૩૫ અપાતા જે હાનિ દિગંબર પરપરાને ઉઘાવવી પડી છે તેના ખ્યાલ એ પચાગી સાહિત્યને તટસ્થભાવે વાચ્યા સિવાય આવી ન શકે.

“ જો એ સાહિત્યમાના અમુક વિધાનો દિગ્ગજ પરપરાને બધેસતતા આવે તેમ ન હતું તો તે પરપરાના વિદ્વાનોએ વિધાનો વિશે, એ સાહિત્યને છોડ્યા સિવાય પશુ, જેમ શાસ્ત્રજ્ઞ અને બૌદ્ધ પરપરામાં બન્યું છે અને જેમ એક જ તત્ત્વાર્થ ગ્રંથને સ્વીકારી તેની જુદી જુદી વ્યાખ્યાઓમાં બન્યું છે તેમ, વિવિધ ઊદાપોદ કરી શકના હતા, અથવા તે ભાગને સ્વામી દયાનંદ સ્મૃતિપુરાણ આદિમાંના અનિષ્ટ ભાગને પ્રક્ષેપ કર્યો છે તેમ, પ્રક્ષેપ કરી, બાકીના સમગ્ર પચાગી ભાગને સત્કારી પરપરાનું પ્રતિનિધિત્વ મૂળ રૂપમાં કાર્ષક વિશેષ સાચવી શક્યા હોત ”

આ ઉપરથી સમગ્ર શક્ય કે સૈદ્ધાંતિક તાત્વિક સાહિત્યમાં ખાસ મતભેદ નથી સૂક્ષ્મ જાળતોમાં તો બન્ને દિગ્ગજોમાં અદર-અદર મતભેદો છે અને તે રહેવાના જ એ મતભેદોને તો મતભેદ તરીકે સ્વીકારવાના જ હોય, એ મતભેદો એવા મહત્ત્વના પશુ નથી કે જે જુદા પડવાનું કારણ બને એટલે બન્ને દિગ્ગજ એકબીજાનું સૈદ્ધાંતિક-તાત્વિક સાહિત્ય અપનાવે તો તેમાં કોઈ વાધો નડે તેમ નથી, અને એમ થવાથી જોનારા બધા દિગ્ગજો જૈન ધર્મના જ્ઞાનનો વિશેષ દેશાવેશ થઈ શકે

આચાર સાહિત્યમાં ખાસ મતભેદ પડે તેનું છે, પરંતુ તેના ગતો એ છે કે બન્ને દિગ્ગજોના વિદ્વાનો સાથે બેસીને સિદ્ધાંતાનુમાર ચર્ચા કરીને જે જે વિધાન યોગ્ય લાગે તેને માથે ગણીને અયોગ્યને કાઢી નાખવું આગ કરવાથી સર્વમાન્ય આચાર સાહિત્ય ઉત્પન્ન થઈ જશે.

સત્રમાં નિયમન કરેના સંવેદકપણાને જોનારો જેમ પાળી ન શક્યા અને વિરોધ છુટ લેવી પડી તેમ અચેતકપણું ન રૂપ પાળી ન શકાર અને યોડી છૂટ લેવી પડે એમ માન્ય રાખ્યું હોત તો ધર્મમાં

તકા પડવાનો વખત જ ન આવત તે જ પ્રમાણે દિગંબરોએ અચ્ચેલક-
પણામાં જેમ છૂટ થનારી લીધી તેમ સચેતકપણામાં છૂટ ચવાવી
લીધી હોત તો ધર્મમાં તકા પડવાનો વખત ન જ આવત

ધણુ તે થઈ ગયું પણ હજીયે બુદ્ધ મુધારી શકાય તેમ છે.
હજી પણ બન્ને પક્ષના સાધુ મુનિઓ અને વિદ્વાનો અનેકાંત-
વાદને માન્ય રાખી અનેકાંતવાદનો આશ્રય લીધે તો બન્ને
પક્ષોને ભેગા થવામાં કાંઈ જ વાધો આવે તેમ નથી.

સમ્યગ્દૃષ્ટિ હવેનું એજ કર્તવ્ય છે.

ચેતાંબર દિગંબરનું

આગમ સાહિત્ય અને પ્રકાશન

હવે આપણે ચેતાંબર સપ્રદાયના તથા દિગંબર સપ્રદાયના આગમ
સાહિત્ય અને પ્રકાશન વિશે વિચાર કરીએ દિગંબરો તેમના પૂર્વાચાર્યો
એ બનાવેલા મંથાને આગમ તરીકે માને છે

દિગંબરોની સાહિત્ય પ્રકાશન સરચાઓ છે તેવી સરચાઓ ચેતાં
બરોમાં પણ નથી અને સ્થાનકવામીમાં તો મીકુ જ છે સ્થાનકવાસી
પાસે સૂત્ર સિવાય કાંઈ સાહિત્ય જ નથી, અને સૂત્રકથનનું અપેક્ષા
પૂર્વક મપૂર્ણ ગ્રહસ્થ સમગ્રવતી ગ્થાનકવાસી પાસે સૂત્રની એક પણ
ટીકા નથી સાચી સમજુતી આપનારી ટીકા સિવાય મૂળ સૂત્ર પણ
નકામાં થાય છે

ચેતાંબરો પાસે ઘણું વિશાળ સાહિત્ય પડેનું છે તેના પ્રમાણમાં
તેમનું હપાથનું સાહિત્ય ઘણું જ ઓછું છે દિગંબરો જે રીતે આધુ-
નિક રીતે શ્રવણિયગ્રંથમાં તેમનું સાહિત્ય બહાર પાડે છે તેવી જ

સપ્રદાયવાદથી એક સૌથી મોટું નુકસાન એ થયું છે કે એક સપ્રદાયે બીજા સપ્રદાયોનું સાહિત્ય વાચવાની જ બધી કરી તેમાં પણ સ્થાનકવાસીઓ મોખરે એટલે તેમનું જ્ઞાન સક્રિય બની મધુ જ્ઞાન ઓછું થઈ મધુ જ્ઞાનની વિશાળતા યાદી ગઈ તેની સાથે હૃદયની વિશાળતા યાદી ગઈ અને સક્રિયતાનું જ રાજ્ય સ્થપાઈ ગયું.

અને જેમણે બીજા સપ્રદાયનું સાહિત્ય વાંચ્યું તેમણે સાચું જ્ઞાન મેળવવાની દૃષ્ટિથી ન વાંચ્યું, જ્ઞાનની વૃદ્ધિ અર્થે ન વાંચ્યું પણ જ્ઞાના સપ્રદાયના ખડન અર્થે તેનું સાહિત્ય વાંચ્યું તેમના આત્માને લાભને બદલે નુકસાન જ થયું ખડનખડનથી તેમણે તેમનામાં પોતાનામાં જ ક્ષાયની ભરતી કરીને તેમના પોતાના આત્માનું જ અકલ્યાણ સાધ્યું અને જૈન ધર્મના હાથોએ દૈવ કર્મ સપ્રદાયવાદ ધમડવાને બદલે વધાર્યો.

દરેક જૈનને દરેક સપ્રદાયનું સાહિત્ય વાંચવું જોઈએ. પણ તે ફક્ત જ્ઞાનવૃદ્ધિની દૃષ્ટિથી જ. ખડનખડનથી કલેશ વધારવા માટે નહિ જ. જ્યાં કોઈ પણ પુસ્તકમાં કે મથમાં સપ્રદાયવાદ જેવું, મનને વાળું લખાણ વાંચવામાં આવે ત્યાં વાંચકે અનેકાંત દૃષ્ટિ રાખવી જોઈએ સામા સપ્રદાયની આન્યતા બોલી છે એમ સત્વર કહી નહિ નાખતાં તેની અપેક્ષાએ તેનો મન સાચો છે અથવા હોવા જોઈએ એમ સમજવું જોઈએ.

સપ્રદાયોના મતભેદમાં ધલુ ખર અપેક્ષાભેદ છે અમુક અપેક્ષાએ વાત સાચી હોય પરંતુ એ એક જ અપેક્ષા સાચી છે એમ પકડી રાખવું તે એકાત્મવાદ છે અને એ જ સર્વ ઝંઘડાનું મૂળ હોય.

સ્થાનકવાસીઓ બીજા સપ્રદાયોનું એટલે કે મતિપજક મતેતાં જરૂર અને દિનજરૂર સાહિત્ય વાચવાનો પ્રતિનિધ કરે છે તથા તેમને

જ કેટલું બધું અનહંદ ગુકસાન થયું છે તે તેમની હાલની એકદમ પછાત સ્થિતિ જ બતાવી આપે છે

સ્થાનકવાસીઓએ સૂત્ર સિવાય બીજું કોઈ સાહિત્ય વાચવાની બંધી કરીને પોતાના જ પગ ઉપર કુહાડો મારેલ છે એટલે કે તેઓ શુદ્ધ જૈન ધર્મના મોટા ભાગના જ્ઞાનથી વચિન ગયા છે અને તેથી જ તેઓ કોઈ નવું તાત્ત્વિક પુસ્તક પણ બહાર પાડી શક્યા નથી કે જે મહાવચીન હોય અને જેમોર્મા આદરથીન બને સ્થાનકવાસીઓએ હવે તેમની સક્રિય વૃત્તિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. નહિતર તેમની હિમાતી સદતર જોખમાઈ જશે તે નક્કી છે

પ્રાચીન સાહિત્ય બધું શ્વેતામ્બરોના બહારોળા હોઈને તેમની પાસે વિશાળ સાહિત્ય છે અને આગળ તેમણે ધણું સાહિત્ય બહાર પણ પાડેલું, પરંતુ હાલમાં તેમની એ પ્રવૃત્તિમાં બારે ઓઠ આવી હોય એમ દેખાય છે

જૈન ધર્મના તરવો, સિદ્ધાંતો સર્વ સંપ્રદાયોને એકસરખા માન્ય છે છતાં ફક્ત સક્રિય વૃત્તિથી જ એકબીજાનું તાત્ત્વિક સાહિત્ય વાચવાનું બંધ કરીને તેઓ જ્ઞાનનો પ્રયાગ જ ઓછો કરી નાખે છે

પ્રાચીન કાળમાં શ્વેતામ્બરોમાં આવી વૃત્તિ નહોતી દિગ્બર મંથો ઉપર પણ શ્વેતામ્બર આચાર્યોએ ટીકાઓ રચી છે એ હકીકત પૂર્વાદ કરે છે કે આગળના શ્વેતામ્બરો કેટલા બધા ઉદાર હતા ત્યારે દિગ્બરો તો પહેલેથી સક્રિયપણે દાખવી રહ્યા છે. દિગ્બરોએ એક પણ શ્વેતામ્બર શાસ્ત્રીય અથવા ઉપર કેઈ ટીકા રચી નથી.

શ્વેતામ્બરો પાસે વિશાળ સાહિત્ય હોવા છતાં તેમના સાહિત્યમાં પણ કેટલીક બેજુપ છે જે દિગ્બર સાહિત્યથી પૂરાઈ શકે તેમ છે તે જ પ્રમાણે દિગ્બર સાહિત્યની બેજુપ શ્વેતામ્બર સાહિત્યથી પૂરાઈ શકે તેમ છે

સચેતક અચેતકનો વાદવિવાદ તો જલુગ્વામીના નિર્ણય પછી તીવ્ર થતો જતો હતો. આ તક પડ્યા નરોત્તમ, જુદા જુદા સમદાય તરીકે જાહેર થતા નહોતા તે વખતે ધણા આચાર્યો, મુનિઓ અચેતક હોવા છતાં તેઓ સચેતક આચાર્યો મુનિઓમા પણ માન્ય હતા તેઓ અગ્રસપરસ યાત્રીને માન આપતા જ હતા એમ્ને તે વખતે અચેતક આચાર્ય કે મુનિના બનાવેલા મથિા સચેતક મુનિઓ પણ આદરથી અપનાવતા હતા.

એટલે જ કલકત્તાની જેનાજ સરસા-સીધી મધ્યમાના તરફથી દિગ્ગજ આચાર્ય જહ્નુદાસ અકેતક દેવતા રચેલા સમાખ્ય પ્રમાણુ સમ્રહ, સિદ્ધિવિનિશ્ચય દીકા વગેરે મથિા બહાર પાડેલા છે ઉપરાંત કર્મપ્રતિચૂર્ણી, ચતકચૂર્ણી, સિતરીચૂર્ણીએ ત્રણેય ચૂર્ણી દિગ્ગજ આચાર્યશ્રી યતિદ્વયભની બનાવેલ છે તે પણ જેનાજરોએ અપનાવેલી છે.

જાના સ સારમમણુ મરણુ કર્મબધન છે તેથી જૈન સાહિત્યમાં કર્મ સબધેના સાહિત્યને પ્રમુખસ્થાન છે.

કર્મ સબધી જેનાજ સાહિત્ય નીચે પ્રમાણે છે—

કર્મપ્રતિ-મૂળ, ચૂર્ણી, દીગ

ચતક-મૂળ, ચૂર્ણી

સિતરી-મૂળ, ચૂર્ણી

કર્મમથ.

પચસમ્રહ=કર્મપ્રતિ, ચતક, સિતરી, કાવ્યપ્રાણુત અને

સતકર્મ એ પાચનો સમ્રહ

કર્મ સબધી દિગ્ગજ સાહિત્ય નીચે પ્રમાણે છે—

કાવ્યપ્રાણુક-મૂળ તથા ચૂર્ણી

કપાલપાદુડ-મૂળી, ચૂણી તથા જ્યધવના દીકા સહિત

પદ્મ ડાગમ-મૂળ તથા ધવના તથા મહાધવના દીકા સહિત

ગોમદસાર-ઝવકાડ, ઝર્મકાડ

લખિસાર, કપણાસાર

પદ્મ સમઠ વગેરે

કપાલપાદુડ-પાચમા જ્ઞાનપ્રવાદ પૂર્વની દસમી વગ્તુ(વિભાગ)ના ત્રીજા પ્રકરણ 'યેજ્ઞદેવસ પાદુડ' ઉપરથી આચાર્ય ગુણધરે ઉદ્ધૃત કરેલ છે આચાર્ય ગુણધરને પાચ પૂર્વનું જ્ઞાન હતું

પરપરાએ આર્ય મમ્મ અથવા મમ્મુ તથા આર્ય નામદસ્તીને કપાલપાદુડનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેનું તેમની પામેથી આર્યમમ્મના શિષ્ય અને આર્યનામદસ્તીના અતેવામી શ્રી યનિજ્ઞાણને તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તે પછી તેમણે કપાલપાદુડ ઉપર ચૂણી રચી

તેની ઉપર આચાર્ય વીગસેને જ્યધવના દીકાના વીસ દળર સ્થોત્ર રચી તે પછી તેઓ સ્વર્ગવાસી થતા તેમના શિષ્ય જિનસેને બાકીની આલીશ દળર સ્થોત્રપ્રમાણુ દીકા રચી એટલે એકદર જ્યધવના દીકા ૬૦ સાંક દળર સ્થોત્રની થઈ

પદ્મ ડાગમ-આચાર્ય ધરસેન ચિરનારનાં ગુણમા ધ્યાન કરતા હતા તેમને એ પૂર્વનું જ્ઞાન હતું તેમણે પોતાનો મૃત્યુકાળ નજીક જોઈને પૂર્વનું જ્ઞાન વિચ્છેદ ન જાય તેટલા માટે તેમણે એ મુનિ-ઓને બોલાવીને તેમને એ પૂર્વનું જ્ઞાન કરાવ્યું (શિષ્યા-યુ) તેમના નામ પુષ્પદત અને જૂલ્પલિ હતાં જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી તેમણે બીજા અગ્રાયણી પૂર્વના ચપ્પન લખિ નામના અધિકારમાં ચોથા પાદુડ મહાકર્મપ્રકૃતિ ઉપરથી પદ્મ ડાગમની રચના કરી

તેના પાંચ ભાગ ઉપર આચાર્ય વીરજીને ૭૨૦૦૦ પ્રયોગ પ્રમાણ ટીકા રચી મૂળ છઠ્ઠો ભાગ રચનાર ભટ્ટારક જૂનબસિએ પોતે જ ત્રીસ હજાર પ્રયોગ પ્રમાણ ટીકા સહિત રચેલો હતો.

ગોમતસાર—મહાપદ્મજી ઉપરથી આચાર્ય નેમિચંદ્ર સિદ્ધાંત ચક્રવર્તીએ ગોમતસાર લખેલ છે હાલિસાર દ્વાપણસાર પણ તેમણે જ રચેલ છે.

પચસમહ—આચાર્ય અભિતગતિએ લખેલ છે.

એ પ્રમાણે દિનબર મથોની થોડી વિગત જોઈ તે ઉપરાંત બીજા મથો પણ છે. ઉપરના સર્વ મથો હિંદી અનુવાદ સહિત પ્રસિદ્ધ થયેલ છે હવે શ્વેતાંબર મથોની થોડી વિગત જોઈએ.

કર્મપ્રકૃતિ (કર્મપદ્ધતી)—અગ્રામણી નામના બીજા પૂર્વની પાંચમી વસ્તુ (વિભાગ) મહાકર્મકીપાદુડ નામના ચોથા પાદુડમાંથી આચાર્ય સિવશર્માએ ઉદ્ધૃત કરેલ છે.

શતક પ્રકરણ—એ પણ આચાર્ય સિવશર્માએ ઉપર પ્રમાણે જ બીજા પૂર્વમાંથી ઉદ્ધૃત કરેલ છે તેમાં મોઝા માથા છે તેથી શતક કહેવાય છે.

સિત્તરી (સપ્તતિકા)—મથમરુ નામ નથી પણ તેણે કહ્યું છે કે તે અગ્રામણી નામના બીજા પૂર્વના મહાકર્મકીપાદુડમાંથી એક બિંદુ માત્ર ઉદ્ધૃત કરેલ છે તેમાં સિત્તર ગાથા છે તેથી સિત્તરી કહેવાય છે.

આ ત્રણેય મથ ઉપર દિનબર આચાર્યશ્રી ચતિષ્વરને ચૂર્ણિઓ રચેલી છે અને તે શ્વેતાંબરો તરફથી નીચે પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ થયેલ છે—

કર્મપ્રકૃતિ ચૂર્ણિ તથા સિત્તરી ચૂર્ણિ—મુક્તાબાઈ જ્ઞાન મંદિર, ડોમોઈ, ગુજરાત, તરફથી.

શતકચૂર્ણી—નીર સમાજ, રાજનગર તરફથી

કર્મ પ્રકૃતિની ચૂર્ણી ઉપરથી શ્રી મલયગિરિજીએ ટીકા લખી છે તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર પણ પ્રસિદ્ધ થયેલ છે ।

પથસમુદ્ર—શ્રી ચંદ્રમંદિરારાચાર્યે રચેલ છે અને તેમાં કર્મ પ્રકૃતિ, શતક, સિતરી, કથામ પ્રાણુત (પાકુડ) અને સત્કર્મ એ પાંચનો સાર છે તેની ઉપર પણ શ્રી મલયગિરિજીએ ટીકા લખી છે તેનો ગુજરાતી અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થયેલ છે

કર્મમથ—દેવેન્દ્રસરિનો રચેલો છે

હવે સ્વેતાંબરનું આ પાંચ મથનું સાહિત્ય દિગંબરોના કથામ-પાકુડ, પટ્ટમ્પડામમ વગેરે સાથે સરખાવતાં સ્વેતાંબર સાહિત્ય ધણ જ ઓછું અને નાનું દેખાય છે બનેના સાહિત્ય પૂર્વમાંથી ઉદ્ભૂત થયેલ છે છતાં સ્વેતાંબરનું સાહિત્ય થોડું અને દિગંબરનું સાહિત્ય ધણ વિશાળ છે

ખીણું આ બંનેનું ઉપરોક્ત સાહિત્ય સિદ્ધાંતનું—તત્ત્વનું જ છે. તો તે સાહિત્ય શા માટે અરસપરસ અપનાવવું નહિ ?

ઉપરનું સાહિત્ય રચનારના સમય ઉપરથી પણ કાંઈક વિશેષ જાણવાનું મળે છે તેથી તેમના સમય નીચે આપવામાં આવે છે—

આચાર્યનું નામ

અ દાજ સમય

ગુણંધર

વિક્રમ સવન રાસ્યાત પહેલી,
એક શતાબ્દિ અગાઉ

ધરસેન

વિક્રમની બીજી શતાબ્દિ

પુષ્પદત્ત }
શૂતગણિ }

બીજી શતાબ્દિ

સિવચર્મા

પાંચમી શતાબ્દિ

આર્યમયુ-મધુ }
આર્યનામદસ્તી }

પાંચમી શતાબ્દિ

મતિદ્વારા

વિક્રમની બીજી સતાબ્દિ પહેલું અગ્ર
(સરખાત)

વીરમેન
ગિનમેન

.. નવમી સતાબ્દિ

આવશ્યક નિર્ધારિતની આયા ૨૩૮ માં સિદ્ધમૂર્તિને આદ્યમા નિહત
તરીકે ગણાવેલ છે અને તેની આયા ૨૪૦માં તેના સમય વીર સવત
૬૦૬ એટલે વિક્રમની બીજી સતાબ્દિ આપેલ છે એટલે કે તે સમય
પહેલાં યાદી છૂટ પડ્યું નહોતું ત્યાંસુધી જ્યાં એક જ જૈન ધર્મના
અનુયાયી તરીકે ઓળખાતા હતા

બીજી સુતાવતાર મ્નોક ૧૨૮, ૧૩૪ થી ૧૪૪ પ્રમાણે આચાર્ય
શિવમૂર્તિના (૧) શિવચુર, (૨) શિવદત્ત, (૩) જૂનમતિ અને (૪)
જૂનમતિ એમ બીજા આર નામ હતા

ઠયાપપાકુકે આચાર્ય ગુણધરે વિક્રમ સવત ૨૨ થયા પહેલાં એક
વર્ષ પહેલાં રચેલ છે આચાર્ય ધરમેન, પુષ્પદત અને જૂનમતિ બીજી
સતાબ્દિમાં થયેલ છે

સૌરાષ્ટ્રમાં તે વખતે શ્વેતાચર મુનિઓ જ હતા એટલે ધરમેના-
ચાર્ય શ્વેતાચર હોવાનો સંભવ રહે છે અને તેમણે જે જે શિષ્યને
જે પૂર્વજ્ઞ જ્ઞાન આપ્યું તેમાના એક જૂનમતિ તેમનો સમય
શિવમૂર્તિ (નિહત ગણાવેલ) ના સમયને જગતર મળતો જ છે તો
તે પણ શ્વેતાચર શિષ્યને જ શ્વેતાચર ધરમેનાચાર્યે જ્ઞાન આપ્યું
હોય એમ ધારી શકાય છે અને તેમ હોય તો પુષ્પદત પણ શ્વેતા-
ચર જ હોય

તો પછી એમ અનુમાન થઈ શકે કે શિવમૂર્તિ ઉર્ફે જૂનમતિએ
પૂર્વજ્ઞ જ્ઞાન મેળવ્યા પછી દુરતમાં જ આવશ્યક નિર્ધારિતમાં વર્ણવેલ
પ્રસંગ બન્ને હોય અને તેથી પુષ્પદત અને જૂનમતિએ છૂટ પડ્યા

પછી પદ્મડાગમ બનાવેન હોય એટલે ખરૂં કહીએ તો કપાયપાદુડ
તથા પદ્મડાગમ શ્વેતાગર આચાર્યોના બનાવેલા ગણાય

ખીજી કપાયપાદુડ, કર્મપ્રકૃતિ, ચતુર અને સિત્તરી એ ચાર
અંશોની ચૂર્ણ લખનાર આચાર્ય યનિષ્ઠવા તે આચાર્ય મગુ અથવા
મમુના શિષ્ય અને આચાર્ય નામહસ્તીના અંતેવાસી હતા

આચાર્ય મમુ (મગુ) તથા નામહસ્તીના નામ શ્વેતાગર પદ્માવલીમા
જ છે દિગબર પદ્માવલીમા નથી એટલે તે યતિદ્વપલ આચાર્ય પશુ
શ્વેતાગર હોવાનો સંભવ છે, અને તેથી જ તેમની ત્રણ ચૂર્ણોએ
શ્વેતાગર ભંડારમા હતી

અથવા ખીજી રીતે એમ પણ છે કે શ્વેતાગરો એટલા ઉદાર હતા
કે તેઓ દિગબર માન્યતાવાળા યાત્રી મુનિઓને ખુશીથી અપનાવતા
હતા જેમકે ઉમાસ્વામી (ગ્નાતિ), સમતત્ત્વાચાર્ય, અકલકદેવ વગેરેને
શ્વેતાગરોએ માન્ય ગણેના છે.

તો પછી દિગબર સાહિત્યને સર્વમાન્ય ગણી શ્વેતાગરોને
અપનાવવામા કોઈ વાવો હોયો ન બોધ્યો.

આ સબધી સંપૂર્ણ વિગત મારે જિજ્ઞાસુએ ઉપર જણાવેલા
સર્વ અંશો જે ઇપાઈને પ્રસિદ્ધ થયેના છે તે બ્લેઈ લેવા ઉપરની
સબળી વિગત તે અંશોમાથી જ લેવામા આવી છે

શ્વેતાગરો પૂર્વમાથી ઉદ્ધારેતુ તેમણે સાહિત્ય નીચે પ્રમાણે
જણાવે ■ કે—

ખીજા અગ્રાચાર્ય પૂર્વમાથી—

સિદ્ધ પ્રાબુત, સસક્ત નિર્ધુક્તિ

પાયમા યાનપ્રવાહમાથી—

નવમક

જૂઠા સત્યપ્રવાદમાથી—

ઉવસગ્રહર ગ્તોત્ર, જીવસમાસ, પચકરૂપ,

મહાકરૂપ, સત્તતિકા, સતક

(સત્તતિકા અને સતક જૂઠામાથી નહિ પણ બીજા પૂર્વમાથી
ઉદ્ધારેવ છે તે ઉપર જણાવાઈ ગયું છે—નિ શેક)

આઠમા કર્મપ્રવાદમાથી—

પરિસહ નામના અધ્યયનો

નવમા પ્રત્યાખ્યાન પ્રવાદમાથી—

જોપનિર્ધુક્તિ, કરૂપસૂત્ર દશામુતરક ધ, નિશીથસૂત્ર,

બ્યવહારમૂત્ર, સ્થાપનાક પ

દશમા વિદ્યાપ્રવાદમાથી—

પ્રતિકાકરૂપ.

આ ઉપરાંત દશવૈકાનિકસૂત્રના અધ્યયનો જુદા જુદા પૂર્વમાથી
ઉપ્ધૂત કરેલા એમ મનાય છે પરંતુ આ બાબત તેના ટીકાકાર શ્રી જ્ઞા-
નાદુ સ્વામીએ ૧૮ મી ગાથામાં બીજો વિકલ્પ એવો પણ જણાવ્યો
છે કે—“અથવા બાર અગ્ર ત્રયોમાથી શ્રી રામલવ સ્વામીએ તેમના
પુત્ર મનક ઉપર અનુગ્રહ કરવા માટે આ ત્રય તારવી કાઢ્યો છે ”

અને શ્રી ભદ્રાદુ સ્વામીનો આ વિક પ જ સાચો હોય એમ
દેખાય છે કારણકે દશૌકાલિકસૂત્રના અધ્યયનો આચાર્ય, સમવાચાર્ય,
કાણ્યાર્ય, ઉત્તરાધ્યયન વગેરે સૂત્રોના અધ્યયનોમાથી ઉપ્ધૂત કરેલા હોય
તેમ તે તે અધ્યયનોની સજ્જામણી કરતા સમગ્રજન

નિર્ધુક્તિ વગેરે ત્રયો જે શ્વેતાશ્વરો પહેલા ભદ્રાદુ સ્વામી એટલે

ચૌદપૂર્વી ભદ્રાબાહુસ્વામીએ રચેલા એમ માને છે તે તેમની બુલ છે એ સવ અર્થે બીજા ભદ્રાબાહુસ્વામીએ રચેલા છે તેની સર્વ વિગત મેં મારા “જૈનસૂત્રો, ઇતિહાસ અને સમીક્ષા” નામના પુસ્તકમાં આપી છે બીજા ભદ્રાબાહુ સ્વામી પૂર્વધર નહોતા એટલે તેમના અર્થે પૂર્વમાંથી ઉદ્ધૃત કરેના નથી તે સહેજે સમજી શકાય તેવી વાત છે એટલે શ્રી ભદ્રાબાહુસ્વામીના અર્થે પૂર્વમાંથી ઉદ્ધૃત કરેલા છે એવી શ્વેતામ્બરીની વાત સાચી નથી

ચૌદ પૂર્વધારી ભદ્રાબાહુસ્વામી દિગ્બરોને તેમજ શ્વેતામ્બરીને એકસરખી રીતે માન્ય છે એટલે ચૌદ પૂર્વધારી ભદ્રાબાહુસ્વામીના બનાવેલા અર્થે હોય તેને દિગ્બરો અમાન્ય કરે જ નહિ. દિગ્બરોએ અમાન્ય કરેના અર્થે ચૌદપૂર્વી ભદ્રાબાહુસ્વામીના નથી એ સ્વતઃ સિદ્ધ થઈ જાય છે

વળી પૂર્વનું જ્ઞાન વિચ્છેદ થયા પછી બનેલા પુસ્તકો પૂર્વમાંથી ઉદ્ધૃત થયેલા હોઈ જ ન શકે એટલે પૂર્વનું જ્ઞાન વિચ્છેદ થયા પહેલાના ન્યા પુસ્તકો કેણે ક્યારે બનાવેના છે તેની વિગત ન હોય ત્યાંસુધી તે પુસ્તકો પૂર્વમાંથી ઉદ્ધરેલા છે એમ કેમ માની શકાય ?

એટલે એક દર જોતા પૂર્વમાંથી ઉદ્ધરેતું સાહિત્ય શ્વેતામ્બરી પાસે બહુ ઓછું છે પરંતુ એક દર રીતે શ્વેતામ્બરી પાસે ધર્મ સાહિત્ય પણ વિશાળ છે

શ્વેતામ્બરીએ વ્યવહારને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે ત્યારે દિગ્બરોએ નિશ્ચયને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે વ્યવહાર તેમ જ નિશ્ચય બંનેની જરૂર છે એમ તો બંને સમ્રાથો માને છે પરંતુ શ્વેતામ્બરી અધોમા મુખ્યત્વે વ્યવહારને અનુસરીને જ વિવેચન હોય છે ત્યારે દિગ્બરો અધોમા વિશેષ કરીને નિશ્ચયને અનુસરીને વિવેચન હોય છે

સ્વેતાનરોએ નિશ્ચયને ગ્રીષ્મ સ્વરૂપ આપવાથી તેમના પ્રથિમાથી નિશ્ચયનું ખરૂં સ્વરૂપ યથાર્થ રીતે સંપૂર્ણપણે જાણી શકાતું નથી તેમ દિગ્બરોએ બ્યવહારને બોણું કરી નાખવાથી તેમના પ્રથિમાથી બ્યવહારનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણી શકાતું નથી

તેથી બંને સપ્રદાયના સાહિત્યનો નિષ્પક્ષપાત રીતે બરાબર અભ્યાસ કરનારને જ સુદ્ધ જૈનધર્મનું સાચું સ્વરૂપ સમજાયા આવી શકે તેમ છે, માટે બંને સપ્રદાયે એકબીજાનું સાહિત્ય અપનાવવાની જરૂર છે

પ્રકરણ ત્રીજું મૂર્તિપૂજા

મૂર્તિપૂજાથી હાનિ

ખીજો મુહો મૂર્તિપૂજા સબધી છે તેમા એ જાનના મતભેદ છે (૧) સ્થાનકવામી મૂર્તિપૂજાને ધર્મ તરીકે માનતા નથી ત્યારે સ્વેતાબર દિગબર મૂર્તિપૂજા માને છે (૨) ખીજો મતભેદ સ્વેતાબર અને દિગબર વચ્ચે છે સ્વેતાબર મૂર્તિને વસ્ત્રાવકારથી શય્યામારે છે ત્યારે દિગબર તે શાસ્ત્ર સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ માને છે

સ્વેતાબર સરોમા મૂર્તિપૂજા નથી એ તો સાચા આગમપ્રાની સ્વેતાબરો પણ ખાનગી રીતે તો કળૂન કરે છે જ, પરંતુ શ્વેત્યુસ્ત સપ્રત્યયવાદીઓની ખીમ્થી જાહેરમા કળૂન કરતા નથી પરંતુ તેમાથી પડિત બેચગદસજી તથા શ્રી જિનવિજયજી જેવા નિકર પુરોહિતો તો જાહેર રીતે પણ કળૂન કરેનું જ છે

મૂર્તિપૂજા એ સપ્રત્યયવાદ જ છે

કેટલાક મા' સપ્રત્યયવાદીઓ મૂર્તિમંડનના તાનમા એમ પણ

કહેતા અચનના નથી કે મૂર્તિ જ સમકિતનું કાચું અથવા મૂર્તિથી જ સમાક્રાંતી પ્રાપ્તિ થાય

આવું કહેનાગઓ પોતાને બે મહાપડિત માનતા હોય પરંતુ ખરેખર તો તેમને બાળકો જ મધુ યમય કારણ કે તેમને સમક્તિના સાચા સ્વરૂપની પણ સમજણ નથી

શાસ્ત્રમરોએ સમ્યક્ત્વ ઉપજવાના દર કારણ અથવા દર પ્રકાર બનાવ્યા છે તેમાં મૂર્તિ કે મૂર્તિપૂજનનું નામનિશાન પણ નથી તેમજ સમક્રિતીના લક્ષણોમાં પણ મૂર્તિપૂજનનું નામનિશાન નથી

વળી જે શા' સપ્રદાયવાદીઓ મૂર્તિને નહિ માનનારાને મિથ્યાત્વી કહે છે અથવા નાસ્તિક કહે છે તેઓ પણ ખરી રીતે બાળકો જ મધુ યમય કારણ કે તેમને જૈનધર્મ મિથ્યાત્વ એને કહે છે તેની જ ખબર નથી વીનગમ દેવગુરુધર્મને નહિ માનનારાને જ જૈનધર્મ મિથ્યાત્વી કહે છે પણ જિનદેવગુરુધર્મને માનનાગ મિથ્યાત્વી કહેવાતા નથી તેમજ તેમને નાસ્તિકના અર્થની પણ ખબર નથી જિનદેવગુરુધર્મને માનનારા હોય તે નાસ્તિક નહિ પણ આસ્તિક જ કહેવાય છે મૂર્તિને મિથ્યાત્વ કે નાસ્તિકતા સાથે કયો સબંધ નથી

પ્રાચીન કાળમાં મૂર્તિપૂજન નહોતી તે વાત અમારા " જૈન સૂત્રો, ઇતિહાસ અને સમીક્ષા " પુસ્તકમાં "વેતાનર વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો આપીને જ બતાવી આપેલી છે અને મૂર્તિપૂજન સૂચનિદ છે એવું મહત્તરનારા "વેતાનરોના લગભગ ધણાખરા મુદ્દાઓના જવાબ અમે પ્રગટ કરેલા " સત્ય ધર્મ પ્રકાશ " પુસ્તકમાં આપેલો છે એટલે તે સબંધ માં અહીં વિશેષ લખવાની જરૂર નથી પરંતુ સામાન્ય રીતે થોડું કહેવા જેવું તે અહીં લખીએ છીએ

દર લક્ષણ ધર્મ જ સાચો ધર્મ છે

સાચો ધર્મ તો પતી મુક્તી વગેરે દર લક્ષણ ધર્મ છે અને તે

સર્વ જૈન સપ્રત્યયોને એકસરખી રીતે માન્ય છે, તો આવા સ્વાભાવિક ધર્મ તરફ ધર્મભાવના વહેવડાવવાને બદલે મૂર્તિપૂજની, તેના દર્શન પૂજન, ભોજ ધ્યાનવચ્ચ અને તેને લગતા ઋવચ્ચો વહોરી લેવામાં માણસની ધર્મભાવના રોકાઈ જાય છે. દસ લક્ષણ, દસ સદ્ગુણ એ જ ખરો ધર્મ છે એવો વિચાર ન રહેતાં મૂર્તિપૂજન એ જ ધર્મ છે એમ સમજીને માણસ સદ્ગુણ કરતા મૂર્તિને વધારે મહત્ત્વ આપે છે અને સદ્ગુણો, દયા, પરાપકાર ધારણ કરવાને બદલે મૂર્તિપૂજને તે અવસ્થાનું કર્તવ્ય સમજે છે.

સદ્ગુણ ધર્મના પ્રદેશમાં પહોંચતી હાનિ

આમ પવિત્ર ધર્મભાવના મૂર્તિપૂજના માર્ગે વધી જતી હોવાથી સદ્ગુણ ધર્મના પ્રદેશમાં એ વહન આગળ વધી શકતું નથી તેથી સદ્ગુણ એ જ ધર્મ છે એ વાત મૂર્તિપૂજકોમાંના ધણા જણ એટલે લગભગ સેકડે નવાણુ ટકા જેટલા તો આ મો જન્મારો પૂરો થઈ જતાં કુધી જાણવા પામતા નથી પણ જેઓ મૂર્તિપૂજ એ ધર્મ છે એવું માનતા નથી તેઓ પહેલેથી જ સદ્ગુણનું આચરણ એ જ ધર્મ છે એવું સાલગતા સિખતા થાય છે અને તેના પરિણામે મૂર્તિ નહિ પૂજનારાઓ સામાન્ય રીતે ધર્મમાં વધારે કર્તવ્યનિષ્ઠ નીવડે છે તેમની ધર્મભાવનાનો પ્રવાહ એકના એક જ વહનમાં સદ્ગુણો તરફ જ વહેતો હોવાથી શ્રાવણ, પરાપકાર, દયા, ક્રમા, સયમ, વિદ્યાભ્યાસ વગેરે ધણા સદ્ગુણો પુષ્ટ થાય છે.

જેમ મૂર્તિપૂજકો માને છે કે—“હું દર્શન કરવા નહિ જાઉં તો ધર્મ ચૂકી જઈશ”—તેમ મૂર્તિ નહિ પૂજનારાઓ ધર્મની દૃષ્ટિએ જેને કર્તવ્ય સમજે છે તેને નહિ અનુસરે તો ધર્મ ચૂકી જઈશ એમ માને છે આની માન્યતાના પરિણામે ચારિત્રમાં તેમનો નબર ચડતો રહે છે.

કહેવાની બનવળ એમ નથી કે દરેક મૂર્તિપૂજક દુર્ગુણી છે અથવા સદ્ગુણી હોઈ શકે જ નહિ કેટલાય મૂર્તિપૂજકો પણ સદ્ગુણી, કર્તવ્ય-નિષ્ઠામાં સુગત હોય છે જ પણ સામાન્ય રીતે ધર્મભાવના આડે માર્ગે વધી જાય છે એટલું જ કહેવાનો ઉદ્દેશ છે

મૂર્તિપૂજકોમાં સખ્યાનક માણસો એવા નીકળશે કે જેઓ આખા જનમારમાં એકેધવાર મૂર્તિપૂજા કરવા ગયા ન હોય તેવી જ રીતે મૂર્તિ નહિ પૂજનારામાં પણ કેટલાક માણસ સદ્ગુણને માન નહિ આપનારા હોવાનો સંભવ ■ જ પણ વિચારશીલ માણસને વહેવા કે મોડા સાચા ધર્મનો આશ્રય ખોળવા નીકળ્યા વિના ચાલતું જ નથી

પાપમાં રચ્યાપચ્યા રહેનારાઓને તેમજ અત કરણ વહેવા મોકુડખ્યા વગર ગહેતું નથી એથી નિદાન ઉત્તમવસ્થામાં પણ ધર્મનું રક્ષણ શોધવા નીકળ્યા વગર તે રટેરે નહિ અને એવે વખતે પણ જો તે સદ્ગુણ તરફ પ્રીતિ કરતો થશે તો તે પોનાના શુદ્ધિ, મન અને શરીરનો ઉપયોગ ધર્મારાધનમાં, વર્મસેવામાં કરશે એટલે તેનું બાકી રહેતું જીવન ધર્મ-કર્તવ્ય બળવાનામાં જશે

પણ જો તે વખતે અથવા જન્યથી જ તે મૂર્તિપૂજને જ ધર્મ ગણીને તેમાં જ જકડાઈ ગયેલો હશે તો પરાપમર આદિ ઉત્તમ ધર્મ-સાધનોથી તે વિમુખ જ રહેશે

વળી મૂર્તિપૂજથી થતી દ્રવ્યહાનિ કાઈ ઝોછી નથી મદિરા બધાનવામાં, મૂર્તિઓ સ્થાપન કરવામાં, તેને બોમ ધરાવવામાં, પૂજાઓ બજાવવામાં, તેના આશ્રિતોને સતોષવામાં વગેરે અનેક રીતે દર વરસે કરોડો રૂપીઆનો ધુમ્મસો કરાય ■ પણ જ્યાં મૂર્તિપૂજનો રિવાજ ન હોય ત્યાં ઉદારતા, દાન, સખ્યાનનો ઝરો પરાપત્રારક સ્વધર્મિક કલ્યાણના કામમાં રેડાય છે

અક્ષરોનો સંયોગ જે જ્ઞાન આપે છે તે જ્ઞાન હજારો મૂર્તિઓનો સંયોગ કરવાથી મળી શકતું નથી અને મૂર્તિઓ જે જ્ઞાનના સંકેતરૂપે હોય તો એ મૂર્તિઓને પગે લાગવાનું, વસ્ત્રાભૂષણ પહેગવવાનું અને બીજા હજારો ધામધુભોનું પ્રયોજન શું છે ? પાણીતાણા વગેરેના મેળાઓમાં જનાર લાખો લોકો મૂર્તિઓના કયા સંકેતનો અભ્યાસ કરે છે ?

મૂર્તિપૂજાથી ધર્મલાવના જાગૃત રહે છે, ટકી ગઢે છે કે વૃદ્ધિ પામે છે એમ માનનારા માટે મદિરા બને હો પણ જ્યો સખ્યાનુધ મદિરા બાધવામાં પરમ ધર્મ છે એવો ઉપદેશ કરે છે તેઓ ધર્મ તો નહિ પણ વ્યવહારે ય સમજતા નથી એમ લાગે છે

આવકો કાળમેષ વિના શાંતિથી અને સહેતાઈથી દર્શન-પૂજા કરી શકે તેટલા જ મદિરાની ઉપયોજિતા ગણી શકાય એટલે કે દર્શન-પૂજાની જરૂરીઆત માટે આવકે આવિકાની સખ્યાના પ્રમાણમાં જરૂર હોય તેના કરતાં વધારે મદિરા બાધવાથી તે મદિરા લાભકારકને થવાને બદલે વધારે હાનિકારક ધર્મ પડે છે

વધુ પડતી સખ્યામાં મદિરા અપૂજ અને બધ પડ્યા રહે છે તેથી ધર્મને બદલે પાપનું જ કારણ બને છે અપૂજ-બધ મદિરામાં મૂર્તિ વગેરેની ચોરીઓ તથા મૂર્તિના માથા તોડીને લઈ જવાની ચોરીઓ થાય છે તે આ વાતની આમિલીરૂપ છે

માણસ બૂખ્યા પેટે ધર્મ કરી શકતો નથી એ એક વ્યવહારુ સત્ય હમીકત છે એટલે વધુ પડતા મદિરા બાધવામાં ખર્ચાતા નાણાંનું દુરપયોગ બચાવી તે નાણાંનું ઉપયોગ આવકાની સ્થિતિ સુધારવાના કામમાં વપરાય, તેમને જ્ઞાન આપવાના કામમાં વપરાય તેમાં સાચો ધર્મ છે એમ કોઈ પણ સમજુ માણસ કબૂલ કર્યા વિના રહેશે નહિ.

એના બચેના નાણાં આવકાના ઉદ્ધાર માટે ખર્ચવામાં આવે તો તેની વર્મના ધણો વિગેષ દેવાવો થાય તેમજ ધર્મના ધણો વિગેષ

હોત યાવ પ્રકરણ કે દુ ખી આવડો જરાજર ધર્માસધન કરી શકે નહિ પણ તેમણે દુ ખ ટળતા તેમના મનની સ્થિતિ થતા તેઓ વિશેષ પ્રકારે ધર્માચરણ કરી શકે એટલે એ જ ખરો સ્વામીવાતસત્ય ધર્મ છે અને એ જ ખરો ધર્મનો હોત છે

મૂર્તિપૂજની શરૂઆત

શ્રી જ્વાહરલાલ નેહરુએ સર્વ રોધબોજોનો સંપર્ક ઉપયોગ કરીને હિંદુસ્તાનનો સરથી ૧૯૪૫ સુધીનો પ્રભાવુદ્ધત ઇતિહાસ લખીને Discovery of India ડિઝેમ્બરી એફ ઇડિઆના નામથી પ્રસિદ્ધ કરેલ છે તેમા તેમણે ભાગ પાંચમે પ્રકરણ આફ્રિકા India and Greece નામના પ્રકરણમા નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે—

“આ જાણવું રસપ્રદ છે કે ભારતમા મૂર્તિપૂજા ત્રીસમાથી આવી. વૈદિક ધર્મમા કાર્ધ પણ જાનની મૂર્તિપૂજાનો નિર્ણય હતો. ભારતમાં મદિરો અને મૂર્તિઓ ન હતા કાર્ધ જાતિઓમા અચાન મૂર્તિપૂજાના ચિહ્ન જણાતા હતા, પણ મૂર્તિપૂજા વ્યાપક ન હતી

“પ્રથમ શુદ્ધધર્મીઓ મૂર્તિપૂજાના સખન વિરોધી હતા અને શુદ્ધની મૂર્તિઓ અને પુતળા બિભા કરવાની સખત મનાઈ હતી પણ ત્રીક સંસ્કૃતિ અને સ્થાપત્યની સુદરતાનો પ્રભાવ ભારતના સીમાડા—આસ કરીને અફઘાનિસ્તાન [તે વખતે ભારતમા હતું] માં ધણે હતો અને ધીરે ધીરે તેણે ભારતમા પમપેસારો કર્યો

“શરૂઆતમા શુદ્ધની કાર્ધ મૂર્તિ જનાવવામા આવી નહોતી પણ એપોલોની [આજની બોધિસત્વની મૂર્તિ જેવી] મૂર્તિઓ જનવા લાગી એટલે શુદ્ધનો પૂર્વજ મ મનાય છે એપોલોની પૂજા થવા માડી, ધીરે ધીરે શુદ્ધની પોતાની મૂર્તિઓ જનવા માડી

“શુદ્ધની મૂર્તિઓએ હિંદુ વર્મને મૂર્તિપૂજા માટે પ્રેરણા આપી,

અને તેઓ પણ મૂર્તિપૂજા કરવા લાગ્યા જો કે વૈદિક ધર્મ [આજના આર્યસમાજ જેવા આગણો] તેથી અવિભાજ્ય રહ્યો

“મૂર્તિ” માટેનો પ્રથમ હિંદુસ્તાની તથા પર્શીયન શબ્દ ‘બુત’ પણ જુદામાંથી આવ્યો છે

મૂર્તિ સબધી ઐતિહાસિક હકીકત

મૂર્તિ સબધી ઐતિહાસિક હકીકત આ પ્રમાણે છે—

પંડિતશ્રી બેચરદાસજીએ તેમના “જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થવાથી થયેલી હાનિ” નામના પુસ્તકમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે—

“પ્રચલિત દેવાલય કે મૂર્તિ એ કાઈ ચેત્સ શબ્દનો પ્રધાન અર્થ કે મૂળ અર્થ નથી એટલું જ નહિ પણ તે બંને અર્થો તદ્દન પડીના અને રૂઢિના કરેલા છે સૂત્રોના ટીકાકારો પણ સૂત્રોમાં આવેલ ચેત્સ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ (ચિત્તેર્માય કર્મ વા) તો બરાબર જણાવી છે —૫૪ ૧૨૨

■ ચેત્સ શબ્દનો પ્રારંભિક અર્થ ‘ ચિતા ઉપર ચણેલું સ્મારક ચિન્હ’ હતો.

‘ જ્યારે તે સ્થળે સ્મારકને જાળવી રાખવા કે ઓળખાવવા પાયાણખંડ કે સિનાલેખ મૂકવામાં આવતો ત્યારે ચેત્સનો અર્થ પાયાણખંડ કે સિનાલેખ થયો

“ જ્યારે તે સ્મારક ચિન્હ ઉપર ઝાડ રોપવામાં આવતું ત્યારે ચેત્સનો અર્થ ચેત્સરક્ષ થયો

■ જ્યારે તે સ્મારક ચિન્હને દેવકુસિકાના [દેવળીના] ધાત્રમાં જનાવવામાં આવતું ત્યારે ચેત્સનો અર્થ દેવળી પણ થયો

“ જ્યારે તે સ્થળે ચણેલી દેવળીમાં પાદુકાઓને પધરાવવામાં આવતી ત્યારે ચૈત્યનો અર્થ પાદુકા મમેન દેવળી કે માન પાદુકા થયો.

“ જ્યારે તે સ્થળે બન્ય મોટું દેવાનય ચણવામાં આવતું અને તેમાં મૂર્તિઓ પધરાવવામાં આવતી ત્યારે ચૈત્યનો અર્થ દેવાલય કે મૂર્તિ થયો.

“ પરંતુ જ્યારે ચિનાદાદ સિવાયના ગ્રંથાતરે દેવાલયો ચણાયા કે તેમાં મૂર્તિઓ સ્થપાઈ ત્યારે ચૈત્યનો અર્થ ૩૬ થયો ”—પાનું ૧૧૬-૧૨૦.

“ જે ચૈત્યો માત્ર યાદગીરી માટે હતા તે પછીથી પૂજના લાભ્યાં, ક્રમે ક્રમે તે ગ્રંથે દેવકુસિદાઓ થવા લાગી, તેમાં ચણખા દુકાઓ સ્થપાવા લાગી અને પછી બકનોની દોસથી તે જ જગ્યાએ મોટા મોટા દેવાલયો અને મોટી મોટી મૂર્તિઓ પણ વિગળવા લાગી આ સ્થિતિ આટલેથી જ ન અટકી, પણ હવે તેા ગામેગામ અને એ-ગામમાં પણ શેરીએ શેરીએ તેવા અનેક દેવાલયો બધાઈ ગયા છે અને બધાતા જાય છે ”—પાનું ૧૧૮.

“ હું આગળના એક પ્રમાણમાં જણાવી ગયો છું કે આપણા પૂર્વજોએ ચૈત્યોને પૂજવા માટે નહિ પણ તે તે મરનાર મહાપુરુષની યાદગીરી ગણના માટે બનાવ્યા હતા. પરંતુ પાછળથી તેની પૂજા શરૂ થઈ હતી અને તે આજ સુધી પણ ચાલી આવી છે.

“ જે ભાઈ એક પદાર્થના વિગ્રહરૂપનો ઇનિદાસ સમજી શકે તે જ ભાઈ ઉપરની જાગૃત્તીને સદજમા સમજી શકશે પરંતુ જે ભાઈના મનમાં વનમાન ધર્મ, તેના વર્તમાન નિષ્ઠા અને તેમાં પગ-પૂર્વથી પેસી ગયેલી કેટલીક અસંગત રૂઢિઓ તથા વર્તમાન મૂર્તિ-

પૂજા વગેરે અનાદિનુ ભાસતુ હરો—રાજા ભગતના સમયનું
લાગતુ હશે—તે બધુંને હું જાતે જાણ્યો વાચ્યાની ભક્તિભાવ
કર્તા સિવાય બીજી કાં સમજાવી શકતો નથી.”—પાનુ ૧૨૭

પર્યાસ શ્રી કૃષ્ણાનિબંધન ગણિ પછી તેમના ‘જિનપૂજાપદ્ધતિ’
નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે—

“તીર્થ કર ભગવાનના પગમેધાસક અનેના શુદ્ધતા તેમના વિરહમાં
તેમનું દર્શન કરવાને તરસના અને શૂરતા પછી તે કઈ એવી વસ્તુ ન
હતી કે કોઈની ધ્વજા માત્રથી મળી જાય પશ્ચિમે તેઓ પોતાની
દર્શનરૂઝાને પૂર્ણ કરવા તેમના આકારો ચીનરાનીને કે તેમના પ્રતિબિંબો
કરાનીને પોતપોતાના ધરમાં રાખના અને તેમના હોદાર નીરખી
નીરખીને નયનોને તૃપ્ત કરતા

“આમ મનુષ્યની દર્શનરૂઝામાંથી મૂર્તિનો પ્રાદુર્ભાવ થયો વસ્ત્રપદ,
હલખટ્ટ આદિના રૂપોમાંથી ધીરે ધીરે માતૃ, રત્ન, પાપાણ સુધી
પહોંચીને એ મૂર્તિએ એક શુદ્ધ સિંહ પાદૃતિનું રૂપ ધારણ કર્યું
સારામાં સારા કિમતી પાપાણો તથા સોના, આદી, તામ્ર, પિત્તળ
આદિ ધાતુઓની મૂર્તિઓ બનવા લાગી ”

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે ઐતિહાસિક રીતે પછી પ્રાચીન
કાળમાં મૂર્તિપૂજા અસ્તિત્વમાં નહોતી

દિગ્ધર પડિત આશાધરજીએ પછી તેમના સામાગ્ધર્મમૃત
પુસ્તકમાં જણાવ્યું છે કે —“આ પદ્ધતિકાળ ધિક્કારને પાત્ર છે કે આ
કાળમાં શાસ્ત્રાભ્યાસીઓને પછી મદિરા કે મૂર્તિઓ વિના ચાલતુ નથી ”

મૂર્તિપૂજા મોક્ષસાધક નથી પણ અત્યારે હવે બાળજીવોમાં
ધર્મભાવના ઉત્પન્ન કરવા માટેનો એક આપવાદિક માર્ગ બની ગયો છે

એમ પણ દેખાય છે જેને તેમ અનુસંગુ હોય તે માટે અમારો વિરોધ નથી પરંતુ જે લોકો મૂર્તિપૂજનમાં જ એક છતિકર્તવ્યતા માને છે તેને સદ્ગુણો મેળવવા તરફ ઓછું લગ્ન ગ્હે તે સ્વાભાવિક છે

મૂર્તિપૂજને માનસા ઝતા જેની પૂજા કરવામાં આવે છે તે વીતરાગ ભગવાનની જે સદ્ગુણ આદિ પ્રાપ્ત કરવાની આશા છે તે તરફ લક્ષ્ય કે પ્રયત્ન ન હોય તો પોતાનું ખરૂં પ્રયોજન સિદ્ધ થતું નથી કારણ કે જેની પૂજા કરવામાં આવે છે તે ભગવાનની આશાનું પાનન થતું ન હોય તો અથવા એ પ્રતિ દુર્લભ હોય તો મૂર્તિપૂજા નામમાત્ર ફરે છે, માટે મૂર્તિપૂજા માનનારાઓએ એ વાત લક્ષ્યમાં રાખી જરૂરી છે

જિનપૂજા જિન સરિષ્પી કહેવામાં આવે છે તેનો હેતુ એ છે કે જે ભગવાન અનંત જ્ઞાનદર્શન પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધમતિને પામ્યા અને આપણા ઉપર જેમનો અનંત ઉપકાર છે તે ભગવાનની ગુણરમૂર્તિ માટે આપણા ઉપર અનંત ઉપકાર છે એવા ભગવાન પ્રત્યે પોતાની ફરજરૂપ કર્તવ્ય હોવાથી તેવા અનંતગુણોની પૂજા થોડી જ છે પરંતુ જે તે ભગવાનની આશા બદલ અથવા એ પ્રતિ દુર્લભ કરીને કરવામાં આવે તો એ પૂજા વ્યસ્તવિક પૂજા નહિ કરતા નામમાત્ર પૂજા ફરે છે એવી પૂજા કરવા કરતા ભગવાનની આશાનું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, જાવ મુજબ પાલન કરવું એ વધારે શ્રેયઃકર છે

ભગવાન મહાવીરની પૂજા આરોહ કેવી રીતે કરના હતા તે શ્રી જ્ઞાણકલાલજી મહારાજે સૂતના એક દાખલાથી જતાબુ ■ તે અત્રે રજૂ કરીએ છીએ

સૂતમાં ભગવાનની પૂજનો દાખલો

એક દિવસ એક દેવે સકલદેવપુત્રની પામે આવીને કયું—હે દેવાનુપ્રિય! કાલે દેવાના પશુ દેવ એવા મહાત્મા (મહામાહાન) અહીં

પધારના છે એ મહાત્મા જૂન, ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળની વાત સ્પષ્ટ જાણે છે તેમજ ત્રણે લોકને હસ્તરેખાની જેમ પ્રવક્ષ દેખે છે તેઓ ત્રણે લોક અને ત્રણ કાળને જાણે છે, તેજોમય છે સર્વજ્ઞ એશ્વર્ય તેમના તેજમાં છુપાઈ રહ્યું છે તેમજુ દર્શન ત્રણે લોકના પ્રાણીઓ હર્ષ સહિત કરે છે અને પોતાનું અહોભાગ્ય માને છે અને દેવતાઓ પણ તેમના દર્શનને માટે ઉત્કંઠા ધરાવીએ છીએ અને દર્શન કરીને આનંદ પામીએ છીએ એ મહાત્માને સૌથી મહાન માનીને સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ એ ત્રણે લોકના પ્રાણીઓએ તેમની મહાપૂજા કરી છે હે દેવાનુપ્રિય ! એ ત્રિલોક વિભૂતિ મહાત્મા જ્યારે પધારે ત્યારે તમે એ મજામય પ્રજાને વદન કરજો

દેવતાએ આ સૂચના ભગવાન મહાવીરના પધારવાના વિષયમાં કરી ■ દેવતાએ ભગવાન મહાવીરના શુભાગમની સૂચના આપતા સકલલક્ષ્મણને કહ્યું છે કે—એ મહાત્માની પૂજા ત્રણે લોકના પ્રાણીઓએ કરી છે દેવતાના આ કથનનો એવો અર્થ નથી કે ત્રણે લોકના પ્રાણીઓએ ભગવાનની પૂજા જળ, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ આદિથી કરી હોય

આ પ્રકારની પૂજા કરવાથી તો ભગવાન મહાવીરના ‘મહાત્મા’ વિશેષણની સાર્થકતાનો લોપ થાય છે, કારણ કે ‘માહ્યો’ એ ઉપદેશ જળ, અગ્નિ, વનસ્પતિ આદિ જીવોને માટે પણ છે જળ, પુષ્પાદિવડે પૂજા કરવાથી એમાના જીવો અનસ્ય મરી જાય છે પોતાને માટે જીવોનું મૃત્યુ થાય એ ભગવાનને કદાપિ સ્વીકાર્ય હોઈ શકે નહિ

આ ઉપરાંત, પૂજા પૂજ્યને અનુસાર થયા હોય છે. સસારમાં પણ દેખાય છે કે લોકો ઠાકુરજીની પૂજા ચદન, પુષ્પ આદિથી કરે છે અને ભૈરવની પૂજા તેલ, બાકળા વગેરેથી કરે છે તેન, બાકળાથી ઠાકુરજીની પૂજા કરવી એ ઠાકુરજીની અવગત માનવામાં આવે છે,

એ પ્રમાણે જે પ્રભુએ સસારના કોઈ પણ જીવને નહિ મારવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે તે પ્રભુની પૂજા જળ, પુષ્પ આદિથી કરીને તેમના જીવોનો નાશ કરવો એ પૂજાના નામે ભગવાનની અવજ્ઞા થાય.

એટલા માટે દેવતાના કથનનો એ અર્થ કદાપિ ન હોઈ શકે કે જળ, પુષ્પાદિથી ભગવાનની પૂજા કરી ભગવાન મહાવીરની પૂજા કયા પ્રકારે કરવામાં આવતી હતી તેને માટે ઔપપાતિક સૂત્રમાં પ્રમાણ મળે છે ભગવાન મહાવીરના પરમ ભક્ત રાજા કેશિકે ભગવાનની પૂજા કરી છે એનું વર્ણન શ્રી ઔપપાતિક સૂત્રમાં નીચે પ્રમાણે છે—

સમગ્ર મળત્ર મહાવીર પચ્ચવિંશ્ય અભિયમગ અભિયજ્ઞદ્ ત વદા -

- (૧) સન્નિવર્તણ્ણ દ્વંચાણ વિભવણવાદ
- (૨) અક્કિણ્ણ દ્વંચાણ અવિસરણવાદ
- (૩) દ્વંચાણિય ઉત્તમસ સમ કરણ્ણ,
- (૪) વાણ્ણ વાસે અજલિ વમ્મહેણ
- (૫) મળસેણ ગત્ત માલકરણેણ,

સમગ્ર મળત્ર મહાવીર નિવસુત્તા આયાલિણ વયાલિણ કરેતા વદંતિ
જમ નિત્તા તિવિદ્ધાણ, વજ્જુવાણ્ણવાદ વજ્જુવાસદ્ ત વદા—વાડયા વાડયા,
માણસિયાદ,

(૧) વાડયા—ત્રાવ સત્તદયામ્મદ્ધવાદ સુસ્સુવમાણ જમસેવાણ અભિમુદ્ધ
વિણાણ વજ્જલિદ્ધ વજ્જુવાસદ્,

(૨) વાડયા—જ વ મળત્ર વાડાસદ્ દ્વંચેય મતે । તદ્વંચેય મતે । અવિજ-
દ્વંચેય મતે । અવિદ્વંચેય મતે । અવિદ્વંચેય મતે । અવિદ્વંચેય મતે ।

ફળિય પરિશિષ્ટ મય મતે જામ જાતુ તુમ્મ વદ્ અવિદ્યમાણે વચ્ચુવાન્દ,

(૩) માનસિયાળ—મહા સુલેય જાતુ નિચ ઘમ્માણુગદ્ધો વચ્ચુવાન્દ ॥

અર્થ—રાજા કૌશિક પાત્ર અભિગમે કરીને ભગવાન મહાવીરની પાસે ગયા એ પાત્ર અભિગમ આ પ્રમાણે છે—

(૧) પાન, ફુલ આદિ સચિત દ્રવ્યો દૂર ન્યાં,

(૨) અચિત દ્રવ્ય, વસ્ત્રાશ્રુણુ આદિ પાસે રાખ્યા,

કારિહસરણયાણ સજ્જમાથી જ ન છૂટે પાડીને કેટલાક એવો અર્થ કરે છે કે—નાકડી, છત્રી જોડા (પગરખા) વગેરે જેવી અચિત વસ્તુઓને પણ દૂર કર્યાં, બહાર મૂક્યા

(૩) એકપદ દુપટાનુ ઉત્તગસમ કર્તું,

(૪) ભગવાનને દેખતા જ મને હાથ જોડીને પોતાની આંખોના પાસે લાવી રાખ્યા, અને

(૫) મનને અન્ય જગ્યાએથી રાખીને ભગવાનની ભક્તિમા એકતાન કર્યું

આ પ્રમાણે પાત્ર અભિગમ કરીને રાજા કૌશિક શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે ગયા અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને તિષ્ઠ્યુત્તોના પાકથી વદના નમસ્કાર કર્યાં તથા મન, વચન અને શરીર એ ત્રણ પ્રમારથી પ્રભુની પૂજા-ભક્તિ કરવા લાગ્યા શરીર, મન અને વચનથી કૌશિક રાજાએ આ પ્રમાણે ઉપાસના-ભક્તિ કરી

(૧) શરીરથી—હાથ પગ સંકોચીને, બંને હાથ જોડીને નમ્રતા તથા વિનયપૂર્વક ભગવાનની સામે બેસી ગયા અને ભગવાનની સૂચના કરવા લાગ્યા, એમ શરીરથી ભક્તિ કરવા લાગ્યા

(૨) વચનથી—જેમ જેમ ભગવાન વચન ઉચ્ચારતા તેમ તેમ, હે ભગવાન ! એમ જ છે, હે ભગવાન ! સત્ય છે, હે ભગવાન ! બગમ સત્ય છે સદેહ નિહિત છે, હે ભગવાન ! હુ મધ્યુ હુ, હુ વિશેષ મધ્યુ હુ અને આપે જે કાર્મિક હુ તે બગમ ■ એમ કહીને તે ભગવાનની વચનના સેવા-ભક્તિ કરવા લાગ્યા.

(૩) મનથી—મનમાં મદાન વૈરાગ્યભાવ ધારણ કરીને તેમજ તીવ્ર ધર્માનુરાગરત બનીને મનથી ભગવાનની સેવા-ભક્તિ કરવા લાગ્યા.

આ પાઠથી સ્પષ્ટ છે કે ભગવાન મહાવીરની પૂજા ત્રણ પ્રકારે કરનામાં આવતી—માનસિક, વાચિક અને કાયિક, મનમાં તેમજુ ધ્યાન ધરતુ, સ્મરણ કરતુ એ માનસિક પૂજા છે. વચનથી તેમજા ગુણગાન કરના એ વાચિક પૂજા છે અને પચાગ નમાવીને નમ્રતાપૂર્વક નમસ્કાર કરવા એ કાયિક પૂજા છે ભગવાન વીતરાગની પૂજા એ પ્રકારે થાય છે.

જે પદાર્થ રાગ ઉત્પન્ન કરનાર તરીકે મનાય છે, તે વીતરાગ ભગવાન પર ચત્રવવા અથવા ભેટ ધરવા એ પૂજા નથી પણ ભગવાનની અવજ્ઞા છે. રાગ ઉત્પન્ન કરનાર વસ્તુઓનાં તે ભગવાન પહેલેથી જ ત્યાગ કરી ચૂક્યા છે. એ ત્યાગેલી વસ્તુઓને જોણે ત્યાગી તે તેને તેના પર જ ચત્રવવી એમાં તેમની પૂજા નથી.

શ્વેતાખર મૂર્તિપૂજકોએ મૂર્તિને વસ્ત્રાલંકારથી શણગારીને પૂજામાં ઘણો જ આડખર વધારી દીધો છે અને એ રીતે તેઓ શાતમૂર્તિની અનેક પ્રકારે વિડળનાઓ કરી રહ્યા છે તેથી આઘાત પામીને ડો શ્રી જયતિલાલ એમ બદામી (પટણી)-એ “ પ્રમુદ્ધ જૈન ” પત્રના તા ૧૫-૬-૧૯૪૫ ના અંકમાં “ વીતરાગ મૂર્તિની આ તે કેવી વિડળના ” નામનો લેખ લાક્ષણિક

સાધામા લખી તે વિડળનાઓનું વર્ણન કરી સત્ય મમજાવવાનો
પ્રયત્ન કર્યો છે, તે લેખ અત્રે ઉધ્ધૃત કરે છું

શાન્ત અને પદ્માસને અલક્ષ્ય
દયાનિધિ કેવલજ્ઞાની !

મહાપ્રભુ નિરંજન નિરાકાર તીર્થ કર !
વીરોના વીર ને આત્માના ઉદ્ધારક !

આજ કયા તારી શાન્ત મુખમુદ્રા ને
કયા ગયા અગ્રીઝ તા ચક્ષુઓ ?

એક ધ્યાને આત્મામહ મંચરવા સૂચવતું
જામા વાધા તળે કેમ સતાડયું પદ્મામન ?

હા—કારણ—

ધર્મવેલ્લખે શિષ્યના શાન્ત સૌમ્ય ભાવ વેડફ્યા ને
કૃત્રિમ અનન્ત આભૂષણો ચઢાવ્યા

શાસ્ત્રના નિયમો ઉલ્લંઘી
શાન્ત સર્જાયેલી મૂર્તિ સગી બનાવી
રત્નોજડિત મુગુટ મહેરાવી
મુખભાવ વિકૃત કીધા,

હીરા મોતી પાનાએ અગ મઢી
સ્ફટિક સૌંદર્ય ગોણુ ગણ્યુ
વાધા, જામા, સાફ રચી
કૃષ્ણના શૃંગારની સ્પર્ધા કીધી

જીવાજીવની સૂક્ષ્મતાના મનોધકને
પુષ્પોના ઢગલાએ ઢાકી

જીવહિંસાને ઉપહાસી.

અન્ય ધર્મોના અન્નકોટ અવગણી

અનન્ત વૈવિધ્યભર્યા નૈવેદ્ય ધર્યા

ફૂલફલાદિ એ જીવહિંસા બાણવા છતા

છામોની છામો છલકાવી

એમા ખરો ધર્મ માન્યો ને આત્માની મુક્તિ ગણી !

ખરી રીતે—

ધર્મસ્થાનો એવા હોય કે બ્યા

દીનને દીનતા ન દેખાય,

ધનિકની ઘેલછા ન દેખાય ને,

આત્મમુક્તિના એક જ માર્ગે

દીન અને ધનિકે સમતોલ રહી

આનંદે એકસરખા પગલા પાડે

નિરાગી, નિર્લેપ, નિર્મોહ

અલભ્ય-મોક્ષમુખમામી પ્રભુ !

પ્રાર્થનાના અવલંબનના

જ્ઞાનીઓએ તને આકાર આપ્યો,

પાદચરણ સેવી આત્મા-એકતા આણુવા

અદન પૂજા ને સ્તુતિ સ્વીકારી,

પણ

ધર્મ દુરધરો અને માધુર્યનોએ

અધશ્વજાનો આશરો લઇ

મનમાન્યો ધર્મવ્યવહાર રચ્યો,

પૂતમા વૈવિધ્ય આણ્યું.

રથયાત્રા, સ્વપ્ના, ઉજ્જમણા—

મ પત્તિ રેડતા અનેક માર્ગો યોજ્યા

જ્યા ધનિકની પૂજા થઈ ને

દીનોના હુળ ન લાગ્યા

પણ હવે

હે શિવગામી !

અ ધધ્રદાનો અચળો અળજો થયો ને

કારણ અને સત્ય મજવા માનવ જાગ્યું,

રૂઢ લક્ષિત અને આડબગ અગગા કરી

સત્ય ધર્મ સમજવા કુતુહલના આવી,

શાસનદેવ !

દાખવ કે

આગમોમા આજ્ઞા છે આહુવી કે

રથવી અમારે મુદ્દર આંગી ?

ધર્મકાજે એકેન્દ્રિય હિંસા અનગણવી ?

પૂજા કરવી શણગારની કે પ્રભુની ?

દાખવ મત્ય દાખવ

અ ધારે અથડાતાને માર્ગ સૂઝડ કે

વિપથગામી બનતા અટકે અટકાવે

* * * *

શાન્તિ સ્થિર ગ્રેરણા પાતી,

એકામતાનું આહવાન કરતી,

નમણા નયને ગાતિ સૂચવતી,

સ્થાપત્યની મગજમથી મૂર્તિ !

લબ્ધ મહાકલાને અવગણતા

ધર્મના કહેવાતા સ્થબોને સદ્બોધ કે—

તને તાજા માકળથી મુક્ત કરે,
અખિલ માનવ જાતને તારા દર્શન દે ને
સત્ય અહિં સાચે સર્વને દોરે

તુજ દર્શને ન્હોય ષ ધન
લાલિષ આવે અને પ્રણિપત કરી
સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર
અહિં સા સત્ય સિદ્ધાંતને
પ્રાર્થના કરતા આત્મામા ઊતારે

તુ આગલે ન્હોય આડળગ આગી,
ન્હોય વચ્ચાલ કાર, પુષ્પાદિ,
દર્શનકાજ દ્વાર ખુલ્લા હોય
જ્યા ન્હોય વર્ણુન્તરભેદ
જૈનત્વ સ્વીકારે તે જૈન
તુજ મૂર્તિના દર્શન પાવે
વદન કરતા કરતા
આત્મ મુક્તિના પથે સચરે

વળી તા ૧૦-૧૦-૧૯૫૬નાં “જૈન” પત્રમાં શ્રી બાપુશાહ
કાળીદાસ સધામ્ણિને લેખ પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તે પણ લાલની સ્થિતિ
અનાવનાગે હોઈ અત્રે ઉપ્પૂત કરે છુ

જિન પ્રતિમા જિન સારિણી ?

મૂર્તિપૂજના નહિ માનનારા ધર્મજનુઓને સમગ્રવવા મૂર્તિ
માનનારા વર્ગ = જિનપ્રતિમા જિન સારિણી”નું સૂત્ર રોજ સામે
ધરે છે, બીજી સચોટ દલીલો કરે છે, અને ક્રોધ પણ કરે છે

આજ હું મૂર્તિ માનનારા એતાગ-દિગ્ગજ બાધવોને પૂજ્યા
કરું છું કે આ બધી દલીલો આ જિનપ્રતિમા જિન સારિખી-
નું સૂત્ર એ માન વળીનાતી દલીલ છે કે એને તમે હૃદયથી સાચું
માની પ્રામાણિકતાપૂર્વક અમલમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરો છો ?

આજ આપણી નજર સામે ખરેખર શું બની રહ્યું છે તે જોવા
અને સમજવા માટે આપણી આખ, મગજ અને હૃદય ખુલ્લા છે ?
આપણે બધીર તો નથી બની ગયા ને ?

જિનેન્દર ભગવાન વિચરતા હોય અને ને શાંતિ, સમતા,
નમ્રતા અને વિવેક મહાજ રીતે વિકસી આવે એવું વાતાવરણ
આપણે જિનમદિન્નમ વિકસાવ્યું છે ખરું ? એમ કહવાને બદલે
જિતની દિશાના વહેણ કેમ નજરે પડે છે ? રીતરાગી વાતાવરણનું સંચો
ધન અને સરચાપન કરવાની જવાબદારી આપણી મૂર્તિપૂજકોની નથી
તો પછી કોની છે ?

આજે જિનમદિરોનું વાતાવરણ કેવું છે ?

કેમ દિરોની દિવાલો વિનાયતી રંગોથી તીવ્ર વાસવાળી બની ગઈ
છે ગાઢ રંગના ચિત્રોએ જિન પ્રતિમાના ચાન્ત સાદા આધ્યમને વિસ
રતી પોતાનોજ અન્ય આર્મ્પક એકા જમાવી દીધો છે દેવમદિરોનું
સૌમ્ય હવામાન વિરત બન્યું છે !

કેશરનો વપરાશ ધવન પ્રતિમા ઉપર કાળા ડાઘ પાડે છે કેશર
અપવિત્ર આવે છે ડાઘને અટકાવવા દીકા ચોકવા પડે છે અને પ્રતિમા
કુરૂપ બને છે પણ અહીં તો “કેડિ મુને ન મોરા પુકારા” કાંઈ
પોશર જ ન સાબળે એવો ઘાટ બામ્યો છે અને આ ચણગાર, આ
સોનું ચાદી એજો તો વીનગમતવની રહી સહી આશા નજરે
દીધી છે અત્યંત ભગવાનના શરીર ઉપર સોનું ચાદી ચડાવવાનું સાહસ

કરી શકાત ખરું ? આપણે ભક્તિની વાત કરીશું પણ વિવેક વગરની ભક્તિનો અર્થ શો ? “ સાચી ભક્તિ તે હસ તણી પરે, ખીરનીર નય કરશે પારા ! ” આ મુનિશી મોહનવિજયજીએ ભક્તિનું લક્ષણ આપી આપ્યું છે તે તો આપણે જૂની જ ગયા છીએ ધર્મનું મૂળ વિવેક છે વિવેક વગરનો ધર્મ તે ધર્મ નથી રહેતો, પછી વિવેક વગરની ભક્તિ કેવી ?

સૌનાના શલ્યગ્રામથી આપણે વીતરામત્વ નીપજવવા માગીએ છીએ, ભોદુ વારીને આપણે છોડ ઉઠાડવા માગીએ છીએ, કાદવ વઘોરીને આપણને માખનું જોઈએ છે કેવી છે આ વિચિત્રતા ?

કોઈ અધ્યાત્મ, જોગા બાળજીવોનું બહાનું આગળ ધરશે પણ આજ તો મોનાચાદીથી દકાપેના દેવના દર્શન દુર્લભ બની ગયા છે દ્વારે લાગેલા ખભાની તાળા અને કીચી કીચી જાગીમાં દેવ દેખાતા નથી ચીરગથી જોનાર અને સમનાથી દેવમદિગમા ધોળનારને શકાની આખો પેરી રંગે છે હવે કોઈ યાત્રાળુ, દેવમદિરમા સંતિથી બેસી શકતો નથી સમાગની ચિતા છોટી થકી બે થકી અરિહંતનું નામ જપી શકતો નથી એણે જનદીથી દેવમદિર બહાર નીકળી જવું જોઈએ આજે પૂજ્યને પરિચિતના પાસનામા પાશા છે અને પૂજનારાને “ ચોગાડ”ની શકામા મૂકી દીધા છે પર્વના દિવસોમાં દેવદ્વાર ખુલ્લા હોય છે ભગવાનના દેહ ઉપર મૂલ્યવત્તા મુગટો ચડે છે, યાત્રાળુઓ દબનવ જી અને એ બધાની ચોખી કરતી પેટીઓની કમીનીઓ સમગ્ર જૈન સમાજ સામે અવિશ્વાસની દરખાશ રજૂ કરતી ખડી હોય છે એને મન શકાથી કોઈ પર નથી બને એ મોઢ મીનમાલિક હોય અને એ કોઈ ગામડીયો બાળ જીવ હોય, આવી જી આજ મૂર્તિ પૂજની દયા !

બને ન વિચારીએ બપે વિચારકોના વિવેકને નકારીએ ભયે માનસ-શાસ્ત્રના નિર્મોને અવગણીએ પણ પરિણામ તો આવવું જોઈએ

તે જ આનુ ઈ જૈન સમાજ વીતરાગને બદને લદાવેલા સોનાચાંદીનો પૂજારી બન્યો છે પૈસા એને પરમેશ્વર છે અને એની પરપરા જેવા કીર્તિ બપો, દોલનગારા, અભિમાન અને મન કક્કાસના જાગા અહીં જામી ગયા છે

આ શણગાર અને સોનાચાંદીના સમર્થનથી વીતરાગના દર્શન આડે ધુમ્મસની ઘેરી દિવાલ ખડી થઈ છે અને એને પંપાળી શાસ્ત્રોના શબ્દોમાં કહીએ તો જૈનસમાજ અતરાયકર્મ બાધી રહ્યો છે. એના દ્વંદ્વસ્વરૂપે જૈનસમાજને જાણે સાચી સૂઝ દુર્લભ બની છે

અને છેત્તે છેત્તે જ્યારે મક્કીજી જેવા તીથેના વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે તો મસ્તક સારમથી ઢળી પડે છે. હાથથી શેજેશેજ ભગવાનના દેહને સુધવો અને મૂર્ખ “જિનપ્રતિમા જિન-સારિખી” બોલવું એવી છેતરપીડી કયાય જેવા મળશે ખરી ? ખરી મા અને સાવખીમાના ક્ષણત કરતાય આપણે તો બદતર નીવડ્યાં. બાળકના છવન ખાતર ખરી માએ પોતાનો હક્ક જતો ક્યોં પણ આપણી શ્વેતામર-દિગબર બન્ને પરપરાઓ તો દેવપ્રતિમાની સાવખીમા બની બેઠી આવો અધાપો, આવો છુદ્ધિભ્રમ કયાય શાથે જરૂરે ખરે ?

આ પ્રસંગોમાં પ્રભુ પ્રત્યે પ્રેમ નથી પણ માલીખનો મોહ છે, પ્રભુપ્રેમ હોત તો આજ ઠેરઠેર પ્રાચીન જિનપ્રતિમાઓ અપૂજ પડી છે, દેવ-મંદિરો ઝડપભેર ખડિયરોમાં ફેરવાઈ રહ્યાં છે, ત્યારે એક પ્રતિમા માટે આવા કળિયા અને આવું વર્તન, એમાં મોહ સિવાય બીજું શું હોય ?

કોર્ટના ફેસને લેને બન્ને જીત્યા હશે લેવે સુદાદાએ પૂજના વારા નક્કી કરી આપ્યા હશે પણ એનો અમન તો એક અપકૃત્ય બની ગયું

હો એમાં ફેર્લ શકા નથી એનો હોલ ન આવે ત્યાંસુધી જૈનસમાજ
એક મહાપાતકમા ફસાયેનો છે એમ સમજવું રહ્યું જૈનસમાજની
રહીસહી સમજ આ વહેતા જન્મખે રજાવવામા કારગત થાય એમ
પ્રાર્થના કરતી રહી છેત્ને આ વેદનાને બખત કરતી મારી એ
કાવ્યપદ્ધિ નેધિ —

“ ખુદી ખીડી આખડીના રહેરા રપના—

કજ્જા કારકમા જલને માંડીયા દોછ ।

વરવા એ ફેસતે બૂસિ બાનસાન,

રાજ રાજ ફેક મારો ચુધીઓ દોછ ।

દવે તો બાતુડા મારા જ્યો જ્યો દોછ ”

“ ભ૦ મહાવીરની વેદના આરણ્ય ”

જૈન પદ્યપણા—સ ૨૦૧૪]

અતમા “ જિનપ્રતિમા જિનસાગિખી ”નું મોલુ સ્વ સારી રીતે
આચરણમાં ઉતરી સત્યવક્તા બનીએ એ આશા સાથે વિરમીએ ।
જમ અરિદ્ધત ।

પ્રકરણ ચોથું

શ્વેતાંબરત્વ દિગંબરત્વ

મૂર્તિપૂજા સભાથી આપણે ખાસ જાણવા યોગ્ય બાબતો જાણી લીધા પછી હવે આપણે મતભેદનો ત્રીજો મુખ્ય મુદ્દો—શ્વેતાંબરત્વ અને દિગંબરત્વનો ૩ તે સભાધર્મા પણ જાણી લેવું જોઈએ

અન્યમત, આ ઉપરાંત મતભેદના બીજા પણ ઘણા મુદ્દાઓ છે જ અને તેમાં પણ કેવળીના આહારનો મુખ્ય મુદ્દો છે પરંતુ ઉપરાંત મુદ્દાઓની અપેક્ષાએ આ બીજા બધા મુદ્દાઓ કંઈક ઓછા છે અને તેના સમન્વય ઉપરના ચાર મુદ્દાનો સમન્વય થયા પછી સહેલાઈથી થઈ શકે તેમ છે

શ્વેતાંબર એટલે શ્વેત, સફેદ વસ્ત્ર ધારણ કરનાર દિગંબર એટલે રેડ્ડિ દિશાઓ જેવું વસ્ત્ર છે તે એટલે કે નમ્મ રહેનાર શ્વેતાંબરના સાધુઓ શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરે છે અને દિગંબરના સાધુઓ વસ્ત્રરહિત નમ્મ રહે છે તે ઉપરથી આ નામો પડેલા છે

શ્વેતાશ્રમે કહે છે કે ભગવાન મહાવીરના સમયમા શ્વેતાશ્રમ દિગ્ગજ બન્યો પ્રમાણે ॥ સાધુઓ દત્તા અને તેઓ સચેત્ર-અચેત્ર કહેવાના એન એટલે વસ્ત્ર સચેત્ર એટલે વસ્ત્ર સદિન અને અચેત્ર એટલે વસ્ત્ર ધારણ કરનાર. અચેત્ર એટલે વસ્ત્ર રક્તિત નાન રહેનાર પરંતુ આ શબ્દોમાં કાંઈક બાધ આવવાથી, વધિ જાણવાથી તેને બદલે સ્થવિરકર્ષી અને જિનકર્ષી નામો યોગ્યતા તે આપતો આજગ ઉપર લેખ્યું

હવે શ્વેતાશ્રમના સૂત્રો અને પ્રયોગો આ સબધમાં ॥ લખ્યું છે તેમજ દિગ્ગજ પ્રયોગો શુ લખ્યું છે તે પડિત મી કૈનાસચદ્ર શાસ્ત્રીએ સવન ૨૦૦૧માં દિદીમા વખેલા તેમના મગવાન મહાવીરના અચેત્રના ધર્મ નામના પુસ્તકમાં સૂત્રો તથા પ્રયોગોથી અત્યંત સ્તો દર્શાવે બનાવેલું છે તેથી તે પુસ્તકનો મુજગતી અનુવાદ અહિં આપુ છું

ભગવાન મહાવીરનો અચેત્રક ધર્મ

ભગવાન મહાવીર જેન ધર્મના છેના તીર્થંકર હતા દિગ્ગજ તથા શ્વેતાશ્રમ બને સપ્રભાવ તેમને પોતાના ધર્મશુરુ માને ॥ તેમજ તેઓ એમ પશુ માને ॥ કે તેઓ જે ધર્મનું પાલન કરે છે તે ધર્મ ભગવાન મહાવીરે ઉપદેશનો છે, તોપણ તેમાં સાધુઓ ॥ વસ્ત્ર પશિધાન બાબતમાં તીવ્ર મનભેદ છે

દિગ્ગજ મ પ્રદાય કહે ૪ કે સાધુઓને દિગ્ગા એ જ વસ્ત્ર એટલે કે નામ રહેવાનો ઉપદેશ વીરપ્રભુએ આપેલો હતો તેથી એ જ આદરણીય ॥

શ્વેતાશ્રમ સપ્રભાવ કહે છે કે સાધુઓને વસ્ત્ર પહેરવાનો ઉપદેશ વીરપ્રભુએ આપેલો હતો

તેથી વીરપ્રભુનો શો ઉપદેશ હતો તે વિષયનો વિચાર અને સપ્ર

દાયોના સાહિત્યના આધારથી અહિ કુવામા આવે છે પહેલા શ્વેતાનર સાહિત્યના આધારથી વિચાર કરીએ

૧. શ્વેતાનર સાહિત્ય

આવશ્યક નિર્મુક્તિમા લખ્યુ છે કે—

મન્વે વિ યગદુમેગ જિગયા જિગરુ ચત્તવીસ

—આયા ૨૩૭,

અર્થ—ચોવીસે તીથ કરે એક વસ્ત્રસહિત પ્રવર્જિત થયા હતા આના ઉપર ભાષ્યકાર શ્રી જિનભદ્ર ગણિએ લખ્યુ છે કે—

નિવસમિદ્ સહજા ચન્નાગઙ્ગા ગયસત સવળ્લા ।

અચ્છિદ્ધપાણિસા જિગા ત્રિયપરીસદ્ધા સન્ ॥ ૨૧૮૧ ॥

સન્દ્યા બહુત દસે પાવનિ વ વચ્ચપક્ષદિમાવિ ।

ઉપ્પાદાણ તિ તેસિ તો ઉપ્પાદાણ વ વુચ્ચતિ ॥ ૨૫૮૨ ॥

તદ્ધવિ ગદ્ધિગવ્વા સાય વિચોવળ્લમ બન્ધસિ ।

ભમિનિમ્મમ તિ સવ તમ્મિ તુણ્ણવેલ્લયા હાતિ ॥ ૨૫૮૬ ॥

—વિગે ભા

અર્થ—સર્વ જિન ભનવાન વસ્ત્રપ્રપસનારાય સધપણધારી હોય ॥ આર જ્ઞાનવાળા અને સન્નમ પત્ર હોય છે તેમના હસ્તપુટ છિદ્રરહિત હોય ॥ અને તેઓ પગસહોને જીતવાનાળા હોય છે તેથી વસ્ત્રપાત્ર આદિ ઉપકરણોથી રહિત હોવા છતાં તેમને ઉક્ત દોષો લાગતા નથી તેમને માટે વસ્ત્રપાત્ર સચમના સાધન નથી તેથી તેઓ તેને મદદ કરતા નથી તથાપિ સન્ન તીર્થનો ઉપદેશ કરવા માટે ઈંદ્રે આપેલા એક દેવદૂત્ય લઈને દીક્ષા ધારણ કરે છે જ્યારે તે વસ્ત્ર પડી જાય છે ત્યારે સર્વ તીર્થ કરે અચેસ, વસ્ત્રરહિત થઈ જાય છે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય ॥ કે ચોવીસે તીર્થ કરે વસ્ત્રાદિકનો

ત્યાગ કરીને દીક્ષિત થયા હતા પણ છે તેમને એક દ્રવ્ય આપ્યું હતું અને તે, સત્ત્વ તીર્થનો ઉપદેશ કરવા ખાટે ભગવાને ઘોડો વપરાયો હતો એટલે ઉદ્ધે વજ્ર આપવાનું અને ભગવાને સ્વીકારવાનું પ્રયોજન એટલું જ હતું કે ભગવાનને તેમના શિષ્યો નહોતે રહે તે હિંદુ નહોતું અથવા સત્ત્વતા પણ પ્રાપ્ત હતી છતાં પણ ભગવાન મહાવીરનો ધર્મ અચેતક દેહેરાયો

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ત્રેવીસમા અધ્યયનમાં જેથી ગૌતમ સવાર જેથી આખી ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન કરના કહે છે કે—

આચેત્ત્વો ય જા ધમ્મો જો દ્વમા ઉત્તમ્મત્તે ।

દમિદા વુદ્ધમાગ્ગે વામેજ જ મદ્ધવ્વા ॥

જા ધમ્મો વજ્જત્તજ દુરિયા તિગ્ગમ્મજા ।

જ્ઞાપ્તિ પદિગ્ગમ્મદ ગમ્મમાગ્ગા ॥

અર્થ—ભગવાન મહાવીર અચેતક ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો અને ભગવાન પાર્શ્વનાથે સચેત ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો તેનું સુ કારણ ?

શ્રી હરિભદ્ર આચાર્યે પણ ભગવાન મહાવીરના ધર્મને અચેત બતાવ્યો છે તેમણે ‘ પચાસક ’ ખા હતું છે કે—

આચેત્ત્વો ધમ્મો પુરિમસ્ય ચ વજ્જિત્તજ ચ મિન્નજ ।

મન્નિયાલ ત્રિપર્ણ દ્વદ્ધ મુલેગ મલેતો ચ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—પ્રથમ અને અંતિમ જિનોના ધર્મ અચેતક છે અને વચમાંના બારીસ તીર્થકરોનો ધર્મ સચેત છે તેમજ અચેત પણ

ઉપરના ઉત્તેજોથી એટલું સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે ભગવાન

ધર્મના ઉપદેશ કર્યો હતો. હવે આ વિષય ઉપર વિશેષ પ્રકાર પાડવાને માટે એ જોયું જોઈએ કે અંગ્રેજ ધર્મના મુખ્ય નિયમ કયા હતા

અંગ્રેજ ધર્મના નિયમ

સાધુઓને માટે દસ પ્રકારના સ્થિત કર્મ બતાવ્યા છે કર્મ વ્યવસ્થા અથવા સમ્યક્ આચારને કહે છે એ દસ કર્મનું પાલન સાધુએ અવશ્ય કરવાનું હોય છે તેથી તેને સ્થિત કર્મ કહે છે તે સ્થિત કર્મ આ પ્રમાણે છે—

આચેત્સ્વદસિય સિગ્માયર રાયપિક કિરુક્મ્મે ।

વય-જેદ પકિલમને માસ પરજોવણકવ્વા ॥ —કર્મમૂત્ર

અર્થ—(૧) અંગ્રેજકમણુ (૨) ઉદ્વિષ્ણો ત્યાગ, (૩) વસતિ-કર્તાના પિક આદિનો ત્યાગ, (૪) રાજપિકનો ત્યાગ, (૫) કૃતિકર્મ, (૬) મહાવ્રત (૭) પુત્રપત્ની જ્યેષ્ઠતા, (૮) પ્રતિકમણુ, (૯) એક માસ સુધી જ એક સ્થાન ઉપર રહેવું અને (૧૦) વર્ષાકાળમાં ચાર માસ સુધી એક સ્થાન પર રહેવું

અદિ એ વાન જ્ઞાનમાં રાખવા યોગ્ય છે કે આ કર્મોમાં મહા વ્રતને ગણી લેવા છતાં અંગ્રેજક કર્મને જુદો તથા સૌથી પ્રથમ ગણેલો છે એથી પણ મહાવીરનો ધર્મ અંગ્રેજક હોવાને સમર્થન મળે છે

સાધુના ૭ ગુણ હોય છે—વચ મહાવ્રત રાજમોચેન ઉગ્રા—
મહાનિશીથ અ. ૩ અર્થાત્ પ્રાણાતિપાત વિરમણુ, મૃત્યુવાદ વિરમણુ, અદતાદાન વિરમણુ, મૈયુન વિરમણુ અને પરિગ્રહ વિરમણુ એ પાંચ મહાવ્રત તથા છઠું રાત્રિભોજન વિરમણુ એ ૭ મૂળ ગુણ પ્રત્યેક સાધુને ધારણ કરવાનું આવશ્યક છે તે ધારણ કરવાથી તેમને સર્વ સુદમ હિ સા, અસત્ત્વ, ચોરી, મૈયુન અને પરિગ્રહથી વિરત થવું પડે છે

હવે આચાર્યશાસ્ત્રીના મૌલિક ગ્રંથ આચાર્યશાસ્ત્ર સંબંધમાં દેહેવામાં આવે છે કે જેમાંના સૂત્રો જ આગળ જતા મતનેદનુ કાગધ થયા હતા તેના ચોડા ઉત્તેજો ઉપર દષ્ટિપાત કરીએ

આચાર્યશાસ્ત્ર સૂત્રના લોકસાગ નામના પાત્રમાં અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશમાં ચારિત્ર્ય વર્ણન છે તેના મૂલ બીજામાં વખ્યુ છે કે—

આ લી કેવારિતિ ત્વચિ પરિગદ્ધારી સં જ્યં વા વહુ વા વર્ણ વા વર્ણ વા વિનનત અવિનનત વા એવુ ચેવ પરિગદ્ધારી, એવેવ એવેવિ મહામય મયદ્ એવવિત વ જ હવેદ્ધાર, એ સગ અવિવાળમો ?

અગ્ર સૂત્ર ૧૫૦ (હાલ ૧૪૬)

અર્થ—લોકમાં જેટલા પરિમદવાળા છે તેમને પરિમદ અર્થ હોય કે ધરો હોય, સુક્ષ્મ હોય કે રૂઝૂમ હોય, સચેત હોય કે અચેત હોય પરંતુ તે સર્વ પરિમદવાળા ગૃહ્યોમાં જ અતર્ભૂત હોય છે આ પરિમદ તે પરિમદવાળા મટિ મદાભયનુ કારણ છે સસારની દશા ભણીને તેને દોડો, જેઓ આ પરિમદને ભણતા નથી તેઓને પરિમદથી યત્નાવાળો મદાભય નથી દોડો

આમાં અલુમાન [અ.પ.] પણ પરિમદને મદાભયનુ કારણ બતાવેલ છે, તથા અર્થ, ધણા, સુક્ષ્મ, રૂઝૂમ તથા અચેતન અચેતન વિરોધોથી એ પણ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે ? આદિ મૂલકાર દ્રવ્ય પરિમદ ઉપર નેર દર્શ રહેલ છે કારણકે તે મતનુ કારણ હોવાથી અપકાર છે

આગળ ૭૪ અધ્યાયના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં પહેલા સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

એવુ છ મુળી આચાર્ય તથા મુલનગ્રાધ્યમ્મ વિનુદ્યે વિનુદ્યે તથા જ અવગ પવિરિગ તથા મિત્તુસ ના એર મદ્ પરિગદ્ધાર મેવંય વય જાદ્યમિ, મુન ૫

સુદ જાદ્યમિ, ઉચિત્તાનિ, યોગિયાનિ

चक्षुषिन्सामि, श्रुतिस्सामि, परिहिंसामि, पात्रिहंसामि, भद्रा तत्प
परिहंसत्वं भुज्जा अवेळ तण्हाया पुत्त ति, एगयर अन्नपरे विह्वस्वे पासे
अहियासेद् अवेळ लाज्ज आगममाणे । तवे से अभिमुत्तनाण्ण मवद्,
अहेय मगदया पवद्ध्य तमव् अनिसम्भिया, सव्वओ, सव्वजाए समतमेव
सनभिजाणित्ता । एउ ते मि मत्तारीण म्मिराय पुब्बाइ यासाणि रियमाणं
द्विदाण पास अहियासिब ॥

संलग्न सूत्र १८२ (दा- १८५)

અર્થ—એ પ્રમાણે સુઆખ્યાન ધર્મવાળા તથા આચારના પરિ
પામક જે મુનિ કર્મબંધના કાચુ કરેનિ હોડીને, અચેન-વસ્ત્રરહિત
રહે છે તે બિમુને—'મારા વસ્ત્ર છૂર્ણ થઈ ગયા છે, વસ્ત્ર માગીશ
અથવા વસ્ત્ર સાધવાનો દોરો માગીશ, મેલ માગીશ, ફાટેલા વસ્ત્રને
સાવીશ, જે વસ્ત્ર નાનું હોય તો તેમા ખીજુ વસ્ત્ર જોડીને મોડું
કરીશ, મોડું હશે તો ફાડીને નાનું કરીશ ત્યાંજે તેને પહેરીશ અથવા
ઓગીશ અથવા બ્રમણ કરતા તે અચેન બિમુને તૃણરૂપર્થ થાય છે.
કંડી લાગે છે, ગંભી લાગે છે, કાસ મચ્છ કંખ દીએ ॥ (કરડે છે)"
—આની આવી ચિંતા તે બિમુને સતાવતી નથી અચેનપણ્યામા
લક્ષુના માનીને તે બિમુ પરમ્પરમા અવિન્દ અનેક પ્રકારના પગ્ગિહોને
સહે છે એમ કરવાથી તે જલ્દા પ્રગમ્થી તપને પારણુ કરે છે એ
રીતે ચિત્કાળ સુધી સવમનુ પાનન કરવાવાળા મહાવીર ભગવાને જન્ય
હોવાને જે તૃણરૂપર્થ આદિ પગ્ગિહો સકન કરવાનું બતાવ્યું છે તે
પ્રમાણે સકન કરે. સુત્ર ૧૮૨ (હાન ન ૧૮૫)

એ પ્રમાણે અચેતનામાં લાગવ બતાવીને આગળ આત્મા વિમોક્ષ
અભ્યસનના ચોથા ઉદ્દેશમાં તે વસ્તુ વિધાન રૂપા મુત્ર ૧-૨માં
લખ્ય છે કે—

जे भिक्षु तिदि वत्थेदि परिनुसिण, पायवज्जथेदि तस्स ण नो एव भवत्त
 चत्थ वत्थं जाइस्सामि, से अहेस्सणिज्जाइ वत्थइ जाइज्जा अक्षपरिगद्धियाइ

કન્ધાદ ધારિજા, નો વાકડા નો લોદરણાદ કન્ધાદ ધારિજા અલિંગોદનામે
ગામલસુ ઓદનેણિ, એવ નુ કન્ધાદારિસિ સાનમિયણ લપુણ દર ધાળિજા-
વાદકત નડ હપતિ મિન્હ પઝિન્ને અદાપરિણાદ કન્ધાદ પરિવિજા અડના
સરસરે અડવા આમચેઝે અડવા દાજાદ અડવા ઘચે

—સગર સૂત્ર ૨૦૮-૨૦૯ (૬૧ ન ૨૧૧-૨૧૨)

અર્થ—જે લિમુ નજ વસ્ત્ર અને ચોથુ પાત્ર રાખે છે તેને એમ
નથી થતુ કે ચોથુ વસ્ત્ર માગીશ (જે તેની પામે વસ્ત્ર ન હોય અને
શીતમળ આવી જાય તો) તેણે એપણાને અનુસાર જ વસ્ત્ર માગતુ
જોઈએ અને જેવુ મળે તેવુ જ રાખવુ જોઈએ તેણે વસ્ત્રને ધોવુ
ન જોઈએ ધોઈ રહેતુ વસ્ત્ર તેણે રાખવુ ન જોઈએ ગામાતરે
જતા વસ્ત્રોને છુપાવવા ન જોઈએ એ પ્રમાણે એ અવમચેતક અર્થાત
અત્ય વસ્ત્રવાળા સાધુ ધામ છ આ વસ્ત્રનારી સાડુની સામગ્રી જે
જ્યારે શીતમળ પીતી જાય અને ગ્રીષ્મ ઋતુ આવી જાય ત્યારે વસ્ત્ર
છૂટું ન થયા હોય તો તેને કપાસ ગાળી દીએ (અને નજન વિદ્યાર
કરે પણ શીતમળ આવી જવા છતા કઠી પડતી હોય તો) વસ્ત્રોને
પોતાની પામે રાખે, જરૂર પડે ત્યારે ઓઢે, જરૂર ન હોય ત્યારે ઉતારી
નાખે, અથવા ત્રણમાથી બે વસ્ત્ર રાખી દીએ અથવા એક શાદક રાખી
દીએ અથવા અન્યેય ચર્ધ જાય—સૂત્ર ૨૦૮, ૨૦૯,

તે પછી સૂત્ર ૨૧૬મા મે વસ્ત્ર મખતવાળા બિઘ્નને માટે પણ
એવુ જ વિધાન કર્યું છે, અને લખ્યુ ને કે—જે લિમુને એમ માલુમ
હોય કે હુ અશક્ત છુ અને ગૃહસ્થને યેર લિધા માગવા જઈ ન શકું
ત્યારે જે કોઈ તેને લોજન લાવી આપે તો તે તેણે પાછું
કાઢતુ જોઈએ

આજના સૂત્ર ન ૨૧૫મા એવા ગામી સાડુને માટે ભક્ત
પરિસાથી છૂટન ત્યાગી દેવાનુ આવશ્ય- જનાનુ છે પતુ આચાર

ખડન કરવાનો નિરોધ કર્યો છે આગળ આત્મા અધ્યાયના સાતમા ઉદ્દેશના પહેલા સૂત્રમા લખ્યું છે કે—

જે બિંબુ અચેત્-સયમ ધારણ કરે છે તેને જો એવો વિચાર આવે કે હું તૃણપર્થની બાધાને સદન કરી શકું, શીતરપર્થની બાધા સદન કરી શકું, ઉષ્ણપર્થની બાધા મદન કરી શકું પરંતુ લક્ષ્મણના પ્રગાદનને છોડવાને અસમર્થ હું તો તે દરિયાધ-લંગોટ ધારણ કરે છે—મૂ. ૨૦૦ (કાવ. નં. ૨૦૩)

આ પ્રમાણે આત્મારાગ સૂત્રમા રીતિ પરિચલ સદન કરવાને અસમર્થ સાધુને માટે કૃત રીતિમળમા વધારેમા વધારે ત્રણ વસ્ત્ર સુધીનું વિધાન કરેલ છે અને લક્ષ્મણીય સાધુને માટે કૃત લંગોટીની અનુસાર આપી ઠ બાળી તો અચેત વિહાર કરવાની આજ્ઞા આપી છે અને તેમા લાઘવ બતાવ્યું છે

બીજા અમસરોમા પણ પ્રાચ વિરોધ અવસ્થામાં જ વસ્ત્રનું વિધાન કરેલું મળે છે બાકી તો અચેતનાનું જ પ્રતિપાદન છે

આગમિક સાહિત્યના વિવિધ અભ્યાસી પડિત બેથરદાસે તેમના જૈન સાહિત્યમા નિમ્ન પુસ્તકમા પર મે પાને કહ્યું ■ કે—

અગસૂત્રોમા દીક્ષિત વનાનાળા મુનિને માટે માત્ર બે ઉપકરણ-એક પાત્ર ને બીજું રત્નેહગ્ધ-મહણ્ઠુ કરવાની વાત આવે છે

એક વાત ધ્યાનમા ગણવા યોગ્ય છે કે આત્મારાગ સૂત્રમા જિનકલ્પ અને સ્થવિર કલ્પનો સંકેત મુદ્દાં પણ નથી, અને જો મારી અસાવધાનતા ન થઈ હોય તો બીજા પ્રાચીન અગ સાહિત્યમા પણ એ ૫ બેદોનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી સંભવ છે કે એ બેદોનો ઉલ્લેખ નિયુક્ત કાળથી થયેલો દેખાય છે પરંતુ તેમ આ આત્મારાગ

સૂત્રની નિયુક્તિમાં કે આવશ્યક નિયુક્તિમાં તો નથી પણ ક'પસૂત્રની નિયુક્તિમાં જરૂર છે અને તે પત્રીના સાહિત્યમાં તો પ્રત્યેક અર્થમાં સેદોનો ઉદ્દેશ દેખાય છે

ટીકાકારોમાં આચાર્ય શીનામ, અમમદેવ તથા મલમગિરિ ઉત્તેખ યોગ્ય છે તેમની ટીકાઓમાં, મૂળ સૂત્રમાં ન હોના છતાં તેમણે જિનકલ્પ સ્થવિર કલ્પના સેનેનો ઉદ્દેશ્ય કયો છે.

આચાર્યના આદિ સૂત્રોની ટીકામાં શીલાકાચાર્યે પાતાની મેળે અચેલકતાને જિનકલ્પનો આચાર અને સચેલકતાને સ્થવિરકલ્પનો આચાર બતાવ્યો છે. ટીકાકારોની તો વૃત્તિ જ એવી થઈ ગઈ હોય છે કે જે કઈ કઠોર-કલ્પ આચાર છે તે સર્વ જિનકલ્પીઓના અને જે કઈ મુખશીળ આચાર તે સ્થવિરકલ્પીઓના છે.

૨. સુવિધાનો દુરૂપયોગ

ઉત્તરકાલીન શ્વેતાશ્વર સાહિત્યના અવલોકનથી માલુમ પડે છે કે શ્રી આચાર્યના સૂત્રમાં શીત-અસહિષ્ણુ તથા લજ્જાળુ જિનુઓને માટે જે રસ્ત તથા લગોટીની સુવિધા (છૂટ) આપી હતી તેણે જ ભગવાન મહાવીરના અચેતક ધર્મને ધીરે ધીરે સચેલ બનાવી દીધો.

સુવિધા-છૂટ એક એવી વસ્તુ છે કે જેનો દુરૂપયોગ થવાની અધિક સંભાવના રહે છે સમુદાયમાં કોઈ એવા વિરના જ જેવામાં આવે છે કે જે આપેલી છૂટનો લાભ લેવાની એટલા ન કરે બાકી મોટા ભાગના માણસો તો એને માટે કેવી પરિસ્થિતિમાં છૂટ અપાઈ છે તેનો વિચાર નહિ કરતા છૂટનો લાભ ઉપાવવાને જ હિત્સુક રહે છે

જ્યાં મુમુક્ષુઓના મનમાં એવું દસાવવામાં આવે કે કઠોર અને કટકાકીર્ણ માર્ગથી જે સ્થાનપર પહોંચી શકાય છે તે જ સ્થાન પર

બીજા સુખદ માર્ગથી પણ પટોચી સમય છે ત્યારે કયો વિચારશીલ માણસ સુખદ માર્ગ છોડીને દુષ્કર્મ કયોગ માર્ગે જવાનો સ્વીકાર કરશે ? કારણકે માર્ગ સાધ્ય નથી પણ સાધન છે

જૂદહાટનુ દુષ્ટપરિણામ કેવુ આવ્યુ તે સંબંધમાં મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી તેમના શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પુસ્તકના ૨૯૨ મે પાને નીચે પ્રમાણે લખે છે-

“ આર્થ રક્ષિતના સ્વર્ગવાસ પત્રી ધીરે ધીરે સાધુઓનો નિવાસ વસ્તીઓમાં થવા લાગ્યો અને તે ા સાથે જ નન્નનાનો અત આવતો ગયો પહેલા વસ્તીમાં જતી વખતે જ કટિન વનો ઉપયોગ થતો હતો તે વસ્તીમાં વસવાથી નિગતર થવા લાગ્યો ધીરે ધીરે કવિવચનો આકાર-પ્રકાર પાત્રુ બદલતા મયા પહેલાં માત્ર શરીરનુ ગુણ અંગ ઢાંકવાનો જ વિશેષ ખ્યાલ રખાતો અને પત્રી સંપૂર્ણ નન્નતા ઢાંકવાની જરૂરીઆત સમજાણી અને તેટલા માટે વચ્ચના આકાર-પ્રકાર પણ બદલવા પડ્યા પરિણામે તેનુ નામ કટિનધ મળીને સુનપદ (ચોનપદ) નાનુ વચ્ચ નામ પડ્યુ ”

૬. અચેલકતાને જિનકલ્પનુ નામ અપાયુ

આ પ્રમાણે જ્યારે મહાવીરના અચેન ધર્મના અનુયાયીઓનો એક પક્ષ ધીરે ધીરે નન્નનાને સાવ છોડી બેયો ત્યારે તેમની સામે એ પ્રશ્ન ઉપરિચત થયો કે શ્રીઆચારાગ સૂત્રમાં અચેનકતા પ્રતિપાદક ઉત્તેજો છે તેનો શો ઉપાય હશે ? તે ઉત્તેજ એમને એમ રહે તો તેમના માર્ગનુ પૂરું સમર્થન થઈ ન શકે તથા તે ઉત્તેજોનો જે ઉપાય કરવામાં આવ્યો તે મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજ તેમના શ્રવણ ભગવાન મહાવીર પુસ્તકના ૨૯૨ મે પાને નીચે પ્રમાણે વર્ણવે છે-

“આચારાગ સૂત્રના અચેલકતા પ્રતિપાદક ઉત્તેજોને જિન-

કદ્ય પ્રતિપાદક કરાવી દીધા હતા અને તે સમયના પ્રધિકાર ચોલપટ્ટની ગણના સ્થવિરકદ્ધીઓમા મૂળ ઉપકરણોમાં કરી ચૂક્યા હતા.

૪. જિનકદ્ય વિચ્છેદ ગયાની યોગણા

આચાર્ય સૂત્રમાંના અચ્છેદકતા પ્રતિપાદક ઉત્તેખને જિનકદ્ય પ્રતિપાદક કરાવવાથી પણ એક સમસ્યા ઊભી થઈ કે—જો કોઈ એક પૂછી એસે કે આપ જિનકદ્ય ધારણ કેમ નથી કરતા ? અચ્છેદક જ કેમ ધારણ કરે છે ? તો તેનું કોઈ સાચીય સમાધાન નહોતું આ સમસ્યાનો પણ શ્રી જિનભદ્રાણિ ક્ષમાશ્રમણે બહુ ખૂબીથી ઉદ્ધેવ આપ્યો તેમણે તેમના વિશેષાવશ્યક ભાષ્યમાં જ બૂઝામીના મોક્ષ જવા પછી જિનકદ્ય વિચ્છેદ ગયાની યોગણા કરી દીધી.

આ પ્રમાણે મોટા મોટા ક્ષતધરોએ પણ તેમના પક્ષમાં વધતા જતા શિક્ષિતાચારને રોકવાનો પ્રયત્ન નહિ કરતાં તેનું સમર્થન કરવાના પ્રયત્ન કર્યા.

વિશેષાવશ્યક ભાષ્યની ઉક્ત ગાથા ૨૫૬૩ શ્રી છે અને તે આ પ્રમાણે છે—

મળ પરમેશ્વરિ પુણ્ય બ્રહ્મણ જગત્ત્વમે કવ્યે ।

ઈન્દ્રમતિય કેમલિસિદ્ધાન્તા મ જંતુમિ નુચ્છિન્ના ॥

અર્થ—જ જુસ્વામીના નિર્વાણ પછી દસ વાનાનો લોપ થયો છે—૧ મન, ૨ પદમાવધિ યાન, ૩ પુલાકસણ્ધિ, ૪ આદારક શરીર, ૫ ક્ષપક્રેણી, ૬ ઉપક્રમક્રેણી, ૭ જિનકદ્ય, ૮ સમખનિક, ૯ કેવળયાન, ૧૦ સિદ્ધિમન

આ યોગણા ઉપર ૫. બેચરદસજીએ લખ્યું છે કે—ભાષ્યકારથી

જિનશ્રદ્ધાએ આ ને જિનવચન કહ્યું છે કે જજુના સમયથી દય
વાતા વિચ્છેદ યર્ધ આવા પ્રકારનો ઉલ્લેખ તો એ જ કરી શકે કે
ને જ બુસ્વામીની પછી થયા હોય તો કુ વિચારક પાકકને પૂછ
કુ કે જ બુસ્વામીની પછી એવા કોણ પચીશમા તીર્થ કર
થયા કે જેના વચનરૂપ આ ઉલ્લેખ યર્ધ શકે (માની શકાય ?)
આ એક જ નહિ પરંતુ એવા સખ્યાખંધ ઉલ્લેખ અમારા
કુળગુરુઓએ પવિત્ર તીર્થ કરના નામ ઉપર ચકાવી દીધા છે-
જે સા વિ પૂજ જ

વિશેષાવશ્યક સાખ્યમાં જ સૌથી પહેલું વચ્ચ મટિલું
જોરદાર સંમર્ધન જોવામાં આવે છે.

૫. ઉપધિની સખ્યામા વૃદ્ધિ

આતુ પરિણામ એ આબ્યુ કે ઉપધિઓની સખ્યામા વૃદ્ધિ થતી
યર્ધ ને કમથી વૃદ્ધિ યર્ધ તે મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી મંદારાજ આ
પ્રમાણે વર્ણવે છે—

“પહેલા દરેક વ્યક્તિ દીઠ એક પાત્ર ગણવામાં આવતું પરંતુ
આર્ચરક્ષિતસૂરિએ વર્ણકાળમા એક માત્રક નામનું બીજું પાત્ર રાખ-
વા ને આશા દીધી હતી તેના પરિણામે આમળ જતા માત્રક
માત્ર અવશ્ય ધારણીય ઉપકરણ યર્ધ ગયું એ જ રીતે ઝોળામા બિશા
લાવવાનો રિવાજ પણ લગભગ એ જ સમયે ચાલુ થયો અને તે
કારણથી પાત્રનિમિત્તક ઉપકરણોની વૃદ્ધિ યર્ધ પરિણામે સ્થવિરોના
કુલ ૧૪ ચૌક ઉપકરણોની વૃદ્ધિ યર્ધ તે આ પ્રમાણે—(૧) પાત્ર, (૨)
પાત્રનવ, (૩) પાત્રસ્થાપન, (૪) પાત્રપ્રમાણનિકા, (૫) પટલ, (૬)
રજમાણ, (૭) ગુરુક, (૮-૯) જે સાદર, (૧૦) જનનુ વચ્ચ
(‘કાનિયા’), (૧૧) રજોદરણ, (૧૨) મુખવસ્ત્રિકા, (૧૩) માત્રક અને

(૧૪) ચોત્તપદ આ ઉપધિ ઔધિક એટલે સામો ન માનવામાં આવી અને આગળ જતાં તેમાં જે કંઈ ઉપકરણ વધતાં મળ્યાં તેને “ ઔપમદિક ” કહેવામાં આવ્યાં ઔપમદિક ઉપધિમાં સસ્તારક, ઉત્તરપદક, દડાસન અને દડા એ જાણ ઉલ્લેખનીય છે એ સર્વ ઉપકરણો આજના સર્વ શ્વેતાખર જૈન, મુનિઓ રાખે છે ”

૬ અચેક્ષક અને નમ્નતાના અર્થમાં પરિવર્તન

આપણે ઉપર જોઈ મળ્યા કે જમવાન મહાવીરનો ધર્મ અચેક્ષક છે તેમના સાધુ નિર્ઘય કહેવાતા હતા અને કહેવાય છે અને તેઓ અપુરિશદ્ધ મહાનનધારક હોય છે એ સિવાય તેમને ખાટે શીત, ઉષ્ણ અને નમ્નતા જેવા પરિસદ્ધો સહન કરવાના ઉલ્લેખ સાક્ષ્યમાં છે

અચેક્ષક્ય પ્રતિપાદક આચાર્યશ્રી સૂત્રના વાંકપોને જિનકલ્પ પ્રતિપાદક બતાવી દઈને અને જિનકલ્પ વિચ્છેદ જવાની યોગ્યતા કરીને પણ પ્રચલિત સ્થવિર માર્જન પૂરેપૂરું સમર્થન કરવાનું શક્ય નહોતું અથવા એમ કહેવું જોઈએ કે મધકાશને તેમના આચાર્યશ્રી પક્ષ થઈ નથો હતો અને તેમની મનોવૃત્તિ પણ એ જ સમાજા દોષથી હતી તેથી અચેક્ષક તથા નાગન્ય જેવા સ્પષ્ટ ચળોની વ્યાખ્યામાં પણ તેઓને પરિવર્તન કરતા આપણે જોઈ શકીએ છીએ એટલું જ નહિ પણ પરિશદ્ધવિરમણમાં પણ અભ્યંતર પરિશદ્ધ-મુખવન્ધ ત્યાગ ઉપર જોઈ દીએ છે અહીં અમે એવા યોગ્ય સ્થાનોની નિર્દેશ કરીએ છીએ.

તરવાઈ સૂત્રના શ્વેતાખર મન પાદમાં પણ નાગન્ય પરિસદ્ધનો ઉલ્લેખ છે તેનો અર્થ કરતાં સૂત્ર ૮-લી વ્યાખ્યામાં સિદ્ધસેનમણિ કહે છે કે—“ નાગન્ય પરિશદ્ધનો એવો આશય નથી કે કોઈ ઉપકરણ જ ન ગણાય એમકે દિગ્ગજર સાધ હોય છે પરંતુ

પ્રવચનમાં કહેલા વિધાન અનુસાર નમ્ન હોવા જોઈએ.

વચમાં સિધ્ધ પ્રશ્ન કરે છે કે—હવે પ્રકારના કલ્પના આચેલક કલ્પ પણ આવશ્યક ■ તેનો ઉત્તર આપતાં મણિજી કહે છે કે—તમારું કહેવું ઠીક છે પરંતુ એ આચેલકય જે પ્રકારનું કહેવું છે તે પ્રકારનું જ કરવું જોઈએ તીર્થ કર કલ્પ-જિનકલ્પ તે સ્વદુ જ છે. તીર્થ કર જન્મથી ત્રણ જ્ઞાનના ધારક હોય છે. અને ચારિત્ર ધારણ કરવાની સાથે ચાર જ્ઞાનના ધારક બને છે. એટલા માટે તેમનું પાણિપાત્ર ચોણ ચણ અને એક દેવદૂધ્ય ધારણ કરવું તે યુક્ત છે પરંતુ સાધુ તો તેમના ઉપદેશનું પાલન કરે છે, છૂંદું, ખડિત અને આખા શરીરને ઢાંકવામાં અસમર્થ એવું વસ્ત્ર ઝોડે છે. એવું વસ્ત્ર રાખીને પણ અચેલક જ છે. જેમ નદી ઉત્તરતી વખતે માથે લપેટેલ કપડાવાળો મનુષ્ય સવસ્ત્ર હોવા છતાં નમ્ન કહેવાય છે તેવી જ રીતે ગુણ પ્રદેશને ઢાંકવાને માટે ચોણપટ ધારણ કરવાવાળા સાધુ પણ નમ્ન જ છે.

મણિજીએ તો જિનકલ્પને ફક્ત જિનોની વસ્ત્ર જ ઠરાવી દીધી ! એટલે તેમના અનુયાયી તે કલ્પને ધારણ કરી ન શકે ! સમગ્રજ છે કે મણિજીના વખતમાં ફક્ત ચોણપટ જ પ્રચલિત હતો. હવે પૂરેપૂરા સવસ્ત્ર રહેવાનો રિવાજ થઈ ગયો છે ત્યારે પણ રીકાકારને સવસ્ત્ર સાધુઓના અચેલકત્વના સમર્થનમાં એ જ જવાબ દેતા જણાય છે

દશપૈકાલિકામાં એક સૂત્ર આ પ્રકારનું આવે છે—

નગિણસ્ય ચા વિ મુળસ્ય શીરોમન દસિણે ।

મેદુમ છર્ણવસ્ય કિ વિમૂલાર્દ કારિજ ॥૬૪॥

આમા જાતાંબુ છે કે

અને વાળવાળા તથા

માયાવાળા, લાંબા નમ્ન

શુ પ્રયોજન છે !

એમ જાણવું પડે એ અર્થ ચૂર્ણકારે જો નહીં જ કર્યો છે પરંતુ શ્રી હરિભદ્રસુરિએ* નમના ઉપચાર નહીં તથા નિરુપચરિત નહીં એવા બે બેદ કરીને કુચેક્ષતાન આધુને ઉપચરિત નહીં કહ્યા છે અને જિનકક્ષપીને નિરુપચરિત નહીં કહ્યા છે

અહિં આ એટલું સ્પષ્ટ કરી દર્શાવે છીએ કે દસવેલાસિક સૂત્રમાં પણ જિનકક્ષપ અથવા સ્વવિરકક્ષપનો નિર્દેશ નથી

સ્વેતાન્તર સમદાયમાં જ્યાંસુધી અપચેક્ષની પદ્ધતિ પ્રચલિત રહી ત્યાંસુધી દીક્ષાકારીને આપણે અચેક્ષનો અર્થ અપચેક્ષ કરતા જોઈ શકીએ છીએ. જેમકે—જાડસ્ય ચેલ વક્ષમસ્તીત્યચેલ—અપચેલ इत्यर्थः—આચારામ દીક્ષા, શીલાકાચાર્ય, સૂત્ર ૧૮૨

પરંતુ જ્યારે સાધુ વધારે વજ્ર રાખવા લાગ્યા ત્યારે અચેક્ષનો અપચેક્ષ અર્થ સમત રહ્યો નહિ તેથી ત્યારે અચેક્ષનો અર્થ કમભૂલ્ય-વાળું વજ્ર એવો કર્યો જેમકે—

अवेष्टं चेलमावेष्टो जिनः कल्पिष्वासीनाम्, अवेष्टं तु निम्नं कल्पमूल्यं
वेष्टमप्यवेष्टम् । उत्तराध्ययन टीका, नेमिचन्द्र, પૃષ્ઠ ૧૭

પરંતુ એમ કરવાથી ખીજા સંબંધના અર્થમાં મડનક ચર્ધ તેલું એક ઉદાહરણ ત્યાં પ્રમાણે છે—

આ ભેખની સરખાતમાં કેથી ગૌતમ સવાણી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાંની એક ગાથા ઉત્પન્ન કરી છે તેમાં સમજાવના મહાગીરના ધર્મને અચેક્ષક અને જ્ઞ. પાર્થનાથના ધર્મને સતસ્તરે બતાવ્યો ॥

* ‘મનસ્ય વારિ’ કુચેક્ષતોડ્યુપચારતત્ત્વન્ય નિરુપચરિતમનસ્ય વા જિન-
કલ્પિત્વસ્યેતિ જ્ઞાનાન્યમેત સૂત્રમ્ ।

અચેલકનો અર્થ અદ્વૈતમૂલ્યવાળા વસ્તુ કરનાર દીકાકારશ્રી નેમીયદ-
આચાર્યે સતરુતરનો અર્થ આવો કર્યો છે—જાન્યાર એટલે વૈદ્યમાન-
સ્વામીના સાધુઓની અપેક્ષાએ પ્રમાણ તથા વર્ણુમાં વિશિષ્ટ તથા
જન્ય એટલે મહામૂલ્યવાન હોવાના કારણે પ્રધાન એવા વસ્તુ જેમા
ધારણ કરાય છે એની મુતલબ એ ચર્ચ કે પાર્શ્વનાથના સાધુ મહા-
મૂલ્યવાળા અને ચિત્રવિચિત્ર કપડા પહેરતા અને જગવાન મહાવીરના
સાધુ અદ્વૈતમૂલ્યવાળા પહેરતા હતા.

આચાર્ય સૂત્રના વિરોધે અધ્યયનમાં પણ વસ્ત્રના પ્રકરણમાં
સંતરુતર પદ આવે છે જેમકે—અહિ પુણ એવ 'જાણિકા જ્ઞાણસ્તે જ્ઞા-
તેમતે મિત્તે પદિક્તે અદ્વૈતપરિણામ વસ્ત્રા પરિવિજ્ઞા અનુભા સતરુતરે
અનુભા જોમવેઠ, અનુભા જ્ઞાણાદે અનુભા અવેલ (સૂત્ર ૨૫૬ હાલ ૨૧૨)

એનો અર્થ શીલાકાચાર્યે સાતર ■ ઉત્તર—ઓઢવાનું જેવું
એવો કર્યો છે. એટલે કે વસ્ત્રની આવશ્યકતા હોય ત્યારે ઓઢી
લીએ અને પછી ઉતારીને પાસે રાખી લીએ.

અચેલકના વાસ્તવિક અર્થ વસ્ત્રભાવની સાથે આ અર્થની
સગતિ ઠીક ખેસી જાય છે એટલે કે મહાવીરજ્ઞામીનો ધર્મ અચેલક
હતો, તેમના સાધુ સદા નગ્ન રહેતા હતા અને જગવાન પાર્શ્વનાથનો
ધર્મ જ્ઞાન્તોગત્ત હતો, તેમના સાધુ આવશ્યકતા પડે વસ્ત્ર ઓઢી લેતા
હતા સાતરોત્તરનો આ અર્થ જ સગત પ્રતીત થાય છે.

■ જેમ અચેલમાં 'ચેલ' શબ્દ વસ્ત્રના અર્થમાં છે અને 'અ'
તેનો નિષેધક છે તેવી રીતે સાતરોત્તરમાં ઉત્તર પદ વસ્ત્રવિશેષ અર્થમાં
■ અને સાતર 'તેની' અવધિ જતાવે છે ઉત્તરનો અર્થ પ્રધાન કરવાથી
મહામૂલ્યવાનની એક વિચિત્ર કલ્પના કરવી પડે છે

આ લેખની શરૂઆતમાં પચ્ચાશકની એક ગાથા ઉધૃત કરી છે

તેમાં ભગવાન આદિનાથ અને ભગવાન મહાવીરના ધર્મને અંગેલક અને વચમાંના બાવીસ તીર્થ કરોના ધર્મને સચેવ-અચેવ બતાવ્યો છે. સમજવાની વાત એ છે કે જો મહાવીરના ધર્મમાં પણ સાધુને વસ્ત્ર પહેરવાની આવશ્યકતા હતી તો તેમના ધર્મને પણ સચેલ-અચેવ બતાવવો જોઈતો હતો, મહાવીરના ધર્મને અચેલ ક્રેક જ કુંમ બતાવ્યો ?

પરંતુ જ્યારે અચેવનો અર્થ અત્પચેલ અથવા અત્પમૂલ્યચેલ એવો કરી દીધો અને સચેલનો અર્થ કરી દીધો મહામૂલ્યવાન રમણે ગી વસ્ત્ર । ત્યારે આદિનાથ અને મહાવીરના ધર્મને અચેવક અને વચમાંના તીર્થ કરોના ધર્મને સચેવ-અચેવ કહેવામાં લાયક થઈ રહ્યો ?

ચગિરિધતિ વસ્ત્ર ધર્મને અચેવનો જે અર્થ કર્યો તે આધારાગ સૂત્રના સૂત્ર ન ૨૦૬ થી બાધિત થઈ ગયો તેમાં ટીકાગર શ્રી શીર્વામચાર્યના અનુસારે પણ—

જે વસ્ત્રધારી સાધુને ‘અનમચેલ’ એટલે અત્પચેલ કહ્યા છે.

એક વસ્ત્રધારીને ‘એકશાસ્ત્ર’ કહ્યા છે અને વસ્ત્રહીનને અચેવ કહ્યા છે.

બીજી એક આપત્તિ પણ છે જો અચેવનો અર્થ અત્પચેલ કે અત્પ મૂલ્યચેલ ધારણ કરતા હો તો અચેવ અથવા નમન પરિસદ્ધ થઈ નથી શકતો કારણ કે અત્પ કે અત્પમૂલ્ય વસ્ત્ર ધારણ કરતા એ સાધુને માટે પગિસદ નથી અત્પ વસ્ત્ર ધારણ કરવાથી શીત અનુભવ કડીનો ત્રાસ પડી શકે તેમજ કાંસ મચ્છરથી બચવાનું કઠિન થઈ શકે પરંતુ તેને માટે તો શીત પગિસદ અને દસમમક પગિસદ ગુદા મણાવેલા જ છે એટલે નમન પરિસદ તો ત્યારે જ ચગિર્થા યાય કે જ્યારે મનુષ્ય તદ્દન નમન હોય, તેની કામેન્દ્રિય નિરાવરણ હોય

દશવક્રાલિક સૂત્રના છા અધ્યયનમાં લખ્યું છે કે —

જ વિ વત્ય જ પાર્યં વા કલ્લ પાણુર્ણ ।

તં વિ સત્ત્વલ્લગ્નઃ જાતિ પરિહરિ જ ॥૧૧॥

તેના અર્થ કરતાં શ્રી હરિશ્ચંદ્રસૂરિજીએ લખ્યું ॥ ૩—અમાર વગેરે સયમ માટે છે અને વસ્ત્ર લલ્લગ્ન માટે છે. વસ્ત્ર વિના શ્રી આદિની ઉપસ્થિતિમાં વિશિષ્ટ શ્રુતાભ્યાસથી રહિત સાધુ નિર્લજ્જ થઈ શકે છે.

આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સાચી નમ્રતા મહાપરિસહૃદય ॥ અને તેમાંથી ખચવાને માટે વસ્ત્ર ધારણ કરવામાં આવે છે એટલે જેઓ સવસ્ત્ર છે તેમને નમ્ર પરિસહ સતાવી શકતો નથી તથા જે મહા-મૂલ્ય રમખેર મી વસ્ત્ર ધારણ કરવાવાળાને પણ નિર્મલ્ય કહી શકાય તે પછી 'સમય' કોને કહેવા ?

આ લેખની શરૂઆતમાં આચાર્યશ્રી સૂત્રમાંથી એક સૂત્ર (હાલ નં ૧૪૬) ઉધૃત કરેલું છે તેમાં અણુમાત્ર પરિમલ્લાળા પ્રતીને ગૃહ-સ્થ જ કહેલા છે એ સૂત્રની વ્યાખ્યામાં આચાર્ય શ્રીશાકે શકા ઉઠાવી તેનું સમાધાન કર્યું છે તે જાણવા જેવું છે તેથી અહિં આપ્યું છે —

યયેનમલ્પનાપિ પરિમલ્લેણ પરિમલ્લત્વમત કાણિત્વ મારિતેના વિગતરા સ્ત-જન્મવૈદિકાચ્ચોડપરિમલ્લ સ્તુઃ સેવાં સવમાવાત્ । નૈવદસ્તિ, તદમાવાદિત્યસિદ્ધો હેતુ । તપાદિ સત્ત્વલ્લગ્નમલ્પનાદિપરિમલ્લાત્, વૈદિકાવામપિ પિચ્છિકાદિ પરિ-મલ્લાત્ જન્તત્તથ શરીરહારાદિપરિમલ્લસમાવાત્ । ધર્મોપશમ્મચ્છત્વાદદોષ इति चेद તદ્વપરત્રાપિ સમાનં કિં દિર્ગતરાગદ્વેષમયમ્ इति

શકા—જો ચોક્કસ પણ પરિમલ્લથી કોઈ પરિમલ્લ કહેવાતું હોય તે

* સયમાર્થ પાત્રાદિ સંખ્યાર્થ વસ્ત્ર તદ્વ્યવિરેકેણ જગનારી વિશિષ્ટ ધુત્પરિણત્યાદિરહિતસ્ય નિર્લજ્જમતોપરતી ।

પાયામાં આધાર કરવાવાળા સ્ત્રિ પર સરજરક વોટિક વગેરે પણ અપરિ-
રદી કહેવારી કારણકે તેમને અણમાત્ર પરિચ્છ નથી હોતો.

સમાધાન—એ ઠીક નથી. તેમને અણમાત્ર પણ પરિચ્છ હોતો
તથા એવું ક્યન અશ્લિષ્ટ છે, કારણ કે સરજરક કપાલ વગેરે રાખે છે
તેને વોટિક પણ પીછી વગેરે રાખે છે એટલું જ નહિ પણ ઘરીર,
આધાર વગેરે પરિચ્છ તો તેમને રહે છે જ.

શકા—એ તો ધર્મસેવનમાં સહાયક છે તથા તેમાં દોષ નથી.

સમાધાન—તો વસ્ત્રપાત્રાદિક પણ ધર્મસેવનમાં સહાયક છે
કેમ જરૂરના આગ્રહથી શુ લાભ છે ?

આની મતલબ એ ઘર્ષ કે શ્વર્તા પરિચ્છથી છુટાઈ નથી તો
તેના ત્યાગનો દબ કરવાથી શુ લાભ છે ?

વસ્ત્રપાત્રનું સમર્થન કરવાવાળા સર્વ આચાર્યોએ આ મુક્તિ જ
મળાવી છે આચાર્ય શીમાકિન્નરે કે દિગજામદમહેષ સુન્દો પોઠારી
પોઠારીને અચેલકત્વની અર્થતા બતાવે છે અને તેને મહાવીરનો ધર્મ
માનવામાં આવે છે !

૭ વસ્ત્ર સંયમનું સાધન છે ?

શીત તથા સજ્જની બાધાને સહન કરવામાં અસમર્થ સાધુઓને
મોટી ઔષધની જેમ સેવનીય વસ્ત્રને સર્વ સાધુઓએ અપનાવી લીધા
અને જ્યારે તેમને મોટી વસ્ત્ર વિના સવન ધારણ કરવાનું અઘરું બની
ત્યારે ત્યારે કહેવા માંડ્યું કે પાત્ર અને રમેદરણની માફક વસ્ત્ર પણ
સંયમનું સાધન છે.

આ તો એના જેવી વાત ઘર્ષ કે દોષ વેલે અતિસારના રોગમાં
અણીય સેવનની સગવડ આપી પણ તે મનુષ્ય તો અકીર્ણનો બંધાણી જ

ચર્ચ મયો ! તેણે અફીણને જીવનની જરૂરીઆત માંની લીધી

એવી જ દશા વસ્ત્રની ચર્ચ છે 'વસ્ત્ર લલ્લગને માટે હતું તો ઉત્તરકાલીન દીકાકરોએ અર્થ જ સમય કરવાનો કરી દીધો ! સ્વજા-સયમ તદ્વાન્-ત્રીઉત્તરાર્ધચયન દીકા પૃષ્ઠ ૧૧૫ એ રીતે લલ્લગ માટેના વસ્ત્રને સમયનું સાધન બનાવી દીધું ! વસ્ત્રને લલ્લગને બદલે સમયનું સાધન બનાવી દીધું !

પરંતુ રજ્જેકરણ પ્રતિયેબનનું સાધન હોવાથી તથા પાત્ર શૈય આદિ ક્રિયાઓને માટે પ્રામુક જળ સખવાનું સાધન હોવાથી તે સમયના સાધન છે તેવું વસ્ત્ર સમયનું સાધન નથી પણ અસમયનું જ સાધન છે કારણકે પિંડનિર્ધુક્તિમા વસ્ત્રધોવનની વિધિ બતાવના કહ્યું છે કે—

વર્ષાઋતુનો પ્રારભ થતા પહેલા જ વસ્ત્રને ધોઈ લેવું જોઈએ વર્ષાઋતુમા ધોવાથી અનેક દોષોની સલાવના છે જો વર્ષાઋતુ પહેલાં વસ્ત્ર ધોય ન દોષ તો મેના વસ્ત્રને ખાણીનો રપશ' થવાથી મેલ બીને! ઘાય અને તેથી મનક નામની વનપ્રતિવિશેષ પ્રચુરતાથી ઉત્પન્ન થશે અને તેમ થવાથી ખાણીનો ધાત થશે

વળી આગળ લખ્યું છે કે—સાધુઓની પાસે જો વસ્ત્ર કોશાના સુતરાઉ ?) હોય છે અને એક કબ્બા હોય છે ઓઢતી રખતે કોશાનું એક વસ્ત્ર બદલ શરીરને અડીને રહે તેમ ઓઢાય છે વસ્ત્રને ત્રણ દિવસ સુધી સૌથી ઉપર ઓઢવું જોઈએ એમ કરવાથી તે વસ્ત્રમાં જો જૂ હોય તો તે જૂખથી પીડાઈને અથવા ઠંડીથી પીડાઈને તે બદારના વસ્ત્રને ઓડીને અદરના વસ્ત્રમા ગાલી આવે છે અથવા શરીરને ચીરખી રહે છે

વસ્ત્ર ધોયા પછી તેને સુકવવાની વિધિ બતાવતાં લખ્યું છે કે— એ રીતે શોધન કરવા છતાં વસ્ત્રમાં કોઈ જૂ રહી જાય છે ધોતી

વખતે મસગરા છનાં જે કાઈ જૂં જીવની ગદે તો સૂર્યના તાપમા મરી
જાય છે તેથી તેની રક્ષાને માટે વચ્ચેને જાવામા મુખ્યવા જઈએ.
જાવામા કે તડકામા વચ્ચેને પહોળું કરી મુકવેનું હોય તેને નિરંતર
જોતાં રહેવું જોઈએ કે જોથી કાઈ ચોરીને લઈ ચોક નહિ પૂર્વોક્ત
વિધિથી પ્રસ્તનપૂર્વક ધોવા છના વાયુમય આદિક જીવોની વિગતના
ધાય છે તેમજ જૂના ધાનકપ અસવમ પણ ધાય છે તેની શુદ્ધિને
માટે પ્રાપ્તિ કરાય છે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વચ્ચે અસવમનું કારણ છે તેને
ધોવામા ત્રસ જીવોનો ધાતુ ધાય છે તેમજ ચોગો બધરહે છે અને તે
પરિમલની મુખ્ય નિશાની છે એટલે અહિં સા મહાવત તથા પરિમલ
મહાવતના ધાતક હોવાથી વચ્ચેને સમય અથવા જીવ રક્ષાનું સાધન કહી
શકાય નહિ.

વચ્ચેની છૂટ રહેવાથી કષ્ટ સહન નહિ કરી ચક્રનાર સુખશીત
વ્યક્તિ પણ સાધુ થઈ શકે છે એ રીતે વચ્ચેને સવમનું સાધન કરી
શકાય છે પરંતુ તેનું પણ દુષ્પરિણામ આનું છે તે પ્રત્યક્ષ છે.

ઉત્તરમાલીન મયકાગે તથા દીગકારો વનર પ્રસંગે પણ વચ્ચે પાત્ર
આદિનો ઉત્તેષ તથા સમર્થન કરતા નગરે પડે છે તેમજ નિર્મથ
ધર્મના પ્રવર્તક પરમ વીતરાગી જિનોની મૂર્તિઓને પણ વચ્ચેના કાચનું
સમર્થન કરતા નગરે પડે છે એ કેવી આશ્ચર્યની વાત છે? વળી એથી
વધારે આશ્ચર્ય એ વાતનું છે કે જમવાન મહાવીરને દેવદૂધ અપાવીને
ચોડા સમય પછી તેમને નમ્ર વિચિત્રા જૈન શાસ્ત્રોમા બતાવેલ છે
જતા આજે એ જ શાસ્ત્રોને માનવાવાળા એ જ જમવાન મહાવીરની
નમ્ર પ્રતિમાના દર્શન નથી કરી શકતા જેમના ધર્મમાં નમ્રતા આદર્શ
મણાતી તે આજે નમ્રતાથી જોટલા ગભરાય છે તેટલા સમયનાના
ઉપાસક પણ તેનાથી નથી ગભરાતા!

કપસૂત્રની ટીકામાં શ્રી વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાયે સ્પષ્ટ છે કે—જ્યારે બ્રાહ્મણે ભગવાન ખાસે માનના કરી હતી ત્યારે ભગવાને તેને દેવદૂષ્ણનો અરધો ભાગ દઈ દીધો હતો. ઉદાર દાની ભગવાને નિષ્પ્રયોજન પણ વસ્ત્રનો અર્ધો ભાગ દાન દીધો તે વાત ભગવાનની શિષ્યસતતિની વસ્ત્રપાત્રોની મમતાને સ્પષ્ટ કરે છે

આ કથન આજે સત્ય પ્રતીત થઈ રહ્યું છે

વળી શ્વેતાશ્વર સાહિત્યમાં ભગવાન મહાવીરના સમયના મનુષ્યોને વફજડ બતાવ્યા છે જ્યારે કેશીસ્વામીએ ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન કર્યો કે ભગવાન મહાવીર અને પાર્શ્વનાથનો ધર્મ એક જ છે તો ભગવાન મહાવીરે તેમના ધર્મને કયા કારણથી અચેતક રાખ્યો અને પાર્શ્વનાથનો સાતરોત્તર ? ત્યારે ગૌતમસ્વામી ઉત્તર આપે છે કે—ભગવાન પાર્શ્વનાથના સમયમાં મનુષ્ય સગળ અને છુદ્ધિમાન હતા ભગવાનનો આશય બરાબર સમજતા હતા અર્થનો અનર્થ નહોતા કરતા, પરંતુ ભગવાન મહાવીરના સમયમાં મનુષ્ય મદ્યપુદ્ધિ-વાળા અને કુદિલ છે. તેથી ભગવાને સ્પષ્ટરૂપથી ધર્મને અચેતક રાખ્યો.

પચાશકમાં ભગવાનના ધર્મને દુરતુપાલનીય બતાવ્યો છે તેનો અર્થ કરતાં ટીકાકારશ્રી આલયદેવસુરિ કહે છે કે—જમાણામન્દિ-મજિલ સાધુનાં દુરતુપાલે દુસ્તાનુપાલનીય સ એવ દુરતુપાલક । તેણે જગજગત્ત્વેન તેન તેન વ્યાજેવ હવાયસિવાસમ્માદ । એટલે અતિમ નિન ભગવાનના સાધુ વફજડ હોય છે ગમે તે બહાનાથી હેય પદાર્થોનુ સેવન કરે છે

વફજડનો આ અર્થ આજે અક્ષરસ ધટિત થતો દેખાય છે એમ ન હોય તો અચેતક ધર્મને આજના જેવી વિકળતા થઈ ન હોત

પડિન બેચરદાસજી આ વિડળનાનું ચિત્રણ તેમના જેન સાહિત્યમાં
વેકાર નામના પુસ્તકમાં ૩૬-૪૦માં પાને આ પ્રમાણે કરે છે—

“ મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાય કહેરાવાળી મૂર્તિને જ પસંદ કરે છે,
એને જ પ્રોક્ષણ દારણુ માને છે વીનરામ-સન્નાયી-ફોરની પ્રતિમાને,
એક બાળક ઉપર જેમ ધરણુ લાદે તેમ રણુગારી તેની શોભામાં
વધારો થયો સમજે છે અને વર્દમાન વા છતર જિનની મૂર્તિને
વિદેશી વેપાક (બાકીટ, કાલર, ધડીઆળ વગેરે) પહેરાવી તેનું રમકડાં
જેટલું સૌંદર્ય પણ નષ્ટ કરી નાખી ઉત્કલના જન્મનો સ્થાવો લીધે
ભય છે

“ આ સમાજના કુળશુદ્ધિએ પોતાને પસંદ પડેલા વસ્ત્રપાત્ર-
વાદના સમર્થન માટે પૂર્વના મહાપુરુષોને પણ ચિવરધારી બનાવ્યા છે.
અને વર્દમાન મહાપ્રમણની નમતા ન દેખાવ તેવા પણ પ્રવર્તન કર્યો છે

“ વળી એ વિષયના અનેક મર્યાદા લખી વસ્ત્રપાત્રવાદને જ
સંબંધ કરવાને તેઓ મથી રહ્યા છે તેઓને માટે આપવાદિક મનાએતો
વસ્ત્રપાત્રવાદનો માર્ગ વર્તમાનમાં ઔત્સર્જિક માર્ગ જેવો થઈ ગયો છે

“ તેઓ ત્યાં સુધીનું પણ મૂકે છે કે મને તેવા અગમ્ય જંગમમાં,
મને તેવી બીજી શુદ્ધિમાં કે મને તે પર્વતના દર્શન સિખર ઉપર ભાવના
ભાવતાં કેવળતાન પામેલા પુરુષ વા જીને જેની દીક્ષા માટે શાસનસેવ
(1) વસ્ત્ર પહેરાવે છે ! ! ! અને વસ્ત્ર વિનાના કેવળતાને અમહાવતી
તથા અચારિત્રી કહેતાં પણ અચમતા નથી

“ તેઓના મનમાં કોઈ નવરત્ન રહે તે મમત નથી જાણે વસ્ત્ર-
પાત્ર વિના કોઈનો આરો જ ન હોય ! ! ! કોઈ જાડાના દરદીને વેંચે
અછીણુ ખાવાનું ચીંધુ હોય અને પછી તે દરદી જેમ નિરતરને માટે
અછીણિયો—અછીણો ખરીદાએતો અને અછીણો શુભામ-બની ભય

છે તેમ એ પશુના સાધુઓ આહાર, વસ્ત્ર અને પાત્રના આપરાદિક વિધાનને પણ એ જ રીતે વળગી રહી તેના ગુલામ બની ગયેલી એવામાં આવે છે ”

આ પ્રમાણે જ્વેતાનર સાહિત્યના અધ્યયનથી એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચીએ છીએ કે—

૧ ભગવાન મહાવીરનો ધર્મ અચેતક હતો તેમના સાધુ નગ્ન ક્ષિપર રહેતા હતા પરંતુ જે સાધુ જે શીન પરિસહ સહન કરવાને અસક્ત અસમર્થ હતા તેમને માટે શીત કાળમાં એકથી ત્રણ વસ્ત્ર સુધી રાખવાની અનુચ્છા હતી અને જે સાધુ લાભગને છતવાને અક્ષમ થઈ હોય તો, તેને કટિબધ-લગેલીની અનુચ્છા હતી

૨ ધીર ધીરે સંમયે પલટા લીધા બને મહાવીરના અચેતક માર્ગને એ સમયમાં અવકાશોએ જે કલ્પના વિશાળિત કરીને નગ્નતાને જિન-રૂપીઓનો આચાર કરાવી દીધો વળી એની પણ ધોષણા, કરી દીધી કે જ પુરુષામ્નીના નિર્વાણ બાદ જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયો છે

૩ ધીરે ધીરે ઉપધિઓની સખ્યામાં વૃદ્ધિ થતી ગઈ અને અચેતનો અર્થ અસ્પષ્ટ થઈ અસ્પષ્ટતાએ એવો કરી દીધો એ રીતે ભગવાન મહાવીરના અચેતક ધર્મને નિર્વસ્ત્રતાથી સવસ્ત્ર બનાવી દીધો

૨. દિગંબર સાહિત્યના આધારે

જિનર સમદાયના સાહિત્યમાં સાડુને માટે વસ્ત્રનો સર્વથા નિષેધ છે

જિનર મતાનુસાર અગીઆરમી પ્રતિમાના ધારક ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક ખંડયેલ-વસ્ત્ર ધારણ કરે છે અને તે ન્યારે મુનિ બને છે ત્યારે તે વસ્ત્રને પણ છોડીને અચેતક થઈ જાય છે લુઓ રત્નકરક આવકાચા આયા ૧૪૭

શ્વેતાંબર સાહિત્ય અનુસાર જેને એકસાટક મુનિ કહેવામાં આવે છે તે દ્વિજ્વર સાહિત્ય અનુસાર ઉત્કૃષ્ટ આવક છે એ ઉત્કૃષ્ટ આવક ધર ધોડીને મુનિ સમુદાયમાં રહે છે, શિક્ષા-ભોજન કરે છે અને તપશ્ચર્યા કરે છે

દ્વિજ્વર સાહિત્યમાં સાધુના આઠવીસ મૂળ ગુણ બતાવ્યા છે—
૫ મહાવ્રત, ૫ સ્થિતિ ૫ દિવિયોનો જન્મ, ૧ કેશભોગ, ૬ આવસ્થક, ૧ અચેષ્ઠ, ૧ અન્નાન, ૧ જૂનિચપન, ૧ અદંતધોરન, ૧ ઉભા ઉભા ભોજન, ૧ એકવાર ભોજન.

એમ્હે દ્વિજ્વર મુનિ નમ્મ દેાપ છે અને પ્રતિનેખનને માટે મેરપીછી તથા સૌચ આદિને માટે આવસ્થક પ્રાસુકજ્જ સદા સાથે રાખવા માટે એક કમકળ પોતાની પામે રાખે છે ભોજનના સંભવે આવડોના ધર પાસેથી નીકળે છે, ધરના બારણા પામેથી જો કાઈ આવક નવધા જમ્મિથી તેમને આમત્રે તો ૪૬ દેાપ ટાળીને તેના ધેર ઉભા ઉભા મેાવાના પાણિમાત્રમાં (હમ્મસપૂરમાં) ભોજન કરે છે

શ્વેતાંબર સાહિત્યમાં સાધુને માટે જે દેશ કદપ આશ્ચર્યક બનાવ્યા છે અને જેમાં અચેષ્ઠકતા પ્રથમ કદપ છે એ જ દેશ કદપ દિગમ્બર સાહિત્યમાં પણ છે ફરક માત્ર એટલો જ છે કે દ્વિજ્વર સાહિત્યમાં અચેષ્ઠતાનો એક જ અર્થ મળે છે—વર્જનો અમાવ બીજો કાઈ અર્થ તેમાં નથી સભવ છે કે એ જ કાગ્જથી તેમાં ઉત્તરકાલીન એક એ મથો સિવાય બીજા મર્ધ મથમાં જિનકલ્પનો કે રથવિર કલ્પનો કાઈ નિર્દેશ નથી કારણ એ કલ્પોનો એક માત્ર ઉદ્દેશ એ જ પ્રતીત થાય છે કે કદિન આચાર જિનકલ્પને સોપી દીધો અને સિધિસાચાર રથવિરકલ્પમાં.

પરંતુ તેની એવી મતલબ નથી કે દ્વિજ્વર પરધરાના સાધુના આચારમાં કાઈ સિધિલતા નથી આવી. દ્વિજ્વર સાધુ પણ વન

(જન્મ) છોડીને નમ્રીમાં વસવા લાગ્યા છે તેઓના ઘેર મહાધીય પશુ થવા લાગ્યા મહાધીયનું વિકસિત સ્વરૂપ તે બહારક પહેલાં બહારક પશુ નમ્ર જ રહેતા હતા પાછળથી વચ્ચે પહેરવાની તેમની પ્રવૃત્તિ ઘેર ઘેર પરત્વે વચ્ચે પહેરવાથી તેમનું મુનિપદ રજુ નહિ.

તે પછી પડિતશ્રી દિગ્ગજ ઋષિમાં જ્યાં સાધુને વચ્ચેની છૂટ આપી તેના ખુલાસા આપી તે રૂઝા અપવાદરૂપ છે એમ બતાવે છે

એક દાખલો દિગ્ગજાર્યાર્થ શ્રી અપરાન્તિસુરિના લખાણનો છે

દિગ્ગજાર્યાર્થ શ્રી અપરાન્તિસુરિએ સચેલલિખને અપવાદ ત્રિમ કહેલ છે શ્રી અપરાન્તિસુરિ ચાપનીય લખના અનુચાથી હતા. એ સમ સ્વેતાનરસમત આમ્મોને માનતો હતો પરંતુ તેમના સાધુ નમ્ર-દિગ્ગજ રહેતા હતા તેઓ નમ્રતાને જ મહાવીનો ધર્મ માનતા હતા પરંતુ અપવાદરૂપી સાધુને માટે વચ્ચે-પાત્રનું વિધાન કરતા હતા

તેમણે આચેલકમ્પ આદિ દસ કમ્પનું વિધાન કરવાવાળી ગાથાનું આખ્યાન કરતી વખતે આચાર્યજી આદિ સૂત્ર ઋષિઓના ઉક્તિઓના આધાર પર સ્વીકાર કર્યો છે કે જે શિશુના શરીરાવયવ સરોષ હોય અને પરિસ્થિતિ સહન કરવામાં અસમર્થ હોય તે વચ્ચે મદદ કરે પરંતુ તેમણે અચેલકતાને ઔત્સર્જિક લિખ બતાવતાં લખ્યું છે કે—

“ સર્વ જિનો અચેલ થયા હતા અને અચેલ થશે જેમ એક આદિ ઉપર રહેની સામ્યત પ્રતિભાઓ તથા તીર્થકરોના માર્ગના અનુયાયી મણુધર અચેલ હોય છે તેમજ તેમના સિધ્ધો પશુ અચેલ હોય છે એ રીતે અચેલકતા સિદ્ધ થાય છે

“ જેનું શરીર વચ્ચેથી વેળિત છે તે જિન ભગવાન સદય નથી જે નમ્ર તથા કાયોત્સર્ગમાં સ્થિત છે તે જિનસ્વરૂપતાને ધારણ કરે છે જે સચેલ છે તે પરિસ્થિતિ સહન કરવાને સમર્થ હોય તો પશુ

પરિમલ સહન કરતા નથી એ ગુણો જોઈને અચેત્તા જિન ભગવાને કહેવી છે.

‘ જોઓ વસ્ત્ર પહેરીને પણ ચોતાને નિર્ધય કહે છે તેને માટે શુ ખીજ પાખડી સાધુ નિર્ધયી નથી ? એને જ નિર્ધય છીએ, તે નથી, એ કેવળ કથનમાત્ર છે કોઈ મધ્યસ્થ એને માની શકે નહિ વસ્ત્રમાં દોષ છે અચેત્તામાં અપરિમિત ગુણ છે તેથી અચેત્તાને આવશ્યક આચાર મળો છે ’

એ પ્રમાણે અપરાજિતસુરિએ અચેત્તાનું સમર્થન કર્યું છે વળી આગળ જતાં તેમણે લખ્યું છે કે—“ ભાવનામાં એમ કહ્યું છે કે ભગવાન મહાવીર એક વર્ષ સુધી વસ્ત્રધારી રહ્યા તે પત્રી અચેત્તા— નમન થઈ ગયા, તો તેમાં અનેક વિવાદ છે કોઈ એમ કહે છે કે— જોયું ભગવાન મહાવીરની કાંધ ઉપર વસ્ત્ર નાખ્યું હતું તેણે તે જ દિવસે તે વસ્ત્ર લઈ લીધું ખીજ કહે છે કે—જ મહિનામાં એ વસ્ત્ર કાઢી વગેરેથી જિજ્ઞાસ થઈ ગયું વળી કોઈ કહે છે કે—એક વર્ષ પછી અકબક આઠણે તે વસ્ત્ર લઈ લીધું કોઈ કહે છે કે હવાથી જાડી ગયું અને મહાવીરે તેની ઉપેક્ષા કરી વળી કોઈ કહે છે કે પહેલાં જોયું રાખ્યું હતું તેણે જ ફરીથી ભગવાનની કાંધ ઉપર નાખી દીધું એમ અનેક મન હોવાથી તેમાં કોઈ તત્ત્વ દેખાતું નથી

જો ભગવાને સચેત્તનિજને પ્રગટ કરવા માટે વસ્ત્ર મૂક્યું હતું તો તેમને તે વસ્ત્રનો વિનાશ છટ કેમ થયો ? સદા તે વસ્ત્ર ધારણ કરવું જ જોઈતું હતું તથા જો વસ્ત્ર-પ્રતાપના તેમને ઈષ્ટ હતી તો પ્રથમ અને અંતિમ જિનનો ધર્મ અચેત્તા છે એ વચન મિથ્યા હરે છે તથા નવસ્થાનમાં જો એમ કહ્યું છે કે—જેમ હું અચેત્તી છું તેમ અનિમ તીર્થંકર પણ અચેત્તા હશે તેમાં પણ વિરોધ આવે કે વળી જો ખીજ તીર્થંકરો સવસ્ત્ર હતા તો વીર ભગવાનની માફક તેમના વસ્ત્રત્યાગનો

કાળ કેમ નથી કલો ?

એટલે સર્વ જૈન તીર્થ દર્શનો ધર્મ અચેલક હતો. પણ વિશેષ અવસ્થામાં અશક્ત માધુ વસ્ત્રપાત્ર ગ્રહણ કરી શકતા હતા.

તત્ત્વાર્થ સૂત્રની સર્વાર્થસિદ્ધિ નામની ટીકાનો એક અંશ લખી જે વિદ્વાનો વસ્ત્રપાત્રનું સમર્થન કરે છે તે તત્ત્વાર્થ સૂત્રના નવમા અધ્યાયનમાં સૂત્ર ૪૭માં નિર્મયોનું વર્ણન છે, તેમાં ટીકાકારે કહ્યું છે કે—
માવલિગં પ્રતીત્ય વસ્ત્રાપિ નિર્મયા લિગ ના મન્તિ દ્રવ્યલિગ પ્રતીત્ય માજ્યા ભાવયિજની અપેક્ષાએ પાચેરનિર્મયો લિગવાળા છે પરંતુ દ્રવ્યલિગની અપેક્ષાએ ભજના છે.

આ પ્રમાણે પડિતગ્રી કૈલાસચદ્રણએ તેમના ઉપરોક્ત પુસ્તકમાં લખ્યું છે. તે ઉપરાંત

દિગંબર પ્રધામાના ઉલ્લેખો

૬ ખતાવું છું—

ઉપરોક્ત તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં કયાંય પણ વસ્ત્રત્યાગ અનિવાર્ય બતાવેલ નથી. તેમાં પણ બહુશ નિર્મયને તો શરીર અને સરગારોને અનુસરનારા કહેવા છે વળી ઉપર પડિતશ્રીએ બતાવ્યું છે તેમ દ્રવ્યલિગ- (વેપ આદિ બાલ્ય વગર)નો પાચેર નિર્મયોમાં વિકલ્પ (ભજના) સ્વીકારેલ છે એમને કે દ્રવ્યલિગ એ પાચેર નિર્મયોમાં હોય પણ ખરું અને ન પણ હોય એટલે ટીકાકારોએ અહિં એવો અર્થ ધારણ કરેલો છે કે કોઈ વાર મુનિ વસ્ત્ર ધારણ કરી શકે છે.

તત્ત્વાર્થ સૂત્રના ૬૪માં અધ્યાયનના છેલ્લા સૂત્રમાં સિદ્ધના પ્રકારોનું વર્ણન છે તેમાં ચોથો પ્રકાર લિગનો છે તેની સર્વાર્થસિદ્ધિ ટીકામાં સમય તેમજ નિર્મય બન્ને લિગથી મુક્તિ કહેલ છે. અહિં આ મુજબ નથી તો પણ વિદ્વાનો પોતાના મત અનુસાર સમય નિર્મયના

કાદ્ધનિક બેઠો પાડીને પોતાના મતને સમર્થન કરે તેટલો જ અર્થ
ગ્રંથીકારે છે અથવા તેવો જ અર્થ કરે છે

દિગંબર મુનિશ્રી રત્નાકર વર્ણીના અભિપ્રાય

હવે મહાકવિ દિગંબર મુનિશ્રી રત્નાકર વર્ણીએ તેમના
'ભરતેશ્વર વૈભવ' નામના પુસ્તકમાં લખ્યું છે તે ઉદ્ધૃત કરૂ છું તેમણે
વસ્ત્રપરિમલ સંબંધમાં ૭૮ મે પાને લખ્યું છે કે—

“શાસ્ત્રનો મર્મ સમજ્યા વિના કેવળ વસ્ત્રને જ પરિમલ
સમજી તેનો ત્યાગ કરનાર કાઈ મુનિ નથી પણ વસ્ત્રનાં જેવા જ ત્રણ
લોક અને ત્રણ શરીર પણ પરિમલ છે એમ સમજીને કેવળ આત્મામાં
નિષ્ઠ રહેવાવાળા જ ખરા યોગી છે પરિમલની વચ્ચે બેસી રહેવા
હતા પણ તેઓ પરિમલથી અસંગ છે, શરીરની અંદર રહેવા
હતા પણ તેઓ શરીરથી નુદા છે ”

વળી ૧૨૭ મે પાને તેઓથી મૂર્તિપૂજા મોક્ષસાધક નથી તે
બતાવતા લખે છે કે—

“કાંસામાં, પિત્તલમાં, સોનામાં, ચાંદીમાં અને પત્થરમાં (એટલે
તેની મૂર્તિમાં) ભગવાનની ક પના કરીને ઉપાસના કરવી તે બ્યવહાર
ભક્તિ ॥ ખીજા સંદેશમાં તેને કૃત્રિમ ભક્તિ પણ કહી શકાય છે

“ભગવાન પોતાના આત્મામાં છે એમ સમજીને ઉપાસના
કરી એ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ છે ભગવાનને બહાર (મૂર્તિમાં) સ્થાપીને
ઉપાસના કરશે તો તેથી પુણ્યબંધ થશે. તેથી સ્વર્ગાદિક મુખની
પ્રાપ્તિ થશે જો ભગવાનને પોતાના આત્મામાં સ્થાપીને ઉપાસના
કરે તો તે સર્વ ક્રમેના નાશ થઈ મોક્ષમુખની પ્રાપ્તિ થશે ”

વળી તેઓથી જિનેન્દ્ર મંદિર માટે લખે છે કે—

“આ શરીર જ જિનેન્દ્ર મદિર છે મન જ સિદ્ધાસન ॥
નિર્મળ આત્મા જિનેન્દ્ર ભગવાન છે જહાગના અન્ય વિકલ્પોને છોડીને
આખો મીચીને એ પ્રકારે જોઈએ તો સાચોસાચ જિનેન્દ્ર આપણી
પોતાની જ અદર દર્શન દીએ છે ”

૫. મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીનો અભિપ્રાય.

હવે ૫ શ્રી કલ્યાણવિજયજી મણિએ તેમના શ્રમણ ભગવાન
મહાવીર નામના પુસ્તકમાં ૨૯૮ થી ૩૦૧ પાનામાં લખ્યું છે તે અહિં
ઉપ્સૃત કરે છું—

“સાધુએ કરવાના વિનયનું વર્ણન કરતા દિગ્ગજ આચાર્યશ્રી
શિવાય કહે છે કે—આસન આપવું, ઉપકરણ આપવા, ઉચિત શરીરનો
સ્પર્શ કરવો (વિશ્રામ માટે પગથપી કરવી વગેરે), સમયોચિત કાર્ય
કરવા, ભોજન લાવવું, સંચારો કરવો, ઉપકરણોની પ્રતિભેદના કરવી
જત્યાદિ રીતે શરીરથી સાધુવર્તના જે ઉપકાર કરનામાં આવે તેને
કાપિક વિનય કહે છે

“ભગવતી આરાધનાની ૩૧૦ મી (હાલના હાપેલ પુસ્તકમાં
૩૦૫ નંબર છે,—ન. મિ. ચેક) માયામાં તે સ્પષ્ટ રૂપથી આહાર
ભોજન આદિદ્વારા સાધુ અન્ય સાધુની વૈશાલ્ય કરે એવું વિધાન છે તે
માયા—

સેજાગમ્યનિસેજા અધિપતિમ્હણા સ્વગાદિદ ૪

આહારોગક્ષવાચન વિકિ ચ્ચુલ્લવત્તણાદીયા ॥

અર્થ—નિવાસસ્થાન, આસન, ઉપાધ ને ઔપચારિક ઉપકરણોની
પ્રતિભેદના કરવી, આહાર, ઔષધ, વાચના આપવી, મળમૂત્ર આદિ
મહાર પરહવા, શરીર મદન આદિ કરવું વૈશાલ્ય કહેવાય છે

(નોંધ— આ ગાથાનો ભગવતી આરાધના પુસ્તકમાં આ પ્રમાણે અર્થ કર્યો છે—શ્યામ્યાન, ભેસવાનું મ્યાન, ઉપકરણનું પ્રતિભેદન કરવું, આહાર, ઔષધ દર્ષિ ઉપકાર કરવો, વ્યાખ્યાન કરવું, મેનું ઉપાડવું, મુનિને એક બાજુથી બીજી બાજુ ફેરવવા, ભેસાડવા વગેરે કાર્ય કરવા તે વૈયાવૃત્ય છે—ન. મિ શેઠ)

એ જ ભગવતી આરાધનાની ગાથા ૬૬૫-૬૬૬ માં (હાલના જાપેન પુસ્તકમાં નં ૬૬૨ થી ૬૬૫ છે—ન. મિ શેઠ) સંનેખના કરવાવાળા સાધુની મેવા સબધી અવસ્થા બતાવના શ્રી શિવાય કહે છે કે—“ સમ્બિધાન તથા સગ્ગ પ્રકૃતિના આર મુનિ તેને યોગ્ય નિર્દોષ આહાર લાવે તથા આર એવા જ નિર્દોષ પાણી લાવે, આર મુનિ ક્ષપખને માટે પ્રસ્તુત આહારપાણીના દ્રવ્યોની સાવધાનીથી રક્ષા કર તથા વૈયાવૃત્ય કરીને મુનિના મળમૂન આદિને પગલે તેમજ સમય પર ઉપશિ, શયા સધાર આદિની પ્રતિભેદના કરે ”

એ જ મઘની ગાથા ૬૬૨ માં મઘકાર કહે છે કે—“ તેન તથા કસાયલા દ્રવ્યથી ક્ષપકને વારંવાર ક્રોધળા કરાવવા જોઈએ કે નથી તેની જીભ તથા કાન બળવાન અને મુખ તેજસ્વી રહે ” (હાલના જાપેસ પુસ્તકમાં આ ગાથાનો નં ૬૮૮ છે—ન. મિ શેઠ)

તથા તેની ૭૦૩ (હાલના જાપેન પુસ્તકમાં નં ૬૯૮ છે ન. મિ શેઠ) માં ગાથામાં મઘકાર કહે છે કે—“ જો ક્ષપકની ઈચ્છા હોય તો તેની સમાધિને માટે સર્વ પ્રકારના આહાર લાવીને તેને ખવડાવવા જોઈએ અને પછી એક એક કમ કરતા જમી પહેનાના આહાર પર તર્ક આવે તેમ જ કમચ જોજનનો ત્યાગ કરાવીને તેને પાણી પર લાવવા જોઈએ ”

મૂળાચાર નામના દિગ્ગજર પુસ્તકના સમાચારાધિકારીની ગત્તે

વેજ્ઞાદર્શ એ ૧૦૪ મી માયામા વજ્જાવચ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતા શ્રી વસુનદી શ્રમધ્યાયાર્ય લખે છે કે—“વજ્જાવચ-વૈયાવૃચ કાયિક વ્યપારામિ-મિલ્લપદ્ધન્નમ્ અર્થાત્ વૈયાવૃત્તનો અર્થ શારીરિક પ્રવૃત્તિ તથા આહાર આદિયા ઉપમા કરવો તે છે

આચાર્ય વડોર મૂળાચારના સમયસાતધિમાગની ૬૧ મી માયામા કહે છે કે—“સાધુઓએ સાધ્વીઓના ઉપાશ્રયમા ઉતરવું (ગરેવું), એસવું, સૂવું, અભ્યાસ કરવો કે આહારવિહાર કરવો ન જોઈએ”

પ્રિય પાઠશ્રી ! જે આચાર્ય ગુણાધિક ઉપાધ્યાય, તપસ્વી, શિષ્ય, દુર્ભંગ, નમનોદય ગણ્ય, કુળ તથા સઘના આહાર, ઓષધ આદિથી વિનય વૈયાવૃત્ય કંવાની માનુને આપતા કહે છે, ક્ષપકને માટે ચાર ચાર સાધુઓની આહારપાણી લાવવા તથા મળમૂત્ર પગકવા માટે નિયત કરવાનું વિધાન કહે છે, તેને સર્વ પ્રમાણુ ભોજન લાની આપવાની તથા તેમ આદિથી કામગા કરાવવાની સલાહ દીએ છે તથા જે આચાર્ય સાધુઓને સાધ્વીઓના ધ્યાનમા આહારપાણી કરવાનો નિષેધ કહે છે તે આચાર્યને માટે શુ એમ કહી શકાય કે તેઓ પાત્ર ગણવાના વિશેષી હતા ?

આપણે જાણીએ છીએ કે તેઓ પોતે હાથમા ભોજન કરવાવાળા હતા. તોપણ સાધુઓને ઉપર મુજબ કપરશ દેતા હતા. એનો અર્થ એ જ છે કે તેમના સમયમા અપનાદ માર્ગથી વસ્ત્રપાત્ર રાખનામા આવતા હતા. જો એમ ન હોત તો તેમના પાત્રમાધ્ય કાર્યોના વિધાનનો કંઈ અર્થ જ રહેતો નથી “નૃહસ્થના ઘરમા જ સાધુ ભોજન કરે” એવો જો પહેલા એકાત નિયમ હોત તો સાધ્વીના ઉપાશ્રયમા આહાર કરવાનો નિષેધ કરવાની આવશ્યકતા જ ન પડત

ઉપર પ્રમાણે મુનિશ્રી કત્યાણવિજયશ્રીએ લખ્યું છે તે ઉપરાંત

એજ ભગવતી આરાધના મથની ૬૯૦ મી ગાથામા લખ્યું છે કે—
 “ માટે સારા સારા આહારના પદાર્થો બુદ્ધ બુદ્ધ પાત્રોમા રાખીને
 તે ક્ષપકની પામે લાનીને તેને બનાવના જોઈએ ” આ ઉપરથી પણ તે
 બખતે પાત્રો રખાતા તે સિદ્ધ થાય છે

મૂર્છા એ જ પરિગ્રહ છે

એતામરો મૂર્છા, મમત્વને પન્નિહતુ કારણ માને છે, પરિગ્રહનું
 ઉત્પત્તિમ્થાન માને છે તેની જ રીતે દિગ્બરો પણ માને છે દિગ્બર
 જૈનાચાર્ય શ્રી શુભચક્રાચાર્યે તેમના જ્ઞાનાર્જુવના ૧૬મા પ્રકરણના
 ૫મા શ્લોકમા કહ્યું છે કે—

નિ સગોઽપિ મુનિર્ન મ્યાત્ સમૂર્ઠ સગચર્જિત ।
 યતો મૂર્છલૈષ્ઠ તત્ત્વર્થો સમ સુતિ પ્રકીર્તિત ॥

નિ સગ એમ્મે કે બાહ્ય પરિગ્રહ ગઢિત હોય પરંતુ મમત્વ, મૂર્છા
 અદિન હોય તો તે મુનિ નિમ્પન્નિહતી બની ચકતો નથી કારણકે તત્ત્વ
 જ્ઞાની વિદ્વાનોએ મૂર્છાને પરિગ્રહની ઉત્પત્તિનું સ્થાન માને ન છે

૭ળી એ જ મથના ૧૮મા પ્રકરણના ૧૨-૧૩મા શ્લોકમા
 કહ્યું છે કે—

શય્યાસનેપધાનાનિ,
 શાસ્ત્રાપકરણાનિ ચ ।
 પૂર્વ સમ્યક્ મમાલોચ્ય,
 પ્રતિલિચ્ય પુન પુન ॥

પ્રજ્ઞતોમ્ય પ્રયત્નેન,
 ક્ષિપતો યા ઘરાતલે ।
 મનત્યન્નિકલા સાધો-
 રાદાનસમિતિ સ્ફુટમ ॥

જે મુનિ સચ્ચા, આસન, ઉપવાન (ઓસીકુ), શાલ અને ઉપકરણ આદિને પહેલા બરાબર જોઈ કરીને હાથમા લીએ, તેનું ફેરવી-ફેરવીને પ્રતિનેદણ કરે અને પછી મનાપૂર્વક નીચે મૂકે તેવા સાધુને અવિકળ, સંપૂર્ણ આદાનનિદેષણ સમિતિ સ્પષ્ટ રીતે પહે છે

શ્રી કુદકુદાચાર્યે મૂળાચારમા સાધુની ઉપધિ પ્રગટપણે આ પ્રમાણે કહી છે-

જાણુચહિ સજમુચહિ,
તડજુચહિમણ મરિડચહિ યા ।

પયદ મહણિક્ષેવો
સમિટ્ટી આદાનનિક્ષે યા ॥

પુસ્તક, પટ્ટિકા, બાધન આદિ જ્ઞાન ઉપધિ, જેનાથી સયમ પાળી શકાય તે સયમ ઉપધિ, તપ ઉપધિ તથા અન્ય પ્રકારની ઉપધિ — એ સર્વને મનાપૂર્વક મહણ કરવા મૂકવા તેથી સંપૂર્ણ આદાનનિદેષ સમિતિ થાય છે

ભાવસમક્રમા જી છે કે-

ઉચ્ચરણ ત મહિય
જેમ જ મયો હયેદ ચરિયસ્ત ।

મહિય પુચ્ચ ચ ઘાળ
જેમ જ જમ્સ ત તેજ ॥

જેના મહણથી ચારિત્રો ભગ ન થાય એવું ઉપકરણ મહણ કરવું અને મહણ કરેના પુસ્તક, પાના આદિ ઉપકરણો ચારિત્રો ભગ નથી કરના કારણ કે જે વાગ્તે ચોગ્ય ઉપકરણ હોય તે તેને વાસ્તે મહણ કરાય છે

દિનબર મુનિને (૧) ચપ્પા, (૨) આસન, (૩) ઉપધાન, તકિયો, ઝોસીકુ, (૪) શાભ, (૫) શાભનું ઉપખલ, (૬) પટિમ, (૭) બધન, (૮) દોત વગેરે, (૯) તણ, ધાત્રનું પ્રાનરણ, (૧૦) પીછી (૧૧) કમકડનું વગેરે ઉપકરણો રાખવાની આદા છે તેમાં જે મૂર્છા રાખે તે પશ્ચિમી છે અને મૂર્છા ન રાખે તે અપશ્ચિમી છે તેમ રીતે સાધુ વસ્ત્રમાં મૂર્છા ગમે તે પશ્ચિમી છે અને મૂર્છા ન રાખે તે અપશ્ચિમી છે

એટલે વસ્ત્રો નિષેધ અકારણ છે આ કાગમાં ઉપખલ રાખવા વિના સપ્તમનુ પાસન થઈ રાખુ નથી તેથી જ દિનબર સાધુને ઉચ્છેદ થવા જેવું થઈ ગયું છે અને સ્ત્રીરૂપ પશ્ચિમધારીની અપમાન થઈ ગયું છે

દાયાનો બોલે મધેડા ઉપાડી ન શકે તેમ વસ્ત્રપ્રથનાગચ સમયે યજુર્વાગા જે દ્વિતિ આચાર પાળી શકે તેવો આચાર આ પથ કાળના છેલ્લા સેવર્ત સમયજુવાગા પ્રાણનો પાળી ન શકે એ સૌ કોઈ સમજી શકે તેવી વાત છે

અકરણ પાંચમું

સ્ત્રી મુક્તિ

મતભેદનો ચોથો મુદ્દો સ્ત્રીમુક્તિનો છે

સ્ત્રેતાનરો (સ્થાનકવાસી તથા મૂર્તિપૂજક) સ્ત્રી મુક્તિને માને છે ત્યારે દ્વિગનરો સ્ત્રીમુક્તિને માનતા નથી આ બાબતની હકીકત સ્પષ્ટ સિત કરીને નીચે આપુ છું

દ્વિગનર સમ્રદાયનો મુખ્ય મથ જે આગમ તરીકે ગણાય છે તે ધર્મ ખડાગમની મુઢબદીના બહારમાની પ્રાચીન પ્રતોભા “સન્ય” પદ હતુ અને આજે પણ એ સન્ય પદ તે પ્રાચીન પ્રતિઓમાં છે આ પદ ઉપરથી સ્ત્રીના મોક્ષની સિદ્ધિ થાય છે આ સબધમાં શ્દિ-ચુરત દ્વિગનર વિદ્વાનોએ વાધો ઉઠાવ્યો હતો અને તેથી પ્રો હીરાવાલ અને વિદ્વાનો વચ્ચે ધણી લાણી ચર્ચા થઈ હતી અને સન્ય સન્ય ત્યાં મૂળમાં છે તે પ્રમાણે ત્યાં જોઈએ જ તે વાત પણ તે ચર્ચામાંથી સિદ્ધ થયેલી દેખાય

તે ઉપરાંત અને મુખિ છે તે બતાવનાગ વૃખડાગમમાં ધણી ઉ નેજો છે જેમકે— વૃખડાગમ (ધવલ) પુસ્તક ૧, પૃષ્ઠ ૩૩૩માં લખ્યું છે કે— સ્ત્રીઓમાં ચૌદ ગુણસ્થાન હોય છે.

વળી વૃખડાગમ પુસ્તક ૨ પૃષ્ઠ ૫૧૪થી ૫૩૦ આનાપ ન ૧૧૪ થી ૧૩૮માં મનુષ્યણી (મનુષ્યસ્ત્રી)ને ચૌદ ગુણસ્થાનક દેવા છે ત્યાં મનુષ્યણીના ચૌદ ગુણસ્થાનના આસાપ મણાવતા—

સ જિની, અસ જિની, આહારિણી, અનાહારિણી,
માકાઉપયોગિની, અના-ઉપયોગિની વગેરે શબ્દો
વાપરેલા છે.

આથી સાબિત થાય છે કે તે શબ્દો સ્ત્રીશરીરધારી મનુષ્યણી માટે વપરાયેલા છે ખજા ભાવ સ્ત્રી માટે વપરાયેલ નથી

એજ પુસ્તકમાં પૃષ્ઠ ૬૭ થી ૬૮૩માં ભાવસ્ત્રીના આસાપ ન. ૨૬૫થી ૩૧૦માં—

સ શિક, અસ શિક, આહારક, અનાહારક, સાકાર ઉપયોગી,
અનાહાર ઉપયોગી વગેરે શબ્દો વાપરેલા છે

એ ઉપરથી સાબિત થાય કે કે એ શબ્દો પુરુષવાચક શરીરમાં જેનો ભાવ સ્ત્રીરૂપ છે તેને માટે તે શબ્દો વાપરેલા છે

એટલે ઉપર મનુષ્યણી માટેના ચૌદ ગુણસ્થાન દેવા છે તે સ્ત્રી શરીરવારી માટે ન છે

વૃખડાગમ (ધવલ) પુસ્તક ૨ પૃષ્ઠ ૪૩૬માં મ્યુ છે કે—

અતઃકરણ... પત્ની અતર્કુર્ત્ત મથા પછી વેદનો ઉદ્ધમન...

યાય તેથી આ નિવૃત્તિકરણ મુશ્કેલીના બીજા ભાગવતી
જીવોને મૈથુન સમા ગ્રહેતી નથી

આ ઉત્તેજો ઉપગ્રી વાંચકો સમજી શકશે કે દિગ્બરો જોને મૂળ
સ્ત્રી તરીકે માને છે તે પદ્મપ્રગમ મથમા જીને મુક્તિ દોષ છે તે
સ્પષ્ટ બતાવેલું છે

તત્ત્વાર્થ સૂત્ર સ્વેતામર તેમજ દિગ્બર બને સમ્રાટોને માન્ય
મથ છે તેના નવમા અધ્યયનમાં પાંચ પ્રકારના નિર્મથન વર્ણન છે
તેનું વિશેષ સ્વરૂપ તે મથની દિગ્બર માન્ય સર્વાર્થસિદ્ધ તથા
રાજવાર્તિક નામની દીકરાઓમાં સમજાવેલ છે

તેની અંદર કથાય પણ વસ્ત્રત્યાગ અનિવાર્ય બતાવેલ
નથી. તેમાં પણ બહુ નિર્મથોને તો શરીર અને ઉપકરણના સંસ્કારોને
અનુસરનારા કહેવા છે વળી દ્રવ્યનિમ (વેષ આદિ બાહ્ય સ્વરૂપ) તો
પાચેય નિર્મથોમાં વિકલ્પ (ભજના) સ્વીકારેલ છે એટલે કે દ્રવ્યનિમ
એ પાચેય નિર્મથોમાં હોય પણ ખરૂં અને ન પણ હોય

દીકરાકારોએ બહુ એવો જ અર્થ દર્શન છે કે કોઈ કોઈ વાર
મુનિ પણ ધારણ કરી શકે છે

તત્ત્વાર્થ સૂત્રના દશમા અધ્યયનના છેલ્લા સૂત્રમાં સિદ્ધના પ્રકારોનું
વર્ણન છે તેમાં મોથો પ્રકાર નિમ્નો છે તેની સર્વાર્થસિદ્ધ દીકરામાં
સમથ તેમજ નિર્મથ બને સિગ્રાથી મુક્તિ કહેલી છે.

દિગ્બર મથ ગોમદસારમાં પણ જીને મોક્ષ કહેવ છે તેની
માથા આ પ્રમાણે છે—

અઙ્ગાલ્પ પુત્રિયાય દ્વિતીયાય હૃતી ચાલોસા ।
ધીસનપુસગવિયા સમ્પ પમેણ સિદ્ધતિ ॥

અર્થ—એક સમયે એક સાથે પુરુષ વેદે ૧૦૮, સ્ત્રીવેદે ચાલીસ અને નપુસકવેદે વીસ શ્લોકો સિદ્ધપદને પામે

સ્ત્રીમુક્તિ સામે દિગ્બરોની દનીસો નીચે પ્રમાણે છે—

- ૧ વસ્ત્ર દોષ ત્યાં સુધી ચારિત્ર ન મળાય અને સ્ત્રી સર્વથા વસ્ત્ર વિના રહી ન શકે એમને સ્ત્રીને ચારિત્રની આરુપના જાળવની નથી
- ૨ સ્ત્રી ગમે તેરી દુગચાળિણી દોષ પણ વધુમાં વધુ છટી નગ્નમાં જાય પણ સાતમી નગ્નમાં ન જાય એમને જે સ્ત્રીમાં સાતમી નગ્નમાં જવા યોગ્ય કર્મ બાધવાની તામન નથી તે સ્ત્રીમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની પણ શક્તિ ન દોષ.
- ૩ સ્ત્રીએ પૂર્વ જવાનગ્નમાં માયામોદનીય કર્મનું ઉપાર્જન કર્યું દોષ છે તેથી સ્ત્રીવે. મળે છે, માટે સ્ત્રી આધારી જ દોષ છે
- ૪ સાધુ તો વનવાસી જ દોષ છે ત્યાં ધણા મનુષ્ય આદિના સંપર્ક દોષ ત્યાં સાધુ ગંદે નહિ, કાચુ કે ત્યાં જ્ઞાન તથા ધ્યાનનો આધાન થાય છે અને સ્ત્રીથી તો એકલા રહેવાનું નથી સ્ત્રીથી તો વસ્તીમાં જ રહી શકાય કારણ નહિતર શીનમાં વિધન પડે

ઉપર દિગ્બર પ્રધાના ઉત્તેજો કરીને તેમાં સ્ત્રીમુક્તિ શાસ્ત્ર સિદ્ધ છે તે બતાવ્યું છે તેમજ વસ્ત્ર રહિત ગ્રહેવાનું અનિવાર્ય બનાવેલું નથી ઉપરાંત વિશેષ ખુલાસો નીચે પ્રમાણે છે—

(૧) ચારિત્ર એ આત્માના ગુણ છે વસ્ત્ર વગરે બાહ્ય પદાર્થો ચારિત્ર ગુણમાં વિરામ થાય જ એવો એકાંત નિષમ નથી અને એ બાહ્ય વસ્ત્ર ચારિત્રમાં વિધાતક જ થતી હોય તો વસ્ત્રની માફક શરીર પણ ચારિત્રમાં બાધક ક્રમ ન થાય ?

માનો કે વસ્ત્રનો સંયોગ તમે છોડશો પણ શરીરનો સંયોગ તો

છૂટે તેમ નથી એ તો આયુષ્ય પૂર્ણ થાય ત્યારે જ છૂટે, માટે વસ્ત્રાદિ બાહ્ય વસ્તુના સયોગ માત્રથી ચારિત્રનો અભાવ માનવો એ કાંઈ પણ રીતે ઉચિત નથી

બાહ્ય વસ્તુ ઉપરની મૂર્છા, આસક્તિ, પરિગ્રહ ભુદ્ધિ એ ચારિત્ર ગુણુમા વિધાતક થાય છે મુચ્છા પરિગ્રહો છુટો એ દશ વૈકલ્પિક સૂત્રનું વચન છે વસ્તુનો સયોગ હોવા માત્રથી પરિગ્રહની કલ્પના કરવી તે સર્વથા અનુચિત છે

જો બાહ્ય વસ્તુના સયોગ માનથી પરિગ્રહની કલ્પના કરવામાં આવશે તો તો તીર્થ કર ભગવતો કે જેઓ સમવસરણુમા બિરાજમાન થઈને ધર્મદેશના આપે છે તેમને પણ પરિગ્રહો માનવાનો પ્રસન્ન આવરો માટે વસ્ત્રો સયોગ હોવા માત્રથી સ્ત્રીને ચારિત્ર ન સભવે એ કથન જૈન દર્શનના સિદ્ધાંતની અપેક્ષાએ સર્વથા અયોગ્ય છે

જૈન દર્શનનો ગુપ્ત સિદ્ધાંત તો અનેકાતવાદ છે જો અનેકાત દર્શન દ્રવ્યથી અન્ય વિગીઓને પણ મોક્ષનું પ્રતિપાદન કરે છે તો સયમની આરાધનામાં ઉપકારક છૂર્ણપ્રાય વસ્ત્ર પાત્રાદિ ઉપકરણો હોવા માત્રથી મોક્ષનો નિષેધ કરે એ બને જ નહિ અને એ પ્રમાણે જૈન દર્શન તો વસ્ત્ર હોવા માત્રમાં મોક્ષનો નિષેધ કરે તો અનેકાતવાદપી ગુપ્ત સિદ્ધાંતનો જ ભંગ થાય

જૈન દર્શન તો એક જ વાત કરે છે કે—

કયાયથી મુક્તિ એ જ ખરી મુક્તિ ■ બાહ્યવેષમાં વસ્ત્ર હોય કે ન હોય તે સાથે મુક્તિનો સબંધ નથી મુક્તિનો સબંધ તો કયાય મુક્તિની સાથે જ જ્યાં કયાય મુક્તિ છે ત્યાં જ મોક્ષ છે

(૨) ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ પ્રત્યયર્થમાં અર્થ અને કામ

પુરુષાર્થ એ સસારનું કારણ છે કામ પુરુષાર્થની અપેક્ષાએ અર્થ પુરુષાર્થમાં પ્રાપ્તિ અહાર પાપસ્થાનનું સેવન વધુ પ્રમાણમાં છે પુરુષને અર્થ તેમજ કામ પુરુષાર્થમાં અર્થપુરુષાર્થનો પ્રધાનતા વધુ હોય છે અને તે કારણે વધારે પ્રમાણમાં પાપસ્થાનનું સેવન થતું હોવાથી પુરુષ જ્ઞાતમી નરક જાય છે

સ્ત્રીના જીવનમાં અર્થ તથા કામ પુરુષાર્થ વૈધી કામની પ્રત્યક્ષતા છે અર્થપુરુષાર્થની અપેક્ષાએ કામપુરુષાર્થમાં પાપસ્થાનનું સેવન બહુલતાએ કાર્ષ્ક અપ્ત હોવાનો સંભવ છે તે કારણથી સ્ત્રીના આત્મા જ્ઞાતમી નરકમાં ન જાય તો તે અનુચિત નથી.

મોક્ષની પ્રાપ્તિ તો અર્થ અને કામ એ બંને પુરુષાર્થનો સર્વથા અભાવ થાય અને મોક્ષનું સાધ્ય રાખીને ધર્મ પુરુષાર્થની આરાધના થાય તો જ ધર્મ શકે છે

જે આત્માના જીવનમાં વધુ પડતો અવગેહ પુરુષાર્થ ન હોય તે આત્માના જીવનમાં મોક્ષને લાયક અનુકૂળ પુરુષાર્થ પણ પ્રગટ ન થાય એ વાત કેમ બને ?

સ્ત્રીવેદ એ જુદી બાબત છે અને શરીરનો આહાર સ્ત્રીનો એ જુદી બાબત છે સ્ત્રીવેદનો ઉદ્ય એટલે જે કર્મના ઉદ્યથી પુરુષપ્રતિ વિપ્રસવાસના બને તેનું નામ સ્ત્રીવેદ એ મોહનીય કર્મના ઉદ્યથી હોય છે અને જ્યાસુધી એ મોહનીય કર્મના ઉદ્ય જન્મ સ્ત્રીવેદનો ઉદ્ય અથવા તો પુરુષ વેદનો કે નપુસકવેદનો ઉદ્ય હોય ત્યાસુધી કાર્ષ્ પશુ આત્માને વીતરાગભાવ પ્રાપ્ત ન થાય અને મોક્ષ પણ ન પામે એ વાત બરાબર છે

પણ નવમાં મુજબસ્થાનકે બધા, ઉદ્ય અને સત્તામાંથી વેદનો અભાવ સ્ત્રી પછી સ્ત્રીના શરીરનો આહાર માત્ર મોક્ષ પ્રાપ્ત : દેવધર

ચાપ એ વાત કોઈરીતે માનના લાયક નથી

(૩) સ્ત્રીને જેમ મોદનીય કર્મનો ઉદય હોય છે તેમજ ઉપશમ અને ક્ષય પણ હોય છે જ અનતાનુગધી કપાયનો ઉપશમ કે ક્ષય થાય ત્યારે જ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે અને અમત્યાખ્યાની કપાયનો ઉપશમ અથવા ક્ષય થાય ત્યારે જ દેશવિરતિપણુ પ્રાપ્ત થાય છે તે પ્રમાણે સ્ત્રીને પણ અત્યાખ્યાનીય કપાયનો ઉપશમ કે ક્ષય થાય ત્યારે સર્વ વિરતિપણુ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

સ્ત્રીને સર્વ વિગતિ ચારિત્ર ન હોય તો તે નવમા ગુણુસ્થાનક સુધી પહોંચી શકે નહિ અને નવમા ગુણુસ્થાને ત્રણુવેદનો ઉદય છે એટલે સ્ત્રી નવમા ગુણુસ્થાને પહોંચે છે તે નક્કી થાય છે એટલે સ્ત્રી પણ સર્વવિગતિ થઈ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે વદ્રખખડીગમ પ્રમાણે પણ સ્ત્રીને ચૌદમુ ગુણુસ્થાનક અને મોક્ષ છે જ

(૪) વળી એકાકી વિચરના પણ શુદ્ધ હોય તો કાઈપણુ શીળનો ભગ થતો નથી, સ્ત્રીઓમા તો એવુ દિર્ઘ હોય છે કે તેને દેવો પણ ચળાયમાન કરી શકતા નથી તેમ જ પથમા વિચરતા મમત્વ પણ સહાવે નહિ કારણુ કે તેના મનમાં તો વીતરાગ લાવ જ હોય છે

મકરણ છું

સમન્વય કેમ થાય ?

સમન્વય સંલવિત ક્યારે ?

મતભેદના મુખ્ય મુદ્દાઓ સંબંધી હકીકતો જાણી લીધા પછી હવે બધા સમ્રદાયોની એકતા સંલવિત ક્યારે બની શકે, બધા સમ્રદાયોનો સમન્વય ક્યારે સંલવિત થઈ શકે તે વિચારીએ

૧ મૂળ સત્ય હકીકત શું છે તે જાણ્યા પછી પણ આપણે જો ચાલુ રહેને જ સુસ્તપણે વગગી રહીએ તો સમન્વય કે એકતા થવાનો સંભવ જ નથી જેઓ સત્ય વસ્તુ સમજ્યા જોટની બુદ્ધિવાળા ન હોય તેઓ તો રહેને વગગી રહે તે માની શકાય છે પરંતુ જેઓ બુદ્ધિશાળી છે, સમજદાર છે, વિવેકી છે તેમણે તો સત્યને પ્રહણ કરવા તૈયાર થવું જ જોઈએ

૨ એકતા કે સમન્વય કરવો હોય તો દરેક સમ્રદાયે પોતાના

મતનો આગ્રહ છોડીને, સાપ્રધાનિક શ્રદ્ધાગતતા છોડીને સત્યને અપનાવવાને તૈયાર થવું જોઈએ અને દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને અનુસરીને શાસ્ત્રના મર્મ-ત્દર્યને અપનાવવા તૈયાર થવું જોઈએ.

૩ પરપરાગત માન્યતાઓ જે સિદ્ધાંત વિગ્રહ સામિત થાય તે છોડી દઈને સૈદ્ધાંતિક સત્યને અપનાવવા તૈયાર થવું જોઈએ.

૪ શાસ્ત્ર ॥ નિયમોના શબ્દોને વળગી નહિ રહેતા તે નિયમો જે કારણે બનાવ્યા છે અને બતાવ્યા છે તે મૂળ કારણ એટલે વિષયોત્તરહસ્ય સમજીને તે પ્રમાણે વર્તવા તૈયાર થવું જોઈએ.

૫ સૂત્રકારો તથા ટીકાકારો હાલના વિદ્વાનો કરતા વધારે વિદ્વાન હતા એમ માનવું જ પડશે અને તેમના શબ્દોને મારી મચડીને પોતાના મન પ્રમાણેનો જ અર્થ કરવાની વૃત્તિ છોડી દેવી જોઈએ અને શબ્દોના સાચા અર્થ અપનાવવા તૈયાર થવું જોઈએ.

૬ જેમકે સિંગ શબ્દ વપરાયો હોય ત્યાં તેના ભાવ સિંગ અને દ્રવ્યસિંગ એમ બેદ પાડી, પોતાના મતને અનુકૂળ હોય તેવા એક જ બેદનો સ્વીકાર કરેલા તે યોગ્ય નથી કારણ કે એમ હોત તો સૂત્રકારે અથવા ટીકાકારે પોતે જ સા ખાકે ભાવસિંગ કે દ્રવ્યસિંગ, શબ્દ વાપર્યો નહિ ? તે જ પ્રમાણે હિસાના બેદ, સ્વરૂપ હિસા જેવા સૂત્રકારે જ્યાં નથી તે પોતાની માન્યતાને સાચી બતાવવા નવા બેદ કૃત્રિમ કરવા તે કોઈ રીતે યોગ્ય નથી.

૭ માટે નિજમતના આગ્રહના કારણે જેવા બેદ પાડી 'અર્થ' સત્ય સ્વીકારવાને જાહેર વિગ્રહ, વેદ, હિસા, કર્મપ્રકૃતિ વગેરેના સાચા અને પૂર્ણ અર્થ સ્વીકારવાને તૈયાર થવું જોઈએ.

૮ પૂર્વાચ્ચારોએ મૂળ સત્યના નહિ તેવા ફેરફારો કે નિયમો બતાવેલા તે ફક્ત ધર્મને ટકાવી રાખવાની શુદ્ધ બુદ્ધિથી જ તે તે

વખનની પરિસ્થિતિ જોઈને કરેલા હના આજે પરિસ્થિતિ જુદી છે તો તે પ્રમાણે આપણે એમ્તા માટે અને મૂળ ધર્મને વક્ષાદગ થવા માટે નવા ફેરફાર કે નવા નિયમો કરવા પડે તે કરવાને અને તેને અનુસરવાને તૈયાર થવું જોઈએ

હ આત્મકન્યાણુ તરફ નજર રાખવી જોઈએ અને મતામહ છોડી દેવો જોઈએ મતામહથી મોક્ષ નથી પણ, બધન ■ તેથી મુમુક્ષુ માટે મતામહ નકામો છે તે જૂલવું નહિ.

૧૦ એકતાનુ લક્ષ્ય રાખીને મતભેદમા અનેકાતવાદનું ચરણ લઈને સમાધાન કરવું જરૂર પડે ત્યાં જે મત સ્વીકારવા જેમ સ્વેતાંબરમા સૈદ્ધાંતિક અને કામલિક મત એમ બન્ને મત બતાવાય છે તેમ અને નત્વ કેવળીગમ્ય રાખવું

હવે મતભેદોનો સમન્વય કેમ કરી શકાય તેનો વિચાર કરીએ.

સૂત્રો-આગમો

સ્વેતાંબર સૂત્રોમા સ્ત્રીમુક્તિ, કેવળી કવળાહાર વગેરે બાબતો દિગંબર માન્યતાની વિરુદ્ધ છે તેથી દિગંબરોએ સ્વેતાંબર સૂત્રોને અમાન્ય ક્યાં હોય એમ સમજાય છે પરંતુ નવી શોધખોળ પ્રમાણે આ બાબતોમા દિગંબર શાસ્ત્રોનો વિરુદ્ધમત નથી એમ સાબિત થવું દેખાય છે તો પછી દિગંબરોને સ્વેતાંબરના સૂત્રો અમાન્ય કરવાનું કારણ ગ્રહેવું જોઈએ નહિ, આ વિષે આગલા પ્રકરણોમા વિમતથી કહેવાઈ ગયું ■

મુખ્ય સિદ્ધાંતોની જાણતમા તો ખાસ કંઈ ફરક નથી એટલે સ્વેતાંબર દિગંબર બંને સંપ્રદાયો બંનેના આગમો એક સરખી રીતે માન્ય કરી શકે તેમ છે

શ્વેતાંબર સૂત્રો

શ્વેતાંબરોની મૂળ માન્યતા એવી છે કે ભગવાનની પહેલી દેશના વખતે જ મણુધરો રથપાપ અને મણુધરો તરત જ એટલે તે જ દિવસે અથવા તે પછીના દિવસે સૂત્રો રચે

આ સબધમાં અત્યારે ધણા વિદ્વાનો એમ કહે છે કે જો આ વાત સાચી હોય તો અમ સૂત્રોમાં ભગવવાની પહેલી દેશના પછી બનેલા બનાવોની વાત આવતી ન જોઈએ ત્યારે અત્યાગ્ના ઉપસબ્ધ સૂત્રોમાં તેવી વાતો છે જિનજરો સૂત્રોને અમાન્ય મણે તેના કારણોમાં આ પણ એક કારણ છે

આનુ સમાધાન એમ ચર્ચ થઈ છે કે હાલના સૂત્રોમાંના ધણે ખરો ભાગ મૂળ સૂત્રોનો નથી પણ મૂળ સૂત્રો ઉપરના વિવેચનો જ હાલમાં સૂત્રરૂપે જોળખાય છે મૂળ સૂત્રોનો ધણેખરો ભાગ તો બૂલાઈ ગયો હતો પહેલા તો સર્વ સૂત્રો મુખપાઠે જ હતા બારદુકાણીના કારણે તે મૂળ સૂત્રોનો ધણે ભાગ ભૂનાઈ ગયો હતો બીજી વારની બારદુકાણીમાં પણ જે ચોકુ ચા- હતુ તેમાંથી પણ ધણુ બૂલાઈ ગયુ એટલે કે સૂત્રો પુસ્તકાંશક થતા થતામાં તો ધણુ ધણુ ભૂનાતુ આવ્યુ હતુ એટલે હાલ ઉપસબ્ધ છે તે મૂળ ઉપરના વિવેચનનો પણ થોડોક ભાગ જ છે એમ કહી શકાય

એટલે મૂળ સૂત્રો ઉપરના મણુધરો તથા આચાર્યોએ કહેલા વિવેચનોમાં ભગવાનની પહેલી દેશના પછીની હકીકતો આવી છે તેમાં કાંઈ અયોગ્ય નથી આચાર્યો તેમના વિવેચનમાં સિધ્ધને સમજાવવા માટે ભગવાનના વખતમાં બનેલી વાતો કરે તે સ્વાભાવિક છે

આથી કાંઈ એમ શંકા હોવે કે એ પ્રમાણે હાલના સૂત્રોને ભગવાનના વચનો કહી શકાય નહિ તો જે સત્ય હકીકત છે તે

સ્વીકારવી જ નોંધીએ હાલના અગ્ર સૂત્રોમાંના શબ્દો શબ્દ ભગવાને કહેતો છે તે જ છે એમ તો કહી શકાય નહિ તેમ માની પણ શકાય નહિ જ પરંતુ તેમાં ભગવાનના શબ્દો ઉપરનું ગણધર મહારાજનું તેમજ પૂર્વાચાર્યોનું વિવેચન છે એ તો ચોક્કસ જ છે અલગત તેમાં કેટલોક ભાગ મૂળ પણ દશે જ અને તેટલો ભાગ ભગવાનના શબ્દો તરીકે ગણાય

ભગવાને અર્થથી કહેલા અને ગણધર મહારાજે શુ યેલા અગ્ર સૂત્રોની જ આ વાત ■ બાબી બીજી બવા અગ્ર બાબ સૂત્રો તો ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ પછી ધણી વર્ષો પછી પૂર્વાચાર્યોએ રચેના છે તેથી તેમાં તો ભગવાનના વચનો હોઈ શકે જ નહિ અગ્ર બાબ સૂત્રો તો ફક્ત ભગવાનના વચનોના વિવેચન રૂપ જ હોય અને એમ જ ગણાય

દુકાળોના પ્રભાવે તેમ જ અવસર્પિણી કાળના પ્રતાપે અથવા ભસ્મપ્રહના પ્રતાપે, ગમે તે રીતે કહો પણ સાધુ મુનિઓની યાદદાસ્ત ધણી ઓછી થઈ ગઈ તે ન્યૂન હકીકત છે અને એ સ્મૃતિપ્રણાના કારણે યાદ કરી કરીને બેસી કરવા જતાં પણ શ્રુતમાં ધણો ફેરફાર થઈ ગયો હોય તે સ્વાભાવિક છે એમ વિદ્વાનોએ ધણી વખત બાહેર પણ કહેલું છે

હાલના સૂત્રોમાંજે અનેક વિસવાદો, વિરોધો દેખાય ■ તેનું એક કારણ ઉપર પ્રભાણે કાળના પ્રભાવે ફેરફારો થવાનું છે આવા વિસવાદો વિરોધોની ટીપ પુસ્તક રૂપે અજમેર સાધુ સમેનન વખતે મુનિશ્રી મિત્રીનાથજીએ તૈયાર કરેલી તે વહેચવામાં આવેલી હતી અને એ વિરોધો બાબતોનો હજુ સુધી મોઈ ખુલાસો કરી શક્ય નથી આ વિસવાદો વિરોધો વિષે વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રકરણમાં જ આગળ ઉપર કરેનું ■

આ ઉપરાંત કેટલાક વિરોધાભાસ તો મૂળના અર્થો નહિ સમજ-

વાથી, જે અપેક્ષાથી વિધાન કરવામાં આવ્યું હોય તે અપેક્ષાઓ કે હેતુઓ નહિ સમજવાથી ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનો ઉપાય તો એ જ છે કે શાની શુરુ પાસે તે અપેક્ષાઓ, અર્થો, હેતુઓ સમજી લેવા

આ બધા વિશેષો, મતભેદોનો સમન્વય કરવાને બદલે શ્વેતાશ્વર સપ્રદાયના બધા ફિરકાઓ— શ્વે મૂર્તિપૂજક, સ્થાનકવામી, અને તેરા-પથ એ ત્રણેય પોતપોતાના જુદા જુદા સૂત્રો તૈયાર કરવાની પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા છે

તેમાં શ્વે મૂર્તિપૂજકો તો તેમના સૌથી પ્રાચીન જાડારોમાં સૌથી પ્રાચીન સૂત્રો ઠાઠીને મૂળપાઠ તૈયાર કરે છે તે પ્રવૃત્તિ તો ધણી જ સાચી અને પ્રશસનીય છે અને બીજા ફિરકાઓ એ મૂળ પાઠ સ્વીકારે તો ઉત્તમ કામ થાય

બાળી શાસ્ત્રોના જુદાજુદા અર્થ કરી જુદાજુદા સૂત્રો તૈયાર કરી બહાર પાડવાની પ્રવૃત્તિ તો ખરેખર ધર્મની એકતાને ધણી જ હાનિકારક છે તેમાં દરેક સપ્રદાયના વિદ્વાનોના સમય અને શ્રમનો વ્યય છે તેમજ નાણાંનો અસાધારણ વ્યય છે અને એકતાને દૂર હટાડેલી સપ્રદાયવાદને મજબૂત કરવામાં આવે છે

દરેક સપ્રદાયનો જુદા જુદા સૂત્રો બહાર પાડવામાં હેતુ એટલો જ છે કે તેમના સૂત્રોમાં તેમના જ મત પ્રમાણેનો સમ્પ્રદાય આપવામાં આવે એટલે અનેકાતવાદને તિનાજલી આપીને તેમના સપ્રદાયવાદને મજબૂત કરવામાં આવે નહિ તો જુદાજુદા સૂત્રો બહાર પાડવાની કંઈ જ જરૂર નથી

જે નવા સૂત્રો બહાર પાડવામાં આવે છે તે સૂત્રોમાં આધુનિક જમાનો માગે છે તેવી કાષ્ઠપિણ્ડ બતની વિશિષ્ટતા હોય તો તે નવા બહાર પડતા સૂત્રો આવકારદાયક ગણાય પણ તેવું તો કંઈ જ નથી સૂત્રોમાં

જોવામાં આવતું નથી એમ્ને તે સૂત્રો પાછળ ખગ્યાતો લાખો રૂપીઆનો અપવ્યય જ ગણાય

સ્વેતાંગ જૈન મહાજના ત્રણે ફિરકામાં આ રીતે નમામાં લાખો રૂપીઆ વેડકાર્ધ જતા અગમવા માટે એનાની ખાસ જરૂર છે ભગવાન મહાવીરે આવા જુદા જુદા અપ્રદાયો પ્રમોદના નથી માટે ખોગી હોસાતોસી મૂખી દબને બરા ફિરકાઓએ એકત્ર થઈને, અનેકાંતવાદનો આશ્રય લઈને સર્વમાન્ય સૂત્રો બનાવવા જોઈએ,

તે માટે દરેક ફિરકાના વિદ્વાન સાધુઓએ જોના સધને સૂત્રોમાંથી જે જે અર્થો માટે મનભેદ કે પાત્રભેદ હોય તે સબંધમાં શાસ્ત્રીય રીતે, સૈદ્ધાંતિક રીતે અર્થા રીતે સાચા અર્થ અને સાચા અર્થ નક્કી કરવા જોઈએ

એટલે સૂત્રોનો સમન્વય કરવા માટે સીધી પહેલી જરૂર એ છે કે સૂત્રોના અર્થમાં જે અપેક્ષા, હેતુ અર્થિત હોય તે સૂત્રની અદર તે જ ઢેકાણે સ્પષ્ટતાથી સમન્વય તેમ જખી નાખવું કે જેથી શાકા ઉપજવાનું સ્થાન રહે નહિ

અને એક જ વિષયમાં જ્યાં જ્યાં જુદીજુદી રીતે પ્રતિપાદન કરેતું હોય ત્યાં તેનું શુદ્ધ અર્થપ અથવા મૂળ સ્વરૂપ સીધી કાઢવા માટે મૂળ સિદ્ધાંતને અનુસરીને ખાસ નિયમો લડી કાઢવા જોઈએ અને નિયમો પ્રમાણે જે વાત પ્રતિકૂળ લાગે તેને પ્રત્યેક અખૂરી રદ કરવી જોઈએ અને તેમાં જ્યાં પ્રતિકૂળ ન હોવા છતાં મનભેદ પડે ત્યાં અનેકાંતવાદનો આશ્રય લઈ બને વાત સીકારી સમય તો સીકારી અને તત્ત્વ કેવળી અમ્ય રાખવું

જ્યાં સ્વેતાંગ સપ્રદાયના બધા ફિરકાઓના વિદ્વાનો મનભેદનું નિરાકરણ ન કરી શકે કે સમન્વય ન કરી શકે, ત્યાં દિગ્બર શાસ્ત્ર

મતનો આધાર સર્જીને પણ બની શકે તેટલું નિરાકરણ કે સમન્વય કરી શકાય

અતઃપર આ સર્વ વિદ્વાનોનું જ કામ છે અને તે તેમણે નિષ્પક્ષ-પાતપણે જ કરવું જોઈએ અને એમ યાચ તો જ સૂત્રોના સમન્વયનું કામ સહેનું યર્થ શકે

આ ઉપરાંત દ્વિબર સાચો સાથે પણ સમન્વય કરવાનો છે જો કે મૂળ સિદ્ધાંતોમાં કોઈ તફાવત નથી પરંતુ કેટલીક બાબતમાં ગેર-સમજથી પણ મતભેદ હોઈ શકે તે પણ તપાસવાનું હોય જ

દાખલા તરીકે—આજમુધી આપણે માનતા આવ્યા છીએ કે આ લોકનો 'આકાર નીચેથી ગોળ છે' અને તે સાત રાત્રી વ્યાસનો છે અને ઉપર જતા ધટતો જઈ મધ્યમાં ફક્ત એક રાત્રી વ્યાસ જેટલો જ રહી જાય છે વળી ઉપર જતા વધતો જઈ સાડા ત્રણ રાત્રી થીને જતો પાંચ રાત્રી વ્યાસ થઈ જાય છે વળી ત્યાંથી ઉપર ધટતો જતા સાડાત્રણ રાત્રી ઉંચાઈએ પહોંચતા એક રાત્રી વ્યાસ રહી જાય છે

આ પ્રમાણે નોકનો આકાર, મનુષ્ય પદ પહોળા કરી બને હાથ કેડ પર રાખી ઉભો રહે ત્યારે તેનો જેવો આકાર થાય તેવો આકાર લોકનો છે આ આપણી ચાનુ માન્યતા છે અને આ જમત્રેણીનું ધન-ફળ સાત રાત્રી વનપ્રમાણે એટલે ૭x૭x૭=૩૪૩ ધનરાત્રીનું રહેતું છે

પરંતુ અધોલોક તથા બિદ્વલોકમાના સૂત્રોનું જુદું જુદું ધન ફળ કાઢીને મેળવતા ૩૪૩ ધનરાત્રી કરતાં ઘણું ઓછું થાય છે એ વાત મણિતથી દિસાવ કરીને દ્વિબરોના પટ્ટપદાગમ શાસ્ત્રના ચોથા ભાગમાં બતાવેલી છે તેમાં મણિતની વિગત તેમજ સમજૂતી પણ આપી છે

અને તે પ્રમાણેના દિશાનથી તપાસવે જેવાનાં વટખડાગામની
 ૫૧૧ નામની રીક્ષા ગચ્છનારે લોકોનો આશ્રય નીચેથી સમયોગસ સિદ્ધ
 થયો છે અને તેના સ પાદક પ્રોફેસર શ્રી લીંગસાવ જેને લાકડાના મોડેલો
 (આકૃતિઓ) બનાવી ખાત્રી કરી છે કે ધરવાકાશરુ લખવું બરાબર છે,
 પ્રમાણબૂત છે તેથી તેમણે તે મોડેલો (આકૃતિઓ) માં કેન્સાક ચિત્રો
 પણ તે પુનઃક્રમા આપેલ છે.

તે ઉપરથી સમજાતું છે કે લોકોનો આશ્રય નીચેથી સમયોગસ છે
 અને પૂર્વ પશ્ચિમ બે દિશામાં ઉપર કહેલી આપણી માન્યતાનુસાર એ જ
 ક્રમ પ્રમાણે મધ્ય ભૂમી ઓછું થતું જાય છે પરંતુ ઉત્તર દક્ષિણ બે
 દિશાઓમાં તેનો આશ્રય વેગાસન જેવો જોવા દેખાય છે એટલે ઉત્તર
 દક્ષિણ દિશામાં બધે સાત રાત્રી પ્રમાણ દેવ છે આ પ્રમાણેનો આશ્રય
 માનીને જુદા જુદા ક્ષેત્રોનું ધનાદન કાઢીને સમ્પાદના મેળવનાં બરાબર
 ૩૪૩ ધનરાત્રી થઈ જાય છે.

સ્વેતાંબર વિદ્વાનોએ આ દિશાન તપાસીને ખાત્રી કરી સંતો જોઈએ
 અને તે દિશાન બરાબર જણાય તો તે વાત સ્વીકારીને આપણી જૂની
 માન્યતામાં તેટલો મુધારો કરવો જોઈએ.

ખીજી પણ આવી બાબતો નવામાંને સમન્વય કરવાથી સ્વેતાંબર
 દિગંબર આશ્રયોનો સમન્વય થઈ શકે તેમ જ.

દિગંબર પ્રથોમાં પૂર્વાંપર વિરોધ

દિગંબર પ્રથોમાં પણ પૂર્વાંપર અનેક વિરોધો છે એવા કેન્સાક
 વિરોધો, રિવેચન સહિત નોડીને જલગારી થી મૂળચદ દેસાઈએ
 “જિનાગમ” નામના પુસ્તકમાં પ્રમુદ્ધ કરેલ છે એટલે દિગંબરોએ
 પણ એ સર્વ વિરોધી બાગતો એમને મનજોઈને સ્વેતાંબર મન સાથે
 સરખાવીને, મળતો મન મદલું કરીને બીજા મત છોડી દેવો જોઈએ કે
 નેથી આનમનો બરાબર સમન્વય થઈ જાય.

૨વે. સૂત્રોમાં પારસ્પરિક વિરોધ અને મતભેદના કારણો.

સૂત્રો સમઘમા ખરી વાત એ છે કે અત્યાગે જે સૂત્રો ઉપલબ્ધ છે તે સંપૂર્ણ મૂળ સૂત્રો તો નથી જ તેમાંના થોડા ભાગ મૂળ હોય તો ના નહિ

પૂર્વાચાર્યો તેમના શિષ્યોને શિખડાવવાને માટે મૂળ સૂત્રો ઉપર વિવેચન કરતાં આ વિવેચન પદ્ધતિ કરતા કે જેથી શિષ્યોને તે બરાબર યાદ રહી શકે કારણ કે તે વખતે સૂત્રો સુખપાઠ જ રહેતા

ક્રમેક્રમે યાદદાસ્ત ઝાઝા થતી ગઈ તેમ તેમ મૂળ મૂત્રોનો મોટો ભાગ જૂનાતો ગયો એમનું જ નહિ પણ પૂર્વાચાર્યોના વિવેચનનો પણ ખણો ભાગ જૂનાતો ગયો

મૂળ સૂત્ર અને પૂર્વાચાર્યોની કૃતિઓ જુદી પાડવામાં આવતી નહોતી, તેમજ તેમની કૃતિમાં કોઈ પૂર્વાચાર્ય પોતાનું નામ દાખલ કરતા નહોતા, પરંતુ પરપરાથી મળેલ મૂળ તથા વિવેચનમાં જમાના પ્રમાણે જરૂરનો ઉમેરો કરતા હતા એટલે દાવના સૂત્રો તે મૂળ તથા પૂર્વાચાર્યોના વિવેચનોમાથી યાદ રહેલો સંગ્રહ છે

હાલના ઉપન્યાસ સૂત્રોમાં કેટલેક ઠેકાણે પરસ્પર વિરોધી વાતો અથવા મતભેદો જોવામાં આવે છે તેના અનેક કારણો છે તેમાંના થોડાક નીચે પ્રમાણે છે—

મતભેદના કારણો

- (૧) જુદા જુદા પૂર્વાચાર્યોના વિવેચનોનો સંગ્રહ હોવાથી સૂત્રોમાં કેટલેક ઠેકાણે પરસ્પર વિરોધી જાણતો દેખાય છે કારણ કે જુદા

જુદા પૂર્વાચાર્યોએ પાનપોનાની મતિ અનુસાર વિવેચન કર્યું
દેવ તેથી કેવાક વિરયોમા મતભેદ યેસી મયે દેવ

- (૨) કમમદ વિવેચન વાદ નહિ હોવાથી અથવા વાદ નહિ રહેવાથી
વિરયનો મળધે તૂની મયે તેથી ગેરસમજુતી ઉત્પન્ન થવા
જેવું બન્યું છે
- (૩) સૂત્રમા કરે દેશણે કઈ અપેક્ષાથી અમુક વસ્તુનું પ્રતિપાદન કર-
વામા આવેલું છે તે નોંધાયેલું નહિ હોવાથી ગેરસમજ જામી
થવા જેવું બન્યું છે
- (૪) સૂત્રોના વિરયો આગ વિભાગમાં વહેચાયેલા છે તેને ચાર અનુ-
યોગ છે, છે સૂત્રોમા કયા દેશણે કયા અનુયોગને લક્ષી બા-
ધ્યાન કરેલું છે તેનો ક્યાય કયા ઉત્તેજ કરવામા આવેલ નથી.
તેથી ગેરસમજુતી ઉત્પન્ન થઈ વિરય દેખાય છે
- (૫) સૂત્રોના મૂળ હાઈને ઉવેખીને તર્કબાહ્ય ચતુર્થીને નવા ખોટા
અર્થ ઉપજાવીને મનનો જીઓ કરેલો છે
- (૬) કર્મમયો અને સિદ્ધાંત મયોના નિરૂપણમા મતભેદ છે

આમાંના પહેલા ત્રણ મતો સ્વચ્છાતના વિવેચન ઉપરથી સમજી
સકાય છે, બાકીના એકને છેલ્લા ત્રણ કારણો સમજી થોડું વિવેચન
કરીએ

૨વે સૂત્રોના અનુયોગો

૨વે સૂત્રોના ચાર અનુયોગો આ પ્રમાણે છે—(૧) દયાનુયોગ,
(૨) ચરણકુચાનુયોગ, (૩) ગણિતનુયોગ અને (૪) ચરિતાનુયોગ
અથવા કથાનુયોગ

દ્રવ્યાનુયોગ—દ્રવ્ય એટલે તત્ત્વ અને અનુયોગ એટલે મીમાંસા દ્રવ્યાનુયોગ એટલે આત્મા વગેરે દ્રવ્યોની મીમાંસા અથવા તત્ત્વોનું વિવેચન દ્રવ્યાનુયોગ તત્ત્વજ્ઞાનનો વિષય છે અને તે નિશ્ચયનયને અનુસરે ■

ચરણુકરણાનુયોગ—ચરણુકરણાનુયોગમાં ક્રિયાકાંડ, દૈનિક આવશ્યક, આવક તથા સાધુના આચારોનું વિવેચન છે ચરણુકરણાનુયોગમાં બ્યવહારનયથી વિવેચન કરવામાં આવેલ હોય છે

ગણિતાનુયોગ—ગણતરીનું જેમાં વિશેષ કામ હોય તેવા વિષયોની મીમાંસા ગણિતાનુયોગમાં છે જેમકે—પૃથ્વીનું વર્ણન, સ્વર્ગ નરક વગેરેનું વર્ણન એટલે કે ખગોળ તથા ભૂગોળના પરિભ્રાણોનું વર્ણન એ ગણિતાનુયોગનો વિષય છે

ચરિતાનુયોગ—સ્થિત કે ઐતિહાસિક કથાચરિત્રોનો સમૂહ— તે ચરિતાનુયોગ અથવા કથાનુયોગ એમાં ધાર્મિક, સામાજિક આદિ સર્વ વિષયોને લગતી કથાઓ હોય છે

આ ચાર વિભાગો અથવા અનુયોગો વિષયને અનુલક્ષીને પાડવામાં આવેલ છે પરંતુ તે વિભાગ પ્રમાણે જ અન્ય અન્ય સૂત્રો નથી, પરંતુ દરેક સૂત્રમાં એકથી વધારે અનુયોગોને લક્ષીને કથન ■ પરંતુ તેમાં કયે કેકાણે કયા અનુયોગને અનુસરીને અથવા કઈ અપેક્ષાએ તે કથન છે તે સ્પષ્ટતાથી કહેવામાં આવેલું હોય નથી, અને તેથી જ ગેરસમજ ઊભી થાય ■ અને પરસ્પર વિરોધ દેખાય છે

ત્રેતાયુગ અનુયોગોનું શુ શુ પ્રયોજન છે, તેમાં કયા કયા વિષયો આપ છે તેનું વિસ્તૃત વર્ણન કરવામાં આવેલું નથી પરંતુ કિંમતરોમાં

તેમના અનુયોગોનું ધણું વિસ્તૃત વર્ણન શ્રી હિમવરોમાં પણ ચાર અનુયોગો મનાય છે જ પરંતુ તેમના નામમાં અને તેથી તેના વિષયમાં પણ થોડો ફરક છે

હિમવર શાસ્ત્રોના અનુયોગો

હિમવરો શાસ્ત્રોના ચાર અનુયોગો આ પ્રમાણે માને છે—

(૧) પ્રથમાનુયોગ એટલે કથાનુયોગ અથવા ચરિતાનુયોગ. (૨) કરણાનુયોગ (૩) ચરણાનુયોગ અને (૪) દ્રવ્યાનુયોગ

પ્રથમાનુયોગ—મહાશ્વેદિવાજાને કથા, વાતા, ચરિત્રોથી સામાન્ય ધર્મનું જ્ઞાન આપી શકાય છે તેથી કથાનુયોગને પહેલો મૂક્યો છે એટલે કે કથાને પ્રથમાનુયોગ કહેવ છે

કથાનુયોગમાં સારની વિચિત્રતા, પુણ્યપાપનાં ફળ ક્રમ્યાદિ મદ્દા પુરોનાં ચરિત્રોદ્ધાર નિરૂપણ કરી શ્રવેને ધર્મમાં લાવવાનો પ્રયાસ છે

કરણાનુયોગ—કરણાનુયોગ લાવેને માને છે શ્રવ પહેલાં બાવ કર શ્રી અને પછી તે પ્રમાણે ક્રિયા-વર્તન કર છે તેથી પ્રથમાનુયોગ પછી પહેલો કરણાનુયોગ મૂક્યો છે

ત્રીયું કર ભજવાને કેવળજ્ઞાનમાં જેમ જલ્દી તેમ કરણાનુયોગમાં વ્યાખ્યાનથી મતાર્થ પદાર્થ જણાવવાનું મુખ્ય પ્રયોજન છે પણ તેમાં આચરણ કરાવવાની મુખ્યતા નથી

કર્મપ્રકૃતિઓનું વર્ણન, કર્મફળ ભોજવવાના રથાત્મક વર્ણન, શ્રવેની તથા કર્મની વિશેષતા, ગુણસ્થાન, માર્ગભા, વ્રણ લોકમાં સ્વર્ગ નરક આદિનું વર્ણન વગેરે વર્ણનોથી શ્રવેને સમજણ આપી તેને ધર્મમાં લાવવાનો આ અનુયોગનો પ્રયત્ન શ્રી

કરણ એટલે જણિતકાર્યના કારણરૂપ જે સૂત્ર તેનો અનુયોગ અથવા અધિકાર તે કરણાનુયોગ છે આ અનુયોગમા ગણિત વર્ધનની મુખ્યતા છે

કરણાનુયોગ શરીર આદિ નોકર્મને બાધક નથી માનતો પણ માત્ર કર્મને જ બાધક માને છે કરણાનુયોગ વસ્તુદિકને બાધક નથી માનતો કારણ કરણાનુયોગ ભાવને માને છે તેથી તે મૂર્છાને પરિમલ્લ માને છે

કરણાનુયોગમા પાંચ ભાવમાથી ચાર ભાવો માનવામાં આવે છે (૧) ઔદયિક, (૨) ઓપતમિક, (૩) ક્ષાયોપસમિક અને (૪) ક્ષાયિક કરણાનુયોગમાં જ સર્વ નિર્જગના બેદ પડે છે, કરણાનુયોગમાં જ જ્ઞાનના લક્ષિ અને ઉપયોગરૂપ બેદ પડે છે અને શુદ્ધિપૂર્વક કે અશુદ્ધિપૂર્વક રાગાદિ કરણાનુયોગમા જ માનવામાં આવે છે

ચરણાનુયોગ—ભાવ પછી આચરણ આવે છે તેથી કરણાનુયોગ પછી ચરણાનુયોગને મૂકે ન છે ચરણાનુયોગ એ માત્ર બાહ્ય વ્યવહાર છે તેમા આચારની મુખ્યતા છે ચરણાનુયોગ બાલપદાર્થને પરિમલ્લ માને છે એટલે વસ્તુદિકને બાધક માને છે

ચરણાનુયોગ ધર્મના સાધનો, પ્રતો, અનુષ્ઠાનોનું નિરૂપણ કરી ગગના કારણને છોડાવે છે, નોકર્મ છોડવાનો ઉપદેશ આપે છે કારણ કે સસારી જીવને પદ્ધતિમાં રાજ થાય છે પદ્ધતિ રાજ કરાવતો નથી પણ ચરણાનુયોગ કારણનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે જે કે ખરેખર તો મૂર્છાભાવ, મમત્વનો ત્યાગ કરવો એ જ કાર્યકારી છે,

ચરણાનુયોગ છદ્મસ્થ જીવોને શુદ્ધિગમ્ય વાતોનું જ વ્યાખ્યાન કરે છે, તે નોકર્મને સાધકબાધક માને છે ત્યારે કરણાનુયોગ અશુદ્ધિપૂર્વક સમયવર્તી પર્વાવની વાત કરે છે અને નોકર્મને સાધક બાધક માનતો નથી પરંતુ દ્રવ્યકર્મને બાધક માને છે

દ્રવ્યાનુયોગ—દ્રવ્યાનુયોગમાં દ્રવ્યોનું અને તત્ત્વોનું, આત્માના દ્રવ્યગુણપર્યાયનું કથન કરેનું છે. દ્રવ્યાનુયોગ નિશ્ચયનપત્રે જ અનુસરે છે તેમાં ઉપસારથી કથન નથી થતું. સુખદુઃખનું જે વ્યર્થ કારણ છે એ જ બતાવવામાં આવે છે.

આત્મા પોતાના ભાવોથી જ સુખી કે દુઃખી થાય છે. અરિદ્ધ ત દેવ નિર્મલ્ય ગુરુ તથા સ્ત્રિયાસ્ત્ર કોઈ પર-જીવ ઉપર ઉપમાર કરી શકતું નથી એ કથન દ્રવ્યાનુયોગનું જ છે.

દ્રવ્યાનુયોગ ફક્ત પારિણામિક ભાવને જ માને છે. જે જીવને દ્રવ્યાનુયોગનું જ્ઞાન નથી તે જીવ પોતાનું કલ્યાણ કરી શકતો નથી.

ઉપર પ્રમાણે દિગ્બર અનુયોગોનું બહુ દૂષણ એ વર્ણન આપ્યું છે તે ઉપરથી 'જોઈ શકાય કે પહેલાં તે તમના નામોનો કમ ઉલ્લેખ છે. 'વે અનુયોગોમાં દ્રવ્યાનુયોગ પહેલો અને કથાનુયોગ છેલ્લો છે ત્યારે દિગ્બરોમાં કથાનુયોગ પહેલો છે અને દ્રવ્યાનુયોગ છેલ્લો છે.

પરંતુ બીજાં મોટા ફરક એ છે કે શ્વેતાશ્રમા ચરણપ્રણાનુયોગ એ એક જ યોગ છે, તેના દિગ્બરોએ બે ભાગ કરી નાખ્યા છે—(૧) કરણાનુયોગ અને (૨) ચરણાનુયોગ. કરણાનુયોગ ભાવપ્રધાન છે ત્યારે ચરણાનુયોગ ક્રિયાપ્રધાન છે. શ્વેતાશ્રમા ગણિતાનુયોગ અન્ય છે ત્યારે દિગ્બરોએ ગણિતાનુયોગને કરણાનુયોગમાં ભેગવી દીધો છે.

તર્કવાદ

સૂત્રોના અર્થમાં મતભેદનું પાત્ર્ય કારણ તર્કવાદ છે, સૂત્રના નિષ્પણમાં જે હેતુ હોય, સૂત્રનું જે હાર્દ હોય તેને ઉવેખીને નવી

શિયિલ પરિસ્થિતિને અનુરૂપ બનવા માટે મૂત્રોના શબ્દોના પોતાને અનુકૂળ નવા બોટા અર્થ ઉપજાવી કાઢવા તે તર્કવાદ ■

પામ્યા આરાની સરજાતથી બુદ્ધિવાદ સર થયો અને બુદ્ધિવાદે તર્કવાદ ઉપજાવ્યો છે કાળના પ્રભાવથી મનુષ્યની શક્તિ હીન થતી ગઈ તેથી મનુષ્ય ચોથા આરાના જેવો કંકડ આચાર પાળવા અશક્ત બનતો ગયો જેમ જેમ અશક્તિ વધતી ગઈ તેમ તેમ રાગ અને મોહ પણ વધતા ગયા, તેથી શિયિનાચાર વધતો ગયો, તે શિયિના ચારને યોગ્ય ઠરાવવા માટે શબ્દોના નવા નવા અર્થો ઉપજાવવા માડ્યા

શિયિનાચારને યોગ્ય ઠરાવનાર તર્કવાદનો મોટો દાખનો તે સાધુઓ મોટા હાથનું નિશીયસત્ર—ભાખ્યચૂર્ણસંહિતાનું નિશીયસત્ર

પૂર્વાચાર્યોએ સાધુઓના શિયિનાચારને યોગ્ય ઠરાવવા માટે નિશીય સત્રની ચૂર્ણ વગેરે કરી નવા અર્થ ઉપજાવ્યા તેમ આવકોના આચાર માટેના વિધાનોમાં પણ શબ્દોના નવા અર્થો ઉપજાવ્યા

દાખના તરીકે—સ્થૂળ જ્ઞાનચર્ચા પ્રત અથવા સ્થૂળ મૈથુન વિરમજ્ઞ પ્રત નામનું ચોથું અણુવત જ્ઞાનચર્ચા એ જીવનો શુદ્ધ સ્વભાવ છે પણ જીવ અનાદિકાળથી વિભાવમાં વર્તતો આવ્યો છે, મૈથુન—અશ્વઘ્ન સેવતો આવ્યો છે હવે જીવને જ્ઞાનચર્ચા ઉપર લાવવાને માટે તેની કામવૃત્તિને અકુશમાં લાવવી જોઈએ તેટલા માટે જીવની કામવૃત્તિને પહેલાં પરિમિત બનાવવાનો ઉપાય કર્યો, તે ઉપાય આ ચોથું અણુવત

અણુવતનો હેતુ મનુષ્યની કામવૃત્તિને કંમે કંમે ઝાછી ઝાછી કરતા જઈ છે-તે તેનો ક્ષય કરી તેને સંપૂર્ણ જ્ઞાનચર્ચા-માં લાવનાનો છે. એટલે આ પ્રતમાં સરજાતમાં થોડા પર્વના દિવસોમાં સંપૂર્ણ જ્ઞાનચર્ચા પાળવાનું છે અને આસ્તે આસ્તે તે પર્વના

દિવસો એટલે શ્રદ્ધાસ્થ પાળવાના દિવસો વધારતા જવાનો આ વ્રતનો ઉદ્દેશ છે

આ ઉદ્દેશને બર લાવવાને માટે પહેલા તો મનુષ્યને સસારની બીજ સર્વ સ્ત્રીઓને છાડીને તેની પાતાની પત્ની સાથે જ તેની કામવૃત્તિને સંતોષવાની છૂટ આપી. તેવી જ રીતે સ્ત્રીને સસારના સર્વ પુરુષોને છોડીને તેના પતિથી જ કામવૃત્તિ સંતોષવાની છૂટ આપી

આ પ્રમાણે પુરુષને તેની પત્ની સિવાય બીજી સર્વ સ્ત્રીઓ પરસ્ત્રી થઈ અને તેની પત્ની તે સ્વસ્ત્રી અથવા સ્વદાગ થઈ અને સ્ત્રીને બીજા બધા પુરુષો પરપુરુષ થયા અને દક્ત પાતાનો પતિ તે જ સ્વપુરુષ થયો

એટલે આ વ્રતનું બીજું નામ સ્વદાગસંતોષ અને પરસ્ત્રીતામ એવું પણ અને સ્ત્રીના વ્રતનું નામ એ રીતે જ સ્વપતિસંતોષ અને પરપુરુષતામ એમ થયું

આ વ્રત એક જ છે પરંતુ કાળપ્રભાવે કામવૃત્તિ વચલી ગઈ તથા કામવૃત્તિ પોષવા છતાં વ્રતલગ્ન ન થાય તેવા ઉપાયો શોધવા માગ્યા. એટલે સૌથી પહેલાં તો આ વ્રતના બે વિભાગ કરી નાખ્યા.—(૧) સ્વદાગસંતોષ વ્રત અને (૨) પરસ્ત્રીતામ વ્રત.

તે પછી આ વ્રતના અતિચારમાના શબ્દોના જુદા જુદા અર્થ કરી અને તેટલી વધુ છૂટ લેવાના પ્રસાસો થઈ ગયા એટલે કે મૂળ હેતુ કામવૃત્તિ દયાવવાનો હતો તે ધ્યાનમાં જ નહિ લેતા કામવૃત્તિના પોષણના જ ઉપાયો કર્યા

જેમકે—આ વ્રતનો બીજો અતિચાર અપરિગ્રહીતાગમનનો છે અપરિગ્રહીતા (અ—નાય) હોવાથી તેમાં પરસ્ત્રીપણાનો અભાવ અણ્યો

અને તે પરસ્ત્રી નથી માટે તેની સાથેના ગમનની છૂટ અપાઇ ।

પહેલો અતિચાર ઇવરિક પન્નિહીતાગમનનો છે ઇવરિક એટલે જાડુ આપીને થોડા વખત માટે રાખેલી સ્ત્રી તેવી સ્ત્રી વેસ્થા હોય અને વેસ્થા પરસ્ત્રી નથી એમ ગણી વેસ્થાગમનની છૂટ આપી ।

વળી વેસ્થાએ બીજા કોઈ પુરુષનું જાડુ લીધું હોય છતાં તેની સાથે ગમન કરે તો જ તે પરદારા કહેવાય એમ તર્ક ચલાવી વેસ્થા-ગમનની છૂટ આપી ।

એવી રીતે એક જ મનને બે મતમાં ફેરવી નાખીને પૂર્વાચાર્યોએ અનેક રીતે એવી છૂટ આપી છે કે આ મતનું જરા પણ અર્થસાધક પણ રહ્યું નથી

આવી રીતે ભક્ત શ્રાવકોને ખુશ કરવા માટે ધણા શબ્દોના પૂર્વાચાર્યોએ મનમાનના અર્થ ઉપજાવી મતભેદ બિન્ના કર્યા છે

કાર્મિક અને સૈદ્ધાંતિક મતભેદ

જેટલાક વિષયોમાં સૂત્રોના વિધાનમાં અને કર્મક્રમોના વિધાનમાં મતભેદો ■ ત્યારે સૂત્રોનું વિધાન પ્રમાણ ગણવું કે કર્મક્રમોનું વિધાન પ્રમાણ ગણવું એ મોટે પ્રશ્ન ઘર્ષ પડે છે તેથી તે સબધી થોડા વિચાર કરવો જોઈએ

કાનના ઉપનિષદસૂત્રો એ મોટે ભાગે મૂળ સૂત્રો ઉપજાના પૂર્વાચાર્યોના વિવેચનોના યાદ રહેલો સંગ્રહ છે એ આપણે આ લેખની શરૂઆતમાં જોઈ ગયા હીએ કાળના પ્રભાવે યાદશક્તિ ઓછી થતી જવાથી ધણુ ભૂતાર્થ ગયું તેથી આ વિવેચનોમાં જુદા જુદા પૂર્વાચાર્યોની જુદી જુદી મતિ અનુસારની અરૂપણા હોય તે સ્વભાવિક છે

કર્મક્રમે મૂળ ચૌદપૂર્વોર્ભાના ખીજ અને પાંચમા પૂર્વમાથી ઉદ્ધારેલા છે તેથી મૂળ કર્મક્રમેને મયાર્થ મળી શકાય. કર્મક્રમે ઉપરના ચૂર્ણ, જ્વતિ વગેરે વિવેચનો પર પરાથી મળેલા જ્ઞાન ઉપરથી પૂનાચાર્યોએ રખેલા છે, તેથી કર્મક્રમેમા પણ સદ્ગત બાળતોમાં મન-ભેદ દેખાય છે.

સૂત્રો અને કર્મક્રમેની આ સત્ત્વ હકીકત, રિયતિ છે આ ઉપરથી સૂત્રો અને કર્મક્રમેમાથી વધારે પ્રામાણ્ય કાને મળવા તે વાંચિકા પોતાની મેળે સમજી શકશે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના ઉદ્દગારો.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે સૂત્રો સખધી ઘણું લખ્યું છે તે પણ જાણવા જેવું છે તેથી તેમના લખાણોમાથી થોડાક અવતરણો અહિ ઉઘટાડે છે છુ શ્રીમદ્ લખે છે કે—

“ શ્રીમત્ વર્ધમાન જિન વર્તમાન સાસનના ચરમ તીર્થ કરની સિક્ષાથી હામ મોક્ષમાર્ગનું અસ્તિત્વ વર્તે છે એ તેમના ઉપકારને સુવિદિત પુરોષો વારવાર આશ્ચર્યમય દેખે છે.

કાળના દોષથી અપાર શ્રુતસાગરનો ધનો ભાગ વિસર્જન થતો મયો અને મિદુમાત્ર અથવા અદ્યમાત્ર વર્તમાનમા વિદ્યમાન છે.

શ્રુત અત્થ રહ્યું છતાં, મતમતીતર ઘણા છતાં, સમાધાનનાં કેસાંક સાધનો પરીક્ષા છતાં, મહાત્માપુરુષોનું કવચિત્ત્વ છતાં દે આર્યજનો ! સમ્યગ્દર્શન, શ્રુતનું રહસ્ય એવો પરમપદનો પથ, આત્માનુભવના હેતુ સમ્યક્ચારિત્ર અને વિશુદ્ધ આત્મધ્યાન આજે પણ વિદ્યમાન છે એ પરમ હર્ષનું કારણ છે.

વર્તમાનકાળનું નામ દુ સમકાળ છે તેથી દુ ખે કરીને—ધણા

અતરાયથી, પ્રતિકૂળતાથી, સાધનનું દુર્લભપણ હોયથી—મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે પણ વર્તમાનમાં મોક્ષમાર્ગનો વિચ્છેદ છે એમ ચિંતવવું જોઈતું નથી” —પાનુ ૫૮૧

(નોંધ—મોક્ષમાર્ગનો વિચ્છેદ એટલે મોક્ષમાર્ગનું યથાર્થ નિરૂપણ કરનાર સૂત્ર સિદ્ધાંતોનો વિચ્છેદ છે એમ ચિંતવવું નહિ ન જિ મક)

“સિદ્ધાંતના બાધા વિષે એમ સમજવું કે આપણી બુદ્ધિ ન પહોંચે તેથી તે વચનો અસત્ છે એમ ન કહેવું, કારણ કે જો તમે અસત્ કહો છો તે શાસ્ત્રથી જ પ્રથમ તો તમે શ્રવ, અશ્રવ એવું કહેતાં સિખ્યા છો. અર્થાત્ તે જ ગામ્મોને આધારે જ તમે જે કાર્જ જાણો છો તે જાણ્યું છે.

તો ૫૪ી તેને અસત્ કહેવા તે ઉપકારને બદલે રોષ કરનાર અશાખર મણાય. વળી શાસ્ત્રના લખનારાઓ પણ વિચારવાનું હતાં તેથી તે સિદ્ધાંત વિષે જાણતા હતાં મહાવીર સ્વામી પછી ધણે વર્ષો લખાણું છે માટે અસત્ કહેવા તે રોષ મણાય” —પાનુ ૬૮૪

“સૂત્રો અને બીજા પ્રાચીન પ્રાચીન આચાર્યો તદ્દનુસાર રચેલા ધણા શાસ્ત્રો વિદ્યમાન છે સુવિદિત પુસ્તકોએ તો હિતકારી મતિથી જ આ છે મોર્ષ મનવાદી, હડવાદી અને શિથિલતાના પોષક પુસ્તકોએ રચેલા કેટલાક પુસ્તકો સૂત્રથી અથવા જિનાચારથી મગતા ન આવતા હોય અને પ્રયોજનની મર્યાદાથી, બાજુ હોય તે પુસ્તકોના ઉદાહરણથી પ્રાચીન સુવિદિત આચાર્યોના વચનોને ઉત્થાપવાનો પ્રયત્ન જાવનીર મહાત્માઓ કરતા નથી, પણ તેથી ઉપકાર થાય છે એમ જાણી તેનું જહુમાન કરતા છતાં યથાયોગ્ય સદુપયોગ કરે છે” —પાનુ ૫૮૧

“જિનાગમ છે તે ઉપશમ સ્વરૂપ છે ઉપશમ—સ્વરૂપ એવા ગ્રંથોએ ઉપશમને અર્થે તે પ્રકર્યા છે તે ઉપશમ આત્માર્થે છે

અન્ય કોઈ પ્રયોજન અર્થે નથી આત્માર્થમા જો તેનું આરાધન કરવામા ન આવ્યું તો તે જિનાગમનું શ્રવણ, વાચન નિષ્ક્રિય રૂપ છે. એ વાર્તા અમને તો નિઃસંદેહ યથાર્થ લાગે છે

હું ખની નિવૃત્તિને સર્વ જીવ ઈચ્છે છે અને હું ખની નિવૃત્તિ, હું ખ નેનાથી જન્મ પામે ■ એવા રામદેવ અને અજ્ઞાન આદિ દોષની નિવૃત્તિ થયા વિના, થવી ■ ભવતી નથી

તે રામાદિ નિવૃત્તિ એક આત્મજ્ઞાન સિવાય બીજા કોઈ પ્રકારે જૂતકાળમા થઈ નથી, વર્તમાનકાળમા થતી નથી, ભવિષ્યમા થઈ શકે તેમ નથી, એમ સર્વજ્ઞાની પુરોષોને જાણ્યું છે માટે તે આત્મજ્ઞાન જીવને પ્રયોજનરૂપ છે

તેનો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય સદ્ગુણવચનનું શ્રવણનું કે સંત્યાગનું વિચારનું એ છે જે કોઈ જીવ હું ખની નિવૃત્તિ ઈચ્છતો હોય, સર્વથા હું ખથી મુક્તાપણુ તેને પ્રાપ્ત કરવું હોય તેને એ જ એક માર્ગ આ-
રાધ્યા સિવાય અન્ય બીજો કોઈ ઉપાય નથી

માટે જીવે સર્વ પ્રકારના મતમતાતરનો, કુળધર્મનો, લોક સંસારરૂપ ધર્મનો, ઓષરાસારૂપ ધર્મનો ઉદાસસાર જાજી એક આત્મવિચાર કર્તવ્યરૂપ ધર્મ લજવો યોગ્ય છે.” પત્રાક ૩૭૫

“સૂત્રો, શાસ્ત્રો, ચૈદ પૂર્વજ્ઞાન, મુનિપણ, શાવકપણ, હજારો જાતના સત્યાચારણ, તપશ્ચર્યા આદિ જે જે સાધનો, જે જે મહેનતો, જે જે પુર્યાર્થ દર્શા છે તે એક આત્માને ઓળખવા માટે, શોધી કાઢવા માટે, કહ્યા છે. તે પ્રયત્ન જો આત્માને ઓળખવા માટે, શોધી કાઢવા માટે આત્માને અર્થે થાય તો રક્ષા નહિતર નિષ્ફળ છે જે કે તેથી બાહ્યકુળ થાય પણ ચાર જાતિનો છેદ થાય નહિ.”

—પાત્ર ૭૧૬

“સૂત્ર અને સિદ્ધાન્ત એ બે વ્યુદ્ધાં છે. સાચવવા માટે સિદ્ધાન્તો સૂત્રોથી પેટીમાં રાખવામાં આવ્યા છે દેશકાળને અનુસરી સૂત્ર રચવામાં એટલે ગુપ્તવામાં આવે છે અને તેમાં સિદ્ધાન્તની ગુપ્તી કરવામાં આવે છે તે સિદ્ધાન્તો ગમે તે કાળમાં, ગમે તે ક્ષેત્રમાં ફરતા નથી અથવા ખડિતપણાને પામતા નથી જો તેમ થાય તો તે સિદ્ધાન્તો નથી સિદ્ધાન્તો ગમે તે દેશમાં, ગમે તે સ્થાનમાં, ગમે તે કાળમાં લખાણા હોય તો પણ અસિદ્ધાન્તપણાને પામતા નથી.”—
પાનુ ૭૫૧

“સિદ્ધાન્ત છે તે પ્રત્યક્ષ છે જ્ઞાનીના અનુભવગમ્યની આબત છે. તેમાં અનુમાનપણ કામ આવતું નથી અનુમાન એ તર્કનો વિષય છે અને તર્ક એ આગળ જતા કેવીક્યાર ખોટો પણ પડે પરંતુ પ્રત્યક્ષ જે અનુભવગમ્ય છે તેમાં કાઈપણ ખોટાપણ સમાવતું નથી જ્ઞાત્રુધી અનુભવગમ્ય ન થાય ત્માત્રુધી સુપ્રતીતિ રાખવા જરૂર છે અને સુપ્રતીતિ ક્રમે ક્રમે કરી અનુભવગમ્ય છે ” —પાનુ ૭૫૧

“સૂત્ર, સિદ્ધાન્ત, યાસો સત્યુચ્ચના ઉપદેશ વિના ફળતા નથી શ્રેયશ્રેય જે છે તે વ્યવહાર માર્ગમાં છે. મોક્ષમાર્ગ તો શ્રેયશ્રેય-વાળો નથી, એક જ છે તે પ્રાપ્ત કરવામાં શિથિલપણ છે ક્યવતે અમૂર્ચિત કરવો એ જ જરૂર છે ” —પાનુ ૭૫૪

દિગ્ગજરાએ શ્વે સૂત્રોને અમાન્ય કર્યા છે તે ચોખ્ખું નથી તે દર્શાવવા શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર લખ્યું કે—

“ મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશ ” પુસ્તકમાં વર્તમાન જિન્નાતમ કે જે શ્વેતાશ્વર સપ્રધાને માન્ય છે તેનો નિષેધ કર્યો છે તે કર્તવ્ય નથી વર્તમાન આગમમાં અમુક સ્થળો વધારે સદેહના સ્થાન છે પણ સત્પુરુષની દૃષ્ટિએ જોતા તેનું નિરાકર થાય છે માટે ઉપશમ દૃષ્ટિએ તે

આગમો અવસોડન કરવામા સ શય કર્તવ્ય નથી. ”—પત્રાક ૮૦૭

બીજે ડેકાણે પણ શ્રીમદે લખ્યું છે કે—

“ સિદ્ધાન્તો ધરો ભાગ વિચ્છેદ ગયો માન યોડા રહેના ભાગ પર સામાન્ય સમગ્રજ્યુથી સકા કરવી યોગ્ય નથી જે સકા યાય તે વિશેષ જાણનારને પૂઝવી ત્યાથી મનમાનતો ઉત્તર ન મગે તોપણ જિન વચનની શ્રદ્ધા ચળવિચળ કરવી નહિ અનેકાત શૈલીના સ્વરૂપને વિરના જાણે છે ”

મૂર્તિપૂજા

સ પ્રધાયોના મનમેદનો બીજે મુરો મૂર્તિ પૂજનો છે તેના સમન્વય માટે હવે વિચાર કરીએ મૂર્તિપૂજા સગધી ઉપર આપેલી વિગતો ઉપરથી આપણે સમજી સમીએ છીએ કે—

- (૧) જગવાન મહાવીરના વખતમા જૈનોમા મૂર્તિપૂજાનું નામ નિશાન નહોતું પણ જગવાન મહાવીરના નિર્નાશ પડો મૂર્તિપૂજા શરૂ થયેલી
- (૨) શ્વેતામર મૂર્તિમા ક્યાલ મૂર્તિપૂજાની વાત નથી.
- (૩) મૂર્તિપૂજા મોક્ષસાધક નથી
- (૪) શરૂઆતમા મૂર્તિને બદને પાદ પગતા હતા. પછી મૂર્તિ ઘર્ષ
- (૫) મૂર્તિપૂજા પણ પહેલાં તદ્દન સાદી હતી તેની વિધિમા વધાગ થના જ ગયા અને વધતા વધતાં આજે શ્વેતામરેમા ખૂબ ખૂબ વધી ગઈ છે તેમજ વઆશુવલુ સલુગાર પણ પહેલા નહોતા તે પણ ખૂબ વધી ગયેન છે તે એટલે મુધી કે સાચુ આત્મકલ્યાણ જૂની જવાબુ છે

પૂજા સબધમાં એક દલિલ છે કે આવેગને વ્યવહારમાં ડગલે ને પગલે સાવચ વર્તન કરવું જ પડે છે તેથી તેમની પૂજનવિધિમાં પણ સાવચ વિધિ-વર્તન હોય તો તેના વિરોધ કંઠે ન જોઈએ

અહિંઆ વિચારવાનું એ છે કે વ્યવહારમાં તો જીવન ચલાવવા માટે ન છૂટકે સાવચ વર્તનની છૂટ લેવી પડે છે પરંતુ ધર્મના કામમાં પ્રભુપૂજામાં તો સાવચ વિધિની છૂટ ન હોય તે જ દસ્યાણુકારી મથાપ, માટે પૂજન વિધિ અનતા સુધી તદ્દન નિર્વચ ગખરી એ જ હિતાવદ્ છે માફ રાખવું કે—

અન્યસ્થાને છત્ત પાપ, ધર્મસ્થાને વિનશ્યતિ ।

ધર્મસ્થાને છત્ત પાપ, વજ્જલેપો મયિવ્યતિ ॥

અન્યસ્થળોએ કરવામાં આવેલા પાપો ધર્મસ્થાને (ધર્મારાધનથી) નાશ પામે છે પરંતુ ધર્મસ્થાને જ પાપ કરવામાં આવે તો તે વજૂલેપ સમાન માફ બને છે

પત્યાસત્રી કેત્યાણુવિગ્ધજી મહારાજની લખેલી “ જિનપૂજા પદ્ધતિ” પુસ્તિકામાં આ વાત વિગતવાર જણાવેલી છે તે જોઈ લેવા વાચકોને વિનંતિ છે પરંતુ—

મૂર્તિપૂજાના મૂળ બહુ જીડા મથેલા છે તેથી તે નાખૂદ કરી રાકાય તેમ નથી વળી આજના જમાનામાં અગ્નાન લોકોને એટલે કે બાળ-જીવોને ધર્મભાવના ટકાવવા માટે દ્રવ્ય અવવબનની જરૂર રહે છે એટલે કે મૂર્તિ કે જે દ્રવ્ય અવવબન છે તેની જરૂર રહે છે તેથી તેમને માટે મૂર્તિવદન પૂજન આવશ્યક બને છે કારણ કે કાંઈ પણ દ્રવ્યસાધન વિના તેઓ મનને ધર્મભાવનામાં કે ધર્માચારમાં પ્રવર્તાવી શકતા નથી

“ ચમત્કાર ત્યા નમસ્કાર ” એ ઉક્તિ મનુષ્યસ્વભાવનું બરાબર નિરૂપણ કરે છે એટલે કેટલીક મૂર્તિઓમાં ચમત્કાર જોઈને પણ લોકો આકર્ષાય છે અને તેને જાનના પૂજવા લાગે છે

મૂર્તિઓના આ જાનના ચમત્કાર ગ્રંથવા પ્રભાવ બ્યતર દેવો બતાવે છે મૂર્તિપૂજામાં શક્તિ રાખનારા જે જીવો આકર્ષ્ય પૂર્ણ કરી બ્યતર દેવમૂર્તિમાં જાન છે તેઓ તેમની શક્તિને અનુસરીને મૂર્તિને પ્રભાવશાળી દેખાડે છે અને મૂર્તિની પૂજા કરે છે

આ રીતે પણ મૂર્તિ બાળજીવોમાં ધર્મભાવના દર્શાવવામાં સહાય થત થાય છે તેથી મૂર્તિપૂજા બાળજીવો માટે આવશ્યક અને છે તેથી—

સમન્વય માટે

એમ કરવું જોઈએ કે મૂર્તિપૂજામાંની વિકૃતિઓ કાઢી નાખીને કાલ તુરત સાદી પૂજા રાખવી અને ધીરે ધીરે તદ્દન નાશુદ્ધ થાય તેમ કરવું જોઈએ—

- (૧) મૂર્તિપૂજા ફક્ત માગજીવોમાં ધર્મભાવના ઉત્પન્ન કરવા તેમજ દર્શાવી રાખવા માટે ઉપયોગી છે માટે મૂર્તિપૂજા ફક્ત બાળજીવો માટે જ ઉપયોગી ગણવી
- (૨) બાળના સુધી ફક્ત મૂર્તિના દર્શન કરવા પૂરતી જ જરૂરીઆત ગણવી પરંતુ એમ ન બની શકે તેમ હોય તો એટલે કે બાળજીવોને દર્શનની સાથે પૂજા કરવી હોય તો પૂજાની વિધિ એકદમ સાદી અને નિર્વંધ રાખવી
- (૩) મૂર્તિપૂજા ન કરે અને ન જાને તેઓને બાળજીવો કરતાં

(૪) મૂર્તિપૂજા કરતા મતનિયમો વધારે શુભ ફળદાયક છે એમ ભાર દઈને સમજાવવું

આમ કરવાથી મૂર્તિપૂજક અને અમૂર્તિપૂજક વચ્ચેનું વૈમનસ્મ નીકળી જશે તેમજ શ્વેતાનર દ્વિબળ વચ્ચેનું મૂર્તિસંબંધનું વૈમનસ્મ પણ નીકળી જશે વળી મૂર્તિપૂજનારા બાળશ્રવે જી ચી કાટિમા આવવા માટે મૂર્તિ પૂજનો ત્યાગ કરી મત નિયમોમાં વધારે ધ્યાન દેતા થશે, મતનિયમો વધારે પ્રમાણમાં આપના થશે

ધ્યાનકવાસીઓએ આ પ્રમાણે સમજાવવાનો વધારેમાં વધારે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જેથી લોકમાનસ મૂર્તિપૂજને પ્રધાનતા નહિ આપવા કે છોડી દેવા તૈયાર થાય

શ્વેતાખરત્વ દ્વિબળરત્વ

ત્રોળે મનમેદ શ્વેતાખરત્વ દ્વિબળરત્વનો છે એટલે કે સાધુના ક્ષયે-લક્ષ્ય અથવા વસ્ત્રધારણનો અને અચેત્કત્વ અથવા વસ્ત્ર રહિત નઅ રહેવાનો છે આ સંબંધમાં ઉપર આપેલી હકીકત ઉપરથી આપણે સમજી શકીએ છીએ કે—

- (૧) ઓઠીસેય તીર્થ કરોનો ધર્મ અચેત્ક જ હતો અને
- (૨) ભગવાન મહાવીરે અચેત્કત્વનો જ ઉપદેશ કરેલો હતો
- (૩) સાધુની શરીર શક્તિ લક્ષમાં લઈને અશક્ત સાધુઓ માટે ઠીકા ઓઠવાને માટે ભગવાને એક ગરમ અને બે સુતરાઉ વસ્ત્રની છૂટ આપી હતી

(૪) જે સાધુ લજ્જા પરિવહ સહન કરી ન શકે તેના માટે કાટિ-

- (૫) સચેનક શબ્દ સુત્રોગા ક્યાય વપરાયનો નથી, કારણ કે સચેનક ધર્મ હતો જ નહિ
- (૬) દિગંબર સંપ્રદાય અચેનપ્તાને એકાંતિકપણે વળગી રહ્યો
- (૭) શ્વેતાંબર સંપ્રદાય વસવાગ્ધની જાગીઆતને એકાંતિકપણે વળગી ગયો
- (૮) દિગંબર પૂર્વાચાર્યોએ અપવાદ તરીકે વસ્ત્ર ધારણ સ્વીકાર્યું છે તેમજ દિગંબર સાધુઓમાં પણ સિથિનના આવી મર્મ છે તે સ્વીકાર્યું છે
- (૯) કાળક્રમે શ્વેતાંબરોના વસ્ત્રપરિત્યાગ અસાધારણરીતે વધી ગયો છે
- (૧૦) જિનકત્તી સ્થવિગત્તી શબ્દો અચેનક સચેનકને બદલે નવા મૂકવામાં આવ્યા છે

તો પછી—

સમન્વય માટે

આપણે નીચે પ્રમાણે વિચારવું જોઈએ

- (૧) કર્મના ક્ષય માટે સવય સેવામાં આવે છે અને તપ કરવામાં આવે છે તપ—સવયન સાધન શરીર છે અને તેનો આધાર મનના ભાવ અને શરીરની શક્તિ ઉપર છે
- (૨) તીર્થ કંઠ ભગવાને શરીરશક્તિ લક્ષ્માં લઈને નિર્મથને ઝોડવાના વસ્ત્ર રાખવાની છૂટ આપી હતી તેમજ લગ્ન દાક્ષા માટે કટ્ટિજાંઘ-વજોટની છૂટ આપી હતી
- (૩) ભાવ તો નમ્રતાના હોવા છતાં લાચારીએ કેટલાક નિર્મથિને

એટલી છૂટ લેવી પડતી હતી

- (૪) વસ્ત્રની છૂટ સયમ—આત્મકલ્યાણમા સદાચક્ર થવા માટે ■ કારણ કે અચક્રત સાધુને તેટલી છૂટ ન હોય તો આર્તરોદ્ધિ ધ્યાન થવાનો અને તેથી આત્મ કલ્યાણુ બચકવાનો અભવ છે
- (૫) અત્યાર સામાજિક પરિસ્થિતિ એવી છે કે નન્ન રહી શકાય તેમ નથી ગળત્ય પણ નન્ન માણસને રમ્તામા ફરવા દીએ નહિ માટે વસ્ત્રની જરૂર છે
- (૬) અત્રી દળર વર્ષ પહેલાના કરતાં અત્યારે માણસના શરીરની શક્તિ ધણીજ ધત્રી ગઈ છે શરીર ધણીજ નમળાં ધઈ ગયાં છે
- (૭) નન્ન સાધુને વદન કરવા માટે જતા સ્ત્રીઓને તો ધણીજ સંક્રાંત્ય થશે નન્ન સાધુને પોતાને સ્ત્રીને જોઈને વિકાર ન થાય તોપણ નન્ન સાધુને જોઈને સ્ત્રીમા વિકાર ઉત્પન્ન થવાનો સભવ છે અને તેમ થાય તો તે નન્નતાને દોષ લાગ્યો ગણાય

માટે અત્યારે

(૧) સાધુના જે વર્ગ કરવા—અચેતક અને સચેતક

અચેતક—નન્ન રહે, મ દિર ઉપાશ્રયમા એકાતમા રહે, અત્યારે દિગ્ગજર આમ્નાયમા પળાતા નિગમે પાગે પણ બહાર નીકળે સારે કટિમધ્ય-લગોટ ધારણ કરે

સચેતક—અત્યારના જ્ઞાનકવાળી તથા મ્વે મૂર્તિપૂજક સાધુઓમાં જુદી જુદી જાતનો સિધિનાચાર, પરિચર

છૂં દરાવરી અને અત્યારની પરિસ્થિતિને અનુકૂળ નિયમો બાધી સિધિનલા પરિબદ્ધને કાણુમા લાવવા અને ઉત્તરોત્તર સિધિવતા પરિબદ્ધ ઘટતા જઈ અંતે તદ્દન નાણુદ યાચ તેવા નિયમો બનાવવા અને તે નિયમો સખ્તાઈથી પગાવવા

(૨) સચેય સાધુને માટે દીક્ષાના પચ્ચખ્યાણુમા તેમની છૂટ પ્રમાણેનો આગ્રાગ મખવો

આજના સંજોગાનુસાર અનિવાર્ય હોય તેવી જ છૂટ આપવી પરંતુ નવદીગિએ પચ્ચખ્યાણુ લીધા પછી અણુધટી છૂં લઈ લેવાય અને તેથી અતિચાર લાગે કે મન લગ ચાલ તેમ કરવું યોગ્ય નથી

સચેયક સાધુ કરતા અચેયક સાધુ ઉચ્ચ કોટિના મણાય તે સમજી શકાય તેવું છે નઅતામા સમમનપની ઉત્કૃષ્ટતા છે તે સૌ કોઈ સમજે છે

લગવાનના વખતમા અત્યારના કરતા ઘણી વચારે સારી શરીર શક્તિ હતી હતા પણ લગવાને ત્રણ વસંતી છૂટ આપી હતી તો અત્યારની ઘણી ઘટી ગયેલી શક્તિ જોઈને દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ અનુસાર યોગ્ય છૂં લેવામા જરા પણ આઠા બદાર જવા જેવું થતું નથી કારણકે મુખ્ય હેતુ તો સમમનના નિભાવ માટે શરીરને નિભાવવાનો છે

પરંતુ જોનામા પરિબદ્ધનો ભાવ દેખાય તેને આઠા બદાર મણવો

દિગ્બરના અગ્નીઆરમ્ભી શ્રાવક પ્રતિમા ધારી શ્રાવકના બે પ્રકાર છે તેવી રીતે સાધુના પણ ઉપર પ્રમાણે બે પ્રકાર રાખવામા ખાસ કાર્ષ આપત્તિ જેવું દેખાતું નથી

૫. સ્ત્રી મુક્તિ.

શાધો મુદો સ્ત્રીમુક્તિનો છે દિગ્બર સપ્રદાયના માન્ય પદ

ખડામ પ્રમાણે સીમુક્તિ સિદ્ધ થાય છે જ એટલે દિગ્બરો તે માન્ય રાખે એજ આશાનુસાર મણાય, તેમાં સમન્વય કરવા જેવું રહેતું જ નથી.

મતામહનો દોષ એ એક એવો લાયકર દોષ છે કે સાચી વસ્તુના પ્રત્યક્ષ પૂરાવા મળવા છતાં મતામહી આત્મા સાચી જ્ઞાત માનવા તૈયાર થતો નથી, જેમ દિગ્બરો ‘સજ્જ’ શાબ્દથી સ્ત્રી મુક્તિ સાબિત થતી હોવા છતાં તે સ્વીકારવા તૈયાર નથી તેમ સૂત્રોમા મૂર્તિપૂજનનું વિધાન ન હોવા છતાં મૂર્તિપૂજક બહુઓ પણ પોતાના મતામહમાં એ સાચી વસ્તુના પ્રત્યક્ષ પૂરાવાને પણ મહણ કરતા નથી. એ પણ એટલું જ શોચનીય છે. પરંતુ હવે એ બંને એ જાતનો મતામહ તજી દે. એ ઈચ્છવા યોગ્ય છે.

મે તો મારી સામાન્ય જુદીથી એકતા-સમન્વય મારેના મગ વિચારો કુદામા જણાવ્યા છે વિદ્વાનોને આ સબધમાં ઉદાપોહ કરવા મારી વિનંતિ છે કે જેથી તેઓ સમન્વયથી એકતા સાધવાનું પુન્ય હાસલ કરી શકે ધાર્મિક પત્રો પણ આ સબધમાં તેમના વિચારો દર્શાવે એમ હું ઈચ્છુ છું.

આ સબધમાં જરૂર પૂરતી થોડીક ઐતિહાસિક હકીમત તથા વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો આ પુસ્તકના બીજા ભાગમાં આવેલ ■

પ્રકરણ સાતમું

પર્યુષણપર્વનો સમન્વય

•

લેખક :

શ્રી નગીનદાસ ગિરધરલાલ શેઠ

•

શ્વેતાળા જેનોમા સૌથી મોટું પર્વ પર્યુષણ પર્વ મનાય છે ત્યારે
સ્નિગ્ધ જેનોમા સૌથી મોટું પર્વ દસ સક્ષણધર્મ કહેવાય છે

પર્યુષણ પર્વ આવણ વદ તોરસથી શરૂ થઈ બાદરવા શુદ્ધ પાંચમે
પૂર થાય છે દસ સક્ષણધર્મ પર્વ બાદરવા શુદ્ધ પાંચમથી શરૂ થઈ
બાદરવા શુદ્ધ ચૌદમે પૂર્ણ થાય છે એટલે પર્યુષણ પર્વ આઠ દિવસનું
છે ત્યારે દસ સક્ષણધર્મ પર્વ દસ દિવસનું છે

શ્વેતાળા મૂર્તિપૂજક જેનો પહેલા તો પર્યુષણ પર્વ આવણ વદ
તોરસથી જ શરૂ કરતા હતા પરંતુ કાલકાચારના પ્રસંગ પછી તેમણે

આવણુ વદ બારસથી શરૂ કરી બાદરવા શુદ્ધ ચોથે પૂરા કરવાનું રાખ્યું છે ત્યારે સ્થાનકવાસીઓ સ્થાનુસાર જ પર્વ માને છે

આમ પર્વના દિવસો ત્રણે દિશામાં જુદાજુદા હોવા છતાં તેનું મૂળ ઉત્પત્તિ કારણ તે એક જ છે. બન્ને પર્વમાં મુખ્ય દિવસ તો સવત્સરી પર્વ છે સવત્સરી પર્વ એ ક્ષમાપનાનો દિવસ છે અને સવત્સરીના દિવસની ઉત્પત્તિનું કારણ સર્વ જૈન સપ્રદાયોમાં એક જ અને એકસરખું મનાય છે

અવસર્પિણીનો જીવો આરો બેસતા સર્વત્રંકસદ્ધારક પવનથી જે બપોર નાશ પૃથ્વી ઉપર વર્તી રહે છે તેને ધણુમિ મન્ય કહે છે તે પ્રવય ઉત્સર્પિણી ઠાળના પહેલા આરાના અત સુધી રહે છે તે પછી અથાડ વદી એકમે ઉત્સર્પિણીને ખીંળે આરો બેસે છે એટલે પ્રવયમળ પૂરો થાય છે, ત્યારે ભરતક્ષેત્રમાં પાચ પ્રમરના મેધની વૃષ્ટિ થાય છે

દરેક પ્રકારનો મેધ એક એક સપ્તાહ રહે છે અને તેની વચમાં ખીંળ તથા ચોથા વરસાદ પછી એક એક સપ્તાહ એટલે એક દર બે સપ્તાહ ઉગાડ રહે છે પાચ સપ્તાહ વરસાદના અને બે સપ્તાહ ઉગાડના મળીને સાત સપ્તાહના ઓગળુપચાસ દિવસ થાય છે અને તે પછીના પચાસમે દિવસે સવત્સરી પર્વ મનાય છે

શ્વેતામર દિગ્બર બન્ને દિગ્ગાના જૈનોને પચાસમો દિવસ સવત્સરી તરીકે માન્ય છે પણ દરક એ છે કે શ્વેતામરે પર્વના ખીંળ દિવસે સવત્સરી પહેલાના સાત દિવસથી શરૂ કરે છે ત્યારે દિગ્બરે સવત્સરીના દિવસથી શરૂ કરી દશ દિવસ પર્વ મનાવે છે તેમાં પણ હવે શ્વે મૂર્તિપૂજા સવત્સરીના દિવસ એક દિવસ વહેતો એટલે બાદરવા શુદ્ધ ચોથનો મનાવે છે

આ પ્રમાણે ત્રણ જુદી જુદી માન્યતા છે તેનો સમન્વય નીચે પ્રમાણે જુદી જુદી રીતે થઈ શકે

(૧) ચ વત્સરીનો દિવસ-જિનાશ બાદવા શુદ્ધ પાચમની સવત્સરી કરવાની ■ શ્વે મૂર્તિપૂજકોએ ભગવાન કરતાં ગુને મહત્ત્વ આપીને બાદવા શુદ્ધ ચોથ દરખી છે, પરંતુ ભગવાન કરતાં ગુરુ વિશેષ હોઈ ન શકે ગુરુ પણ ભગવાનની આજ્ઞાને આધીન છે વળી કા રાકાર્યાનું ચોથની ■ વત્સરી કરવાનું રૂમાન હમેશને માટે નોંધેલું, પરંતુ એક જ વર્ષને માટે ખાસ કારણને લઈને કપુ હતું, તો હવે જિન ભગવાનની આજ્ઞાનુસાર બાદરવા શુદ્ધ પાચમની સવત્સરીનો શ્વેતાખર મૂર્તિપૂજક જૈનો સ્વી-કાર કરે તો તેમની સાચી આગધકતા ગણાય. ભગવાન કરતાં ગુરુને મહત્ત્વ આપવું એ ભગવાનની મહાઆશા-તના છે અને તે વિરાધકતા છે

(૨) બીજો દુગ્ધ પર્વ ક્યારે શરૂ કરના તેનો છે સૂત્ર પ્રમાણે પાચમા વરસાદનો છેલ્લો દિવસ ઓગણપચાસમો છે, તેથી પચાસમા દિવસની સવત્સરી ગણવામાં આવી છે સવત્સરીના આગતા દિવસો વરસાદના છે વરસાદના દિવસોમાં પર્વ ઉજવાય કે ધર્મધ્યાન કરવામાં આવે તે મુકેરીમયું ગણાય જેમ વરસાદના દિવસ છાડીને પછી જ સવત્સરી કરાવવામાં આવી છે તે જ પ્રમાણે વરસાદના દિવસો છાડીને પછીજ પર્વના દિવસો કરાવવામાં આવે તો તે વધારે ચોચ ગણાય, છતાં સૂત્ર ચાલેમાં પર્યુષણ પદ આવણું વદ તેરસથી જ શરૂ કરવાની આજ્ઞા છે એમ કોઈ સ્વસ્ત શોધી જતાવે તો તે પ્રમાણે વિચાર કરવો જોઈએ પણ સૂત્રમાં તેવી આજ્ઞા ન હોય તો વરસાદના ઉપર પ્રમાણેના દિવસોએ તો બાદરવા શુદ્ધ પાચમથી જ પર્યુષણ પર્વ જો શરૂ કરવામાં આવે તો તે વધારે ચોચ ગણી શકાય.

(૩) ક્ષમાપનાનો દિવસ-શ્વેતાખરો સવત્સરીને ક્ષમાપનાનો દિવસ

ગણે છે ત્યારે દિગ્બરો સવત્સરીના દિવસને બદલે પૂર્ણિમાને ક્ષમાપનાનો દિવસ ગણે છે અને એમ છતાં પણ દિગ્બરો સવત્સરીના દિવસે એટલે પાંચમે ક્ષમાગુણુ ઊપજ ન પ્રવચન કરે ॥ એટલે તેમનામાં ક્ષમાના પ્રવચન અને ક્ષમાપનાના દિવસમાં ફરક આવે છે.

એક વિચાર એમ છે કે ક્ષમાપના પર્વની શરૂઆતમાં થઈ જાય તો બધાના મન હલકા થઈ જાય, કોઈને કોઈની સામે વેગવિરોધ રહે નહિ અને તે પછી તપ ધર્મની આરાધના વિરોધ શાંતિથી થઈ શકે.

આ વિચાર પણ ખાસ ખ્યાનમાં લેવા જેવો છે અને દિગ્બરો જ્યારે પાંચમથી ક્ષમાગુ પ્રવચન શરૂ કરે છે ત્યારે તેમણે તો પાંચમનો દિવસ ક્ષમાપનાના દિવસ તરીકે અપનાવવો જોઈએ.

તો પછી સર્વ જૈનો એકી સાથે બાહરવા શુદ્ધ પાંચમે ક્ષમાપના કરી શકે એ એક ઉત્તમ મગજકારી ગોઠવણ કહેવાય.

- (૪) પર્વના દિવસ આઠ કે દશ તેનો વિચાર પણ કરવો જોઈએ. સ્વેતાબરો જો, ઉપર વિચારણા કરી તે પ્રમાણે બાહરવા શુદ્ધ પાંચમથી પર્વપણુ પર્વ શરૂ કરે તો આઠ દિવસનું પર્વ રાખે કે દશ દિવસનું તે બહુ મહત્વનો ફરક જનશે નહિ આઠ દિવસનો આગ્રહ હોય તો દિગ્બર કગતા સ્વેતાબરો જે દિવસ વહેતું પૂર્ણ કરી શકે નહિતર ધર્મારાધન જે દિવસ વધારે થાય તો તેમા આત્મિક લાભ વધારે છે અને નુકસાન ઠીક નથી.

સૂત્ર પ્રમાણે તો પર્વપણુ પર્વ એક દિવસનું જ છે પરંતુ થી છતાંબિગમ સૂત્રમા નદીચરદ્વીપનું વર્ણન છે ત્યાં કહેલ છે કે ત્યાં દેવો આઠ દિવસ પર્વો ઉજવે છે તે અનુસાર સ્વેતાબરોએ

પર્વના આઠ દિવસ રાખ્યા હોય એમ લાગે છે ત્યારે દિગ્બરોના
દશ દિવસ માટે કોઈ સાચીય આધાર નથી

(૫) પર્વાગધનની રીત—પર્વના ત્યાગધનની રીતમાં પણ સ્વેતાબરો
દિગ્બરોમાં ફરક છે તેમ સ્થાનકવાસીઓમાં પણ ફરક છે સ્થા-
નકવાસીઓમાં પણ જુદા જુદા પ્રાતર્માં ભુજી ભુજી રીત છે

દિગ્બરો પર્વના દશ દિવસ મનાવે છે અને દશ લક્ષણ ધર્મના
દશ પ્રકારોમાંના એક પ્રકારનો એક દિવસ મનાવે છે એમ્ને કે
તે તે દિવસે તે તે પ્રમાણના ધર્મનું પ્રવચન થાય છે ત્યારે સ્વે-
તાબરોમાં જુદી જુદી પ્રથાઓ છે, કંપસૂત્ર વચાય છે, મદાવીર
જન્મ ઉજવાય છે વગેરે અને રીતે ધર્માગધન થાય છે

કોઈપણ રીતનું કે કોઈપણ જાતનું ધર્માગધન લાભકારક જ
છે, પરંતુ સખ્યા જ જેનો એક દિવસે એક જ જાતનું ધર્માગધન
કરે તે તે વિશેષ પ્રભાવશાળી ગણાય, સર્વ જેનો એકરૂપ
છે તેનો તાદૃશ્ય ચિતાર ખડો થાય.

દશ લક્ષણ ધર્મના દરેક ગુણ ધર્મનું એક દિવસ પ્રવચન
કરવા ઉપરાંત સ્વેતાબર મૂર્તિપૂજક તથા સ્થાનકવાસીની રીત
પ્રમાણે કંપસૂત્ર વગેરેના પ્રવચનો ઉપરના દિવસોમાં સાથે સાથે
જ ગોઠવી શકાય. રથયાત્રા વરદોડા પણ સ્વેનામર દિગ્બરના એક
સાથે અને એક જ દિવસે ગોઠવી શકાય સ્થાનકવાસીઓ પણ તેમાં
તેમની ઈચ્છા મુજબ લામ લઈ શકે તપસ્વીઓના વરદોડા પણ તે
પ્રમાણે એક સાથે એ જ દિવસે ગોઠવી શકાય અને એકતાના
સ્વરૂપને મૂર્તિમત કરી શકાય

પર્વનું નામ અનુકૂળ પડે તે માટે “ દશ લક્ષણ પર્વપણ
પર્વ ” એમ રાખી શકાય અને સ્પષ્ટરવા શુદ્ધ પાત્રમને સવત્સરી
પર્વ અથવા સ વત્સરીનો દિવસ કહી શકાય.

ઉપરની કાંઈપણ વિચારણા ઉપર ખ્યાન આપવામાં ન આવે અને પોતપોતાને આગ્રહ પકડી રાખવામાં આવે તો ભારત જેન મહામહાને જે આવણુ વદ બારસથી બાદરવા શુદ્ધ ચૌદસ સુધીનું પર્વ ગણવાની સૂચના કરી ■ તે પણ કાંઈ ખોટી નથી તેમાં સૌ સૌને પોતપોતાની આત્મ પ્રજ્ઞાલિકા પ્રમાણે ધર્મારાધન કરવાની છૂટ છે પણ તે ઉપરાંત પર્વના દિવસ વધારવા બેટલો ફેરફાર છે પોતાની આત્મ રીતમાં જો કાંઈ કાંઈપણ ફેરફાર ન કરવા ક્યોં છે તો તે પ્રમાણે પર્વના દિવસ વધારે ગણવામાં કાંઈ તુકસાન નથી

જૈન ધર્મ અને એકતા

ભાગ બીજો

સૈદ્ધાંતિક અને
ઐતિહાસિક
હકીકતો અને
સૂચનાઓ

આ બીજા ભાગમાં આપેલા લેખો:

પ્રકરણ

- ૧ સિદ્ધના પ્રકારો
- ૨ શ્વેતાવર તથા દિગ્ગવર તથા
- ૩ દિગ્ગવરો કયાં છે છૂટા પડ્યા ?
- ૪ જાણીતાના શી રીતે ?
- ૫ સ્વર્ગ, વિચાર સ્વરૂપ
- ૬ જૈન ધર્મની એકતાનો સુચાર
- ૭ તપસ્વી શ્રી માણિક્ય દ્રવ્યના વિચારો.

(૧) કાળજ્ઞાન ચિત્તામણી

(૨) એકતા માટેના ઉદ્દેશો.

- ૮ દિગ્ગવર શ્વેતાવર વાદ
- ૯ આપણી હાલની સ્થિતિ.
- ૧૦ મિથ્યાત્વ એટલે શું ?
- ૧૧ સ્થાનકવાસી, શ્વેતાવર, દિગ્ગવર
અર્થનો સમન્વય.

૧

સિદ્ધના પ્રકારો

સહચિન ઠરી લખનાર

શ્રી નગીનદાસ ગિરધરલાલ રોઠ

*

અન્યલિંગ સિદ્ધ વગેરેનું વિવેચન

*

શાસ્ત્રોમા સિદ્ધ જાગવતના પદર બેદો બતાવ્યા છે તેમાં ત્રણ પ્રકારે બે બે બેદો અને ત્રણ પ્રકારે ત્રણ ત્રણ બેદો મળી સિદ્ધના નીચે પ્રમાણે પદર બેદો થાય છે

સિદ્ધ પર્યાય પ્રાપ્ત થવા પછી તો એ સિદ્ધ જાગવતોમા કોઈપણ પ્રકારનો બેદ નથી પદર બેદો વર્ણુબ્યા છે તે તો સિદ્ધપણુ પ્રાપ્ત થવા અગાઉની અવસ્થાને લક્ષ્યાં રાખીને કહેવાયા છે

પહેલા બે ભેદ—(૧) જિન સિદ્ધ અને (૨) અજિન સિદ્ધ
 મોક્ષે જનાર આત્મા તીર્થંકરપદ બોમવીને મોક્ષે ગયેન કે સામાન્ય કેરાગી થઈને ગયેન છે એ અપેક્ષાએ આ બે ભેદ છે

બીજા બે ભેદ—(૩) નીર્થસિદ્ધ અને (૪) અતીર્થસિદ્ધ
 મોક્ષે જનાર આત્મા તીર્થંની, રાસનની યથાપના થયા અગાઉ મોક્ષે ગયેન છે કે તીર્થંની રથાપના થયા પછી મોક્ષે ગયા છે એ અપેક્ષાએ આ બે ભેદ

ત્રીજા બે ભેદ—(૫) એક સિદ્ધ અને (૬) અનેક સિદ્ધ
 મોક્ષે જવાના સમયે આત્મા એકનો મોક્ષે ગયો કે અનેક આત્માઓની સાથે મોક્ષે ગયો એ અપેક્ષાએ આ બે ભેદ છે

પહેલા ત્રણ ભેદ—(૭) આયિગ સિદ્ધ, (૮) પુન્યવિગ સિદ્ધ અને (૯) નપુસકવિગ સિદ્ધ

મોક્ષે જતી વખતે શરીરનો આકાર સ્ત્રીનો હતો, પુરુષનો હતો કે નપુસકનો હતો એ અપેક્ષાએ આ ત્રણ ભેદ

બીજા ત્રણ ભેદ—(૧૦) સ્વયિગ સિદ્ધ, (૧૧) અન્ય સિગ સિદ્ધ અને (૧૨) ગૃહિવિગ સિદ્ધ

મોક્ષે જતી વખતે જૈન સાધુનો વેષ હતો, અન્ય દર્શનના સાધુનો વેષ હતો કે ગૃહ્યનો વેષ હતો એ અપેક્ષાએ આ ત્રણ ભેદ

ત્રીજા ત્રણ ભેદ—(૧૩) સ્વયંશુદ્ધ સિદ્ધ, (૧૪) અદ્યેકશુદ્ધ સિદ્ધ અને (૧૫) શુદ્ધબોધિન સિદ્ધ

મોક્ષના અસાધારણ કારણસ્વરૂપ મયમ મહત્ત્વ કરવાના પરિણામ આપેઆપ થયા, કોઈ વૈરાગ્યજનક નિમિત્ત દેખીને

યથા કે તીર્થ કે આદિ કાર્ષિનો ઉપેક્ષ સામગ્રીને સમમના પશ્ચિમ યથા એ અપેક્ષાએ તથા બેદ

આમ જુદી જુદી પૂર્વાવસ્થાની અપેક્ષાએ સિદ્ધ ભગવતના બેદ સમગ્રવાના છે અને તેમા પણ ખરી રીતે તો એ અથવા તથા બેદમા જ સર્વસિદ્ધ ભગવતોનો સમાવેશ થાય છે

અનતા સિદ્ધ ભગવતોમાથી કેટલાક જિનસિદ્ધ હોય અને કેટલાક અજિન સિદ્ધ હોય, અથવા એ અનતા સિદ્ધોમાથી કેટલાક તીર્થ સિદ્ધ હોય અને કેટલાક અતીર્થ સિદ્ધ હોય, અથવા એ અનતા સિદ્ધોમાથી કેટલાક એક સિદ્ધ હોય અને કેટલાક અનેક સિદ્ધ હોય, પણ જુદી જુદી અપેક્ષાએ કદપેલા આ ભગ્યે બેદોથી નીળ કાર્ષિ બેદ વાળા સિદ્ધ ભગવતો નથી

એ જ પ્રમાણે તથા તથા બેદોમા પણ વિશેષ એવા કાર્ષિ બેદ-વાળા સિદ્ધ ભગવતો નથી

વર્તમાન સિદ્ધ ખ્યામની અપેક્ષાએ એ સિદ્ધ પગમાત્રમા કાર્ષિ બેદ જ નથી, બેદ પાડનાર કર્મનો આત્મા સાથે સંયોગ હોય ત્યારે જ બેદ પડે આત્મભવરૂપની અપેક્ષાએ સર્વ સિદ્ધો એક સરખા છે

પૂર્વાવસ્થાની અપેક્ષાએ જે બેદ પાડવામાં આવે છે તેમા પણ થણ મહત્વ છે જેન દર્શનની વિશાળતાનું એ બેદોથી જ્ઞાન થાય છે

શરીરની આકૃતિ સ્ત્રીની હોય, પુરુષની હોય કે નપુસકની હોય પણ આત્માનો મોક્ષને લાયક સ્વભાવ દશાનો પુરુષાર્થ જો જાગે તો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવામાં શરીરની આકૃતિ બાધક નથી અને આકૃતિથી પુરુષ કે સ્ત્રી કે નપુસક મોક્ષનો અધિભારી કાર્ષિ શકે

તેજ પ્રમાણે શરીર ઉપર વેપ જોન સાધુનો હોય, નિવકુલ નિવાસી હોય અથવા વસ હોય કે ગૃહસ્થનો વેપ હોય તોમજ બાલવેપ

મુક્તિમા બાધક થતો નથી

બાધ વેપ જમે તે હોય પણ બાધથી જોને જૈન દર્શન પરિણમે તે આત્મા મુક્તિનો અધિકારી છે

આત્મ પદર જેદે સિદ્ધ કયા કારણ કે રાગદ્વેષ અને અજ્ઞાન જેના મયા તેનું જમે તે વેષે, જમે તે જળ્યાએ અને જમે તે વિગે કલ્યાણ થાય ॥

આવી મુદર અનેકાતવાદની વાતો આ ભેદોમાંથી જાણવાની મળે છે.

શ્વેતાશ્વર તથા દ્વિચર આત્મ—

તત્ત્વાર્થ સૂત્રમા

બાર બાબતો વડે સિદ્ધની વિશેષ વિચારણા કરી છે તે આ પ્રમાણે—

જ્ઞેન, કાળ, જાતિ, વિગ, તીર્થ, ચારિત્ર, પ્રત્યેક કુલ બોધિત, જ્ઞાન, અવગાહના, અતર, સખ્યા અને અલ્પ બહુત્વ એ બાર બાબતો વડે સિદ્ધ જીવો ચિતવવા (છેલું સૂત્ર)

ટીકાકારનું વિવરણ

સિદ્ધ થયા પછી સિદ્ધના જીવોમા કોઈ ખાસ પ્રકારનો ભેદ નથી હોતો, પરંતુ જૂનકાળની દૃષ્ટિએ તેઓના ભેદ વિચારી શકાય અને તે દરેક બાબતમા મયાસજન જૂત અને વર્તમાન દૃષ્ટિ લાગુ પાડીને જ વિચારણા કરવી

૧ જ્ઞેન—એટલે સ્થાન જળ્યા વર્તમાન લાવની દૃષ્ટિએ બંધાને સિદ્ધ થવાનું સ્થાન એક જ સિદ્ધજ્ઞેન અર્થાત આત્મપ્રદેશ અથવા આકાશ પ્રદેશ છે

જૂન જાવની દૃષ્ટિએ એક જ સ્થાન નથી કારણ કે જન્મ દૃષ્ટિએ ૫૬૪ કર્મ જૂનિર્માથી સિદ્ધ થનાર હોય છે અને સદરણ દૃષ્ટિએ સગમ માનુષ દેનર્માથી સિદ્ધિ મેળવી શકાય છે.

- ૨ કાળ—અવસર્પિણી આદિ બૌદ્ધિમગ વર્તમાન દૃષ્ટિએ સિદ્ધ થવાનું કાર્મ ભૌમિક કાળચક્ર નથી અને એક જ સમયમાં સિદ્ધ થવાય છે.

જૂન દૃષ્ટિએ જન્મની અપેક્ષાએ અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણી અને અનવસર્પિણી, અનુત્સર્પિણીમાં જન્મેતો સિદ્ધ થાય છે.

એ જ રીતે સદરણની અપેક્ષાએ ઉક્ત બધા કાળમાં સિદ્ધ થાય છે.

- ૩ મતિ—વર્તમાન દૃષ્ટિએ સિદ્ધ મતિમાં જ સિદ્ધ થવાય છે.

જૂન દૃષ્ટિએ જો હેતુઓ બધા સર્મ વિચારીએ તો મનુષ્ય મનિર્માથી અને હેતુના પહેલાનો બધા સર્મ વિચારીએ તો ચારે મતિર્માથી સિદ્ધ થાય છે.

- ૪ નિમ—એટલે વેદ અને ચિન્ત પદેશા એટલે વેદ અર્થ પ્રમાણે વર્તમાન દૃષ્ટિએ અવેદ જ સિદ્ધ થાય છે બીજા નિમ એટલે ચિન્ત અર્થ પ્રમાણે વર્તમાન દૃષ્ટિએ અસિમ જ સિદ્ધ થાય છે.

જૂન દૃષ્ટિએ જો જ્ઞાનલિમ—આંતરિક ચોક્ષતા—સર્મને વિચારીએ તો સ્વલિમ એટલે વીતરાગપણે જ સિદ્ધ થાય છે.

અને દ્વ્યલિમ એટલે જ્ઞાન વેદ સર્મ વિચારીએ તો સ્વલિન એટલે જૈન નિમ, ૫૦ લિમ, એટલે જૈનેતર પથનુ લિમ.

અને મૃદરથ વિગ એમ નો નિગે સિદ્ધ થાય છે અને દ્રવ્ય નિગ એટલે બાહ્ય આકાશી વિચારીએ તો પુરુષ, સ્ત્રી અને નપુ સક એ ત્રણ વેદ સિદ્ધ થાય છે

૫ તીર્થ - કાઈ તીર્થ કર કે એ અને કાઈ અતીર્થ કર રૂપે સિદ્ધ થાય છે અતીર્થ કરમા કાઈ તીર્થ આનુ હોય ત્યારે અને કાઈ તીર્થ આનુ ન હોય ત્યારે પણ સિદ્ધ થાય છે

૬ ચારિત્ર—વર્તમાન દષ્ટિએ સિદ્ધ થનાર ચાગ્રી કે અચારિત્રી નથી હોતો

જૂત દષ્ટિએ નો છેત્નો મમન લઈએ તો મથાખ્યાન ચારિત્રથી સિદ્ધ થાય છે અને તે પહેલના સમય લઈએ તો ત્રણ ચાર અને પાંચેય ચારિત્રથી સિદ્ધ થાય છે તે આ પ્રમાણે—

(૧) સામાયિક, (૨) સૂક્ષ્મ સપાય અને (૩) મથાખ્યાત એ ત્રણ તથા (૧) છેદોપસ્થાપનીય, (૨) સૂક્ષ્મ સપાય અને (૩) મથાખ્યાત એ ત્રણ

(૧) સામાયિક, (૨) પરિહાર વિગુહિ, (૩) સૂક્ષ્મ સપાય અને (૪) મથાખ્યાત એ ચાર

(૧) સામાયિક, (૨) છેદોપસ્થાપનીય, (૩) પરિહાર વિગુહિ (૪) સૂક્ષ્મ સપાય અને (૫) મથાખ્યાત એ પાંચ

૭ પ્રત્યેક ભુદ્ધ મોહિન—એટલે પ્રત્યેક મોહિત અને ભુદ્ધ મોહિત બને સિદ્ધ થાય કે

જો કાઈના ઉપદેશ વિના પોતાની જ્ઞાન શક્તિથી જ મોહ પામી સિદ્ધ થાય છે તે રત્નભુદ્ધ એ પ્રકારના છે—એક અરિહત અને બીજા અરિહતથી ભિન્ન જેઓ કાઈ એક જ

બાહ્ય નિમિત્તથી વૈરાગ્ય અને જ્ઞાન પામી સિદ્ધ થાય છે
અને પ્રત્યેક બોધિત કહેવાય છે

જેઓ બીજા જ્ઞાની દ્વારા ઉપદેશ પામી સિદ્ધ થાય છે
તે શુદ્ધ બોધિત

૮ જ્ઞાન—વર્તમાન દષ્ટિએ ક્રમત કેવળજ્ઞાનવાળો જ સિદ્ધ થાય છે

જુત દષ્ટિએ બે, ત્રણ કે ચાર જ્ઞાનવાળો સિદ્ધ થાય છે
બે એટલે મતિશ્રુત, ત્રણ એટલે મતિ, જુત અને અવધિ
અથવા મતિ શ્રુત અને મન-પર્યાવ ચાર એટલે મતિ, શ્રુત,
અવધિ અને મન પર્યાવ

૯ અવગાહના—ઉચ્ચાર્ધ જન્મન્ય પૃથક્ત્વ હીન સાત હાય અને ઉત્કૃષ્ટ
પાયગો ધનુર ઉપર ધનુર પૃથક્ત્વ નોટની અવગાહનામાથી
સિદ્ધ થાય છે આ જુતદષ્ટિએ કશુ

વર્તમાન દષ્ટિએ જે અવગાહનામાથી સિદ્ધ થયા હોય તે
જ બે તૃતીયાસ અવગાહના કહેવી

૧૦ અતર—કોઈપણ એક સિદ્ધ થયા પછી લાગના જ ત્યારે બીજા
સિદ્ધ થાય છે ત્યારે તે નિગતર સિદ્ધ કહેવાય છે જન્મન્ય બે
સમય અને ઉત્કૃષ્ટ આઠ સમય સુધી નિરતર સિદ્ધ ચાને છે

ત્યારે કોઈની સિદ્ધિ પછી અમુક વખત થયા બાદ જ
સિદ્ધ થાય ત્યારે સાતરે સિદ્ધ કહેવાય છે અને વચ્ચેની
સિદ્ધિનુ અતર જન્મન્ય એક અને ઉત્કૃષ્ટ ૭ માસનુ
હોય છે

૧૧ સખ્યા—એક સમયમાં જન્મન્ય એક અને ઉત્કૃષ્ટ એકમે આઠ
સિદ્ધ થાય છે

૧૨, અપ્ય જુતવ—ઝોછ વધનાપણુ ક્ષેત્ર આદિ જે અગિયાર

બાબતોનો ઉપર વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તે દરેક બાબતમાં સબરતા ભેદોનું અદરોઅદર ઓછા વધતાપણુ વિચારવું તે અત્ય ખડુત્વ વિચારણા

જેમકે—ક્ષેત્ર સિદ્ધિમાં સહરણુ કરતા જન્મ સિદ્ધિ સખ્યાતગુણા હોય છે તેમજ બિર્ખલોક સિદ્ધિ સૌથી થોડા હોય છે અધોલોક સિદ્ધિ તેથી સખ્યાતગુણા અને તિર્થંજ્યોક સિદ્ધિ તેથી સખ્યાતગુણા હોય છે સમુદ્ર સિદ્ધિ સૌથી થોડા હોય છે અને દ્વીપ સિદ્ધિ તેથી સખ્યાતગુણા હોય છે

આ રીતે કાળ આદિ દરેક બાબતમાં અત્ય ખડુત્વનો વિચાર કરવો

ત્રીનિગ સિદ્ધિ સખધમાં આગતા લેખમાં પૂરવું બખાઈ જનુ છે તેથી તે વિષે અહિ કાઈ લખવાનું રહેતું નથી તેથી અન્ય લિગ વગેરે માટે બધુના જેની હકીકત આપીએ છીએ

અન્યલિગ સિદ્ધિ

જૈન શાસનમાં સાધુનો બાણવેષ હોય એટલા માગથી મુક્તિ નથી સ્વીકારી. બાણવેષ સાધુનો હોય કે તાપસ પરિવાજકનો હોય પરંતુ ભાવથી જૈન શાસન જેને પરિણમ્યુ હોય અર્થાત્ ક્ષાયિકભાવે સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર આદિ આત્મિકગુણો પ્રગટ થયા હોય તેને જ મુક્તિને અધિકારી માન્યો છે

એથી સ્વનિગ એટલે જૈન સાધુના વેપની કાઈ કિંમત નથી એમ ન સમજવું સ્વલિગમાં મોક્ષના અતરંગ માધનોની જોટલી અનુકૂળતા છે તેટલી અન્યલિગ કે શૃદ્ધલિગમાં નથી. અન્ય લિગ કે શૃદ્ધનિગમાં વર્તમાન વદ્યનગીરી તેમજ મરુદેરા ખાતા વગેરે જે જે આત્માઓને કેવળજ્ઞાન આદિ લાભો પ્રાપ્ત થયા છે તે બરાબ બહુધનાએ પૂર્વલેખમાં અનેકવાર સ્વનિગને ધારણુ કરવા દ્વારા

ચારિત્રની આરાધના કરનારા હતા એટલે સ્વલિંગનું કાર્ષ પ્રયોજન નથી એમ સમજવાનું નથી.

સ્વલિંગ, અન્યલિંગ અને ગૃહલિંગ એ ત્રણ પ્રકારના સિદ્ધોમા સર્વથી વધુ સખ્યા સ્વલિંગે સિદ્ધ થયેલાઓની જ છે અન્યલિંગ અને ગૃહલિંગની અપેક્ષાએ સ્વનિંગે સિદ્ધ થયેલા આત્માઓની સખ્યા અનંતમણી છે એ વાત વિચાર્ય તો મોક્ષના અતરંગ સાધનોની અનુકૂળતા માટે અનુકૂળ બાહ્ય સાધનોની ખૂબ જરૂર છે એ બાબત જરાબર સમજવા સિવાય નહિ રહે

મોક્ષનું અતરંગ કારણ સમ્યક્ત્વ આદિ આત્મભાવ જ છે આત્મા આત્માવડે જ આત્માને અર્થાત્ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે એ વાત ચર્ચાર્થ છે પરંતુ અનુકૂળ બાહ્ય સાધન સિવાય અતરંગ આત્મભાવ પ્રાપ્ત થતો નથી એ દૃષ્ટિએ સ્વનિંગની એટલે કે જૈન સાધુવેધની અન્યલિંગની અપેક્ષાએ પ્રધાનતા છે

અન્ય સાધુઓના બાહ્ય આચારોની અપેક્ષાએ જૈન સાધુઓના બાહ્ય આચારો ખૂબ જ ઉચ્ચ કોટિના છે અને તેવો જૈન સાધુ હશે તો પણ સૂર્યાસ્ત પછી અને મવારે સૂર્યો વ થયા બાદ બે ઘડી જેટલો સમય ન થાય ત્યાંસુધી આહાર તો શુ પણ પાણીનું ટીપુ પણ મુખમાં નાખવાની ઈચ્છા પણ ન કરે અને પછી અને તેવો ઉનાળો હોય કે મહિનાનો પ્રસંગ હોય

જૈન સાધુના ખાત્રમાથી સૂર્યાસ્ત થયા પછી આવતી દાવ માટે રોટલી કે બીજી કોઈ ખાનપાનની વસ્તુ તો નહિ મળે પરંતુ મોપારીના ટુકડા જેવી સામાન્ય ચીજ તેના ખાનમા ન હોય, અને તેવા પ્રતિકૂળ સંજોગોમા પણ જૈન સાધુ મોટર ચાડી રેત્વે, હાથી, ઘોડા, રથ વગેરે કોઈ પણ વાહનનો ઉપયોગ ન કરી શકે અને જ્યાં સુધી જઘાનજ ક્ષીણ ન થાય ત્યાં સુધીના પોતાના જીવનમા સદાય પાદવિહારી જ હોય

જૈન સાધુ અને તેવો પ્રતિષ્ઠિત હોય એટલે આચાર્ય હોય છતાં

તેની માલિકીનું ધરમાર, ખેતર કે ખજુ કાઈ પણ ચીજ ન હોય ત્યારે જો જો મળે જૈન સાધુ આવે તે તે સ્થળના માલિકની રક્ષાને પછી જ તે સ્થાનકમા ઉતરે અને તેવા કાટાવાળા મંત્રો હોતા જૈન સાધુ પગમા ચપલ ન પહેરે

જૈન સાધુ કાઈ પણ એક મુદ્દાએ ત્યા પાટનો માડી જમવા એમ જૈન સાધુને તો ગોચરી માધુકરી વૃત્તિથી જ શિક્ષા મુક કરવાની હોય જૈન સાધુને કચન, કામિનીનો સર્વાધા ત્યાજ હોય, અન્ય પુણ્યામા સ્ત્રીનો સ્પર્શ થઈ જાય તોપણ તેને પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું પડે

અન્યદર્શનના સાધુઓમા બહુલનાએ આવા સુદર બાહ્ય આચાર નહિ જોવામાં આવે કે, કાઈ કાઈ વાર જૈનેતર સમ્રાટમાં પણ કે વિશિષ્ટ બક્ષિઓ હોય છે એનો નિષેધ નથી પરંતુ એટલું જરૂર જૈન સાધુના જોવા આચારવિચારો છે તેવા આચારો અન્ય દર્શનના બહુ જ ઓછા જોવામા આવશે

ભાવાર્થ એ છે કે અતરંગ વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન જોઈ સરખિમમાં છે તેટલું અચલિમ કે મુદ્ધવિમમાં નથી

સ્વયંશુદ્ધ અને પ્રત્યેક શુદ્ધનો તફાવત

જાતિમગ્નણુ યાનથી અથવા અવધિજ્ઞાનથી પોતાનો પૂર્વભવ જાણ ને જોધ પામ્યા તેને સ્વયંશુદ્ધ કહે છે, અને વૃષભ, ઈંદ્રધનુષ વગેરે બાહ્યવસ્તુ દેખીને વૈગવ્ય-જોધ પામે છે તેને પ્રત્યેક શુદ્ધ કહે છે

સ્વયંશુદ્ધને પૂર્વાધીત કુળ હોય તો સ્વયં શિક્ષા લઈ એકાદ વિચરે છે અને પૂર્વાધીત કુળ ન હોય તો અવરથ મુન્ની પાસે જઈ દીક્ષા લીએ છે અને તેમની સાથે વિચરે છે

પ્રત્યેક શુદ્ધ તો પૂર્વભવધીત કુળજાની જ હોય છે તે જનન્ય અગીઆર અમ તથા ઉત્કલથી કાંઈક જાન દશ મહા પાત્રો કે જાણે

સ્વેતાંબરત્વ દિગંબરત્વ

લેખક

પણિત શ્રી બેચરદાસજી દોશી.

*

સર્વથા સત્ય, ખુદ્ધ સત્ય, શુદ્ધ સત્ય એક એવું ભાદે રસાયન છે કે તેને મનુષ્ય માત્ર જીરવી શકતો નથી. નિર્લેખ સત્ય પિંચાય જેવું બિહામણુ લાગે છે તો પણ પરમ શાંતિ તો તેમા જ રહેલી છે. વિકાસની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચનાર મનુષ્ય માત્રે જે દિ તે દિ તેનો જ જોખો શોધવાનો છે--પાનુ ૨૦-૨૧

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે શ્રી વર્દમાન, તેમના અનુયાયી સ્થવિરો અને તેમનું પ્રવચન—એ જ્ઞાની એક સરખી અનાગ્રહી અને સ્વાદ્વાદનથી રિયતિ હોવા છતાં વર્તમાનમાં વર્દમાનના શાસનમાં એક પક્ષ નમતાને જ પોષે છે

માર્ષ મુમુક્ષુથી પ્રાગભા નમતા ન સહી ચકાતી હોય તો તેની મુનિતાનો નિષેધ કરે છે મારા જોવા પ્રમાણે તેમના સાહિત્યમાં (દિગ્ગજર પ્રથિમાં) આદ્યન સમિતિ અને પારિશ્રાપનિકા સમિતિની વિહિતતા હોવા છતાં પણ તેઓ કારણિક વસ્ત્રપાત્ર વાદનો એવો કડક નિરોધ કરે છે કે જેને પરિણામે તેને વર્તમાનમા મુનિમાર્ગનો લોપ સહવો પડે છે

જેમ કોઈ મનુષ્ય પોતાના પુત્રને એમ સૂચવે કે ભાઈ ! તારે પડિત પરીક્ષા પાસ કરવાની છે પણ તું યાદ રાખજે કે તારે એકઠા ભગડા ધુટવા માટે પડિત પામે જવાનું નથી પહેલી, બીજી કે ત્રીજી એમ ક્રમવાર ગોઠવાયેલ પુસ્તકો પણ શિખવાના નથી, પરંતુ પરમાર્થ જ પડિત થવાનું છે આ સૂચના જેવી જ તે પક્ષની વસ્ત્રપાત્રવાદનો નિષેધ માટે પ્રબળ આગ્રહ દર્શાવે છે.

એ સમાજ આ પ્રકારે નમ્નતાનો પોષક હોવા છતાં મૂર્તિવાદને સ્વીકારે છે અને તે માટે વર્તમાનમા મોટાં ધિગાણાં કરવાનું પણ ચૂકતો નથી આ રિયતિ વર્તમાન દિગ્ગજર સમાજની છે

એક બીજો શ્વેતાંબર પક્ષ છે તે વસ્ત્રપાત્રવાદને જ અવલંબે છે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે તેના સ્વપ્રથિમાં સ્પષ્ટપણે અચેતકતાનું વિધાન છે છતાં અચેતક શબ્દનો ‘અનુદ્ય કન્યા’ની જેવો પોતાને અનુકૂળ અર્થ કરે છે અને તેને પરિણામે આજે એ સમાજના સાધુઓ વસ્ત્ર પાત્રના પોટના રાખતા ધર્મ ગયા છે

આ સમાજમાંના મારો સપ્રદાય (મૂર્તિપૂજક માત્ર) મૂર્તિવાદને જ સ્વીકારે છે અને તે એટલે સુધી કે મૂર્તિને નામે મોટી મોટી પેઢીઓ રાખી લાખોનું ધન જમે કરવામાં જ ઈસનનો (૧) લાભ જોઈ રહ્યો છે મૂર્તિને નામે વિદેશી ગ્રામ્યલોકોમાં જઈને સમાજની લાખોની સપત્તિ ઉપર પાણી ફેરવી રહ્યો છે — પાનુ ૩૭-૩૮

વર્તમાનમાં આદર્શમાં આદર્શ સદ્ગુણસ્થ જે મિત્રતા સાચવતા દેખાય છે તેની સરખામણી કરતાં એ અચેતક વર્તમાનના (૧) સાકુ-ઓનું પણ તદ્દન નીચું નમે છે હું માનું છું તેમ તેઓ પોતાની આત્મતની પ્રવૃત્તિથી મહાત્રમણ વર્તમાન તથા તેમના પ્રવચનની આશાતના કરતા હોય એમ જણાય છે

તેઓ એ જાતનો ભીષણ મૂર્તિવાદ સ્વીકારે છે કે તેમ, વર્તમાનમાં તે અદ્વિસાદેવી પણ હોમાર્ક ગયા છે

તેઓ જ્ઞાનની પૂજાઓ ભણાવે છે, જ્ઞાન પાસે લાડવાના, પતાસાના અને પૈસાના ઝગા કરે છે—કરાવે છે પરંતુ તેમના સત્તાનો વિદ્યાવિહીન થતા જાય છે, તેમનું સાહિત્ય ભાષણોમાં બધું બારણું સડતું જાય છે. જ્ઞાનના પૂજારી (પૂજા-અરિ) તે પક્ષે જ્ઞાન ભાષણ ઉપર ખભાતી તાર્જા મારી તેને પોતાનું કેદી બનાવી દીધું છે પાનુ ૪૦-૪૧

સ્વેતાખરનાં સૂત્રો કહે છે કે વસ્ત્રો અને પાત્રો રાખવા પણ જોઈએ તે સિવાય નબળા, મુકુમાર અને રોગીઓ માટે સયમ દુરારાખ્ય છે જો સાધુઓ વસ્ત્ર ન રાખે તો કંકડકતી દાઢમાં અસહનશીલ સાધુઓનું શું થાય ? તાપ સળગાવીને તાપણી કરતા જે દિસા થાય છે તે કરતા વસ્ત્રો રાખવામાં એટલી દિસાનો સંભવ નથી

સાધુઓને વિશેષ કરીને જમતમાં રહેવાનું હોવાથી ત્યાં ડાહ્ય, મઝર વગેરે જાતના ઉપદ્રવો થવાનો વિશેષ સંભવ છે માટે જે સાધુ એવું કુખ સહી શકતો નથી તે જો વસ્ત્ર ન રાખે તો તેને વિના કાગળે સયમ પાળનાં પાઝ પડવું પડે છે

વળી જે સાધુએ લજ્જાને જીતી નથી તેને પણ વસ્ત્ર રાખવાની જરૂર ■ કારણકે તે (સાધુ) કાટેલત્વેદ વા જૂનું, મેલું કે કાંઈનું જીનરેનું વસ્ત્ર પોતાની કેડ ઉપર વીંટીને લજ્જાને જીતવાનો પ્રયાસ કરી

શકે છે ત્યારે તેને જરાપણ લોકવજ્જનો ભય રહેતો નથી ત્યારે તે વજ્ર ન રાખે તો પણ ચાલી શકે છે

એ પ્રકારે પાત્ર રાખવામાં પણ સચમની જ સાધના સમાયેલી છે, જન્મતી વખતે માત્ર હાથમાં લાંબી રિંગળ અને દુત (દ્રવવાળો) આહાર કરવાથી તેનો કેટલોક ભાગ નીચે પણ પડે છે અને તે દ્વારા કષિપન દૃષ્ટિએ જીવહિસાનો વિશેષ સભવ છે

વળી જે સાધુ મિમાર હોય, પથારીમાંથી ઉઠવાની જેની શક્તિ ન હોય તેને પણ પાત્ર સિવાય ચાલી શકતું નથી જે પાત્ર હોય તો તેને માટે બીજો સાધુ પાત્ર દ્વારા તદુચિત આહાર લાવી શકે છે તેમ પાત્ર હોય તો જ તેના ખસ્યુપાણી રીતસર થઈ શકે છે

જે સાધુઓ વસ્ત્રપાત્ર સિવાય પણ નિર્દોષ સચમ પાળી શકે છે તેઓ માટે વસ્ત્રપાત્ર રાખવાની કોઈ રાખતા નથી એક વિક્રમના સાતમાં આઠમાં સૈકા સુધી તો સાધુઓ કારણે જ વસ્ત્ર રાખતા તે પણ માત્ર એક કટિવસ્ત્ર (કાઝડી જ) અને કટિવસ્ત્ર પણ જો અપકારણે પહેરવામાં આવતું તો તે સાધુ કુસાધુ ગણાતો.

આ હકીકતને શ્રી હરિભદ્રસૂત્રિએ પોતાના સંબોધ પ્રકરણમાં (૫૪ ૧૪) આ રીતે જણાવી છે—“કલીબ, કુર્બળ, શ્રમણ લાંચ કરતા નથી, પ્રતિમાનું વહન કરતા લાજે છે, શરીરનો મેલ ઉખેડે છે, જોડા પહેરીને હિંડે છે અને કાર્પ વિના (પ્રયોજન વિના) કટિપદ્ધ (કટિ વસ્ત્ર, કાઝડી)ને બાંધે છે

આ રીતે સાધુઓને નાન એક કટિવસ્ત્ર રાખવાનું જ દંદ થાય છે અને તે પણ સૂત્ર સાહિત્યની સહવાના થયા પછીના ત્રિથાથી એટલે કે અર્વાચીન ત્રિથાથી આ સંબંધે આચાર્ય સૂત્રમાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે—

(અદિ આ પંડિતશ્રીએ આચારામ સૂના સૂત્ર ન ૩૧૦, ૩૧૧, ૩૧૨, ૮૧૩, ૮૨૪, ૪૩૩, ૪૩૪, ૪૨૬, ૪૨૪, ૪૨૫, ૮૩૨, ૮૪૧, ૮૪૬ અને ૮૫૦ના અવતરણો ઠકિયા છે તે સ્થળસંક્રામને લીધે અદિ આપ્યા નથી જિજ્ઞાસુએ સૂત્રમાં જોઈ લેવા)

રથાનામ સૂત્રમાં પશુ વન્ન, ધૂમા અને પરિસહ એ ત્રય કારણે એક વસ્ત્ર રાખવાની છૂટ આપી છે

એ રીતે સ્વેનાજરોના એ પ્રામાણિક પ્રયોગા મને તો ક્યાંય એમ લાગતુ નથી કે વસ્ત્રપાત્ર માટે જ વિશેષ આમંત્ર કરાયો હોય અથવા તે સિવાય સવમ નથી જ, તે સિવાય મુક્તિ નથી જ, તે સિવાય કસ્પાણુ નથી જ એમ પણ કહેવાયુ હોય.

તેમાં તો એમ સાફ સાફ જણાયુ છે કે જે સાધુઓ વસ્ત્રપાત્ર વિના પણ નિરોધ સવમ પાળી શક્યા હોય, તેઓને માટે તો વસ્ત્રપાત્રની જરૂર નથી અને જે સાધુઓ તે વિના સવમને પાળી શક્યા નેટલા સમર્થ ન હોય તેઓ વસ્ત્રપાત્રને (એક કે બે વસ્ત્રને અને એક કે પાત્રને) રાખે તો પણ દરકન નથી અનેતુ ખોલ સવમ છે, ત્યાં જ અને ત્યાંમધ્ય છે

વસ્ત્રપાત્ર રાખનારે તેના શુભામ બનવાનુ નથી, અને નમ્મ રહેનારે નમ્મતાના શુભામ બનવાનુ નથી. તાત્પર્ય એ કે કોઈપણ સ્થિતિના ઘસ ન બનના, કોઈ બનના એકાત દુરામહ ન કરતા નેટલી જરૂરીયાતો (ઉપાધિઓ) ઓછી થાય તેમ કરવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે એ જ પ્રયત્નવાળો માર્ગ વર્દ-મ્મને આચરેલો છે અને આર્થ પ્રયોગા નોવાએલો છે. તે જ માર્ગમાં ત્યાગ છે, આત્મ સ્વાતન્ત્ર્ય છે અને ઘરખાર છોડવાનો સાર પણ તેમાં જ છે

ઉપર મયમના પોતક દિગ્ગજ અધોએ પણ જોમ સાધુઓને આવવાની છૂટ આપી છે તેમ સયમ નિમિત્તે જ વસ્ત્રપાત્રની પણ છૂટ આપવી જોઈએ જો તે અધોમા તે જાતનું વિવાન ન હોય તો કુ માનુ છું કે તે તેના રચનારની ખામી છે

દિગ્ગજોના મજવાનિક અયર્માં ૨૭૧ મે પાને આઠમા મૂલમા જણાવ્યું છે કે અદ્વિસાડપ મહાઉદ્યાનની રક્ષા કરનારે તેની ફગતી પાચ વાડો બાવવાની છે તે આ પ્રમાણે—વાણીનો સયમ, મનને સયમ, જતા આવતાં સાવધાનતા, લેતા મૂકતા (એટલે ઉપકરણોને લેતાં મૂકતા) સાવધાનતા અને આલોકિત ખાનપાનમા સાવધાનતા

આ ઉત્તેજમા ખાનપાનની માનધાનતાનો જુદો ઉત્તેજ કરને હોવાથી આદાન નિમેષજમા તેનો સબધ જણાતો નથી તેથી આ યોથી વાડો સબધ નિર્મવાના ઉપકરણો (વસ્ત્રપાન વગેરે) સાથે બટાવવો સમત અને ઉચિત જણાય છે

દિગ્ગજોના જ્ઞાનાર્ણવ અયર્માં ૧૬૦ મે પાને શ્લોક ૧૨-૧૩માં કહ્યું છે કે—“સમ્યા, આસન, ઓસિકુ, શાસ્ત્રને સાચવવાના ઉપકરણો—એ બધાને જરાયર જોઈ વારવાર તપાસી લેતો મૂકતો સાધુ અવિકન પગે આદાન સમિતિને સાચવી શકે છે” તેમાં આ જ પ્રકરણમા જ્યુત્સર્ગ સમિતિનો (નિલેપણ સમિતિનો) પણ ઉત્તેજ છે ઉપરનો જ્ઞાનાર્ણવનો ઉપદેશોને લગતો ઉત્તેજ સાઓપકરણોનો પણ નિર્દેશ કરે છે તે તે, સરીરાપકરણો અને તે પણ ઔપધવત્ વપગતા વસ્ત્રપાત્રોને એમતિક નિર્બંધ થી રીતે કહે ?

વળી વર્દમાનને નામે આવતા પ્રવચનમા, તેમા પણ નિર્દોષ બાદ્ધસામગ્રીમા કયાય એકાંત સલાવી શકતો નથી, કારણ કે તે પ્રવચનનું નામ જ અનેકાતિક દર્શન છે. છતાં જો

વર્દ્ધમાનને નામે ચાવતા ચોપડામાં તેના મુનિમે આવી બાદ્ય સામગ્રીમાં પણ કંધાય એકાતનો આકડો પામ્યો હોય તો હું તો તે ચોપડાનો વહિવટ વર્દ્ધમાનાનુગ્રામી છે એવું કહી પણ માની શકું નહિ સ્વીકારી શકું નહિ, પછી ભલે તે શ્વેતા-બરોનો હોય કે દિગંબરોનો હોય. અસ્તુ.

આ ઉપરથી વાચકો મમજી રાકશે કે શ્વેતાબરોના અને દિગંબરોનાની લીત કેવળ આગ્રહના જ પાયા ઉપર ચણાએલી છે બન્ને મંત્રદાયના પ્રાચીન ગ્રંથોનો વસ્ત્રપાત્ર માટે એકસરખો અભિપ્રાય છે છતાં વર્તમાનમાં તે વિષે જે લીપણ મતભેદ બાકાય છે તેનું મૂળ કારણ બન્ને મંત્રદાયના પૂર્વના ગુરુઓનો અને વર્તમાન કુળગુરુઓનો દુરાગ્રહ, સ્વાચ્છંદ્ય, શૈથિલ્ય અને મુમુક્ષુતાનો અભાવ-એ સિવાય બીજું કંઈ હોઈ શકતું નથી.—પાના ૪૫થી ૬૦

* * * *

હવે તો વર્દ્ધમાન, મુખર્માં ૩ જબ્બુ—કાઈ પ્રતાપી નહ માથે ન હોવાથી તેઓએ ધીર કંઠી નાખ્યું કે જિનનો આચાર જિનના નિર્વાણની સાથે જ નિર્વાણને પામ્યો ॥ જિનની જેવો સવમ પાગવાને જોઈતું શરીરનગ કે મનોનગ હવે રહ્યા નથી તેમ ઉચ્ચ કોટિનો આત્મવિકાસ અને પરાક્રાણનો ત્યાગ માર્ગ પણ હવે ભોપાયો છે, માટે હવે તો વર્દ્ધમાનના સમયે જે છૂટા લેવાની હતી તેમાં પણ સવમની સદવડનાની ખાતર (૧) વધારો કરવાની જરૂર જણાય ॥

માતા ધારના પ્રમાણે તો આ સક્રિય કાળમાં જ શ્વેતાબરોના અને દિગંબરોના બીજ વધાય છે, અને જબ્બુસ્વામીના નિર્વાણ પછી

એ બીજને જ પોષણ મળ્યા ક્યું હોય એમ અને લાગે છે આ હકીકત દાર્ઢ નરી મારી કલ્પના નથી પરંતુ તે બાબતને વર્તમાન અથો પણ ટેકા આપી રહ્યા હોય એમ અને લાગે છે

વિશેષાવસ્થક ભાષ્ય (૫ અ ષ્ટ ૧૦૩૫) મા ગાથા ૨૫૬૮ માં જણાવ્યું છે કે—જળૂસ્વામીના નિર્વાણ પછી નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે દસ વાનાનો ભોપ થયો છે —

૧ મન પર્યાવસાન	૫ ક્ષપકચેણી	ખ્યાત, પરિહાર વિશુદ્ધ
૨ પરમાવધિસાન	૬ ઉપશમચેણી	સદ્ગમસપરાય)
૩ પુલાક લખિ	૭ જિનકલ્પ	૮ દેવજાન
૪ આહારકચરીર	૮ સયમત્રિક (યથા—	૧૦ સિદ્ધિમન.

વિશેષાવસ્થકના આ ઉલ્લેખને ભાષ્યકાર શ્રી જિનભદ્રજીએ તીર્થ કર વચન (જિણવપણ) કહ્યું છે અને દીકાકાર શ્રી મનધારી હેમચદ્ર-જીએ પણ માખી ઉપર માખી કરીને તે જ વાતને દેહ કરી છે, અદ્વાધતાની શુનિશ્ચયી ૩ ! -

ગાથામા લખ્યું છે કે “ જળૂને મમયે આદલા વાના વિત્રિક્ષ્ણ થયા છે. ” આ રીતનો ઉલ્લેખ તો તે જ મનુષ્ય કરી શકે કે જે જળૂસ્વામીની પછી થયો હોય, તો કું વાચકોને પૂછું છું કે જળૂસ્વામી પછી રૂપ મા એના કોણ તીર્થ કર-જિન થઈ ગયા છે કે જેમના વચનરૂપ આ ઉલ્લેખ હોઈ શકે ? આ અને આવા સખ્યાબધ ઉલ્લેખો તે પવિત્ર જિનોને નામે આપણા કુળગુરુઓએ ચડાવી દીધા છે જેને લીધે આપણે કશું વિવેકપૂર્વક વિચારી શકતા નથી. આ કાઈ એણું તમસ્તારણું છે ?

આ દહીકનથી આટલી વાત તો નષ્ટ થાય છે કે જબૂસ્વામી પછી જિનકરુપો લોપ થયાનું જબૂવીને હવે પછી જિનકરુપની આચરણને બંધ કરી અને તે રીતે આચારનારાઓનો ઉત્સાહ કે વેરાચ નષ્ટ કરવો. એ ઉત્તેજમાં એ સિવાય બીજો કોઈ ઉદ્દેશ તો મને સમજતો નથી

જબૂસ્વામીના નિર્વાણ પછી જિનકરુપ વિશિષ્ટ થયાનો જે વજ્રલેપ કરવામાં આવેલો છે અને તેની આચરણ કરનારને જિનાશ્ચ બાહ્ય સમજવાની સ્વાર્થા એકતરફી અને હતા ધમકીનો ઉદ્દેશ પણ જે પીઠા એલો છે તેમા જ શ્વેતાખરતા અને હિમખરતાના વિપ-વૃક્ષનું બીજ સમાયેલું છે અને તે બીજરોપના સમાર બનો (!) પણ તે જ સમય છે કે જે સમય જબૂસ્વામી ના નિર્વાણનો છે

આ ઉપરાંત એ સમયે મૂળ નખાવાના મીઝ અનેક પ્રમાણે છે જેમાનું એક બૌદ્ધધર્મોગાથી અને બીજું દિગ્ગજરાની પદાવળી ઉપરથી કુ તારવી શક્યો છું

જુદા ધર્માનુસારી સૂત્રપિટકના મજ્જિમ નિકાય નામના મથમાં પૃષ્ઠ ૨૪૩મા એક ઉત્તેજ આ પ્રમાણે મળે છે—“મે એવું સંમિશ્રણ છે કે એક સમયે ભગવાન જુદા, શાસ્ત્ર દેશમાં સ્થાપમામમા વિદરતા હતા તે વખતે જ્ઞાતપુત્ર નિર્મય પણ હતા આ જ્ઞાતપુત્રના નિમ્ન થોમા દૈધીભાવ (જુદાઈ) થયો હતો, તેઓનું જાંકણ હતું અને તેઓમા કવદ થયો હતો જુદા થયેના નિર્મયો પરસ્પર બકવાદ કરતા વિદગ-તા હતા ”

એનો મતવજ આ છે કે—જબૂસ્વામી પછી અર્થાત્ વર્ધમાનના

નિર્વાણ બાદ ૬૪ વર્ષે તેમના નિર્વ્યાયોગ બે તડ પડ્યા હતા જેમાંથી એક નરમ તડ એમ કહેવું હતું કે હવે જિનકક્ષ વિચિત્ર થઈ ગયો છે તેથી આપણે તેને આચરી શકીએ જ નહિ ત્યારે બીજું મગ્ન તડ તે જિનકક્ષનું પક્ષપાતી હતું અને તેની આચરણની પણ હિમાયત કરતું હતું.

આ બે તડના મતબેદનો જ ઉદ્દેશ્ય એ બૌદ્ધમતોમાં હોય તેમ આ ગાયના જાલુમિ મુચ્છિન્ના પદ ઉપરથી આપણે ધણી સરળતાથી અવધારી શકીએ છીએ.

આ હકીકતને દિગ્બરોની પદ્ધતિ પણ પુષ્ટ કરતી લાગે છે ક્ષેતાબરોની અને દિગ્બરોની પદ્ધતિમાં વર્દમાન, સુધર્મા તથા જબૂના નામ તો એકસરખી રીતે અને એક જ ક્રમથી નોંધાયેલા ■ પરંતુ ત્યાર પછી આવતા નામોમાં તદ્દન જુદાઈ જણાય છે અને તે એટલી બધી કે જબૂનામાં પછી તેમાંનું એક પણ નામ સરખું જણાતું નથી.

આ પ્રકારે જબૂનામાં પછીથી જ આ પદ્ધતિની તદ્દન જુદી જુદી ગણવા લાગી તેનું જો કોઈપણ કારણ હોય તો તે આ એક જ છે કે જે સમયથી તદ્દન જુદા જુદા પદ્ધતિના નામોની યોજના આરંભાઈ તે જ સમયે એટલે જ જબૂનામાં નિર્વાણ બાદ એ વર્દમાનના સાધુઓમાં તકા પડી ગયા હતા તે પડી ગયેલા એક ધીરે ધીરે દ્વેષ કે વેરના રૂપમાં પ્રચ્છન્નપણે બદલ્યે જતો હતો.

(તે વખતના) મુમુક્ષુઓમાં જે વચનો વર્જ હતા અર્થાત્ જે પૂરો મુમુક્ષુ ન હતો પણ અત્યારની જેમ મતામણી હતો તે કોઈ રીતે પોતાની હતીને આચાર્યકે સ્થાપવાને ઇચ્છતો હતો એટલે તેઓમાં એક પક્ષ વસ્ત્રપાત્રવાદમાં જ મુક્તિ જોતો હતો અને બીજો પક્ષ નગ્નતામાં જ મુક્તિ માનતો હતો.

હવે ત્યાંને આચારમા મૂકવાની વાતો દૂર ગઈ પછી પોતપોતાના પક્ષને વર્ધમાનના નામે ચક્રવર્તીના તાનમા તેઓ એવા એક સમયની રાહ જોતા હતા કે જે સમયે ગાંધેરમા હાહા કે કનિચો કર્યા સિવાય તે બંને છૂગ પડી જાય

રીગનિર્વાણ પછીનો આ સમય દેગની પ્રજા માટે ઘણો બીચણ હતો. રીર નિર્વાણને પૂનઃ બમો વર્ષ નહિ વીત્યા હોય તેટલામાં તો મગધમાં એક સાથે બાર દુકાળી પડી હતી વળી વીરનિર્વાણ પછી પાંચમા છઠ્ઠા સૈકામા ફરીને તે બાર વર્ષના ભયકર દુકાળ ગાંધેર મગધને પોતાની હાકમા લીધો હતો.

આ બીચણ મમયે ત્યાગીઓનાં તપો પછુ ડોલ્યા હતા, આચારો પછુ ફરી ગયા હતા અને અજના અજાણે દિન પર દિન સ્મૃતિચક્રિતનો નાશ થતો હોવાથી જે પરપરાગત કંઈ ચ વિદ્યા આવી આવવી હતી તે પછુ બૂનાઈ જવા લાગી હતી તેનો મોગે ભાગ વિસ્મૃત પછુ થઈ ગયો હતો.

પરંતુ હવે જે માં હતું તેને જળની રાખવું એવી ભાવનાથી સુમંગલા સમયે મથુરામા આર્ષશ્રી રુદિવાચાર્યે બાધી રહેના બધા શ્રુતધરોને બોલાવ્યા હતા તેમા જેઓ મતામહી, ગુપ્તસીળ અને નરમ તકના હતા તેઓ પછુ આવ્યા હતા જેને જેને જે જે યાદ હતું તે બધું તેઓ ઉતરાવવા લાગ્યા પછુ આમા જ મતભેદ થયો કે નિર્મથિના આચારો માટે શુ નખવું ? શુ નખતાનું જ વિધાન કરવું કે વસ્ત્રપાત્ર વાત્તું જ વિધાન કરવું ? એક કહે કે નખતાનું જ વિધાન કરવું ત્યારે બીજો કહે કે વસ્ત્રપાત્રવાત્તું જ વિધાન કરવું.

આવી તકરાર હોવા છતાં પછુ દીર્ઘદર્શી રુદિત મુનિએ અને ત્યાર પછીના ઉદારક દેવદિગ્ધિએ સત્રોમા તો ક્યાય નખતાનું જ કે ક્યાય વસ્ત્રપાત્રવાત્તું જ વિધાન કર્યું નથી. પરંતુ વચાવોચ તે બંને

બાબતોને યાચ આપ્યો છે

માથુરી વાચનાના મૂળપુરુષ અને વત્નથી વાચનાના મૂળપુરુષ એ બંને મહાત્માઓને હું હૃદયપૂર્વક કોટિશઃ અભિનંદન જુ કે તેઓએ તે તે સમયના કોઈ જાતના વાત્સવરણમાં ન આવી આચારપ્રધાન આચારાત્મ સૂત્રમાં સાધુઓના આચારોની મક્કના કઠ્ઠા સાધાગમ્ય પશે જ લિનુ અને ત્રિમુણીના આચારો જણાવ્યા છે તેમાં ક્યાંય જિન-કલ્પ કે સ્થવિરક પ નથા સ્વેનામર કે દિગ્ગમરનું નામ પણ આવવા દીધું નથી ધન્ય છે તે અનામદી મહાપુરુષોને, ધન્ય છે તેઓની સુમુક્તતાને અને ધન્ય છે તેઓની જનનીને

મારી વારણ છે અને તે ઘણે જાગે ખરી છે કે આ માથુરી વાચનાના મમયે જ તે સાધુઓમાં અપ્રકૃષ્ટે બે પડે પડ્યા હતા સ્વેનામરોમાં દિગ્ગમરો વિષે જે દત્તકથા છે તે રીતનું ૬૦૬ માં દિગ્ગમરોની ઉત્પત્તિ જણાવે છે તો તે દત્તકથામાં જણાવેલો સમય અને માથુરી વાચનાનો સમય સમજાવ પાસે પાસેનો હોવાથી ઉપર જણાવેલી મારી કંપનાને ટેકા મળવાનો જીભ છે

બસ હવે એક મગની બે ફાક ચર્ક તલ તારા ને મગ મારા થયા એક પિતાના બે પુત્રોએ પોતાને મજિયાગે વહેલી સર્ક પિતાના ઘર વચ્ચે એક મોગી ભીત ચણવી શરૂ કરી બંને પુત્રોને વર્દમાન ઉપર મમત્વ હોવાથી તે બંનેએ પોતપોતાના સિદ્ધાંતને વર્દમાનને નામે ચડાવી આગ્રહના આવેશથી અનેકાત માર્ગ અને અપેક્ષારાહના વર્દમાનના મૂળ નિમગ્ને તોડી ખરખર શબ્દાશબ્દીનું મહાભારત માડ્યું

એકે એને બોટિક (બોડિંગ) કહ્યો, નિન્હવ કહ્યો ત્યારે બીજાએ તેનો જવાબ શ્રદ્ધ અને શિશિન શબ્દોમાં વાળ્યો બંને પક્ષોએ સપાટા-અધ પોતપોતાના પક્ષને પ્રમજ કરવા પોતાની અનુચિત અને એકાતિક કંપનાને પણ વર્દમાનને નામે ચડાવી તે જાતના ચાલો (ચલો ?)

પણ ધડી નાંખ્યા

શ્રી સિદ્ધમેન દિવાકરે તેમના વાદ્ધાનિર્ણયકામા કયુ ૩—તેઓ બન્ને બહુઓ આવેશમા ને આવેશમાં એ વાત પણ વીસરી ગયા કે મુક્તતાનો વિશેષ સબંધ આત્મા અને તેની વૃત્તિઓ સાથે છે કે વસ્ત્રપાત્ર અને નમ્રતા સાથે છે ? તે બન્ને પક્ષે ભવિષ્યની પ્રગતને પોતપોતાના પક્ષમા જ મુક્તિના પડાનો દસ્તાવેજ મળી શકવાની અછાજતી અને બાલિશ વાત પણ કરી નાખી છે જેના પરિણામે વર્તમાન પ્રગ્ન ખરેખર મુક્તિને (સાતિથી મુક્તિને અથાતિને) મેળવી રહી ૩ એવું કુ પ્રત્યક્ષપણે અનુભવુ છું

તેઓએ પક્ષો—તે પણ અકાદ્ય પક્ષો માડ્યા. અને બહેને પ્રજાના આધ્યાત્મિક બળનું ખેદનમેદન થઈ જાય, માનસિક બળનું સત્યાનાશ વળી જાય તો પણ દેહ વાતચે અને કાર્ય સાધવેની રીતે તેઓએ પોતાનું વિશિષ્ટ બળ આ રસ્તે જ ખર્ચવા માડ્યું. અને જે વાત વર્જમાને નહોતી કહી, જે વર્જમાન પ્રવચનમા તેના સાકળનારાઓએ ચડાવી નહોતી તે જ વાતને તેઓએ વર્જમાનને નામે ચડાવી ને તેઓએ અનેક પ્રથો લખવા માડ્યા.

દીકાકારશ્રી ધીનામ્સૂરિજીએ ધણા ઠેકાણે એવા ઉત્તેજ કર્યા ૩ ' આ તો જિનક પીના આવાર છે ' ' આ સુન જિનમ્પનિ ઉદ્દેશીને લખાયુ છે, ' અને ' આ વાત તો જિનક પીને ઘટે તેમ છે ' પરંતુ એ જાતને મૂળસ્પર્શી અર્થ કરતા ફેરલેક ઠેકાણે તો પોતાના સ પ્રદાયથી પણ વિરૂદ્ધ ગયા છે.

આચારાજ મૂત્રમાં ૫૪ ૧૧૩ માં ૫૫૬ માં કલમમાં, ૫૪ ૧૯૦મા ૮૨૪મા કલમમા અને ૫ ૧૯૪ મા ૮૪૧ મા કલમમા એકસરખી રીતે બિંદુ બિંદુણીના આચારો નોંધાયા છે. છતાં દીકાકારશ્રીએ

એ કવચોના ભાવને જિનકલ્પીઓને માટે ઘટાવવાનું સાદુસ કરી સ્પષ્ટપણે પોતાના સાપ્રદાયિક સિદ્ધાંતનો જાણ કર્યો છે. ઠારણ કે શ્વેતાખર સ પ્રદાયમા જિનકલ્પના અધિકારી તરીકે પુરુષને જ ગણેલો છે. પણ સ્ત્રીને નથી ગણી.

આ કલ્પો પરસ્પર સાધુઓનો જ હતો અને છે પણ તેઓએ શ્રાવકોની ક્ષિપ્રપદ્ધતિમા પણ તે કલ્પને ઉમેરીને તે પવિત્ર પદ્ધતિને સ્થાપિત ન કરવાની ચૂક કરી નથી અને તેમ કરી શ્રાવકોની એકતામા જમાણ પાડી તેઓને પણ પોતાના જેવા કલ્પહી અને જલ્દી બનાવનાનો પ્રયાસ કર્યો છે તેથી વર્તમાન શ્વેતાખર દ્વિખરના મહાસમરમણતુ સેનાપત્ય પણ તેઓને અને તેઓના વર્તમાન સત્તાનો ને જ જાણે છે

—પાના ૭૩ થી ૮૪

—તેમના જૈન સાહિત્યમાં વિકાર યજ્ઞથી થયેલી હાનિ નામના પુસ્તકમાંથી

દિગંબરો ક્યારે છૂટા પડ્યા ?

લેખક

પ. મુનિ શ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજ.

નાંધ

સ્વેતાબર પડિતશ્રી જયરદાસ દોશીએ વલ્લભીવાચના પછી દિગંબરો નૈન સધમાથી છૂટા પડ્યા અને તેમનું નવું સાહિત્ય જીબુ કયું તે બતાવ્યું છે

સ્વેતાબર પન્થાસ શ્રી કલ્યાણવિજયજી જેઓ પુરાતત્ત્વવેત્તા પડિત છે તેમણે “અમણુ જગવાન મહાવીર” નામનું પુસ્તક રચેલું છે તેમા જિડા સંશોધનપૂર્વક સર્વ વાતો લખી છે. તે પુસ્તકમા મુનિશ્રીએ દિગંબરોના ઇતિહાસ સબધી પણ ઘણી વાતો લખી છે કે જે પ જોયરદાસજીનું સમર્થન કરે

એ પુસ્તકમા પ્રસ્તુત ઐતિહાસિક લેખનુ પ્રકરણ પણ ઘણુ

લાગુ છે, ૬૬ છાસક પાનાનુ છે તે બધુ અત્રે આપી શકાય તેમ નથી એટલે તેમાના ચોડાક ફકરાઓ જ ઉદ્ધૃત કરૂ છુ પરંતુ તેથી પણ વાચકને વસ્તુસ્થિતિનો મથાર્થ ખ્યાલ આવી શકશે. જિજ્ઞાસુને મૂળ પુસ્તક વાચી જવાની વિનંતિ છે

*

—(ન. ગિ શેક)

જો કે આ નવો ‘મૂળસદ્ય’ અત્યાર સુધી એ જ જૈન (ધર્માચારી) આગમોથી કામ ચલાવતા હતા, તો પણ મહાવીરનો મર્મ-હરણ, તેમનો વિવાહ વગેરે અનેક વાતો તેઓ નહોતા માનતા અને તેથી તેઓ ધીરે ધીરે તેમનું નવું સાહિત્ય નિર્માણ કરતા જતા હતા. સિદ્ધાંત બેંચેને કારણે તેઓએ ફરીથી પ્રતિવાદ કરવો શરૂ કર્યો અને પગિલાએ બને પરપરામાં તકાફાલી વધવા લાગી.

વિક્રમની છઠી સદીના વિદ્વાન આચાર્ય કુલકુલ, કેવળહી વગેરેએ પ્રાચીન પરપરાની સામે મળખૂત મોરચો બાધ્યો. પહેલાં જે સૂત્ર, નિર્યુક્તિ આદિ પ્રાચીન આગમોને તેમના પૂર્વાચાર્યો માનતા હતા તે બધુ માનવાનો તેમણે અસરીકાગ કરી દીધો અને તેમના પોતાના મોટે આચાર તથા દર્શન વિષયક સ્વતંત્ર સાહિત્યની રચના કરી અને તેમાં વસ્ત્રધાર શખવાનો એકાંતરૂપથી નિષેધ કર્યો.

અને એ એકાંતિક નિષેધના કારણથી તેમને સ્ત્રીમુક્તિ તથા કેવળીજીવિતનો પણ નિષેધ કરવો પડ્યો. કારણ કે સ્ત્રીને સર્વથા અચેલક માનવું અનુચિત હતું અને વસ્ત્ર સહિતને મુક્તિ માની લેનાથી વસ્ત્રધારી પ્રતિસ્પર્ધિઓ (સ્વેતાબરો)નો નિષેધ થઈ શકે નહિ. એ જ પ્રમાણે કેવળીનો કન્યાદાર માનવાથી તેમના મોટે લાનનાને પાગને પણ માનવું પડે તેથી પાત્રધારી સ્થવિરોનું ખાજન થઈ શકે નહિ.—પૃષ્ઠ ૩૦૨-૩૦૫

*

*

*

*

ઉપર આપણે જોઈ ગયા કે દિગ્ગજ સિદ્ધાંતોએ જે સંપ્રદાય ચલાવ્યો હતો તે દક્ષિણમાં જઈને ‘ધાપનીય સઘ’ ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયો હતો. એ કે કર્ણાટક દેશમાં તેનું પર્વાપ્ત માન તથા પ્રચાર હતા તો પણ વિક્રમની છૂટી ચતાબ્દીની સમયમાં તેના સાધુઓમાં કેઈકે ચૈત્યવાસની અસર થઈ ગઈ હતી, અને તેઓ રાજ્ય વગેરેની તરફથી ભૂમિદાન વગેરે ભેગા લાગી ગયા હતા.

અર્વાચીન કુદકુદ જેવા ત્યાગીઓને એ વિધિવત્તા સારી ન લાગી. તેમણે કેવળ રમૂજ પરિબ્રહ્મો જ નહિ પણ આજ્ઞાસુધી (તે વખત સુધી) સંપ્રદાયમાં જે આપવાદિક વિગતના નામની વસ્ત્રપાત્રની છૂટ હતી તેના પણ વિરોધ કર્યો અને ત્યાં સુધી સ્વેતાબ્દરૂ આગમ પ્રમાણે તેઓ પ્રમાણુ માનવા હતા તેને પણ અપ્રમાણુકે કરાવ્યા.

સ્વેતાંબર આગમોના આધાર ઉપર જ તેમણે તેમની તાત્કાલિક માન્યતા અનુસાર નવા ધાર્મિક પ્રમાણ નિર્માણ કરવાનું શરૂ કર્યું. કુદકુદ વગેરે જેઓ પ્રાકૃત કાવ્યાના વિદ્વાન હતા તેમણે પ્રાકૃતમાં અને દેવનાગરી આદિ સરસ્વતના વિદ્વાનોએ સરસ્વતમાં પ્રથમ નિર્માણ કરીને તેમની પરપચને પરાપેક્ષાથી મુક્ત કરવાનો ઉદ્દેશ કર્યો — ૫૪ ૩૨૭

* * * *

સ્વેતાંબર જૈન આગમો વિક્રમની ચોથી સદીમાં મધુગ તથા વલ્લભી અને છઠી સદીનાં પ્રથમ ચતુર્થમાં માયુર તથા વાલ્મીકી સંપત્તિ સંબંધિત સ્થાનમાં વલ્લભીમાં વ્યવસ્થિત કરીને પુસ્તકારૂઢ કર્યા તેમાં રચનાત્મક તથા ઔપચારિક સ્તરમાં તેમ જ આવસ્થાક નિર્મૂલિતમાં સાત નિન્દવેદના નામ તથા તેમના નમ્રરોગો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેઓને માત્ર સાધારણ વિરૂદ્ધ માન્યતાના કારણે ધ્રમજી મધની બદ્ધર મૂકવામાં આવ્યા હતા તેમાં ઉલ્લા નિન્દવ ગોષ્ઠા માદિય છે તે વિક્રમ સ ૧૧૪ માં સંધ્યી બદિષ્ટન થયા હતા.

જે નિકમની ચોથી શતાબ્દી સુધી પણ દિગંબર પરપરામાં કેવળી કવળાહારનો તથા સ્ત્રી તેમ જ વસધારીની મુક્તિનો નિવેધ પ્રચલિત થઈ ગયો હોત તો તેમને પણ નિન્દવોની આબૂમી ન મૂકવાનું કોઈ કારણ નહોતું. પરંતુ એમ નહોતું થયું તેથી સમગ્ર છે કે વિક્રમની પાંચમી શતાબ્દી સુધી ચૈત્યાબર વિરોધી સિદ્ધાંત પ્રતિપાદક વર્તમાન દિગંબર પરપરાનો પ્રાદુર્ભાવ થયો નહોતો.

વિક્રમની સાતમી સદીની પહેલાના ઇર્ષપિણુ લેખપત્રમાં વર્તમાન દિગંબર ૫૦ પગ સમત ધ્રુતકેવળી, દસપૂર્વધર, અગપાડી આચાર્યો, મ્હો, ગરુડો અને સધોનો નામોદ્દેશ મળતો નથી.

દિગંબર ૫૦ પરાપામે એક પણ પ્રાચીન પદ્ધતિ નથી તેમની પાસેની બધી પદ્ધતિઓ બાગમી સદીની પછીની છે અને તેમાં વર્ણવેલા પ્રાચીન ગુચ્છમ તદ્દન અવિશ્વસનીય છે.

ધ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના દક્ષિણમાં જવા સંબંધીની જે કથા દિગંબર ગ્રંથોમાં ઉપલબ્ધ થાય છે તે વિક્રમની દશમી સદી પછીની છે. દક્ષિણમાં જવાવાળા ભદ્રબાહુ વિક્રમની કેટલીયે શતાબ્દીઓ પછીના આચાર્ય છે. એ વાત અવશ્ય બેલગોલની પાર્શ્વનાથનસ્તિની લગભગ શક સંવત ૫૨૨ની આસપાસમાં લખેલા એક શિલાલેખથી તથા દિગંબર સંપ્રદાયના કર્શન-સાર, ભાવસગ્રહ આદિ ગ્રંથોથી સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે.

એટલે ધ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના નામથી દિગંબર સંપ્રદાયની પ્રાચીનતા વિષયક વિદ્વાનોનો અભિપ્રાય નિર્મૂળ થઈ જાય છે અને નિશ્ચિત થાય છે કે ધ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના જ્ઞાનથી દિગંબર સંપ્રદાયને કરોડો પણ ગ મંથ ન હોતો. દિગંબર વિદ્વાનોએ જે જે વાતો ધ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના નામે ગણી છે તે સર્વનો સંબંધ વાસ્તવમાં બીજા, જ્યો-

તેથી ભદ્રબાહુની સાથે જ છે. પૃષ્ઠ ૩૨૮ થી ૩૩૦

* * * *

દિગ્ મરોની ખાસે પ્રાચીન સાહિત્ય નથી તેમના સૌથી પ્રાચીન આચાર્ય કુદકુદના અથો કે કે જે વિક્રમની છૂટી સદીની કૃતિઓ છે 'તિયોયપત્તિ,' 'શિવાયનુ' 'ભગવતી આરાધના' 'માદિ કોઈ કોઈ અથ કુદકુદની પૂર્વેના હોવાનો સંભવ છે પરંતુ તે સાહિત્ય એટલું થોડું છે અને એટલેથી છે કે તેથી દિગ્બર સમ્રાટનો નિર્વાહ થયો કદિન છે

સ્વેતાબર જૈન આગમોમા પુસ્તકોને ઉપાધિમા ગણેલ નથી અને તે રાખવાથી પ્રાચિનત્વ વિધાન કહેલું છે ત્યારે નામ માત્રનો પરિચય ન રાખનાના હિમાયતી દિગ્બર અથકાર કોયુને પુસ્તકોની ઉપધિ રાખનાની આજ્ઞા દીએ છે. તેથી જે સિદ્ધ થાય છે કે સાધુઓમા પુસ્તકો રાખવાનો પ્રયાગ થયા પછી જ તે સમ્રાટ વ્યવસ્થિત થયો છે—પૃષ્ઠ ૩૩૧-૩૨

* * * *

ઉપર કહેવાઈ ચૂક્યું છે કે દિગ્બર સમ્રાટનું પૂર્વનામ 'ચાપનીય સદ' હતું અને તે સ્વેતાબર પર પગના આચારવિચારનું મનુસરણ કરવાવાળા અને ધણેભાગે જૈન આગમોને માનવાવાળા હતા. પરંતુ પાછળના દિગ્બરસાચાર્ય ચાપનીયસદવિચયક તેમનો પૂર્વ સંબંધ વેસરી ગયા અને નમ્મતાના સમર્થક હોવા છતાં સ્વેતાબરીય આગમ સમજ આચારવિચારોના કારણે તેમને 'ખચ્ચર' ની ઉપમા આપનાં થયું સંક્રાંતિયા નથી—પાનુ ૨૩૪

(અહીં ૫૪ી મુનિશ્રી કલ્યાણવિગ્નજે 'ખચ્ચર' કહ્યા સમજના દિગ્બર પુસ્તકના ઉત્તેજ આપ્યા છે તથા તે ૫૪ી દિગ્બર અથકારોએ તેમના અથોમા સ્વેતાબર અથોની કેટલીય ગાથાઓ ઉપન

જે વિક્રમની ચોથી શતાબ્દી સુધી પણ દિગંબર પરંપરામાં કેવળી ક્વળાહારનો તથા સ્ત્રી તેમ જ વસ્ત્રધારીની મુક્તિનો નિષેધ પ્રચલિત થઈ ગયો હોત તો તેમને પણ નિન્હવોની ઈચ્છામાં ન મૂકવાનું કોઈ કારણ નહોતું. પરંતુ એમ નહોતું થયું તેથી સમગ્ર છે કે વિક્રમની પાંચમી શતાબ્દી સુધી ઈશ્વરનાં વિરોધી સિદ્ધાંત પ્રતિપાદક વર્તમાન દિગંબર પરંપરાનો પ્રાદુર્ભાવ થયો નહોતો.

વિક્રમની સાતમી સદીની પહેલાના ક્ષેત્રપલ્લ લેખપત્રમાં વર્તમાન દિગંબર પરંપરા સમત સુતકેવળી, દશપૂર્વધર, અમપાડી આચાર્યો, શ્લો, ગચ્છા અને સધોનો નામોલ્લેખ મળતો નથી.

દિગંબર પરંપરામાં એક પણ પ્રાચીન પદ્ધતિ નથી તેમની પાસેની બધી પદ્ધતિઓ બારમી સદીની પછીની છે અને તેમાં વર્ણવેલા પ્રાચીન ગુરુક્રમ તદ્દન અવિશ્વસનીય છે.

સુતકેવળી ભદ્રબાહુના દક્ષિણમાં જના સંબંધીની જે કથા દિગંબર ગ્રંથોમાં ઉપલબ્ધ થાય છે તે વિક્રમની દશમી સદી પછીની છે. દક્ષિણમાં જવાવાળા ભદ્રબાહુ વિક્રમની દેડલીયે શતાબ્દીઓ પછીના આચાર્ય છે. એ વાત અવશ્ય બેલગોલની પાર્શ્વનાથનસ્તિની લગભગ શક સવત્ત પરંપરાની આસપાસમાં લખેલા એક ગિલાલેખથી તથા દિગંબર સપ્રદાયના ઈર્શન-સાર, ભાવસમૂહ આદિ ગ્રંથોથી સિદ્ધ થઈ શક્ય છે.

એટલે સુતકેવળી ભદ્રબાહુના નામથી દિગંબર સપ્રદાયની પ્રાચીનતા વિષયક વિદ્વાનોનો અભિપ્રાય નિર્મૂળ થઈ જાય છે અને નિશ્ચિત થાય છે કે સુતકેવળી ભદ્રબાહુના જ્ઞાનથી દિગંબર સપ્રદાયને કરોડો પણ સંબંધ ન હોતો દિગંબર વિદ્વાનોએ જે જે વાતો સુતકેવળી ભદ્રબાહુના નામે ચલાવી છે તે સર્વનો સંબંધ વાસ્તવમાં બીજા, જ્યો-

તિથી ભદ્રબાહુની સાથે જ છે. પૃષ્ઠ ૩૨૮ થી ૩૩૦

* * * *

દિગ્ગજની પાસે પ્રાચીન સાહિત્ય નથી તેમના સૌથી પ્રાચીન આચાર્ય કુદકુદના મથો છે કે જે વિક્રમની છઠી સદીની કૃતિઓ છે. યતિસપ્તમનુ 'તિનોપપત્તિ,' સિવાચનુ 'ભગવતી આરાધના' આદિ કોઈ કોઈ મથ કુદકુદની પૂર્વેના હોવાનો સભવ છે પરંતુ જે સાહિત્ય એટલું ચોક્કસ છે અને એકદેવીય છે કે તેથી દિગ્ગજર સમ્રાટના નિર્વાહ થવો કઠિન છે.

શ્વેતાબર જૈન આગમોમા પુસ્તકોને ઉપાધમા ગણેલ નથી અને તે રાખવાથી પ્રાચિનિતનુ વિધાન કહેલું છે ત્યારે નામ માત્રનો પરિમલ ન રાખવાના હિમાયતી દિગ્ગજર મધકાર માધુને પુસ્તકોની ઉપધિ રાખવાની આજ્ઞા દીધી છે. તેથી જો સિદ્ધ થાય છે કે સાધુઓમા પુસ્તકો રાખવાનો પ્રયાગ થયા પછી જ તે સમ્રાટ વ્યવસ્થિત થયો છે—પૃષ્ઠ ૩૩૧-૩૨

* * *

ઉપર કહેવાઈ ચૂક્યું છે કે દિગ્ગજર સમ્રાટનુ પૂર્વનામ 'યાપનીય સદ્' હતું અને તે શ્વેતાબર પરપરાના આચારવિચારનુ અનુસરણ કરવાવાળા અને ધણેબાજે જૈન આગમોને માનવાવાળા હતા. જાતુ પાછળના દિગ્ગજરાચાર્ય યાપનીયસદ્ધવિવેક તેમનો પૂર્વ સળખે વિસરી ગયા અને નમ્રતાના સમર્થક હોવા છતાં શ્વેતાબરીય આગમ તેમજ આચારવિચારોના કાગ્જે તેમને 'ખચ્ચર' ની ઉપમા આપનાર પશુ સંકેતવાળા નથી—પાનુ ૩૩૫

(અહીં ૫૩ મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીએ 'ખચ્ચર' કલા સંગ્રહના દિગ્ગજર પુસ્તકના ઉત્તેષ આપ્યા છે તથા તે ૫૩૧ દિગ્ગજર મધકારોએ તેમના મથોમા શ્વેતાબર મથોની કેટલીય માયાઓ ઉપજાવેલી

હરી છે તેની ધણી વિમતો આપી છે જિજ્ઞાસુએ તે સર્વ તે પુસ્તક
માધી ભેઈ લેવું —ન. જિ મેઠ)

* * * *

ઉપર અમે દિગ્ગજ સપ્રદાયના જે બે પ્રાચીન મથિની મીમાંસા
હરી છે તેથી ત્રણ વાત સ્પષ્ટ થાય છે—

- (૧) વિક્રમની પાચમી સદી સુધી દિગ્ગજ સપ્રદાય પણ મોટેભાગે
શ્વેતાંબર આગમોને જ માનતા હતા
- (૨) પ્રારભમાં દિગ્ગજ મયકાગ પોતાની ગ્યનામાં મુખ્ય આધાર
શ્વેતાંબર જૈનાગમોનો જ લેતા હતા
- (૩) પરંપરાગત કેટલાક આગમિક પગલાવાના ચુલ્લોના અર્થ
નહિ સમજવાના કારણે ક્યાંક ક્યાંક દિગ્ગજ મયકાગ
પોતાની કલ્પનાથી કામ લેતા હતા પરિણામે કાઈ કાઈ
વાતમાં શ્વેતાંબર સપ્રદાયથી તેઓ અલગ પડી ગયા
—પાનુ ૩૪૪

* * * *

દિગ્ગજ સપ્રદાયની શ્રુતાવતાર કથાઓમાં કર્મપ્રકૃતિપ્રાપ્ત તથા
કપાયપ્રાપ્ત મથિના નિર્માણનો જે વર્તાત આગ્યો છે તેમાં પણ
અમને તો એવી જ પ્રતીતિ થાય છે કે એ મથિના કમર જાતા
ધરમેન તથા ગુણધર મુનિ પ્રાચીન અધિગ (શ્વેતાંબર)
પરંપરાના સ્થવિર હોવા ભેઈએ કારણ કે ધરમેનનો નિવાસ
ગિરનારની પામે જતાવ્યો છે અને ત્યાં તો તે વખતે શ્વેતાં-
બર પરંપરાના આચાર્યો જ વિચરતા હતા.

ગુણધર મુનિ પામેથી નામદગ્ની તથા આર્ષમશ્તુએ કપાયપ્રાપ્ત
શીખના સજીવીનો જ્ઞાન પણ વિચારણીય છે કારણ કે શ્વેતાંબર

સ પ્રદાયમા પણ નાગહસ્તી તથા આર્યમયુ નામના બે આચાર્યોના પત્નો મળે છે દિગ્ગજ પરપરામા નહિ. વળી ખાસ ખ્યાન આપતા જેની વાત એ છે કે દિગ્ગજ સમ્રાટ જે ધરસેન તથા ગુણધર મુનિઓથી તેમના આગમોની ઉત્પત્તિ બતાવે ॥ તેમના વિષયમાં તેઓ કાંઈ પણ (જરાયણ) માહિતગાર નથી

શ્રુતાવતારમા ઈંદનદી કહે કે કે, “ વગ્મેન તથા ગુણધર ગુપ્ત વડનો પૂર્વાપર ક્રમ અમે જાણતા નથી કારણકે તેમનો ક્રમ કહેવાવાળા કાંઈ આગમ કે મુનિ નથી ” કેવું આશ્ચર્ય છે ? એ બંને શ્રુતધર ચેતાબર પરપરાના હશે તે કારણથી જ દિગ્ગજ પરપરાને તેમના વિષયમા અધિક માહિતી મળી નહિ હોય.

આ સર્વ વાતોના વિચારોની ઉપરાત એમનું મહેવાને અમને જરા પણ સંકોચ થતો નથી કે દિગ્ગજ સમ્રાટના જે જે આચારવિચારના મૌખિક મ્ત્રય કે તે શ્વેતાબર આગમોના આધાર ઉપરથી બનેલા અને દિગ્ગજોના દાર્શનિક સાહિત્યની જડ શ્વેતાબરમાર્ગ વાચક ઉમાસ્વાતિ કૃત સમાખ્ય તત્ત્વાર્થ સૂત્ર જ છે એ કહેવાની ભાગે જ આવશ્યકતા રહે છે — પાનુ ૩૪૭

* * * *

ભદ્રબાહુના દક્ષિણમા જંગાની ઘડના વિક્રમની પાંચમી સદીની અતમા દેવદિગ્ગજી ક્ષમાશ્રમજ્ઞના સમયમા બની હતી. તે સમયે ઉત્તર ભારતનર્મમા દુકાળ પડ્યો હતો અને તે પછી સુકાળ થતા વદનશીમા શ્વેતાબર સઘનું એક મોટું ભારે સમેતન થયું હતું. તેમા માધુરી તથા વાલશી વાચનાઓનું એકીકરણ તથા પુસ્તકલેખન સળધી ચિરસ્મરણીય કાર્ષ સંપન્ન થયું હતું.

આ અર્વાચીન ઘનને શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુની સાથે જોડીને દિગંબર લેખકોએ તેમના સંપ્રદાયને પ્રાચીન કરાવવાની એકા કરી છે. પરંતુ દિગંબરોના જ લેખોથી એ ઘટના બીજા ભદ્રબાહુ સબધી સિદ્ધ થાય છે એ વાત જો દિગંબરો ધ્યાનમાં લીએ તો તેઓ શ્વેતાંબરોની અર્વાચીનતા સિદ્ધ કરવાની એકા કરી પણ કરે નહિ એમ અમે સમજીએ છીએ.

—પાનું ૩૪૬

૪

ઋણુપ્રાજ્ઞતા શી રીતે ?

લેખક

પંડિત શ્રી બેથરદાસજી રાણી

*

નાથ

શ્રવેતાબર મમાજમા સામાન્ય રીતે કહેવામા આવે છે અને માનવામા આવે છે કે ભગવાન પાર્શ્વનાથના શિષ્યો ઋણુપ્રાજ્ઞ હતા તેથી તેમને વઘો વિગેરેની વિશેષ છૂટ હતી ત્યારે ભગવાન મહાવીર સ્વામીના શિષ્યો જડ અને વક્ર હતા તેથી તેમના માટેનો આચાર કડક બનાવ્યો હતો.

એ તો સમજી શકાય તેવી સામાન્ય વાત છે કે નેન ધર્મના સિદ્ધાંતો શાશ્વત છે અને તેથી તેના પ્રતિષ્ઠાદનમા દરેક તીર્થમા એકસરખી જ વાત હોય તેમા ફેરફાર હોઈ શકે નહિ.

એટલે ઉપર કહી તેવી ઋણુપ્રાજ્ઞતાની માન્યતામા ભૂલ છે.

તે ભૂલ શી છે તે પડિછાએ નીચેના લેખમા સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યું છે આ લેખ તેમના “જૈન સાહિત્યમા વિકાર થવાથી થયેલી હાનિ” નામના પુસ્તકમાના પાના ૬૦થી ૭૨માથી ઉદ્ધૃત કરેલ છે તે એટલા માટે કે એ ઉપરથી જૈન ધર્મના આચાર નિયમો તો બધા તીર્થોમા સગ્યા જ હતા તે સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય

*

—ન ગિ શેઠ

આપણે સાંભળીએ છીએ કે વડિન વર્દમાનના સમયે ભગવત પાર્શ્વનાથના સાધુઓ પણ હતા, તેઓને આપણે ઋણુપ્રાચ્છ તરીકે ગણીએ છીએ મારા ધારવા પ્રમાણે સમ્ય સસારમા એવું સભવતું નથી કે જે વિવેકી અને સરળ હોય તે જડ અને વક્ર કરના વધારે આરામ ભોજવે કે વધારે છૂટ લે

હું તો તારૂં છું કે જડ અને વક્ર કરતા વિવેકી અને સરળ મનુષ્યો ઉપર વધારે જવાબદારી છે. જે જાતનું આચરણ તેઓ આચરશે તેજ આચરણ તરફ વક્ર અને જડાની પ્રવૃત્તિ થશે.

વક્ર અને જડોને તો કહેવાની છૂટ છે કે વિવેકી કરે એમ અમારે કરવું એ જ અમારે માટે હિતરૂપ છે આમ હોવાથી વિવેકી અને સરળ મનુષ્યોએ તો પાતાના આચાર એવો મુદ્દા અને અપવાદ વિનાનો રાખવો જોઈએ કે જેથી તેઓની પાછળ ચાલનારો વર્ગ પણ મુદ્દા અને નિરપવાદી આચારોને પાળી શકે.

આવી વસ્તુસ્થિતિ હોવા છતાં આપણા સાલજવામા એમ આવે કે ઋણુ અને પ્રાચ્છ સાધુઓ કરતાં વક્ર અને જડ સાધુઓનો આચાર વિશેષ કઠિન અને દુસ્સહ કરવામા આવ્યો ■

ઋણુપ્રાચ્છ સાધુઓ પચરમી વસ્ત્રો, રેશમી વસ્ત્રો કે બહુમૂલ્યવસ્ત્રો પહેરી પણ શકે અને વક્રજડ સાધુઓએ તો શક્યતાનુસારે અચેલ જ

રહેવું જોઈએ. (વસ્તુ રહિત કે એકવચ્ચી અથવા દ્વિવચ્ચી, તે પણ વસ્તુ જૂડું, મેડું, ફાટેલું, ગૂંચરેલું વાપરેલું કે જેણે મને તેવું સુધાર્યા વિનાનું કારણે જ વપરાય)

સમુદાયને ઉદ્દેશીને કરેલું ખાનપાન ઝણપ્રાસો લઈ શકે અને તે જ ખાનપાન વ્યક્તિની દૃષ્ટિએ પણ વજનડો માટે દૂષિત ગણાય ઝણપ્રાસો રાજપિંડ પણ લઈ શકે અને વજનડોથી તો તેને લેવાય જ નહિ

તેઓ પ્રતિકબળની ક્રિયા માટે કામચારી હોઈ શકે અને વજનડોએ તો ક્રિયા નિરતર અને નિયમિત કરવી જોઈએ

તેઓ સંખ્યાતમના ધરતું જમી શકે અને વજનડોથી તેના ધરનો આકાર તેવાય જ નહિ, તથા વિદાર, જ્યેષ્ઠ કનિષ્ઠની વ્યવસ્થા માટે વદનાદિ વ્યવસ્થા માટે ઝણપ્રાસો નિરકુશ રહી અને તેજ કાર્યો માટે વજનડોને ગુચ્છી પગનત્રના રાખવી પડે

આમનિઃ નિગ્રહ આચાર ભગવત પાર્શ્વનાથના ઝણપ્રાસ સાધુઓનો છે અને સાકુશ આચાર ભગવત વર્દમાનના વજનડ સાધુઓનો છે

અહીં ૬ વાચકોને પોતાને જ પૂછું છું કે જે જનના આચારોમાં કયા આચારમાં વિશેષ ત્યાગ જણાય છે અને કયો આચાર વિશેષ મહાદિત જણાય છે

મારી ધામણ પ્રમાણે તો વાચકોને વર્દમાનના જ આચારોમાં ત્યાગ કમોળી અને મહાદા જણાવ્યા જોઈએ

જો ત્યાગનો અર્થ જરૂરીઆતો ઓછી કરવાનો હોય, જો ત્યાગનો અર્થ નિરકુશતાને રોકવાનો હોય, જો ત્યાગનો અર્થ સહન કરવાનો હોય અને જો ત્યાગનો અર્થ અર્થાદામાં રહેવાનો

હોય તો સૌ કોઈ એક અવાજે 'કબુલ' કરશે કે વર્તમાનના જ આચારોમાં ત્યાગ, મુનિતા અને વેરાચ્છ ભરપૂર ભર્યો છે અને ઋતુપ્રાણ પુરુષોમાં તે તે આચારોમાં અનુકૂળતા, આરામ, યથેચ્છવર્તિતા અને અમર્યાદા તરતરી રહી છે.

કાચ પાર્શ્વનાથ સ્વામીતી હિંદુત્વમાં તેમના શિષ્યોમાં આ જાતનું મુખશીલ વર્તન નહિ હોય પરંતુ તેમનું નિર્વાણ થયા પછી તે બે (પાર્શ્વનાથ અને મહાવીર) ધર્માચાર્યોના ૨૫૦ વર્ષના વયમાળાના કોઈ પણ વખતે પાર્શ્વનાથના જ્ઞાતાને ઉપર તે સમયના આચારોની આદિથી ગુરુઓની અસર થઈ હોય અને તેને લઈને તેઓએ પોતાના આચારોમાં કડકપણે કાઢી નાખી, થણા નરમ અને સુકર આચારો બનાવી લીધા હોય એ સંભવતુ અને ઘટતુ છે.

ધારો કે આપણે કોઈ પાડોશી હમેશા નાતો ધોતો હોય, ખાતો પીતો હોય, મનઝમના વસ્ત્રો પણ પહેરતો હોય અને તેની આવી રીત-ભાત હોવા છતાં તે એક સાધુ કે શિષ્ય ગુરુ તરીકે પોતાની પ્રતિષ્ઠા અથવા પૂજ્યતા જાળવી શકતો હોય તો કુ નથી ધારતો કે તેના બીજા ત્યાગી પાડોશી તેના આચારોને અનુસરવામાં વધારે વિનય કરી શકે.

દ્વિનિષ્ઠ આચારોને પાળવામાં, લક્ષ્મણને શ્રુતવામાં, શરીરને વશ રાખવામાં અને એવી બીજી પણ અનેક ત્યાગની બાંધતોમાં માનવ પ્રાણી મૂળથી જ દીનો ગ્રહેનો જોવાય છે એથી તે જ્યાં સુધી પોતાની સમવડતા સચવાય તેવા આચારોને, તેવા વિચારોને કે તેવી ક્રિયાઓને પાળતાં જો ધર્માચાર્ય કરી શકતો હોય તો તેવા સુકર નિયમો તરફ ઈ વળી જાય ■ અને જ્યાં જુમ્યા રહેવાનું જોવામાં આવતુ હોય, અથવા રહેવાનો આચાર પાળતો હોય તથા જ્યાં શરીરની પ્રત્યેક સમવડતાને રાખવામાં આવતી હોય તે માનુષ્યો તે જન્મનેજ વળે છે, અથવા યજ્ઞવા છતાં ભાગ્યે જ નિર્વિધે પાર પડાવે છે

અમુકપ્રધોમા હું જોઈ શક્યો છું તેમ વર્દમાન જેવા સમર્થ
 યોગી પુરુષની પાસે પણ નહિ થવામાં પાર્શ્વનાથના સ તાનો અચકળા
 છે તેઓએ વર્દમાનની પરીક્ષા—માન સૂકી વાફપરીક્ષા—મેરા કેટલાક
 પ્રશ્નો પૂછ્યા છે અને જ્યારે તેમની પાસેથી તેના મનમના સમાધાનો
 તેઓને મળ્યા, તેમાં પાર્શ્વનાથની સાક્ષી બળી ત્યારે જ તેઓએ વર્દમાનને
 પણ માથું નમાવ્યું છે

સૂત્રામા જ્યાં જ્યાં વર્દમાન અને તેમના નિર્ગથોનો સમાગમ
 થયો છે ત્યાં બધે ઠેકાણે નિમ્ન ચોએ તેમને પ્રદક્ષિણા દર્શ અને વદન
 કરી પોતાના વક્તાન મથવા પૃથ્વીની સરખાત કંઈ ની છે એવી શક્યતા
 જડી આવે છે એટલું જ નહિ પણ રકદ જેવા અમ્બ મતી તાપમે પણ
 વર્દમાનને મળના જ જૈન નિર્ગથોને જાણે તેવા તેમનો સત્કાર કરેનો
 છે એવી પણ નોંધ ભગવતીસૂત્રના બીજા શતકમાં મોજુદ છે

પરંતુ જ્યાં જ્યાં પાર્શ્વપત્યોની વાત આવે છે ત્યાં સર્વત્ર તેઓએ
 વર્દમાન કે તેમના સ્થવિરોને મળતા જ સાધારણ સત્કાર ક્યોના પણ
 જ્યેષ્ઠ મળતો નથી કિંતુ તેઓએ વર્દમાન કે તેમના સ્થવિરો પાસે
 જઈ અને તેઓની સાથે વાતચીત કરી તેમને ઝોળખ્યાનો, તેમને
 વદનાદિ ક્યોના અને તેમનો ધર્મ સ્વીકાર્યાનો ઉદ્દેશ મળી આવે છે

(અહીં પંડિતશ્રીએ મૂત્રામાથી તેવા દાખનાઓ દાખ્યા છે તે
 સ્થળ સંક્રાંતને લીધે અત્રે આપી શકાયા નથી)

વર્દમાનની આસપાસના પાર્શ્વપત્યોની મુખચીજતામાં અને તે
 મીનમેષ જેવું જણાતું નથી તેમ તેઓની ઋણુતામાં અને પ્રાપ્તતામાં
 મારો જરાય મતભેદ નથી

મારો મતભેદ એટલો જ છે કે તેઓ કોઈ જાતના મુખ-
 શીલ આચારોને લીધે ઋણુપ્રાપ્ત નહોતા પણ જ્યારે તેઓને

વર્દમાન તરફથી કે તેમના નિર્મિયા તરફથી જ્યારે કાંઈ સમ-
જાવવામાં આવતું ત્યારે તેઓ તે બાબતને શીઘ્ર સમજી લેતા
અને શીઘ્ર સ્વીકારી લઈ પોતાના વર્તનમાં ઘટતો ફેરફાર પણ
કરી લેતા.

શરૂઆતમાં પોતે સ્વીકારેલી સુખચીતતાની ચુસ્તતાને લીધે કે
બીજા કોઈ કારણથી તેઓએ વર્દમાન અથવા તેના નિર્મિયા સાથે
એક જિનધર્મી જેવું વર્તન ભણે ચનાવ્યું હોય, પણ જ્યારે તે બધા
પરસ્પર વિશેષ સમાજમતમાં આવ્યા ત્યારે સમાજમતમાં આવનાર તે પ્રત્યેક
પાર્શ્વપક્ષે વર્દમાનનો ઠડક ત્યાગમાર્ગ અનુસર્યો છે તે વાત સૂત્રોમાં
આપેલા પાર્શ્વપક્ષોના પ્રત્યેક ઉત્તેજને હડે ઘણા સરળ અને નિખાલસ
શબ્દોમાં દેઠાએલા બાજુ પણ જોવામાં આવે છે.

એ શબ્દો જ તે પાર્શ્વપક્ષોની ઝુલ્મતા અને પ્રાણતાને
સાધવા પૂરતા ■ પણ તેઓના તે બંને ગુણોના, તે સુખચીત્ત
આચારો સાથે સંબંધ હોય એમ મને તો લાગતું નથી.

નોંધ-પાર્શ્વનાથ સ્વામીના અનુયાયી શ્રી કેશીસ્વામી વગેરે મહાવીર
સ્વામીના અનુયાયી થયા હાજુકે તેમને ખાત્રી થઈ કે પાર્શ્વનાથ
સ્વામી અને મહાવીર સ્વામીની પ્રત્યક્ષામાં જરાપણ ફેરફાર નહોતો,
બંને એકજ ધર્મનું પ્રતિપાદન કરતા હતા બધા તીર્થ કરોના
ધર્મ એક જ હોય તેમાં જરાપણ ફેરફાર ન હોય.

—ન. ગિ. શઠ.

સંગઠન અને વિચારસંસ્કૃતિ

લેખક

મુનિરાજશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ

*

જેનોની અદર આજે કુસ પની જે આધી ઉડી રહી છે તે સમાજની દાઝણુ દુર્ભાગ્યના સૂચક છે

મહાવીર દેવે જે ચતુર્વિધ સધની સ્થાપના કરીને બધાને સમ-
કનના સૂત્રમાં બદ કર્યા હતા તેમાં આજે ઠેરઠેર કુટ પેસી ગઈ છે
સ સારને સામ્યવાદનો મદાન ઉપદેશ આપનાર મહાવીર સ્વામીએ
સામ્યવાદી સધનું જે મિશન સ્થાપ્યું હતું તેમાં આજે સામ્યવાદને
બદને વૈષમ્યવાદે સ્થાન લીધું છે અને તેનું વિષમ વિષ સમાજને વિચિત્ર
મોહ મૂર્છામાં પટકી રહ્યું છે

ન્યા નુઓ ત્યા પ્રાપ કાટકુટ હોય જ લાગ્યે જ કાઈ ગામ એવું
નીકળશે કે ન્યાના સધના કે નાત-અતમા તક પડેલ ન હોય જે

વર્દમાન તરફથી કે તેમના નિર્મલ તરફથી જ્યારે કાઈ સમ-
જવવામાં આવતુ ત્યારે તેઓ તે બાબતને શીઘ્ર સમજી લેતા
અને શીઘ્ર સ્વીકારી લઈ પોતાના વર્તનમાં ઘટતો ફેરફાર પણ
કરી લેતા.

સદ્વ્યક્તિમાં પોતે સ્વીકારેલી સુખશીલતાની ચુસ્તતાને કીધે કે
બીજા કોઈ તરફથી તેઓએ વર્દમાન અથવા તેના નિર્મલ સાથે
એક ભિન્નધર્મી જેવું વર્તન અને ચલાવું હોય, પણ જ્યારે તે બધા
પરસ્પર વિશેષ સમાજમમાં આવ્યા ત્યારે સમાજમમાં આવનાર તે પ્રત્યેક
પાર્શ્વપત્યે વર્દમાનનો કડક ત્યાગમાર્ગ અનુસર્યો છે તે વાત સૂત્રોમાં
આપેના પાર્શ્વપત્યોના પ્રત્યેક ઉક્તિઓને છડે ધણી સરળ અને નિખાલસ
શબ્દોમાં દેખાઈ આવે પણ જોવામાં આવે છે

એ શબ્દો જ તે પાર્શ્વપત્યોની યુક્તિતા અને પ્રાણતાને
સાધવા પૂરતા ॥ પણ તેઓના તે બંને ગુણોના, તે સુખશીલ
આચારો સાથે સંબંધ હોય એમ અને તે બાસતુ નથી.

નોંધ-પાર્શ્વનાથ સ્વામીના અનુયાયી શ્રી કેશીસ્વામી વગેરે મહાવીર
સ્વામીના અનુયાયી થવા કારણકે તેમને ખાત્રી થઈ કે પાર્શ્વનાથ
સ્વામી અને મહાવીર સ્વામીની પ્રકૃષ્ટતામાં જરાપણ ફરક નહોતો,
બંને એકજ ધર્મનું પ્રતિપાદન કરતા હતા બધા તીર્થ કરોનો
ધર્મ એક જ હોય તેમાં જરાપણ ફેરફાર ન હોય.

—ન. ગિ. શેઠ.

૫

સંગઠન અને વિચારસંસ્કૃતિ

લેખક

મુનિરાજશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ

*

જેનોતી અહર આજે કુસ પતી જે આધી ઉડી રહી છે તે સમાજની દારણુ કુર્બાનના સચવે છે

મહાવીર દેવે જે ચતુર્વિધ સધની સ્થાપના કરીને બધાપને સજ-
નના સૂત્રમા બદ્ધ કર્યા હતા તેમા આજે ઠેરઠેર કુટ પેસી ગઈ ॥
સ સારને સામ્યવાદનો મદાન ઉપદેશ આપનાર મહાવીર સ્વામીએ
સામ્યવાદી સધનું જે મિશન ગ્યામ્યુ હતું તેમા આજે સામ્યવાદને
બદને વૈજમ્યવાદે સ્થાન લીધું ॥ અને તેનું વિષમ વિષ સમાજને વિચિત્ર
મોહ મૂર્છામા પટકી રહ્યું ॥

ન્યા ગુઓ ત્યા પ્રાવ ફાટકુટ હોય જ બાએ જ કોઈ ગામ એનું
નીકગરી કે ન્યાના સધમા કે નાત-જનમા તક પડેલ ન હોય જે

સમાજની આવી ઝિજ્ઞાસિત દશા હોય અને જે સમાજમાં છર્ષા દ્વેષના ધનધોર વાદળ ચારે બાજુ છવાયના હોય તે સમાજની ચડતી સમજની કે પડતી ?

નીતરામ ધર્મ જેવો ધર્મ મળવા છતાં વેરઝેરના કતુપિત અધ્ય વસાયો ઉપર કાણુ ન મેળવી શકાય તો તે ધર્મ મેળવ્યાની અસર વી શર્ષ મળ્યવી ?

વિચારબિનતા એ તો હ્રસ્વચેત્તો નૈસર્ગિક સ્વભાવ છે એક ખીજની વિચારબિનતા સહી લેવામાં જે આત્મમૌલ્ય છે તે કતુપિત મગિધુમનો ઉભરો કાઢવામાં નથી જ બરફે તેમ કરવામાં તો આત્મ ખતન છે

પોતાને સાચુ જણાય તે મધ્યસ્થવૃત્તિથી, સામા પ્રત્યે હિતશુદ્ધથી અને માયાળુ બનવારથી સામાને, સમજાવવું એ જ મહાનુભાવોનું ઉદારચરિત્ર હોય વિચારબિનતાને વિરુદ્ધતાનું રૂપ આપવું એ ખરે જ માનસિક કમજોરી છે

આપણા બંને હાથ છે પણ જો તે એકખીજથી બિન થઈ જાય તો તે બંનેને મેલા અને મદા થવા વખત આવે તેઓ એક ખીજથી સ્પર્શ માટે કામ ન આવે એટલે તે મળેના ઉપર મેલના થર એવા આઝી જાય કે તેમાં કીડા પડે અને પરિણામે તે બંનેને સડવાનો વખત આવે આ વિરુદ્ધતાનું ફળ

ત્યાં બવાઓના હૃદયમાં નીતરામધર્મને આરાધવાનું એક જ સદ્યમિદુ હાથ ત્યાં સાધારણ મતભેદોને મોટા રૂપ આપી કનક કોનાહય વધારવો એ ઉદ્દાપણ ન મળ્યાન જે વણિકો, જે મહાજનો પોતાની કે ખીજ નાત-જાતના અમે તેવા આટીધુડીવાળા કોણકોને ઉઠેલી નાખવામાં અને કજીયા-ટટાઓને પતાવવામાં ધણા બાહોશ મળ્યાના તે જ વણિકો, તેજ મહાજનો, જહુ દિનગીરી સાથે કહેનું પડે કે, પોતાના

અર કામરતા તેમના શુદ્ધિશક્તિને એની આભારી નથી જોઈ શકે તેમની કુસ પરિણે આભારી ■ “ સિવાળ તાણે સીમ ભણી અં કુતર તાણે આમભણી ” આ રી દશા જે સમાજમા વર્તતી હોય તે ‘ સધ દારકા જેવી રીતે પહોચી શકે : ”

કેમપણ તકરારનો ફેસનો લાવવા માટે મર્વ પ્રથમ મધ્યસ્થશક્તિ જારણ કરવાની જરૂર છે “ સાચુ ને સાચ તેજ માટે પક્ષ ” એવું ઉદાર મન રાખવાની જરૂર છે જ્યાં અભિનિવેશ, પક્ષ, અધના મનાન્વિતા હોય ત્યાં સતોપકારક પરિણામ ન જ આવે

હાલમાં માણુઓનું કામ એ જ હોય કે સમાજ હિતની આગળ તેઓ પોતાનો પક્ષમોહ જતો કરે અને તદ્દસ્થ દૃષ્ટિએ મામી બાળુનો વિચાર કરત પોતાનો પક્ષ નબળો જણાય તો તદ્દક્ષણ તેનો ત્યાગ કરી મામાના વિચારને ગ્રહણ કરે.

અહંકાર વિવશ થઈ પોતાનો કક્ષો ખરો કરવા જતા મમાજ્ઞિત છુદાઈ જવાનું જે ઘોર પાપ લાગે છે એનો વિચાર કરવામા આવે અને એવા પાપર્થ કરવામા આવે તો એવા પાપ ભીરુઓની બેઠકમ અશાનિવાળુ પરિણામ આવવાનો ભાગ્યેજ મભવ રહે

ખુતી વાત છે કે જે જે રાગો સમાજમા ધુસેલા છે, જેનાય સમાજની ખુવારી થઈ રહી ■ તે સવગાનો ઈલાજ ક્યાં વગર તેમનું કલ્યાણ નથી સર્વ પ્રથમ કલ્યા વિચારક સજ્જનોને સમાજની રૂઝ દશાપર વિચારણા કરવાને એનિન થાની આવશ્યમના ■ અને તમામ દુર્ગતિ એક માત્ર કુસ પને આભારી છે એ સમજાઈ જતા સગવળ ઈપાયો તમ્મ વિચારદૃષ્ટિ દેકાવવાની જરૂર છે

ભલા ! જૈનોની એક જનરલ પાર્લામેન્ટ (મહાસભા) હોય તો કેવું સારું ! એની અદ્ય હિદુગ્ધાનના જૈન વચ્ચીવાળા દરેક પ્રાંતના ડાહ્યા, પ્રૌઢ વિચારકો સુટાયના હોય આ મહાસભાનું એવું સમજ બધારણ્ય હોય કે એ એક પ્રકારે જૈન સમાજની ચામતકર્ત્રી મણાય

આ ‘સમાજ-સભા’ તરફથી વ્યવહારિક કે ધાર્મિક સુધારાઓની જે જે યોજનાઓ પાસ થાય તેનો અમલ આખી જૈન આલમમા બરાબર થાય

વિશુદ્ધિ અથવા છિન્નભિન્નતાને અંગે જૈન સમાજમા એકદમ રાગ આવાપાય છે, વિચિત્ર સૂચે નીકળે છે અને જોને જેમ કાબુ તેમ તે હાંક્યે રાખે છે, મનમમતા એન એનાય છે, નથી કોઈ પૂછનાર, નથી કોઈ કહેનાર, નથી કોઈ સાબળનાર, અને નથી કોઈ સુધારનાર આ બધી અધાધુધી સમઠન-ચકિતનો વિકાસ નથી થયો ત્યાંસુધી જે સમજન સૂતના દોર પર જ્યારે જૈન જીવન શરૂ થયો ત્યારે તે સમાજનું નવજીવન પ્રારંભ થયો અને અનુક્રમે તેની ચળી ઢળા તેનું પ્રાચીન ગૌરવ તેને પાછું અપાવશે

ઉપર બતાવેલી “પાર્લામેન્ટ” અથવા ‘મહાસભા કે સમાજ સભા’ કોઈપણ મહત્તની ખોટી ચરમ નહિ રાખે તે પોતાની પ્રજા-શક્તિ અને મહીરદષ્ટિ અનુસાર સમાજ-વ્યવસ્થા કરશે તેમાં બીજાં જોને વ્યર્થ વચ્ચે આવવાની અને નકામું માયુ મારવાની ચોખ્ખી ના પાડશે, એટલું જ નહિ પણ જે રિવિવહેવારો તેને સમાજહાનિ કરનારા જણાશે તેને પણ તે ઉમેડી ફેડી દેવા ચૂકશે નહિ

ગમાપ્રવાહનો મૂળોદ્ગમ જેમ હિમાલયમાથી છે તેમ સામાજિક ધાર્મિક ઉત્પતિ-પ્રવાહનો મૂળોદ્ગમ એકચમાથી છે અત કરણોમાથી એન નીકળી જતા જ્યારે તેમનો પરસ્પર મેળ થાય છે ત્યારે તેઓ એક

ભાવના સૂત્રમાં જદા થાય છે અને તેમાંથી જે સમજાન શક્તિ પ્રગટ થાય છે તે જ તે મનસ્વીઓને તેમના અભ્યુદયની ઉપાદાન-સામગ્રી પૂરી પાડે છે. એ સમજાન શક્તિના પ્રભાવે તેમની અંદરની નમળાક્ષ્મી જેમ જેમ દૂર થતી જાય છે તેમ તેમ તેઓમાં આત્મજ્ઞાનો વિકાસ થતો જાય છે અને પરિણામે તે મનસ્વીઓનો સમાજ દુનિયાની દૃષ્ટિમાં જ્ઞાનવંતો ગણાવા લાગે છે.

સાધર્મિક-વાત્સલ્યનાં ગુણગાન જૈનોમાં જાણીતા છે. સમજાનનું મૂળ એમાંજ સમાયતું છે. સાધર્મિકવાત્સલ્યની ભાવનાઓમાં સમજાનની જ ભાવનાઓ ભરેલી છે. સમજાન જાળની પુષ્ટિના ઇસાદા પર જ તે ભાવનાઓના મઠાણું છે.

—લેખકના વીરધર્મનો પુનરુદ્ધાર પુરતકમાંથી.

આકંઠા વાડા

પરમ વીતરાગ મહાવીર દેવનું વિશાળ ધર્મક્ષેત્ર, તેમના શાસનનું વિશાળ મેદાન મૂખી કેટલાકો જે સાકંઠા વાડામાં લાગી જાય છે તે એકદમ ગરબ્યાજળી છે.

તમે ગમે ત્યાંથી જરૂર સારો લાભ ઉઠાવો, ગમે તે પુરતકદ્વારા જરૂર સારું જ્ઞાન મેળવો, જેમાં રસ પડે તે વાચીને તેમાંથી સારી બાબત જરૂર મેળવું કરો. પણ તેમ કરતાં એટલું જ્ઞાનમાં રાખવું જરૂર છે કે એવી મહાવીર દેવના શાસનનું મૂળ નિશાન ન ચૂકાવું જોઈએ.

ગુણના રાગી અવસ્થા બનો, ગમે ત્યાંથી ગુણ મેળવું કરો અને કોઈપણ ગુણીના ગુણને પ્રશંસો એ શુભ અને સન્નિવેશિત છે. પણ એવી એ પરિણામ આવવું તો અનિષ્ટ જ ગણાય કે ધોરી માર્ગ કરતાં કોઈ માણસના કહેવાના વાડાના ‘અનુયાયી’ થવું ગમે.

કેટલાક 'સુધારક' ગણાતાઓ પણ આ મુશ્કેલી નોખા વાડાને પોષવામા આનંદ માને છે એ ઓછા દુ ખની વાત નથી એમાં મોટે ભાગે તો દાલિલતાનુ જ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે,

ન્યા વાડાનધીને તોડવાની જરૂર છે ત્યા જ્ઞાતિભૌમ જનાતન માર્મથી જુદો વાડો નિર્માણ કરવો અથવા તેને પોષણ આપવાનો પ્રયત્ન કરવો એ વ્યાજબી ગણાય કે ?—પાના ૧-૨

સચ્ચેલકત્વ અચ્ચેલકત્વ

નમ્નવાદ અને વસ્ત્રવાદ એ બંને એકાંતરૂપે સંદોષ હોઈ અમાલ્ય છે. મુક્તિ ન તો નમ્નતા સાથે જધાયતી છે, ન અનમ્નતા સાથે તેનું ઉપાદાન તો આત્મ સમાધિ છે

નમ્ન જ શ્રમણ કહેવાય અથવા અનમ્ન જ શ્રમણ કહેવાય એ બંને માન્યતાઓ ભ્રમભ્રમક છે

નમ્ન અને અનમ્ન એ બંને માર્ગો શ્વેતાશ્વર પ્રવચનમા ઉપદેશાયલા છે નમ્નને જ મુક્તિ લાલ માનવાનો આગ્રહ રાખવો ન ધોડે સૂત્રસિદ્ધિ પદર ભેદ સિદ્ધિલાભનું વર્ણન બહુ ઉપયુક્ત છે.—પાનુ ૩૧-૩૨

જૈન ધર્મની બિભિ બિભિ શાખા પ્રશાખાઓ નીકળવાનું મુખ્ય કારણ ક્રિયાભેદ છે ક્રિયાભેદને યોગ્ય યોગ્ય વીકલો કરી જૈન ધર્મ ચાળણીએ ચળાતો આવ્યો છે અને ચળાઈ રહ્યો છે એ ઓછા દુ ખની વાત નથી ક્રિયાભેદોની ચર્ચામાં મને કરુ વળુદ જેવું જણાયું નથી

સ્ત્રીમોક્ષ, આચેનમ્ય પ્રભુપૂજાનિધિ, અમરચના, આવશ્યક ક્રિયાદિ, મૂર્તિપૂજા વગેરે વગેરે તથા ચોથ, પાચમ, અધિક માસ, તિથિભેદ, ક્રિયાભેદ, એ વગેરે બામતોને અજે જૈન ધર્મના મહાન સઘમા સમયે સમયે જુદા જુદા લગવા પડતા આવ્યા છે આ વિવાદારપદ બાબતે

પોતપોતાના વર્તમા એકબીજાથી વિરુદ્ધ રૂપે એવી ક્ષર જાતી મર્ધ છે કે એ બધા વર્ગોનું એકીકરણ થવું અશક્યપ્રાય જણાય ■

ભગવાનનું માનસ તો જાણેતું જ છે કે તેઓ મોક્ષ માટે સ્ત્રીઓને અન્યાય ન આપે, આચેરકથ અને સચેતકત્વ એ બન્ને ઉપર ભગવાનના શાસનનો સિદ્ધો છે—પાનું ૩૩

દિગંબરોએ ‘ નમ્નવાદ ’ પર જોર માર્યું છે તેમ પ્રવેનાબર સરકૂતિમા વમ્નવાદ કે દ્રવ્યસિ ગવેપની ભાવનાનો રંગ પૂરાયો હોય એમ જોવામા આવે છે. આચાર્ય હેમચંદ્રના ‘ આદિશ્વર ચરિત્ર ’મા આદર્શ ભવનમાં કેવળજ્ઞાન પામેન ‘ ભરત ’ને શક કહે છે કે—

“ હે કેવલિનું ! દ્રવ્યતિમને મદલ્ય કરો જેથી હું તમને વાકું અને તમારો નિઃક્રમણોત્સવ કરે

‘ ત્યારે જારતે દીક્ષા લક્ષણ સ્વરૂપ પચમુદિ સોચ કર્યો અને પામેના દેવતાએ રણુ કરેન ‘ રજોકરણ ’ પ્રમુખ ઉપકરણ મદલ્ય કર્યા ત્યારે ઈદ્રે ભરતને વાણા ! કેવળી પણુ અદીક્ષિત હોય, દીક્ષા વેદ સપન ન હોય તે કદી વદાતો નથી ” (કેવી સામ્રદાયિકતા । ।)

મારી દૃષ્ટિમાં તો ‘ વેનાગરોના મુખ પ્રવચન ‘ આચારાત્રિ ’ આદિમા કુરમાયા મુજબ નમ્નાનઆત્મક અનેકાંત દર્શન જ જોન ધર્મનું ખરૂં મદક સમગમ ■

મારો નમ્ર મત તો હું એ જણાવું કે અહર્દિદર્શનની સાચી પૂજા, સામ્રદાયિક સરકારોની સકુચિત વૃત્તિઓને અલગ કરી ઈર્ષ વિદ્યદણ અહર્નહેવની વિદ્ય વ્યાપક તત્ત્વ-પ્રિના ઉચ્ચ ધોરણુપર પોતાની વિચારણુદિ સ્થાપન કરવામા છે.—પાના ૩૭-૩૮

કો શે મટે ?

સમયની પરિસ્થિતિ આજે કદર મતવાદીઓને પણ 'એક' થઈ સક્રિયગદન કરવાનું સુચારી રહી છે

સ સારી જીવનધારીઓ પણ રાષ્ટ્રના બના અર્થે પોતાના મના બિનિવેશ અને આગ્રહ મેની દઈ, પોતાનું નમતું મુકી એકમીન સાથે એક સાધવાનો પ્રયાસ સેરી રવાા છે અન્ય ધર્મના લખ્ધપ્રતિષ્ઠા આચાર્યો પણ પોતાના શુદ્ધિ પ્રદેશને વિશાળ બનાવી પોતાના ધર્મનો વિકાસ સાધવા, પોતાના સમાજને આગળ ધપાવવા જાહેર મેદાનમાં કુદી પડયા છે

ત્યારે જૈન કોમના આજના ધર્મશુરુઓ કઈ સ્થિતિ પર છે ? તેઓ આજે કયા ઉંચે છે ? સમયધર્મનું કઈ તેમને જ્ઞાન ? ક્ષમાશ્રમણ ગણાતા તેઓને આજે અદર અદર લડતા શરમ પણ નથી આવતી ! શાસનને લજવનારા ઝઘડા-ખોરા સમાજમાં ઝઘડાની હોળી સળગાવીને શાસનને કયાં પડકવા માગે છે ?

શાસન સૂત્રધાર ગણાતા સાધુઓ જ શાસનવિધાતક પ્રવૃત્તિ વધાર્યે જાય એ ઓછું દિલગીરીભર્યું છે ?

આ યુગમાં શાસન સેવાની કેવી સરસ તક મળી છે એ એમને નથી જોતું કે ?

ખરેખર, એ સ યુક્ત બળથી રચનાત્મક કાર્ય ઉઠાવાય તો આ યુગ, શાસનનો પ્રચાર કરવા માટે મહાન અતુકૂળ છે.

પણ અદરના વિજવાદ અને વૈર વિરોધ એ કળવા દે કેમ ? આ બધા તોફાન એક માત્ર મનની કડવાશમાં જ છે અને એ મન પણ કોનું ? “નિર્મથાનું ! અમજોનું ! મુનિરાજોનું ! !” અજબ ! એ કડવાશ મટે તો ગાક હમણા જ ચિલાપર આવી

ભાઈ ! પણ એ શે મટે ? — પાનુ ૬૩-૬૪

ઓઘો—

ધર્મની પરાકાષ્ટા સપૂર્ણ સામર્થ્ય આવે છે ધર્મ અમુક હદ સુધી સસારી કે ભોગી જીવનનો સહચારી હોય છે ગૃહસ્થ જીવનમાં ભોગ અને ધર્મ બન્નેનો સહચાર છે

ભોગના સમયમાં ભોગાકાર પરિણામ હોય છે અને ધર્મના સમયમાં ધર્માકાર પરિણામ હોય છે આમ ગૃહસ્થનું જીવન, ભોગીજીવન અને ધાર્મિક જીવન એમ ઉભયાર્થક હોઈને પણ પોતાના પ્રવાસને આમળા ધ્યાવવામાં સક્તિ બને છે

ધર્મનો સહચાર કેવળ સાધુઓને જ હોય અને ગૃહસ્થના જીવન સાથે ધર્મને લેવા દેવા ન હોય એમ લાખવું એ સરાસર મૂર્ખતાભર્યું છે, એવું લાખવામાં ખરેખર ગૃહસ્થ ધર્મની વિગ્રહના કરવાનું પાપ છે

તમામ માર્ગ કેવળ ઓવામાં જ છે અને ઓધા વગર આત્મ વિકાસનો માર્ગ કોઈ પણ રીતે ન જ સાંપડે એમ જો કોઈ કહેતા હોય તો એ તેઓની ગેરસમજ છે ઓધા વગર પણ અનંકાનેક આત્મજીવન જીવ્યા છે અને આત્મવિકાસની પૂર્ણ દશાએ પહોંચ્યા છે ત્યારે એથી વિપરીત ઓવાધારક પણ કેટલાક મરિને ઘોઠ દુર્મનિતા ભાજન થયા છે

ગુણસ્થાનોનો વિકાસ ઓવા સાથે જ બધાયલો છે એમ કંઈ નથી ઓવાધારક પણ પહેલા ગુણસ્થાનકમાં ફરતો હોય અને માથે પાલડી, ટોપી કે કાળીયુ ચગાવેલ પણ આત્મચેષ્ટીના મનોહર ન દર્શવનમાં રમણ કરી રહ્યો હોય એમ શું નથી બનતું કે ? માથા ઉપરની પાલડી જેને ‘ગૃહસ્થ’ બતાવી રહી હોય તે જ અદરખાને શ્રમણ, સાધુ પણ હોઈ શકે, અને એથી ઉપર, ઓવાથી સુચવાતો મુનિ અદરખાનેથી ગૃહસ્થ કરતા પણ નપાવટ ગ્રાણી હોઈ શકે

ગમે તે રીતે કેવળ ઓઘામાં જ ત્યાગ સમાયાની સડ પાડવા કરતા ચારિત્રમા જ કદ્યાણુ સાધન રહ્યાનુ ઉપદેશાનુ એ વધુ રહ્યાપણુ બરેલુ છે.

ઓપો મહણુ કરવાની સ્થાયપોષક વાત તરફ આંખ મીચામણુ થવા સભવ છે પણ ચારિત્રસ પત્ર થવાનો ઉપદેશ ખરેખર આવમર કાયક મણુરો ટાણેકગણે ઓઘાની અર્થસત્ય પુષ્ટિથી એકદેશીયના, સ્વાર્થપરાયણતા, ભેષમસ્તતા, મોહમુગ્ધતા અને વસ્તુતત્ત્વની અભિજ્ઞતાનાં હાસ્યારમ્ભ પ્રવર્ણનો ખુલ્લા પડી ન્યથ છે ત્યારે સમય અને ચારિત્રની ભાવમયી પુષ્ટિ હજારો લોકોનાં હૃદયપર એક દિવ્ય પ્રકાશ થકે છે

ઉપદેશકની ઉપદેશકતાનુ મહત્ત્વ ચારિત્રમય જીવન પ્રત્યે જનતાના માનસ વાળવામા છે. સદ્વર્તન અને ભાવ વિગુહિ પરિધુમતા, ચારિત્રની ઉત્કૃષ્ટ ભૂમિકાપર આવવાનો ભાવોત્કાસ ન્યારે જોને પ્રગટી નીકળશે ત્યારે તે ઓઘાવેપને મહણુ કરવા ઉજમાળ હૃદયે મહાગ આવશે — પાનાં ૭૩ થી ૭૬

અનેકાત હર્શન—

વિચારોની અચકામણુને લીધે ન્યારે પ્રજના માનસ કુખ્ય બને છે અને વાતાવરણ અચાત બને છે ત્યારે તત્ત્વદર્શીઓ પ્રજની સામે સ્પાદાદનો પ્રકાશ ધરે છે અને વસ્તુસ્થિતિને જુદી જુદી દૃષ્ટિએ અનેક રીતે તપામી સમન્વય કરવાનો માર્ગ સમજાવે છે

સ્પાદાદનો સિદ્ધાંત આ રીતે અવનોકન દૃષ્ટિને વિચાળ બનાવે છે અને સકુચિતદૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થનારા કાવાહયોને સમાવે છે આમ રાગદ્વેષના લડકા સમાની જનતામા મૈત્રીભાવ રેડવામાં સ્પાદાદની ઉપયોગીતા છે

જૈન ઉપદેશાનુ રહસ્ય એક જ છે અને તે રાગદ્વેષની

નિવૃત્તિમાં છે. એ એક જ માત્ર જૈન પ્રવચનનું મુખ્ય ધ્યેય છે.

આ ધ્યેય આગળના જૈન ગુરુઓમાં કેટલું રમી ગયું છે ? જે ગુરુઓના પંચોત્તાર પચના ઠેકેર કાગળની હોળી સળગારી મૂકે, જેમની કજીઆખોર મનોન્યાયાળી નીકળતા એકમત-મૂઢ પ્રવચનો ભોળી પ્રજાને ઉત્કેરી મૂકે અને એવા ભોળાઓને દલિયાર બનાવી જેઓ સામાવર્તને માલો ભાડવામાં અને ધર્મમાર્મના એક પયોડા હકત પોતાને જ માનવા-મનાવવામાં અને પોતાનો નવો વાડો વધારવાનું જોર બનાવવામાં બહાદૂરી માને, તેમનાથી અનેમનદર્શનો મહિમા પ્રસંગવાની આશા થી રીતે રાખી રાખે ?

મદામદના ધોર અધ્યાત્મમાં આચડતા અને ઈશ્વરિયની લાગીમાં રોકાતા સાધુઓ પોતે જ દુનિયા ધરી રક્ષા હોય તે ખીળનું શુભનું કરી રાખવાના હતા ? આવા કમનસીબ ગુરુઓ હમેશા દુનિયાને આપ રૂપ જ લેખાયા છે.

ફરેક સમજદાર આજે ચોખ્ખું જોઈ રહ્યા છે કે સમાજમાં ચાલી રહેલા ધાર્મિક ઝઘડાઓનું મૂળોદ્ગમ-સ્થાન સાધુઓ છે તેમનામાં સમન્વયવાદનો અભ્યાસ હોય તો સમાજમાં આ બળેગ ઉભા થવા ન પામતા.

જગતના છુગ છુગ વિચારના વિચારમૂત્રોને રીનસર સુયોજિત કરી, સમન્વય દૃષ્ટિએ સચળિત કરી, તે બધાને અંગે આસતી તકરારોને એકવરી અને પ્રજાના ઉજાગતા માનસપર ચાંત રસનું સિંચન કરવું એ અનેર્મનવાદનો સિદ્ધાંતપાઠ અને પ્રયોજનપાઠ છે.

મહાવીરનો આ પદાર્થપાઠ કેમલો મહત્વપૂર્ણ છે એ આજના અદ્યપાઠવાસી અને દુરામહી ગુરુઓ ક્યારે સમજતા થશે ? ક્યારે તેઓ એ મદ્યન પાત્રને દલ્લજમ કરી પ્રજાના ઉજાગટ પર ચાંત શુધાની ગસધાર વગસાવશે ?

ભગવાનનું અનેકાતવાદી સાસન એકલા ઓધામા જ મુક્તિ જતા વળુ નથી ભગવાનનું પ્રવચન પદર એકે મુક્તિ જતાવે છે. ભગવાન ઓખજી ભાષે છે કે—ચાહે સાધુનો વેપ હોય કે ન હોય, ચાહે ઓધો હોય કે ન હોય, ચાહે દિગંબર હોય, શ્વેતાંબર હોય, પીતાંબર હોય, રક્તાંબર હોય કે અન્યાંબર હોય, ચાહે સ્ત્રી હોય કે પુરુષ હોય, કોઈપણ માનવ હોય અને કોઈપણ સ્થિતિમાં હોય પણ રાગદ્વેષથી મુક્ત થતા દૈવસ્ય સ્થિતિને જરૂર પ્રાપ્ત થાય.

મતલબ કે કથાયોથી મુક્ત થવામા જ મુક્તિ છે અને કથાયોથી મુક્ત થવાના વ્યાપારમા “ ઓધો એકાંતે જોઈએ જ, ઓધા વગર કપાય નાશ થાય જ નહિ ” એ માન્યતા તદ્દન જૂન ભરેલી છે ચારિત્ર કાર્ષ્ઠ ઓધામા નથી પણ ચારિત્ર તો આત્મામાં છે.

ચારિત્ર સાધનમા મુખ્ય કાર્ય એક માત્ર કપાય જમનું છે ઓધો એ કાર્યથી જ દોષે છે.

અનેકાંત તો એ કે જેમા અનેકનો અંત આવે, અર્થાત્ આત્મા અને મોહ એ દ્વેત-યોગનો અંત આવે અને આત્મા અદ્વેત શુદ્ધ સ્વરૂપે પ્રગટે એ અનેકાંત.

અનેકાંતમા જાતિભેદને સ્થાન ન હોય, આત્મવિકાસમાં મહે તે ઉચ્ચ અને પડે તે નીચ.

મહાતીરના લક્ષાવધિ મતધારી શ્રાવકોમા સર્વોત્કૃષ્ટ મણ્ડાતા દસ શ્રાવકો કોણ હતા ? એમાં કોઈ ઓસવાન, પોગવાડ કે વીસા દશ હતા કે ? નહિ જ કોઈ હતા કણુખી, તો કોઈ હતા પટેલ-પાગીદાર, તો કોઈ કેભાર. આત્મને અને ચાકનો પણ મહાતીરના ચરણોનું સરણુ લઇને પોતાનો આત્મવિકાસ સાધી ગયા છે.

સત્યના માર્ગે ચાલનાર ભગી હૈય ■ અને અસત્યના રસ્તે ચાલનાર ખાઠાણ કે આવકે પણ નીચ ■ ખરા જૈન કોઈ પણ દોષ શકે રાગદ્વેષને છૂતવાનો અધ્યાસ કરે તે જૈન.

જેનામા શુદ્ધ જિજ્ઞાસુ દષ્ટિ હોય, જે શુણનો પૂજારી હોય, જેના જીવનમાં અહિંસાનો નિવાસ હોય અને જે સત્યનો ઉપાસક હોય તે કોઈ પણ મુમુક્ષુ, જૈન છે જ્યામ સંપ્રત્યય બહારના પણ વાસ્તવિક જૈનત્વના પથે ખરા જૈન બનીને પોતાનું આત્મકન્યાણુ સાધે છે

મતભેદો હોવા છતાં પરસ્પર ઉદાર વ્યવહાર રાખી સગ-ઠનખળમાં વિચ્છેદ ન પડવા દેવામા જ સાધુના સાધુત્વની ખરી કિંમત ■ મતભેદ છતાં જૈની રાખી રહેવાનું વિશાળ સ્ત્ર સમજવામા જેટલી દીન ઘાય છે તેટલી જ હરકત છે

મતભેદ છતાં પરસ્પર શ્રેણ રાખી કામ કરવાનું યહાપચ્ચ જે દિવસે શુરોદેવો દાખરશે તે ધન્ય દિવસે સમાજ પોતાને ખરા તારણહાર મળ્યાનો વિપુલ આનંદ અનુભવશે અને તે પુનિત ઘડીથી શાસનની નયોત ફરી ઝગમગના માડશે. પાનાં ૮૮ થી ૧૦૨.

(લેખકના વિચારસરુનિ પુરતકમાથી)

જૈનધર્મના સપ્રદાયોની એકતાના સંબંધમાં કાંઈક સુઝાવ

લેખક

શ્રી અગરથલ નાહડા.

*

નોંધ-જૈન જગત માસિકના જુન ૧૯૫૬ના અંકમાં શ્રી અગરથલ નાહડાનો 'જૈનધર્મ' કે સપ્રદાયોની એકતા' કે સંબંધમાં કુઝ સુઝાવ એ નામનો લેખ પ્રગટ થયેલ છે એ લેખમાં લેખકે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે આજનો વખત એકતા માટે ખાસ અનુકૂળ છે છતાં આ બાબતમાં પૂરતું ધ્યાન આપવામાં નહિ આવે તો આજની આપણી ઉગતી નવી પ્રજામાંથી ધર્મભાવનાનો લોપ થવાનો પણ સંભવ છે.

લેખકે કેટલાક મુખ્ય મતભેદો કેમ મટાડી શકાય તેને માટે સુઝાવ પણ દુકામાં બતાવ્યા છે સુઝાવ હિતી ચખ્છ છે તેનો

અર્થ - “એ જાળતમા મને જે કાંઈ સુઝ પડે છે તે પ્રમાણેની માગી સૂચના” એવો કાર્યક થાય છે ગુજરાતીમા એને મળતો કોઈપણ શબ્દ અમને નહિ મળવાથી અમે સુઝાવ શબ્દ જ વાપર્યો છે

શ્રી અગરચદ્વજ નાહટા મૂર્તિપૂજક સપ્રદાયના છે અને અનુભવી તેમજ વિદ્વાન છે તેઓ પણ એકતાના હિમાયતી છે તે તેમના આ લેખ ઉપરથી સમજી શકાય છે

—ન ગિ શેક.

*

જૈન ધર્મ “આચારમા અહિંસા અને વિચારમા અનેકાત” ને પ્રધાનતા આપે છે પરંતુ તેના અનુયાયીઓએ જ્યારે જૈન ધર્મના આ બંને પ્રધાન તત્ત્વોને જીવનમા ઉનાગ્યાનુ ઓછું કરી નાખ્યું ત્યારે નાની નાની વાતોમા ખરેખર રામદેવ વધવા લાગ્યા અને તેથી જૈન ધર્મ ધણી સપ્રદાયોમા વિખટત થઈ ગયો.

પ્રત્યેક વસ્તુને અનેક બાજુ દોષ છે અને તે સર્વને ધ્યાનમાં રાખીને વસ્તુ સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવો એ અનેકાતનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. વિગેધી વિચારધારાઓનો સમન્વય કરીને સૌની સાથે મૈત્રી અને પ્રેમભાવ વધાવવા, કોઈની સાથે દ્વેષ તો ન જ ગમવો અને સમભાવમાં રહેવું એ જૈન ધર્મનો પ્રધાન સંદેશ છે.

એકાત આગ્રહને મિથ્યાત્વ કહેવું છે (અતઃ ક્વાદ મિચ્છતમ્) પણ આપણે તો આ સિદ્ધાન્તને ફક્ત ચર્ચાનો વિષય બનાવી રાખ્યો છે. તેથી આપણે આપણી મેઝે જ એકાત આગ્રહની જાળમા ફસી ગયા છીએ તેથી આપણે આપણા સાધારણ મનભેદોનો પણ સમન્વય કરી ચમ્પા નથી અને મનભેદની ખાઈ વધતી ચાલી છે.

દરેક સપ્રદાયમાં અનેક ગરુડમત થઈ ગયા છે અને તેઓ જૈન ધર્મના મૂળ વીનરાગ લાવથી હઠી જઈને પોતપોતાના ગરુડમતના આગ્રહને પ્રમાણતા દેતા રહ્યા છે. એકબીજાનું ખડનખડન જોરથી ચાલી જાય છે વાદવિવાદ તત્ત્વનિર્ણય માટે નદિ પથ્થુ પોતાના ગરુડમતના વિજયને માટે કરવામાં આવે છે તેથી પરસ્પરમાં દ્વેષના મીઠાસાપણ થયા અને તેને લીધે સમગ્રદિગ્ગતમાં ભેગા મળીને કામ કરવાની શક્તિ વગી નઈ

એકબીજાને નીચા પાડવામાં, નીચા બનાવવામાં અને પોતાની તુલી બતાવવામાં જ બીજી શક્તિ ખર્ચાવા લાગી તેનું પરિણામ આવે તે જ આ-યુ એટલે કે જૈન ધર્મનો પ્રભાવ ધટવા લાગ્યો અને જૈનોની સખ્યા ઘટી ઓછી થઈ ગઈ

કાળદોષથી થવાનું હતું તે થઈ ગયું તેનો વિશેષ આતોચના કરવાથી ઇચ્છિત કામની સિદ્ધિ થવાની નથી ઉપર જે દુકામાં ચર્ચા કરી તેનો ઉદ્દેશ એટલો જ કે, આપણે આપણી કમજોરીના કારણે દોષો ધ્યાનમાં રાખીને તેનો પગિહાગ કરીને એકતા અને સમઠનના ઉપાયોનો વિચાર કરીએ

કેટલાક મેંકા કહ્યા કર છે કે હવે સપ્રદાયભેદ મટવાના નથી. હું એ વાતનું સમર્થન કરતો નથી વિદ્યના ઇતિહાસમાં પહેલી અસલવ ઘટના જેવું સમસ્ત રાજ્યોનું વિલીનીકરણ પણ સલવિત બની ગયું તો ટનોના સપ્રદાય અને ગરુડમતના ભેદ કેમ ન મટી શકે? આપણે આપણી સકુચિત, અનુદાર અને અસહિષ્ણુ વૃત્તિને લીધે પોતપોતાની ખેચતાણમાં લાગી ગયા છીએ તેથી એકબીજાથી શુદ્ધ અને છેદા (દૂર) દેખાઈએ છીએ એકતુ મુખ પૂર્વ તરફ બીજાનું મુખ પશ્ચિમ તરફ છે તેથી બંને સામસામેના કિનારા પર ઉભેલા દેખાય

પરંતુ ઝતો તો વચ્ચે જ છે આપણે આપણી દિશા બદલીએ ત્યારે જ મેળ બાંહે બને એકબીજાની સામુખ આવી જાય અને મધ્યના કેન્દ્ર બિંદુ પર પહોંચવાની પ્રમતિ કરે પોતાના આમહને દીતો કરે, સમન્વયનો મધ્યમ માર્ગ શોધી કાઢે તો મટવા અસંભવ નથી આપણે આપણી બેચનાણુથી જ મતભેદની દિશાતો ઉભી કરી જી જોયા મળવાની ઈચ્છા હોય તો મતભેદની દિશાઓને તોડીને, જેમ બનેની વાત બની રહે, પરસ્પરના હૃદયોનું મિલન થાય, સાથે સાથે આશી થકે એવો માર્ગ સુગમનાથી નીકળી શકે

બન્ને અક્ષક બનેના છે પણ તેઓ હાયમા હાય મેનરીને એકબીજાને મળે લગાડીને ભેટી પડે તો કેવું સુદ? કેખાય ? તો તો ફરીથી નવી દુનિયા આપણે વસાવી શકીએ ! અને ફરીથી એકવાર મહાવીરના કે જેનું ધર્મના ઉપાસક કહેવડાવવાનું ગૌરવ પ્રાપ્ત કરી શકીએ સંપ્રદાય કે મત્સમતત્ત્વ લેવન હવે અને ચોટાડેનું નહિ રાખીએ એટલું જ આપણે કરવાનું છે

હું તો માત્ર હું કે આપણા સૌમા કંઈક પણ સામસાધિક આમદ રહેલો જ છે અને તેથી જ કામ કમ્પ્લ લાગે છે પણ હવે ભૂમિકા તૈયાર થઈ રહી છે આજનું વાતાવરણ બહુ જ અનુકૂળ છે. ઘણા લોકો એક જ ઝડા નીચે આવવા તૈયાર છે ફક્ત આપણે અહિંસા અને અનેકાતને પૂર્ણસ્વરૂપથી ધ્યાન-મા રાખીને માર્ગદર્શન આપવાની જ જરૂર છે.

ક્રિયાકાંડ વિધિવિગ્નના જે ફૂક છે તે તો હવે તુરતમા જ ખનાસ થવાનો છે કારણ કે આપણા સિદ્ધિન યુવાનો તેને છોડતા જ જાય જ આજના સિદ્ધિન યુવાનોમા સામાયિક, અતિશય, વતનિયમ, હૃદયમહત્ત્વ, તપ, ઉદ્યાપન વગેરે કરવાવાળા સાચે જ મળશે તેઓ સર્વ કહે છે કે અમને જેન ધર્મની મૂળભૂત વાતોની જાણકારી

જોઈએ તેથી આવતી પેઠી મહાવીરના કે જેન ધર્મના ઝડ નીચે ઘણી સરળતાથી આવી શકશે.

કેટલાક જુનવાણી રૂઢિવાદીઓની ખીચડી થોડા વખત સુધી જરૂર જુદી પકાવાતી રહેશે તોપણ આજના વાનાવરણની તેમના ઉપર પણ ઘણી અસર પડી અર્ધ છે જીવનભર ખડનમડન કરવાવાળા અને ક્રૂરતા નિભાવવાળા પણ હવે નરમ પડી ગયા છે હવે તેઓ પાર-સ્પરિક ઝવડા, વિવાદને આહતા નથી

દીર્ઘ કાળના જુના સરકારને વરા બનીને કંઈ નિમિત્ત મળતા કોઈ કોઈ લોકો ઝવડી બેસે એ જુદી વાત છે પણ હવે કોઈ તેને પ્રોત્સાહન દેવાવાળા નહિ મળે તટસ્થ અને વિચારક લોકો તો તેને ખગમ જ કહેશે એટલે અત્યાગ્ના સમયની તો માગણી છે કે જે કોઈ સગઠન કે એકતાના પ્રેમી હોય તેણે તેના અનાજ છુલદ રીતે ઉઠાવવાની જરૂર છે.

આપણે એકબીજાથી વધારે ને વધારે હળીમળીને રહીએ, એકબીજાના ઉત્સવોમા ભાગ લઈએ, એકબીજાનું સાહિત્ય વાંચીએ અને તેનો અભ્યાસ કરીએ, એકબીજાના મુનિઓની પાસે જઈએ, તેમના વ્યાખ્યાન સાંભળીએ અને લેગા મળીને સપ્રદાયભેદ નાણુદ કરવાના માર્ગનો વિચાર કરીએ, ક્યાય પણ અધડા થાય તો જાને પક્ષના સારા લોકોને મળીને પગરપરનો અધડો મટાડી દઈએ અને નવા અધડા ઉત્પન્ન થયા પહેલા જ તેને રોકી દઈએ

સૌથી પહેલા આપણે શ્વેનાગર અને દિમબર એ બે મુખ્ય સપ્ર-દાયોના અવાતર બેઠો મટાડવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કાગણુકે જેટલા ભેદ જોઈતા રહેશે તેટલી ભેગા મળવાની સરળતા વધુ રહેશે

ખીજ વાત એ પણ છે કે શ્વેતાગરના જનાય ઉપસપ્રદાયો જેન

આગમેને જગવાનની વાણી તરીકે માને છે. સૌની એ આગમે તરફ એકસરખી અદા છે તેથી પાછળના આચાર્યોના કારણથી એ આગમેના પાઠ કે તેના અર્થમાં અતર ફરક પડેલ છે તેને માટે આપણે સાથે મળીને સાચા પાઠ તથા અર્થનો નિર્ણય કરી સહિએ તો માર્ગે પ્રશસ્ત બની જાય. કારણ કે આચાર્યોના મતની અપેક્ષાએ જગવાન મહાવીરની વાણીનું મહત્ત્વ વધારે છે.

કેઈ આચાર્ય કેઈ જાળતને જુદા રૂપમાં સમજી લીધી હોય તો આજના તત્ત્વ વિચારક વિદ્વાન એ ભૂલનું સંશોધન કરી શકે છે. જેમકે આગમમાં ક્યાંક કેઈ પાઠભેદ હોય તો આજના સમસ્ત જન જોનેતર જણાશેમાની પ્રાચીનતમ પ્રતિ-યોના આધારથી કયો પાઠ જુનો અને પ્રામાણિક છે તેના નિર્ણય કરી શકાય છે.

એ જ રીતે જ્યાં જ્યાં અર્થના સંબંધમાં મતભેદ હોય તેના નિર્ણય પણ પ્રાચીન નિર્યુક્તિ, ચૂર્ણી, જાખ્ય, ટીકા આદિ પ્રાચીન સાધનો તથા જૌદ તેમજ વૈદિકમથામાં એ શબ્દોના પ્રયોગ અને તેના કરેલા અર્થનું અનુસંધાન કરીને વાસ્તવિક અર્થ કયો હોયો. જેઈએ તેના નિર્ણય કરી શકાય છે.

આગમના જમાનામાં સર્વગ્રંથોનો ઉપયોગ કરી શકવાનો સંભવ નહોતો, તે વખતે આજના જોટલા સાધનો સુલભ નહોતા એટલે અત્યારે તો ફક્ત આગમ-દ્વાવાદના કારણે જને પાઠ કે અર્થનો નિર્ણય ન થાય અને પોતપોતાની જે ચનાણુ ચાતુ રાખે, પણ તત્ત્વનો નિર્ણય કરવાની એ શુદ્ધ જ્ઞાનના હોય તો કઈ કઠણાઈ પ્રતીત થતી નથી.

પરવર્તી મંથોને પ્રધાનતા દેવાનું ઊંડી દષ્ટિને મૂળ આગમે તથા

તેની પ્રાચીન પરપરા રૂપમા તેના સંબંધના સાહિત્ય પર જ અધિકાર
જેર દેવામા આવે અને જે કાંઈ નિશ્ચય થાય તેનો સ્વીકાર કરવામાં
પાછા ન હોય તો બધા મનમોદ મટાડી શકાય છે

સપ્રદાય, મત કે આચાર્ય કાંઈ સર્વજ્ઞ તો નહોતા જ અને જેન
આગ્રહ તો સર્વજ્ઞ પ્રણીત મનાય છે તેથી તેને જ મહત્ત્વ આપવું એ
ઉચિત અને આવશ્યક છે

વિધિવિધાન કે બાહ્ય આચારોથી મુક્તિ તો છે નહિ.
આંતરિક શુદ્ધ, રાગદ્વેષનુ ઉપરાન, સમભાવની વૃદ્ધિ અને
કષોધની નિવૃત્તિને જ પ્રધાનતા દેવી જોઈએ.

સ્વેર્તામર તથા દિગ્ગજ બને સપ્રદાયોમા ઉત્પન્ન થયેલા અનેક
ગરુડમત અત્યારે નામશેષ થઈ ચૂક્યા છે થોડાક જ ગરુડ રહી ગયા છે
તેમાં પણ કાંઈ કાંઈના અનુયાયી તો બહુ જ થોડા છે એટલે તેઓ ક્યા
શુધી ટકી ગઈને તે વાચકો સમજી શકે તેમ છે મોટા મોટા વિદ્વાન
આચાર્યોની પરપરા પણ વિસ્તિત થઈ ગઈ છે

સ્વેર્તામર સપ્રદાયમા ૮૪ ગરુડ હોવાતા હતા, તેમાં પણ નાની
મોની સાખા બેઠો ઉમેરીએ તો તેની સખ્યા એથી પણ વધી જાય છે
પણ આજે તેમાંથી ખરતર ગરુડ, તપાગરુડ, આંચળીયા ગરુડ,
પાયચ દ ગરુડ, લોકાગરુડ એવા પાંચ સાત ગરુડ જ બચેલા છે

સ્થાનકવાસી તથા તેરેહપથી (તેરાપથી) તો લોકાગરુડમાંથી જ
નીકળ્યા છે

એજ રીતે દિગ્ગજ સપ્રદાયમાં પણ ચાર પ્રધાન સઘ તથા તેના
કેટલાક મણુગરુડ હતા પણ આજે તેમનાં નામ ઇતિહાસના વિગ્રાથી
જ નાશુતા હશે ! આજે તો મુખ્યત્વે તેગપથી તથા વીમપથી એ
બેમા જ આખા દિગ્ગજ સમાજનો સમાવેશ થઈ જાય છે

તો પ્રયત્ન કરવાથી આ થોડાક મતભેદો, જરૂર મટાડી શકાય તેમ છે, અથવા કમમા કમ, સહનવય તો જરૂર કરવો જોઈએ, કે જેથી અણુમન્દાવ ઝોછો થાય, સૌ મળીને ધર્મારાધન અને ધર્મ પ્રચાર કરી શકે, પરસ્પર સહયોગ અને સહનુભૂતિ રહે અને એકબીજાની નિંદા, અડત કે વિરોધ કોઈ ન કરે

સ્વેર્તાનર તથા દિગંબર સપ્રદાયોમાં મુળ ભેદ પણ બાબતચારનો તાત્ત્વિક વાતો તો એક જ છે એકનો આગ્રહ છે કે દિગંબરત્વ વિના મુક્તિ નથી મળતી, બીજા વચ્ચે હોય તો પણ મુક્તિ મળી શકે છે એમ માને છે પણ અત્યારે તો પચ્ચમકાળ છે તેમાં આ ક્ષેત્રથી કોઈને મોક્ષ નથી તેમ કેવળી પણ નથી કે જેથી કવળાદારનો પ્રશ્ન છે

શ્રી મુક્તિસબંધમાં મતભેદ હોવાથી જ નમ્નત્વનો આગ્રહ છે વાસ્તવમાં પુરુષભેદ સમાપ્ત થવાથી જ મુક્તિ થાય છે, વેધ વિગત મુક્તિનું પ્રધાન કારણ નથી

વીતરાગની શ્રુતિ, વિમૂલ્ક અને અનકાર રહિત જ હોય તો બંને સમાનરૂપથી માન્ય થઈ શકે છે, પ્રાચીન જૈનામતોમાં જિનકલ્પ અને અસકાર રહિત જ મળે છે

શ્રુતિપૂર્ણ સારા ભાવોની ઉત્પાદક છે વિરોધ તો દરેક પૂજામાં થતી હિંસાને લીધે છે તો આડંબર અને જીવહિંસા કમમાં કમ થાય એવી નિધિ અને ભાવપૂર્ણ સ્થાનકવાસી તથા તેરહપથી સપ્રદાયને બાધક હોવી ન જોઈએ

મુદ્દપત્તિનો ઉપયોગ રાખવાને માટે છે જો એક સપ્રદાય બાધવાનું છોડી દીએ અને બીજો સપ્રદાય બોલતી વખતે તેના ઉપયોગમાં પૂરો વિવેક રાખે તો એ વિવાદ સમાપ્ત થઈ જાય

દયાદાન સખધી મતબેદમાં પણ બ્યવહાર અને નિશ્ચય તથા સાધુ અને શ્રાવકના બેદને સામે રાખીને યથોચિત આચરણ કરવામાં આવે તો તે બેદ મટી શકે ॥

એ પ્રમાણે જીગ્ગ સર્વ બેદોમાં આપણે ઈચ્છીએ તો સહજમાં સમન્વય થઈ શકે તેમ છે

૭

કાળજ્ઞાન તત્ત્વ ચિંતામણિ

તેમજ

પૂ. સ્વ. તપસ્વીજી શ્રી માણેશ્વરજી મહારાજ

*

નોંધ

તપસ્વીજીએ તેમના (૧) જ્ઞાતિ નિવારણ સવાહ તથા (૨) કાળજ્ઞાન તત્ત્વ ચિંતામણિ એ બે પુસ્તકોમાં મૂર્તિ, મૂર્તિપૂજા અને છબી ફોટાચિત્રો વિષે સાચાધારે વિવેચન કરીને જે હકીકતો જણાવી છે તે મેં બન્ને પુસ્તકોમાંથી ઉદ્યુક્ત કરીને એકત્ર કરીને અત્રે આપી છે તે સર્વ સ્થા. સમાજને ખૂબ સમજવા વિચારવા જેવી છે

ખાસ કરીને આજે જ્યારે સેકડો બન્કે હબરો સ્થાનક-વામ્નીઓ મૂર્તિપૂજક બની ગયા છે અને બનતા બાય છે તે દુનનરે બેઉ જુ ત્યારે ખાસ વિચારવા જેવી છે

સ્થા. સઘપતિ અને નેતા ગણાતા પોતે તેમજ તેમના કુટુંબીઓને મદિરે જતા, સ્નાત્રપૂજા વગેરે પૂજાઓ લાણાવતા મે નજરે જોયેલા છે કેટલાય સ્થાનકવાસીને મે મૂર્તિમા શ્રદ્ધા ધરાવતા જોયા છે કેટલાયે સ્થાનકવાસીને ઘેર મૂર્તિની પૂજા કરાતી જોઈ છે કોઈને ત્યાં લાકડાના નાનકડા મદિરઘાટની જોડકા મૂર્તિ જોઈ છે તો કોઈને ત્યાં લાકડાના પાટીઆ ઉપર જોઈ છે

આમ સખ્યાબધ સ્થાનકવાસીઓને મે મૂર્તિમા શ્રદ્ધા રાખતા જોયા છે જો કે તે સર્વ સ્થાનકવાસી જ ગણાય છે

વળી બીજા કેટલાય, હજારોની સખ્યામા આવે તેટલા, નાના નાના ગામોમા, ગામડામા મૂર્તિપૂજક બનેલાના મને રિપોર્ટો મળેલા છે વસ્તીપત્રકમા તેઓ સ્થાનકવાસી લખાવે છે અથવા કહે છે પરંતુ વર્તનમા મૂર્તિપૂજક છે તેમને સ્થાનકવાસીનો અર્થ શું છે તે પણ ખબર નથી

આ પ્રમાણે બનવાના ઘણા કારણો છે જેમકે- સ્થા. સમાજ ની અત્યંત સક્રિયવૃત્તિ, સત્યને કે જ્ઞાનીને સમજવાની ઈચ્છા જ નહિ, ધર્મતત્ત્વ સિદ્ધાંતનું અજ્ઞાન, ગામડામા સાધુ-સાધ્વીનો વિહાર બધ વગેરે અનેક કારણો છે

મનુષ્યમા કામવૃત્તિ હોય તે ખરાબ છે, વિકારવાસના ખરાબ છે સી પ્રત્યેનો મોહ ખરાબ છે. તે કામવૃત્તિ, વિકારવાસના, મોહને વખોડી કાઢવાને બદલે કેટલાક ધર્મગુરુઓએ સ્ત્રીઓને જ વખોડી કાઢી, સ્ત્રીને જ નરકની ખાણ બનાવી દીધી, પણ કામવૃત્તિ ખરાબ છે એમ સમજાવ્યું નહિ એમ કામવૃત્તિ સામે જુ બેસ ઉપાડવાને બદલે સ્ત્રીઓ સામે જ જુ બેસ ઉપાડી, સ્ત્રીવર્ગને જ ખરાબ ચીતરી માર્યો સ્ત્રીવર્ગને જ નિંદી કાઢ્યો

તેવી જ રીતે સ્થાનકવાસીઓએ કારણને બદલે કાર્યને જ ખરાય ચીતરી માયું

મૂર્તિ મોક્ષમાધક નથી એમ બતાવવાને બદલે મૂર્તિને જ પત્થર ગણી વખોડી કાઢી અને મૂર્તિ માનનારને મિથ્યાત્વી કહી વખોડી કાઢ્યા, નિહી નાખ્યા

સાવધ મૂર્તિપૂજા ધર્મસિદ્ધાંત વિરુદ્ધ છે એમ સમજાવવાને બદલે પૂજાને જ વખોડી કાઢી

છખી, ચિત્રો ઓળખાણ માટે છે, પૂજા માટે નથી એમ સમજાવવાને બદલે છખી ચિત્રોનો જ વિરોધ કર્યો પરિણામે આજે ઘરોઘરમા પર-પર્મી ગુરુઓના તેમજ પ્રથક હિંસાવાદી નેતાઓના દ્વેષ ચિત્રો માન પામે છે હીનાલો રાણુગારે છે પણ સ્થાનકવાસીના એકપક્ષ ઘરમા ધાર્મિક ચિત્રનું નામ નિશાન ઢેખાતું નથી.

કાળ-સમયને સમજવાનું અને તે પ્રમાણે વર્તવાનું તો ભગવાનનું જ ફરમાન છે, આજ્ઞા છે પરંતુ અત્યારે સ્થાનકવાસીઓ કાળ-સમયને સમજવા જકે ધ્યાનમા લેવા જ ઇચ્છતા નથી અને પરિણામે પોતાની સખ્યા હબરોના હિંસાને ધટતી જાય છે તેનો વિચાર પણ કરતા નથી

પચાશ વર્ષ પહેલા સમાજ આજના જેટલો સમજદાર ન હોતો, જગૃત નહોતો તેથી તપસ્વીજી મહારાજે શાસ્ત્રાનુસાર કરેલી વાતો પર કોઈએ ધ્યાન આપ્યું નહોતું અને ઘણાંયે ઉલટો વિરોધ કર્યો હતો

પરંતુ
જમાનો

વધ્યા છે ત્યારે સ્થાનકવાસીઓએ
અથવા તો નાણુદ થવા

રહેવું જોઈશે, પણ તેમણે જો પોતાની હસ્તી ટકાવી રાખવી હશે તો સત્યાસત્યનો, ધર્માધર્મનો સિદ્ધાંતની રૂએ વિચાર કરીને નિર્ણય કરવો જ પડશે જમાનાને અનુસરીને સિદ્ધાંતને બાધ ન આવતો હોય તેટલી જરૂરની છૂટછાટ આપવી જ પડશે નહિ તર જમાનાને અનુસરીને નવીન યુવાન વર્ગ પોતાની મેળે જ છૂટ લઈ લેશે અને ત્યારે ધર્મને ટકાવવો મુશ્કેલ પડશે.

ધાર્મિક ક્રિયાઓનું આજે સ્થા ઉપાગ્રયોમા લિલામ થાય છે, દીક્ષાર્થીઓની વસ્તુઓના ધર્મને નામે લિલામ થાય છે, મૂર્તિપૂજકોની ધાર્મિક ક્રિયાઓનું અધ અનુકરણ થાય છે વગેરે અનેક બાબતો સાબિત કરે છે કે હવે સ્થાનકવાસી યુવાનોનું માનસ બદલાઈ રહ્યું છે.

આ વાત સમજાવવા માટે જ તપસ્વીશ્રી મહારાજે તેમના પુસ્તકોના નામ - “કાળ જ્ઞાન તત્ત્વ ચિંતામણિ” અને “બ્રાતિ નિવારણ સવાહ” - એવા અર્થસૂચક નામે આપેલા છે સ્થાનકવાસીઓ કાળજ્ઞાનને સમજીને બ્રાતિનું નિવારણ કરીને વર્તન રાખે એમ ઈચ્છુ છું.

—ન ગિ શેઠ

કળિકાળ મૂર્તિપૂજા વિવેચન

મારે આ સ્થળે યથાર્થ સિદ્ધાંત વાણીના આધારથી કહેવું પડે છે કે મનુષ્ય લેખિમા અનાદિકાળથી યદ્ય દેવોની સ્થળે સ્થળે અને ગામે ગામે પ્રતિમાઓ વાસરૂપે છે અમેગામ અને કામે કામ યદ્યદેવોની ગદ્દા છે તે દેવાને લોકો સસારી સુખદુખના સંદેશામા પૂજે છે એટલે કે યદ્યની પૂજા તે સુખના સ્વાર્થને માટે જ છે.

યદ્યપૂજા તે અનાદિકાળનું સસાર વ્યવહારનું ખાતું છે પણ ધર્મ કલ્યાણખાતું અર્થાત્ પારમાર્થિક ખાતું નથી જેમ સસાર વ્યવહારના

હિતાર્થે અપ્રાંત્ર નિમિત્તરૂપે લોકો માને પૂજે છે તેમજ શક્તિદેવોની પ્રતિ-
માઓ લોકો સસાગ સુખ માટે માને પૂજે છે મનુષ્ય કરતાં દેવોની
શક્તિ ધણી જ વધારે છે માટે મનુષ્યો દેવોને સુખ ભોજાર્થે માને છે
અને પૂજે છે

સ્વર્ગલોકમાં જે શ્રી જિનેશ્વરજીની પ્રતિમાજી છે તે પ્રતિમાજી તો
અનાદિ કાળના શાશ્વતા છે તે શ્રી જિન પ્રતિમાના સિદ્ધાંતનો તો
પહાડ, પર્વત અને સ્વર્ગના દરેક વિભાગે એક એક છે તે સિદ્ધાંતનમા
ગ્રંથેના શ્રી જિન પ્રતિમાજીને દેવા રાજના માન ખાતર, રાજના દિત
માટે સદાકાળ માને છે અને પૂજે છે

સ્વર્ગલોકમાં ધર્મ પુરુષાર્થ નથી, ધર્મક્રિયા નથી, મોક્ષક્રિયા નથી,
જ્ઞાનપુણ્ય ક્રિયા નથી તો પછી ધર્મની માન્યતા ક્યાથી જ દોષ ?
નજ દોષ તે તે દેવો ગતભવે ઉત્તમ ક્રિયાનાં ધર્મો પાળાને તે પવિત્ર
ધર્મ કરાવીનાં શુભ ફળો ભોગવવા માટે દેવપણે ઉપજેલા છે અને
દેવાંગી સુખ ભોગવે છે

તે ઈદ્રાદિક દેવતાઓ રાજશાસિ માટે શ્રી જિનપ્રતિમાજીનો સદા-
કાળ આધાર રાખે છે તે અનાદિ કાળનો તેમનો જીવ વ્યવહાર છે
તે દેવોના જે મૂર્તિપૂજનના વ્યવહારો છે તે વ્યવહાર મનુષ્યનોકને
દાખના પુરાના લેવા માટે કોઈ કાળે થયેલ નથી, થશે પણ નહિ
એવો અનાદિ સિદ્ધાંત માર્ગ છે

મનુષ્યલોકના પ્રતિમા પૂજનના હેતુ અને કારણો

હે ધર્મ જિજ્ઞાસુઓ ! આ વિશ્વમાં ત્રણ શક્તિ અનાદિથી ચાલી
આવે છે — (૧) મનુષ્યશક્તિ (૨) દેવશક્તિ અને (૩) અરિહંતપ્રજ્ઞ
શક્તિ, તેમાં પુણ્યશક્તિ થી મનુષ્યનો ભવ મળે છે, ધર્મશક્તિથી દેવનો

અવતાર મળે છે અને જ્ઞાન શક્તિથી અરિહંતપ્રશ્નનો અવતાર મળે છે

સામાન્ય પુણ્ય અને સાગ વ્યભાવની જે શક્તિ તે મનુષ્યની શક્તિ છે મનુષ્યોથી અસંખ્યાત ગુણી વધારે દેવોની દેવાંગી શક્તિ છે દેવોથી અનંતમણી વધારે અરિહંત દેવોની જ્ઞાન શક્તિ છે એ ત્રણે શક્તિના બળા મનુષ્યશક્તિમાંથી પેદા થાય છે

જે આત્માઓ મનુષ્યમતિ પામીને દયા, સત્ય, નીતિ, ન્યાય, ક્ષમા, અર્થ, શમ, દમ દાન અને એવી બીજી શુભ વૃત્તિવાળા છે તેવા મનુષ્યોમાંથી દેહલાક મનુષ્યો મનુષ્યની ભાવના વડે મનુષ્ય થાય છે દેહલાક મનુષ્યો મહાત્માળુ વગેરે અનેક સદ્ગુણી જીવો સસારની વાસનામાં મરે તો મોટા મક્ષ દેવો થાય છે અને દેહલાએક વિકારી વાસના વડે મૃત્યુ પામે તો ચોસઠ જાતિના દેવદેવીઓ પણે ઉપજે

મહાતાની, મહાવૈરાગી, મહાત્યાગી મહાયોગ સાધક સાધુ મુનિઓ નિષ્કામતાએ મૃત્યુ પામે તો વૈમાનિક દેવ છદ્રદેવ પણે ઉપજે છે

જે મનુષ્ય મહાધર્મક્રિયા, મહાજ્ઞાનક્રિયાની ભાવનાએ પુણ્યાત્મક પધ્ધી પુણ્ય, ધર્માત્મક પધ્ધી ધર્મ બાધીને સ્વર્ગલોકમાં ઉપજે તે ત્યાંથી અગ્રી મનુષ્યનોકર્મા અરિહંતપ્રશ્ન પણે અવતાર ધારણ કરે

ઉપસહાર

મહા : પુરુષોની હૈયાતી પડી જ તેવા મહાન શક્તિવાળા મહાત્મા પુરુષોની પ્રતિમાઓ પૂજાય છે દરેક મનુષ્યો પડી તે અને તે ધર્મના હોય પણ તેઓ પોતપોતીકા કુળ દેવને અને કુળદેવીઓને પૂજે છે પણ જ્યારે મનુષ્યો ઉપર મહાન સ્કંદ કે આદિત્ય આવી પડે છે ત્યારે કુળ દેવદેવીને છોડીને મહાન સત્વવાળા મક્ષદેવોને માને પૂજે છે

મનુષ્યોને સ્કંદ નિવારણ માટે વાણિયતર દેવ, ભવનપતિ દેવ, જ્યોતિષી દેવ અને વૈમાનિક દેવ એ ચારે જાતિના દેવની મૂર્તિનું

અવળબળ તેવું પડે છે કારણકે મનુષ્યની રક્તિ કરતાં દેવની રક્તિ અસખ્યાત ગુણી છે તેથી દેવો મૃત્યુલોકના મનુષ્યોને વારવાર મોટામાં મોટી સુખસાગ આપે છે અને વખતો વખત પરચા પશુ પૂરે છે તથા વંચિત કામ પશુ બળતી આપે છે તેવા ન્યાયવાળા દાખલા સિદ્ધાંતમાં દાખ્યામ છે

મનુષ્યો ત્યારે અગ્નિમાં બળવા માડે છે અથવા પાણીમાં ડુબવા માડે છે ત્યારે તેવા દુ ખીઆ મનુષ્યો યક્ષદેવોનું રમણ કરે છે કે દુરત એક સેન્ડમાં ઠાટાનકાગિ યોજનથી શીઘ્રગતિએ આવી પહોંચે છે અને મનુષ્યોને બચાવે છે એટલે કે દુ ખીઆ જીવો યક્ષદેવોની સદાય ભાગે છે અને યક્ષદેવો આપતકાળમાં તેમને મદદ પાડે છે તેથી યક્ષદેવોની પ્રતિભાઓ અનાદિ કાળથી પૂજાય છે તે તેમની ધર્મ કરમ્મીનું ફળ છે

મૃત્યુલોકમાં દરેક ઠેકાણે દેવ દેવીઓના આશ્રમવાળી જગ્યા છે તે દેવ દેવી ગામોગામના દરેક જળ આશ્રમ, સ્થળ આશ્રમ, દરેક ઝાડ, દરેક પહાડ વગેરેના તમામ વસ્તુ પદાર્થના રખવાળા છે તે દેવ વરમો વરસ વિધિપૂર્વક નૈવેદ્ય માગે છે તે નૈવેદ્ય જો વાર્ષિક ન થાય તો મનુષ્યલોકનું અદિત દુ ખ કરે છે, વારવાર દુ ખ ઉપજાવે છે અને જો વરમોવરસ તેમની વિધિ પ્રમાણે નૈવેદ્ય સમયાય તો દરેક દેવના મનુષ્યોને અનુકૂળ કાળ પ્રમાણે સુખસાગિ ઉપજાવે છે

તેથી સસારી લોકોને દ્રવ્યે સસારજાતે તે મૃતિયાનું સતતકાળ અવલંબન તેવું પડે છે તે પાત્ર સસારી લોકોનો અનાદિ બ્યવહાર ચામ્યો આવે છે તે સિદ્ધાંત પ્રમાણુ વાચ્ય સિદ્ધ વાક્ય વચન છે, તે સસાર જાતે

સાકારી અરિહંત પ્રશ્ન તીર્થ કર પ્રશ્ન આ મનુષ્ય લોકમાં પૂજાય છે અને સર્વ લોકો તેમને પૂજે છે તે ધર્મશુદ્ધિએ, ક્રત્યાલુની શુદ્ધિએ, સસાર તરવાની શુદ્ધિએ ધર્મીજીવો અરિહંત પ્રશ્નને પૂજે છે, મનુષ્યન

કાયા વડે ભક્તિ કરે છે, મહાધર્મપ્રભાવક પ્રભાવના કરે છે જેવી ભાવનાએ મહાપ્રભુની ભક્તિ કરે છે તેવી નિષ્કામી ભાવનાએ, નિર્વિકારી, સર્વજ્ઞાની, પ્રભુસ્વરૂપે પ્રભુમા લય પામી જાય છે મારાશ એ છે કે સસાગ્ના અનતા જન્મ જગ મૃત્યુના દુઃખથી મુક્ત થાય છે અને મોક્ષમા નિર્વાણપદે, ઈશ્વરપદે પરમાત્મા થાય ॥

અનંતગુણના ધણી, અનંતશક્તિના ધણી શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુની પ્રતિમાએ આ લોકમા શાંતિ સુખ માટે, પરયોક્તના હિત માટે અવનળન તરીકે આરાધાય છે.

તે પ્રભુના પ્રતિમાજીને જ્ઞાની લોકો પ્રતિમાજી તરીકે માને છે પણ સાક્ષાત પ્રભુ તરીકે માનતા નથી

જે જે સ્થળોએ જે જે તીર્થ કર દેવો નિર્વાણ પામ્યા હોય તે તે સ્થળે શ્રી દયાળુ અગ્રિહત પ્રભુની અનંત યોગ સાધવાની શક્તિના જે જે અનંત ગુણરૂપ, દ્રવ્યરૂપ, પર્યાયરૂપ પાર્યોમા વાસના પશ્ચિમી મર્ષ હોય તેવા પવિત્ર પરમાણુવાળા જે જે સ્થળો છે તે તે સ્થળોએ જવાથી ઊંચી જાચી ભાવનાઓ ઉત્પન્ન થતી ઊંચા જાચા પવિત્ર ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે અને અનંત નિર્ઝરા થાય છે, તેવા હેતુથી જ શ્રી અગ્રિહત દેવની પ્રતિમાઓ પૂજાય છે, પણ છકાયની હિંસા માટે પૂજાતી નથી તેમ કોઈ જ્ઞાની મહાપુરુષો હિંસા સ્વરૂપે પૂજતા પણ નથી.

સ્વર્ગમાં જે શ્રી જિન પ્રતિમાઓ છે તે તો અનાદિ કાળની શાશ્વતી છે તે જિન પ્રતિમાજીમા પ્રભાવિક અનંત ગુણો રહ્યા છે તેવા ગુણુ અવનળન દેવતા લોકો સુખસમૃદ્ધિના હિત માટે લે છે

જેમ મનુષ્યલોકમા મહા ચમત્કારી વસ્તુઓ પૈકી કલ્પવૃક્ષ ચિતામણી, ચંદનદ્રુ અને સુમધી મહાપદાર્થોના અવનળનથી અનંત દુઃખનો નાશ થાય છે તેમજ તે ન્યાયે શ્રી જિનપ્રતિમા પણ મહાન ચમત્કારી ચિતામણી છે તેના અવનળનથી

૧. શાંતિ મળે છે તેમજ

સ્વર્ગના દેવો શ્રી જિનેશ્વરના પ્રતિમાજીના પ્રભાવથી પોતપોતાની હદમ-
માંદા ભોપી શકના નથી તેમ બીજા કોઈ દેવો પણ એક બીજાની
દૃઢ ભોપવાની મગ્જ કરતા નથી

મદા પ્રભુની અનંત શક્તિના દ્વયો સિદ્ધાન્તની જિન પ્રતિમાના
દ્રવ્યપદો પરિણમે છે તેથી તે પ્રતિમાને ઈશ્વરિક સર્વ દેવો માને છે

અને પ્રભાવ શ્રી જિનપ્રતિમાના માનથી અચલા છે શ્રી જિન
પ્રતિમા સર્વ વિરોધે દગે છે, સર્વ કુ ખોને ટાળે છે અને મદા મમજ
આનંદ આપે છે એવો પ્રો પ્રતાપ શ્રી જિનપ્રતિમાને છે માટે દેવેદ્રો
અને અસંખ્ય દેવો ત્યાર્થ સુખની શુદ્ધિએ માનતા આનંદ છે અને
માનશે પરંતુ ધર્મ માટે, કલ્યાણ માટે, તરવા માટે તો કોઈ કાળમાં
દેવોની ભાવના થઈ કે ચવાની નથી

તીર્થંકર પ્રભુ નિર્વાણ પામે ત્યારે તેમના નિજઆખના કેટલાએક
અવધેવો ઈશ્વરિક દેવો લીએ છે અને બાકી તેની ભૂમિતિ સર્વ મનુષ્યો
પણ બીએ છે તે ચમત્કારી વસ્તુના બળથી કોઈ જીવેને સંકટ કુ ખ
આવડતું નથી તેવી મદા જિનસિદ્ધિ મિતામળી ચમત્કારી જડી શુદ્ધી
છે તેથી દરેક તીર્થંકરના દ્રવ્ય અવધેવો વ્યવહારના સુખ માટે હમેશાં
પૂજાય છે તે પણ દ્રવ્યશક્તિનું જળ જાણવું

મનુષ્ય લોકમાં જિનપ્રતિમા અનાદિથી નથી.

(નોંધ- તપઃવીર્યે મૂર્તિની શરૂઆતનો ઇતિહાસ તેમના પુસ્તકમાં
આપેલો છે તે મે છોડી દીધો છે — જિ શા)

મનુષ્ય લોકના મનુષ્યો કોઈ કાળે પ્રભુની મૂર્તિ પ્રભુની આકૃતિએ
કરતા નથી તો પૂજે તો ક્યાથી ? કારણ કે પ્રભુ અનંત શક્તિવાળા છે
તેવા પ્રભુ આપ અવરે જ્ઞાન અવરે પૂજાય છે પણ પરમૂર્તિ સ્વરૂપે
પૂજતા નથી

જે જ્ઞાનશક્તિ આત્મસ્વરૂપમાં છે તે જ્ઞાનશક્તિ પરસ્વરૂપમાં જતી આવતી નથી, તેમ તેની જ્ઞાનશક્તિ જડ સ્વરૂપે પરિણમતી પણ નથી. એ નિર્વિવાદ સત્ય છે પ્રજ્ઞા અનંત જ્ઞાની મહા ચૈતન્ય સ્વરૂપે છે અને જડ પ્રતિમા તો જડ સ્વરૂપે છે તેમ પ્રજ્ઞા નિર્વિકારી સ્વરૂપે છે તથા નિરાકાર સ્વરૂપે છે તો પછી તેવા નિરાકારી ભગવાનને સાકારી થી રીતે બનાવાય ?

કદાપિ કોઈ પણ ધર્મમતાવલંબી એવો ખુલાસો કરે કે અમારી વૃત્તિથી અને જ્ઞાનનાથી પ્રજ્ઞાને જડ સ્વરૂપે થવું પડે છે તો એ ખુલાસો કેવળ કલ્પનામય છે જાણનાવડે પ્રજ્ઞા કોઈ કાળે પ્રતિમારૂપ થતા નથી પ્રજ્ઞા નિર્વિકારી પદ છોડી વિકારી પદમાં આવતા નથી

કદાપિ કોઈ ધર્માવલંબી એમ કહે કે ભક્ત લોકોને દર્શન દેવા અને અસુરોનો સહાર કરવા માટે પ્રજ્ઞાને પ્રતિમા રૂપે અવતરવું પડે છે તો તે કથન વખ્યાપુત્ર જેવું અને ખપુષ્પ જેવું અસંગત છે કારણકે પ્રજ્ઞા પોતે હનિતનું પદ છોડીને સસમનાપદનો સ્વીકાર કરતા જ નથી

પ્રજ્ઞા પોતે નિર્વિકારી અજર અમર છે તેવા નિગાકારી પ્રજ્ઞા આકાર વસ્તુમાં મૂર્તિ સ્વરૂપે પ્રવેશ કરીને જન્મ મૃત્યુના અધિકારી થતા નથી તેમ થવા નથી એજ જ્ઞાની વિવેકી પુરુષોત્તમી જ્ઞાન શુદ્ધિની સમજણ છે

કેટલાક મત પચવાળાઓ એમ પણ માને છે કે મંત્ર વડે સાક્ષાત્ મૂર્તિમાં પ્રજ્ઞાનો વાસ થાય છે તે વાત વેળું પીલીને તેવ કાઢવા જેવી નિરર્થક છે કારણ કે મંત્રથી જો પ્રતિષ્ઠા થતી હોય અને પ્રજ્ઞા પધારતા હોય તો પોતાના મરહુમ મા દીકરામાં મંત્રોથી પ્રતિષ્ઠા કરીને જીવતા શા માટે કરી શકતા નથી ? માટે મંત્રોથી પ્રજ્ઞાને પ્રતિમામાં પધારવી શકાતા નથી.

પ્રભુ અનંત શક્તિવાળા છે તેથી તેઓ મૂર્તિ સ્વરૂપે ધાય તો તેમનું તો મૂર્તિ સ્વરૂપે થવાથી ઉલટું અનંતગણ અપમાન ધાય છે. કારણકે કેટલાક મૂર્ખ લોકો મૂર્તિનું ખડન કરે છે, અપમાન કરે છે, કેટલીક મૂર્તિઓ પાણીમાં તણાઈ જાય છે, અગ્નિમાં બળી જાય છે અને કોઈ વખતે મૂર્તિને ચોર ચોરી જાય છે. બે મૂર્તિ પોતે જ પ્રભુ હોય અથવા મૂર્તિમાં પ્રભુજનો આવેશ હોય તો કોઈની તાકાત છે કે પ્રભુ સામે કોઈ આંગળી ચીંધી શકે કે પ્રભુમૂર્તિનું કોઈ હરણ કરી શકે અથવા પ્રભુજ તણાઈ જાય, બળી જાય કે તૂટી પડી જાય.

પ્રભુજ તો અખડ છે તેવા અખડ પ્રભુને જડ સ્વરૂપે જડ ઠરાવવા તે અઘાની નોકીને જૂનાવો ખવરાવવા બરાબર છે. પ્રભુને જડ ઠરાવના એ અકાર્ય છે. અકાર્યથી અનંત જીવો સસારમાં રખડવા છે અને અપડી.

પ્રભુજ નિર્વિકારી અને તમારી પૂજા વિભરી છે, પ્રભુ નિર્ભોગી અને તમારી પૂજા ભોગી છે. પ્રભુ નિર્ભોધી અને તમારી પૂજા મોહવાળી છે. પ્રભુ દયાળુ અને તમારી પૂજા દિસાવાળી છે. પ્રભુ અનંત જીવોના નાય છે એવા અસખ્ય જીવોને હજીને પ્રભુ પાસે ધરા છે.

વળી દીવાની મોગી લાઈટો કરવાથી અનંત જીવો હજાય છે તથા વનસ્પતિ કાપની દિસા થાય છે માટે પ્રભુ દિસાથી રીઝશે કે ખીજશે તેનો વિચાર કરશો નહિ.

પ્રભુ ત્રણમગમાં રીઝશે નહિ પણ ખીજવા સ્વરૂપ તમારે ચોરાશી લાખ જીવાયોનિના અવતાર કરવા પડશે. માટે દરેક મહાશાની મહાત્મા પુરુષો પ્રભુજને જડ સ્વરૂપે માનતા નથી તેમ પ્રભુ જડ છે એવી કલ્પના પણ કરતા નથી. તેમ ભક્તિભાવે પ્રભુને જડ માની કલ્પીને તેમની પૂજા આર્ય પણ કરતા નથી એજ

જ્ઞાની વિવેકી જનોનું લક્ષણ છે.

એજ સિદ્ધાંત જ્ઞાનીનું ફરમાન છે તે ફરમાનને અગીકાર કરી અનાદિનું અજ્ઞાન દેહમા ધુસીને વ્યાપી રહેવ છે તે દેહમાથી અજ્ઞાનનો જ્ઞાનદષ્ટિવડે નાશ કરે, દૂર કરે અને આત્માને જ્ઞાનપ્રકાશમાં લાવે.

કળિકાળના દોષે પુગણી લોકોએ યજ્ઞની હાજરા હજુર પ્રતિમા પૂજાતી હતી તેવી પ્રજા તુલ્ય પ્રતિમાનું ખડન કરીને ઈશ્વરાવતાર ને ઈશ્વરના નામની પ્રતિમાઓને કેવળ આશ્રયિકા માટે દાખલ કરેલ છે વળી તેદક્ષા માટે જ પૂજા, સેવા, ભક્તિ અને મહિમાના અનેક પ્રભાવિક પુસ્તકો પણ બનાવ્યા છે અને લાખો છવોને જઠ સ્વરૂપે પ્રજાને પૂજાવીને અવળો રસ્તો દોરવ્યા છે.

પાળખથી લોકોમા મનબેદ ધર્મબેદ યથાથી લેકિ જુદાજુદા મત પથના વાડા બાધના ગયા અને લાખો લેકિને દુસાવતા ગયા આ સર્વ અસંયતિ કાળનો પ્રભાવ બજાવે.

મૂર્તિમંડનનો કાળ અદારઓ વર્ષની લગભગનો તેની સાક્ષી ઇતિહાસ દાઓમા છે તેમજ જૈન ધર્મના કેટલાક ગ્રંથોમા પણ છે અન્ય ધર્મમત પથવાળાએ જૈન લેકિનું જોધને જ પોતપોતાના ધર્મ વિધારીઓને ઈશ્વર દરાની તેમની પ્રતિમાઓ બેસાડેલ છે

પ્રતિમાજનું અવલંબન લેવાથી થતા ફાયદાઓ

પ્રતિમાનો અવલંબન ગુણ તે પૂજાભક્તિ સમગ્રની નદિ પણ દરેક જઠ પદાર્થમા ત્રણ ગુણ રહ્યા છે— (૧) અવલંબન ગુણ, (૨) જોળ ખાણ ગુણ અને (૩) મગળગુણ

અવલંબન ગુણ— જોને જેટલો વૈભવ છે તેને તેટલો જઠપદાર્થનો અવલંબન ગુણ બજાવે. ઉદાહરણ તરીકે જોધએ તો, રસ્તે ચાલતાં

લાકડીનું અવલંબન, હાલતાં ચાલતાં રરનાં અવલંબન, દાદર ચડતાં પત્થરીઆ અને કોડા કે દોરડાનું અવલંબન, જૂખ તરસમા અનાજ અને પાણીનું અવલંબન, રોગમાં ઔષધનું અવલંબન વગેરે જડ પદાર્થોના હજારો અવલંબન લેવા પડે છે જડ પદાર્થનું અવલંબન છે તે જીવતરનું જીવન ■

ઝોળખાણુ ગુણુ-માતા પિતા, દીકરા દીકરી, હેતુ મિત્રો વગેરેના તથા પરુ પક્ષી વગેરેના ને ને ફોડા છે તે તેમની ઝોળખાણુના છે ફોડા પોતે જડ પદાર્થ છે પણ માનવના ફોડા ઝોળખાણુ ખાત્રી આપે છે તે ફોડા ફેળાને માવતરોના ગુણોની ભાવના ઉત્પન્ન થાય ■ અજ્ઞા માદી આપે છે તે ઝોળખાણુ ગુણુ મહા મોડામાં મોટા દમ અજ્ઞાન નિરોધ છે

મગળ ગુણુ- સારા રહા સુમધી પદાર્થો મગળ કરીએ, મગળ રૂપ થાય છે અને વિધોને દૂર કરે છે તે લાપસીનું મગળ, મેળનું મગળ, સાકરનું મગળ તે મિષ્ટાન્ન મગળ રહ્યાં ભોજન રહે છે વિધોનો નાશ કરે ■ તેમ વચ્ચે મગળથી વચ્ચે મગળ છે મગળ મગળ જ્યાં કામ ગુલ થાય છે તેવા માનવિક જડ પદાર્થો મગળ ગુણુ થાય ■

સિદ્ધાંતની સાક્ષી- શ્રી દાણામણ મુનના અર્થે રહે, અણ મગળના મગળરૂપે નાભો જણાવ્યા છે તે આડે મગળ ન મગળ છે છતાં અનેક દુઃખ અને વિધોનો નાશ કરે છે

ત્યાસુધી કર્મને આધીન હો ત્યાસુધી નિર્જન મગળ મગળ રહે

જેમ રસતે ચાલના લોગીઆનો આદર રહે, મગળ મગળ તરતાં અને ફરતાં વાહનોનો આધાર લેવો પડે છે તેમ જ મગળ મગળ નથી પહોંચ્યા ત્યાસુધી પુણ્યમગળનો અર્થ રહે, મગળ મગળ મગળો ફોડો, તીર્થ કાં જમવાનનો ફોડો મગળ મગળ મગળ મગળ

ધ્યાનના અવલંબન માટે લેવાથી ગુરુના ગુણની અને તીર્થ કર ભગવાનના ગુણની ભાવના ઉત્પન્ન થશે

અવનબનથી અનેક ગુણોની ભાવના પ્રગટ થતા ગુણી થવાથી વળી ફેરતા ઉપરથી ગુરુની અને ભગવાનની ઓળખાણ રહેશે અને અનેક જાતના મંગલો થશે વિદ્યોનો નાશ થશે પણ ફેરતા લેનાર તથા સદાકાળ રાખનારે એવો નિર્ણય કરી રાખવો કે ગુરુશ્રીના કે પ્રભુશ્રીના ફેરતાને સાવધ પાપ પૂજથી પૂજવાની ત્રણેકાળમાં પદ્ધતિ પાઠવી નહિ એમ સૈદ્ધાંતિક વાક્યો ■ તેને સિદ્ધ કરી રાખવા

જ્ઞાનવાણીના સિદ્ધાંતે ધર્મધ્યાન તથા શુકલ ધ્યાનના બેઠા બેઠા રહ્યા છે તેમાં અવનબન ધ્યાનના ચાર બેઠા જણાવ્યા છે તે પદ્ધત્ય ધ્યાન, પિડરત્ય ધ્યાન, રૂપરત્ય ધ્યાન અને રૂપાતીત ધ્યાન. એ ચારે પદ્ધતિમાં નજીક પદ્ધતિ સાકારી મૂર્તિ માટે છે તેમાં જ્ઞાન અને જોયની ત્રિપુત્રી રહેલી છે

જોય વિના જ્ઞાન નહિ તેમજ ખ્યાતા ધ્યાન અને જોયની ત્રિપુત્રીમાં ગુરુશ્રીનો અથવા તીર્થ કર ભગવાનનો ફેરતા તે જોય પદાર્થ છે અને તે જોય, ખ્યાતનો ખ્યાતા આત્મા જીવ પોતે જોયરૂપ લક્ષ પામે છે ત્યારે ધ્યાનનું સ્વરૂપ એક વૃત્તિએ થાય છે તે વખતે પ્રતિમાનું અવલંબન લેવા ગુરુનો દ્રવ્ય ફેરતા સ્થાપના સ્વરૂપે થાય છે એ સિદ્ધાંત સાક્ષી છે

શોધકમિત્ર (લેખક) નો ઇરાદો દોષપિણુ મતપથનું ખડકે કરવાનો નથી પણ સત્ય જણાવવાનો છે. કળિકાળમાં નિમિત્ત કારણે જે જે મતપથ જે જે કારણે ઉત્પન્ન થયા ■ તે તે મતપથોનું કાર્ય કારણ શોધી તેમાં રહેલ સત્યાસત્યનું પૃથક્કરણ કરી પ્રગટ-લાવે જગતને બતાવી આપવું એ જ હેતુ છે.

પ્રતિમાની દ્રવ્ય પૂજા

જિનપ્રતિમાની પૂજા દ્રવ્યે થાય છે પણ ભાવે થતી નથી.

પ્રતિમાની દ્રવ્ય પૂજા

જિનપ્રતિમાની પૂજા દ્રવ્યે થાય છે પણ ભાવે થતી નથી.

પૂજા ૭ પ્રકારની છે—(૧) ભોગપૂજા અને (૨) ત્યાગપૂજા

ભોગપૂજા તે ફળ, ફૂલ, ધૂપ, દીપક વગેરે અનેક પ્રકારે દ્રવ્યપૂજા કહેવાય છે તે પૂજા ભોગી મહાપુરુષો તથા દેવતાઓની છે, અને ત્યાગપૂજા તે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, ત્યાગ, વૈરાગ્ય વગેરે અનેક ધર્મ-ભાવના કર્તવ્ય કરવાથી ત્યાગપૂજા કહેવાય છે

તે માટે સ્વર્ગલોકમાં દેવોને જિનપ્રતિમા દ્રવ્યે ચિંતામણી રત્ન સમાન છે તેથી તે પ્રતિમાને દરેક દેવા સૌ સૌની દ્રવ્ય આશા પૂરી પાડવા દ્રવ્ય આશાએ દ્રવ્યપૂજા કરે છે એ અનાદિ દેવ-સ્વકાર છે

ભાવપૂજા

ધર્મનું મૂળ દયા છે, તે અહિંસાસ્વરૂપ છે સર્વજીવોની રક્ષા કરવી તે જ અહિંસા તે આત્મિક કલ્યાણધર્મ છે મહાપ્રજ્ઞની દૃષ્ટિમાં સર્વ જીવો આત્મમૂલ માન્યા છે તેમાં કોઈ જીવને ન્યૂનાધિક નથી માન્યા તે માટે ભાવપૂજા તે અહિંસા અભેદસ્વરૂપ છે. તેમાં હિંસા સમાતી નથી!

જેમ અમૃતમાં જેર સમાવે નથી તેમ ભાવપૂજામાં દ્રવ્યપૂજા સમાતી નથી તેટલા માટે દ્રવ્યપૂજા દ્રવ્યનું લક્ષણ છે પણ ભાવ નથી ભાવપૂજા જ ધર્મ દૃષ્ટ્યાણુનું લક્ષણ છે અને તે જ મોક્ષનું લક્ષણ છે.

સાધુમાર્ગી જૈન સમાજ અને મૂર્તિપૂજક જૈન સમાજ એ બન્ને વચ્ચે મહિમાદિ એક બીજાને મૂર્તિ સળધી એકાદ પક્ષે ખડનખડન કરવાનો કળ બરેનો બેઠ જવડો ચાલ્યો આવે છે તે સળધે તે બન્નેને કાળસમયનો દોષ પડે (વળગાડ) વળગ્યો છે

તે બન્નેના વળગાડ કાઢવાના મત્રો તત્રો જત્રો સયોગ યોગ હાલના સમયમાં તેવો વાદી પુણ્ય નથી તે માટે બન્નેના ઝઘડાથી હું મુક્ત

છુ; કારણકે જૈન સિદ્ધાંત સૂત્રોમાં વસ્તુતત્ત્વ, વસ્તુસ્વભાવ, તત્ત્વધાન, તત્ત્વસ્વરૂપે જે ચાર નિરોપાના સ્વરૂપ વર્ણવ્યા છે દરેક નિરોપ-સ્વરૂપ દ્રવ્યે અને ભાવે ઓળખાણ આધારભૂત અવલંબન છે.

ન્યાય હેતુ-જેમ દાદર, નિસરણી, સીડીએ ચડતાં દોરડાનું અવલંબન આધાર, પૂલ પર ચાલના કડોડાનું અવલંબન આધાર છે તેમ ધર્મ રરતે ચાનનાં, મોક્ષ નિસરણીએ ચડના દ્રવ્યરૂપ દોરડું, લાકડી, નિસરણી, સીડીનો આધાર છે

પ્રભુએ કોઈને ખડામડન કરવાનો હુકમ આપ્યો નથી, છતાં જમાનો કુદરત તરીકે કંઈઆ કરાવે છે, તે કંઈઆથી સર્વ મુક્ત થાયો

સાધુભાગી જૈન સમાજ અને મૂર્તિપૂજક જૈન સમાજ એ બે વચ્ચે મૂર્તિઓ ન રાખવી, ન માનવી એવો બેદ નથી તે વિષે બન્નેનો અભેદ, એક જ મત સરખો છે ફક્ત ફેરફાર એટલો છે કે મૂર્તિ જડ પદાર્થ છે તેને ચૈતન્યસ્વરૂપ પ્રભુ તરીકે માને છે અને સાવધપૂર્ણ કરી ધર્મ કત્યાણ માને છે એટલો વિશેષ બહારનો ફેરફાર દેખાય છે. બાકી રાજ દ્રેવના આડાખોટા કનેશ કંઈઆ ઘણા તત્ત્વ સમજ્યા વિના કરે છે તે પ્રમાણે તમે કોઈ સુસ વિવેકી કરશો નહિ. એક બાપના પુત્રો જાણી પરમ હેતુ ગયો એ જ્ઞાન ધર્મલક્ષણ છે.

પ્રભુ કે ગુરુની છબી

કોઈ જિજ્ઞાસુ અર્હંત મહાપ્રભુ તથા સુસાધુની છબી પાડે, પડાવે, લેવારાવે તે કૃત્ય શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ કે ધર્મ વિરુદ્ધ થતું નથી કારણ કે તે કૃત્ય તમારા સસારવ્યવહાર ખાતાનું છે તે વિષે સાધુજીને ન રાજ થવું કે ન આદેશ આપવો તે વિષે સાધુનો ધર્મ મૌનપણ્યનો છે

જે ધણી પોતાની મેળે છબી પાડતાં તથા લેતા તે માટે કેમેરા સાફ કરતાં જે ખાપ થાય તે ખાપ સાધુજીને લાગતું નથી, કારણકે પાપની વૃત્તિ વિના ખાપ પોતાની મેળે આવી શકતું નથી

જે સાધુજી જીવી પડાવવામાં રાજ થતા હોય, કોઈ મનુષ્યને હુકમ આપતા હોય તો જીવી પડાવવાનું તથા કેમેરા વગેરે ધોવાનું પાપ સાધુજીને લાગે જ, એ નિશક છે

જેન શાસ્ત્રના ન્યાય પ્રમાણે મૂર્તિયો, જીવીઓ રાખવા તથા તેમનું જ્ઞાનદષ્ટિએ ઓળખાણનું અવનબન લેવામાં શાસ્ત્રવિરુદ્ધ કે ધર્મવિરુદ્ધ બાધ આવતો નથી

સાધુમહાર્ગી સમ્રાટશાહા ઘણાખરા જીવો જીવીશાહાના વિરોધી છે તેવું કારણ એ છે કે અજ્ઞાનના હાથે હા નાનું વેર છે. અજ્ઞાનપણથી એકાત પક્ષે સ્થાપનાને ઉધાપી નાખી છે તેવી તે જીવો પ્રજુના નામના અને સ્થાપનાના પ્રતિવાદી હોવાય છે.

દવેનો કાગ-સમય એવો વિષમ આવ્યો છે કે દરેક જોનના ઘરમાં અન્ય ધર્મના ધર્મગુરુની જીવીઓ તથા રાક્ષસી માયાના ફેરા ઘરેઘર ફેલાઈ ગયા છે તેથી દરેક જીવોને સવારમાં ઉઠતાં વિભગી પાળી ગણતરી માલાવાળા મનુષ્યોના અમમગમરી દર્શન થાય છે તેથી દિનપ્રતિદિન મગજ મુહૂર્તની હાનિ થતા, સત્યવર્મ, સત્યગુરુ અને સત્યદેવની લાનનાના વિચારે હમેશાં આખા પડ્યા અય છે.

ઉવટ વણપર પરામાં ધર્મના સ્વભાવથી શ્રદ્ધ થતા જન હિ તે જીવી ખાતીથી તમે સર્વ જાણી રોકો છો પણ ખોટા દં અપરત્ને જીવી ધર્મમગજ કલ્યાણ કરી શકતા નથી તેમ દુગમ્હાં જીવી સ્વ અનજ શમ્ના નથી

જોમ સસારી લોકો માતાપિતા, ભાઈ, બહેન, કનિષ્ઠ વગેરેની જીવી પગલી ધરમાં રાખે છે તે પૂજવા માટે ધરમાં રાખવા નથી પણ દેવ પ્રેમનાવની યાદગીરી રાખવા માટે લે છે અને રૂપે છે તેમ તીર્થ-

કર ગણધરો આચાર્ય ઉપાધ્યાય મહત્ત્વ મુસાધુની છબી મગળના હિત માટે ધર્મના માન ખાતર ધર્મી પુરુષોની યાદગીરી રાખવા નિત્ય મગળ અવલંબન રાખવામા દામદામ ધરમા ધર્મની અદ્દા છે અને તેમની વશપરપરામા ધર્મ રહે છે.

તેથી ગુણક્રિયાની ભાવના પ્રગટ કરવા તેમની છબી અવલંબનરૂપે ધરમા ગમવાથી પ્રાપ્ત કાળે જાગતા હોતી વખતે સન્મુખ દર્શન તરીકે નજરે પડશે, તેના દર્શન જોતા મહામગ્નકારી ઉચ્ચ ભાવના પ્રગટ થાય છે અને વશપરપરામા ધર્મની અદ્દા ચાલી આવશે.

ધર્મશુભની છબીથી તથા બીજા આઠ મગળ તથા ચૌદ સ્વપ્ન અને દશ કષ્ટપ્રકાર જાગેરે અનેક ફાટા ચિત્રો હોવાથી જૈન લોકોની ખરી ખાત્રી જાળખાણુ ધર્મ તરીકે વર્તાશે તેવા અનેક શુભહેતુથી સિદ્ધ મહત્ત્વ મહાત્માઓની છબીની ધણી જરૂરીઆત છે.

તે સિવાય સરામ જાવે સર્વ સાધુ સાધ્વીની છબી લેવાની કોઈ કાળે જરૂરીઆત નથી એમ હવેથી જાણી દ્રવ્ય અવલંબન લેવા ધર્મશુભ, વગેરેની દ્રવ્ય નિશાની તરીકે છબી રાખવી, રખાવવી એમ સમયકાળ સૂચવે છે.

તે વિષે નિદાની દૃષ્ટિ રાખશો નહિ.

તપસ્વીજીવુ બીજુ એક પુસ્તક “અભેદ ધર્મસ્વરૂપ” નામનું છે તેમાં તેમણે જૈનધર્મ એક જ છે, અભેદ છે, તે, પહેલાં ખતાવીને પછી અત્યારના વાડાઓ, સપ્રદાયોની હકીકત આપી છે તેમા લખ્યું છે કે—

“જ્યારે જ્યારે જો જો મહાત્માઓએ જો જો કાળે જો જો સઘાડા મત પચ કાઢ્યા અને સ્થાપ્યા ત્યારે ત્યારે તે તે મહાત્માઓએ તે તે કાળે પવિત્ર ધર્મનો ઉદ્દાર કરવા અને જો સમાજને ધર્મની ઉચ્ચ

કાગિએ સર્વ જવા ઉચ્ચ પ્રકૃતિની એળી કરેલ છે

“પરંતુ તે દરેક મહાત્માઓએ દીર્ઘદૃષ્ટિથી જ્ઞાનબુદ્ધિએ તુલના કરી દિવા તે મહાત્માઓ સમજી શક્ત કે વીરશાસન ધર્મમાં બીજા મનભેદરૂપે એક કદાચ નહિ. એમ ખરી ગીને બહી-સમજી મકવાની તેમની અગણિત વિશાળ બુદ્ધિ વિકાસ-વત હતી.

“પરંતુ તેના નિપુણ નેતાઓને પણ કળિકાગે કાગના સ્વભાવે બૂલ અવગારી છે ત્યારના પાછળથી કાગનારે એક એક ધર્મ મનભેદોમાંથી આપઆપની સ્વેચ્છાએ અનેક વાગારૂપે મનભેદ બાંધેલા ગયા ”

વીરશાસનમાં, જૈનધર્મમાં મતભેદ પાડી છુટો સમ્રાટ કદાચ નહિ એ એક સાદુ સત્ય જુદા પડનાર સર્વ પૂર્વાચાર્ય સમન્તા દેવ તે આજે છે તેવી જૈનધર્મની મિથિ થાન નહિ. પણ કળિકાગે મહાત્માઓને પણ એ ભૂલ ખસાવી એમ ઉપર પ્રમાણે સમજાવીને તપસીજી ઉદરમાં લખે છે કે—

“હવે આ સમયેના તાત્કાલિક યોજના, ૫૨૨૫ મુજબને શ્રદ્ધિમાં નહિ કાગના સમીન અધારમુ નહિ થાય તેા ધર્મના મુગ સ્વરૂપેના મોપ થશે અને વીરમુનુને ઉત્તમ મેદામાં આપણે મુખાવી એસના અધોઝનિના પરીણા ધર્મશુ એ વાત નિઃસંક છે

“વળી આ ઉજ્જવળ ધર્મ આજણીમાં અગાતે શ્દેશે તેા પચમ કાગના છેડાને તેા દીર્ઘકાગની વાગ છે પણ તે પહેલાં જ નજીકમાં જ સર્વત્ર વીરમુનુના નિઃકલકી ધર્મનો લખ થશે તેવા સમય જોવાય છે

અને છેના પાગમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે—

“યદપિ આ ખરી (એકનાની) પવિત્ર ધારણા ઊંચામાં ઊંચી જેવી તેવી વીરશાસનની અક્તિવાળી છે છતાં આનુ જમાનાના વાતાવરણ-

માં તેને સ્થાન મળવાની ઘણી ઝાઝી વજી રહે ॥ તથાપિ ભવિષ્યમાં કોઈ મહાન વીર રત્ન સમર્થ જિદ્દાન, સત્યશોધક, ન્યાયનાર્થના ઉત્સાહી, નિર્મળ શુદ્ધિવાન, ખરું તાત્પર્ય જોચી વીતરાગ ધર્મની મૂળ સ્થિતિએ પહોંચશે ત્યારે भारी धारણાને પુષ્ટિ મળશે અને તે વખતે भारां सविनय वयना सत्य व्याभासभा व्यावશે એ વાત નિસદેહ મુખ છે. ”

મે એક વર્ષ અગાઉ જ લખ્યું હતું કે નજીકના ભવિષ્યમાં મહાપુરુષ જરૂર જાગશે અને જૈનધર્મની એકતા કરશે. તપસ્વીજી પણ એમ કહી ગયા છે તે ઉપરના તેમના લખાણથી સમજી શકાય છે. આપણે અત્યારથી જ એકતાના પથે પળાયું તો ભાવી મહાત્મા પુરુષનું કાર્ય ઘણું સરળ થઈ જશે અને ધર્મની વિશેષ ઉત્તિ થઈ શકશે.

માટે જૈનોના સર્વ ફિરકાઓને भारी विनति છે કે તેઓ અત્યારથી જ આ જાખતમાં ઘસટું કરવાનું શરૂ કરે.

— નિ શેક

*

૮

એકતા માટે

તપસ્વી મહાત્મા મુનિ

શ્રી માણેકચંદ્રજી મ. ના ઉદ્ધારો

નોંધ

એક સપ્રદાયમાં અનેક સંધાડા, ગમ્મણ વગેરે પેટા વિભાગો ઈજી નથી તેમ જૈન ધર્મના જુદાજુદા સપ્રદાયો પણ ઈજી નથી સ્થાનક-વાસી સપ્રદાયના ગોડગ સંધાડામાં તપસ્વી મહાત્મા મુનિ શ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજ ધર્મ ગયા તેઓશ્રી તત્કાલ ખિનસાપ્રદાયિક વિચારના હતા અને એકતાનો બોધ કરતા હતા તેમણે સંધાડાઓને તેમજ સપ્રદાયોને ઉદ્દેશીને ઘણું લખ્યું છે સંધાડાને ઉદ્દેશીને લખ્યું તેમાંનું ઘણું સપ્રદાયોને પણ લાગુ પડે છે તેમના લખાણમાંના કેટલાક ફકરા તેમના જીવનચરિત્રના પૃષ્ઠ ૪૩૩-૩૭માં આપેલ છે તે અત્રે ઉદ્ધૃત છે

— નિ શેઠ

હે મનવાદિઓ ! હે ગચ્છવાદિઓ ! હે સધાણ સમુદાયવાદિઓ ! તમે શ્રી મહારીરશાસનમાં જૈનધર્મને બિનબિન સ્વરૂપે સ્વચ્છદે સૌ સૌના નામથી વહેતી ભાગવા પાડીને, ગામગિરાસની પેટે, વાડા વાળીને સધેડા (સધાડા) બાધી એડા છે અને દરેકે દરેક જુદીજુદી મરજી મુજબની સમાચારી જોતની કાઢી છે અને શ્રી મહારીરશાસનના નામને બદલે પોતપોતાના ગામઠામને નામે શાસન ચલાવે છે.

તથા હા સ્વભાવથી ધકેલમારી કરે છે અને હાપલો દ્રવ્યવિમુક્ત વ્યક્તિ દોષયુક્ત સેવન કરે છે તથા ગુન્નો અને ગુરુઓની વૃત્તિઓ સ્વચ્છદે ચલાવે છે. શિષ્ય શિષ્યની વૃત્તિઓ સ્વચ્છદે ચાને છે.

સૂત્રસિદ્ધાંતના પ્રમાણથી ઝોછી અધિકી અને વિપરીત પ્રશ્નજ્ઞા કરે છે, કગવે છે, બચાની જીવેને જાની માને છે, અસત્યને સત્ય માને છે, સત્યને અસત્ય માને છે, પુણ્ય કર્તવ્યમાં પાપ માને છે અને પાપ કર્તવ્યમાં પુણ્ય માને છે, ધર્મમાં અધર્મની શ્રાંતિ રાખે છે, અધર્મમાં ધર્મની શ્રાંતિ રાખે છે.

ધર્મક્રિયામાં પાપની શ્રાંતિ રાખે છે, સમદષ્ટિમાં ત્રિધ્યાજીવિની શ્રાંતિ રાખે છે ત્રિધ્યાદષ્ટિમાં સમદષ્ટિની શ્રાંતિ રાખે છે. ગુણીમાં અવગુણીની શ્રાંતિ રાખે છે સદ્ગુણીમાં દુર્ગુણીની શ્રાંતિ, દુર્ગુણમાં ગુણની શ્રાંતિ, ત્યાગમાં ભોગની શ્રાંતિ અને પુણ્યપાપમાં પાપાનુ-પાપની શ્રાંતિ રાખે છે.

તથા જ્ઞાનતત્ત્વો અને ધર્મતત્ત્વોમાં શ્રાંતિવાળા બનીને રાગદ્વેષવૃદ્ધિ પદ્માપદ્મીમાં તથા અવજેદ અને સધાણજેદમાં પડીને ઈર્ષ્યા, નિદા, અહંભાઈ, અસત્ય, કૂડા કલહ ચક્રવર્તી વગેરે ધમસાજી મચાવીને તેમાં સ્વીયમી રહ્યા છે. પોતપોતાના સ્વાર્થ માટે પોતપોતાનું બગાડત કટવાક જીવેનું જમડે છે તેનો ખ્યાલ કરો ! ! !

પરમાર જોડીને વાડા સધાડામા મુન્દ્યાઈ થયા,

માયુ મુર્ચ્છુ પલુ મન મુર્ચ્છુ નહિ

વાળનો લોચ કીધો પલુ વિષયોનો લોચ કીધો નહિ

પરમાઈ કિનાર્યા પલુ અહકાર કિનાર્યો નહિ.

જૈરીઠામરાની વાસના ઊડી પલુ ચેતાચેવીઓની વાસના
ઊડી નહિ

તેને પરિણામે સમદષ્ટિપણની પ્રાપ્તિ થઈ સજી નહિ

તેથી વાડા સધાડાના મતભેદમાં તમે પશ્ચા અને ખીજને તેમાં
જાળની પેઠે ફસાવો છો

હે વાડાસધાડાવાળા મતવાદિઓ ! મહેરનાની કરીને વિચાર કરો
અને હવે વાડાસધાડાની સ્વચ્છતા ઊડીને તમાર પ્રથમ કલ્યાણ કરો
અને પછી જન્મનુ કલ્યાણ કરવા કટિબદ્ધ થાઓ એટલી નમ્ર
પ્રાર્થના છે

આપ સર્વ રીતે સમજી શકો છો કે મતભેદથી રામદેવની વૃદ્ધિ થાય
છે રામદેવથી સસારની વૃદ્ધિ થાય છે, સસારના અનંત જન્મમરણની
વૃદ્ધિ થાય છે, અનંત જન્મમરણથી અનંત તાળની વૃદ્ધિ થાય
છે મા?—

હે મન સધાડાવાળાઓ ! તમે સર્વ આગ્રપ પાળેના સધળા આમદ
કુરામદ ઊડીને આત્મજ્ઞાનનુ પાન કરો, આત્માનો અનુભવ કરો
આત્માના અનુભવથી તમોને ખાતરી થશે કે પચ સધાડાવાળાના મત
ભેદોથી જૂનઝાળમાં કેઈ જીવ તર્યા નથી તો વર્તમાનમગમા તમે કયાથી
તરો ? અમતે સ્વચ્છંદે કદી તરાણ જ નથી જો તરાણ જ હોત તો
પછી જૈનધર્મ અને જૈનધર્મની આજ્ઞાની જરૂર જ કયા રહી ! ! !

મતભેદ વડે તો ચાર જ્ઞાનના ધણી મહાવિદ્વાન મહાસમય હતા તે

પણ અનંત સસારમાં રચાણી પડ્યા છે મટે આજકાલના વાડા સઘાડાના કદામદથી તરાશે નહિ પણ ભવજળ તરવાનું સાધન માત્ર શ્રી જૈનધર્મ અને મહાવીર શાસન છે અનંત જીવો મહાવીર શાસનના નામથી તરી ગયા છે અને તરે છે વળી આપણે પણ તરીશું

વર્તમાન સમયમાં કળિકાળના મહાત્મ્યે સત્ય ધર્મ સુધાર્ધ મયો છે પણ આપણી દુરજ દહે જો છે કે મત, પથ, સઘાડાના મુયથા છોડી દઈને શ્રી મહાવીરશાસન અને શ્રી જૈનધર્મની વિજય ખગલ કરો તેમ વર્તવું જોઈએ

ધર્મના સર્વ કાર્ય શ્રી વીતરામ દેવની આજ્ઞાને આધીન છે શ્રી વીતરામદેવની આજ્ઞા વગર ધર્મખીજ નિષ્ફળ થાય છે મટે કલ્યાણની જરૂર હોય તો સર્વ મનમેની આપ આપની કલ્પનાની આજ્ઞાઓ છોડીને શ્રી વીતરામ આજ્ઞા, વીતરામ ધર્મ આજ્ઞા, વીતરામ જિન વ્યવહાર આજ્ઞા પાળીને જ્ઞાનની આમના, વામના, પ્રાર્થનાવ્રતિ અને શુભ શુદ્ધ પ્રવૃત્તિથી આત્માનો ઉદ્ધાર કરવો જો જ ખરેખરો ધર્મ છે જો પ્રભાણે વર્તવું થશે તો જ ધર્મરૂળ ખીજની કાર્વસિદ્ધિ થશે

તેમણે જો અનંત ભવમાંથી એક કે એ ભવ ન્યૂન બાકી ગયા હશે તો શ્રી વીતરામ આજ્ઞા પ્રભાણે વૃત્તિ નહિ રહે જો એક માળતો અજળ મહિમા અને પરાક્રમ ॥ આ વાત સિદ્ધાંતથી સિદ્ધ છે

શ્રી અમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ જુદાજુદા મતભેદ વાડા સઘાડા બાંધવાની કોઈપણ આચાર્યને આજ્ઞા આપેલી નથી તેમ મહાવીર શાસન અને જૈનધર્મ વિતા ખીજ કોઈપણ પથ કે વાડાસઘાડાથી (સપ્રદાયથી) ઉદ્ધાર થતો નથી તે વાત સિદ્ધાંતના પ્રમાણથી સર્વ સમજુ જીવોએ સમજવા તથા વિચારવા યોગ્ય ॥

શ્રી દાણાગજ સૂતના નવમે ઠાણે નવ કારણે જન્મ્યોડ છોડવા શ્રી

મહાવીરદેવે આજ્ઞા આપી છે તે આજ્ઞાનો સ્વરૂપ એ છે કે પહેલા બોલે આચાર્ય, બીજો બોલે ઉપાધ્યાય, ત્રીજો બોલે ગણ, ચોથો બોલે કુળ, પાંચમો બોલે સધ, છઠ્ઠો બોલે યાન, સાતમો બોલે દર્શન, આઠમો બોલે યાગ્રિ અને નવમો બોલે તપ એ નવ મહાપુરુષોના નવ અંગ કહેવાય છે તે નવ અંગોની મહિમાદે કે એકબીજાના અંગગુણ-વિરુદ્ધ આચાર્યના, અમમ્મિ, અવિનય, ધર્મી, નિદા, અપમાન કરે, અવગુણ બોલે, જૂદા આરોપ આપે તથા તેવા ધર્મદ્રોહી, ગુરુદ્રોહી, ગુણદ્રોહી, કૃતમ્મી, વિશ્વાસવાતી, મર્મભેદી વાત ઉપદેશી મતભેદ કરે, તકા પાડે, કુસંપ કરે, ધર્મની ફજેતી કરે, એક બીજાના હક દબાવે, રાગદ્વેષની ધમાય મચાવે, અસમાધિની કલ્મ કરે, યોછી અધિપ્ત અને વિપરીત પ્રવૃત્તિ કરે તો-

તેવાની સાથેના બાગ પ્રમાણ સભોગી અંગે હોડી દેવા તેવા દ્વાદશી હળીવાઓ સાથેના ધર્મસંબંધીનો સંબંધો વ્યવહાર હોડીને શુદ્ધ વ્યવહારમાં પ્રવર્તે એવી શ્રી મહાવીર પ્રભુની અને અનંત તીર્થ કરોની આજ્ઞા ૩

તે જ પ્રમાણે સંબંધો મતભેદવાળા સંધાડાના વ્યવહારો એકબીજાના મતભેદ વિરુદ્ધ ૩ એક બીજાના મનનું સારુ એક બીજા કરવા નથી. એક બીજા સાથે પૂર્ણ સચ્ચાઈથી એક બીજા બોલવા નહો તેમ સારો અભિપ્રાય પણ આપના નથી પણ ઉનટા અત કમનુર્માં એકબીજા સંધાડાવાળાઓ સામસામા એકબીજા ઉપર અભોવો ગમે ૩ એક-બીજાને તોડી પાડવા, મારી પાડવા માટે એકબીજાની વૃત્તિએ પ્રવૃત્તિ કરે છે

કળિકાળનો દોષ ૩ કોઈપણ વાડા સંધાડાના મતભેદમાં બળવું તે ઉદ્ભવથી નીકળીને ચૂલમા પડવા જેવું થાય છે, તેટલા માટે કોઈપણ

મતભેદ ઘાડાસઘાડામાં રહેવાથી કે લગવાથી આત્માની ઉત્તતિ નથી પણ ઉત્તરી અધીમતિ યાવ છે, એ તો નિર્વિવાદ વાત છે

—તપસ્વીજી રચિત કાળદાનતત્ત્વચિન્તામણી પૃષ્ઠ ૨૮ થી ૩૨

ઉપર પ્રમાણે વાડાસઘાડાને ઉદ્દેશને લખ્યું છે પણ એ સર્વ વાત સપ્રદાયોને પણ એક સગ્મી રીતે લાગુ પડે છે ઉપરાંત સપ્રદાયોની એકતા માટે પણ તેઓથી લખે છે કે—

સાધુભાગી જૈનસમાજ અને મૂર્તિપૂજક જૈન સમાજ એ બન્નેને મહિમહિ એક બીજાને મૂર્તિ સબધી એમાત્ર પણ ખડનમડન કરવાનો કામ ભરેયો જોઈ શકેડા ચાલ્યો આવે છે તે સબધે બન્નેને કાળ-સમયનો દોષ-પક્ષો (વળમાડ) વળગ્યો છે, તે બન્નેના પલા (વળગાડ) કાઢવાના મત્રો, તત્રો, જત્રો સજ્જેજ જોઈ કાલના સમયમાં તેવો વાગી પુરવ નથી, તે માટે—

હે ભાઈઓ ! તે બન્નેના કપડાથી લુ મુક્ત છુ કારણુ કે જૈન સિદ્ધાંત સૂત્રોમાં વસ્તુતત્ત્વ, વસ્તુસ્વભાવ, તત્ત્વદાન તત્ત્વ સ્વરૂપે જે ચાર નિરૂપ-સ્વરૂપ દ્રવ્યે અને ભારે ઝાળખાણુ આધારમૂલ અવલબન છે

ન્યાય, હેતુ—જેમ દાદર, નિસ છી, સીડીએ ચડતાં દોરડાનું અવલબન, આધાર તથા પૂન ઉપર ચાનતાં કોરડાનું અવલબન, આધાર અને રસ્તે ચાનતાં લાકડીનું અવલબન આધાર છે તેમ ધર્મરસ્તે દરેક જીવોને ચાલતાં મોક્ષ નિસરણીએ ચડતાં દ્રવ્યરૂપ દોરડું, લાકડી નિસરણી, મીડીનું અવલબન આધાર છે

તે વિશે જૈન સિદ્ધાંત અને પ્રભુએ તમો કોઈને ખડનમડન કરવાને કુકમ આપ્યો નથી છતાં જમાનો કુદન તરીકે કળિયા કરાવે છે, તે કળિયાથી સર્વ મુક્ત યાઓ

—તપસ્વીજીના રચેલા જમનિનારણુ ઉર્ફે સમાધિત ત્રમોધી

૯

દિગંબર શ્વેતાંબર વાદ

લેખક
શ્રી પદ્મનાભ જૈન

*

નોંધ

“ જૈનધર્મ અને સમાજનો ઉત્કર્ષ કેમ થાય ? ” એ નામની એક લેખમાળા શ્રી પદ્મનાભ જૈને હિંદીમાં લખેલી તેનો ગુજરાતી અનુવાદ “ પ્રભુદ જૈન ” ના માર્ચ ૧૯૪૮ના અકમા પ્રગટ થયેલો તેમનિા એક ભાગ અહીં પ્રગટ કરીએ છીએ.

દિગંબર તથા શ્વેતાંબર સંપ્રદાયોનો સમન્વય, એકતા કેમ થાય તે સબંધી લેખકે પોતાના વિચારો દર્શાવી જે સૂચનો કર્યા છે તે જાણવા-વિચારવા યોગ્ય દોષ્ટિ અત્રે પ્રગટ કરેલ છે

—ન ગિ શેઠ

દિગમ્બર પ્રવેતામ્બર વાદ

સામાજિક પ્રશ્નોમાં દિગમ્બર પ્રવેતામ્બરવાદ ખાસ સ્થાન ધરાવે છે. આજના તરુણ અને શિક્ષિત વર્ગોમાં આ વાતની આનોમના વારંવાર થઈ ચૂકી છે તે ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે આજનો શિક્ષિત સમાજ આ વાદથી પર ગદી તેનો અત લાવવા ઇચ્છે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ સમસ્ત જૈન સમાજનું એકીકરણ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે.

જો કે ઉપર પ્રમાણે વિચાર ધરાવતો તરુણ દલિત ધરાવે તો પણ સમાજના કલ્પધારો, ત્યાગી સમ્યાઓ, પકિતવર્ગ વગેરે તો સનાતન સામ્રાજ્યિકતાથી બંધાયેલા છે અને તે સામ્રાજ્યિકતાને જ પુષ્ટ કરતા રહે છે. આ સામ્રાજ્યિકતાનો પ્રભાવ વિદ્વાનો પર પણ છે અને માહિત્યસરોધકો પણ તેના શિકાર બન્યા છે.

આ વાદનો અત લાવવાની જવાબદારી હવે નવશિક્ષિત તરુણો પર છે. જૈન સમાજનું એકીકરણ કરવું એ તેઓનું કર્તવ્ય છે. આ દૃષ્ટિથી આ વાદની સમાનોમના આપણે અહીંયા સંક્ષેપમાં કરવાની છે. એવો કોઈ મધ્યમ માર્ગ શોધવાનો છે ત્યાં આ બંને વાદોનો સમન્વય થઈ શકે, અને બિવિધમા જૈન સમાજ આ ઝેરી સામ્રાજ્યિક બંધનથી મુક્તિ પામે.

બ મહાવીરના નિર્વાણ પછી જૈન સમાજમાં જે મુખ્ય આંદોલન થયા તેમાં આ બંને સામ્રાજ્યોનો ઉદ્ભવ ખાસ સ્થાન ધરાવે છે. આ વાદ ક્યારથી શરૂ થયો તેનો જો કે કોઈ નિર્ણય નથી થયો તો પણ આ બાબતમાં બંને સામ્રાજ્યોની અન્ય અન્ય દલીલો છે.

જમત પરિવર્તનશીલ છે અને પરિસ્થિતિ સદા એક નથી રહેતી. આ વાત જૈનોને કહેવાની કોઈ આવશ્યકતા છે. ખરી રૂબરૂ પ્રમાણે

આપણે બદલાવુ પડે છે અને કેટલાક ઉચ્ચ આદર્શોને આદર્શના રૂપમાં જ રાખવાની ફરજ પડે છે વ્યવહાર અને સમાજની એવી કેટલીક સીમાઓ છે કે જેનું પાલન સમાજમાં રહેતાં આપણે કરવું પડે છે

દિગમ્બર જૈન સાધુસંઘનો ઇતિહાસ આપણને બતાવે છે કે વચના સમયમાં ઉત્તર ભારતમાં દિગમ્બર મુનિઓનું અસ્તિત્વ નહોતું આ પરપરાનો ત્યા ઉચ્છેદ થયો હતો દક્ષિણમાં આ પરપરા ધણી લાગ્યા સમય સુધી જીવિત ન રહી રાખી મુસનમાન અને અન્ય હિસાબધાન સંસ્કૃતિનું આક્રમણ ઉત્તર ભારતમાં થયું અને ફળસ્વરૂપ આ પરપરાનો ઉચ્છેદ થયો નહિ તો ઉત્તર ભારતમાં આટલા દિગમ્બરો હોવા છતાં હિ મુનિઓની પરપરા શા માટે નષ્ટ થાય ? દક્ષિણમાં પણ બદારોનો ગાદીઓ કેવી રીતે અપાર્ક ?

જૈન સમાજે વ્યવહાર જનવું જોઈએ પદની પ્રતિજ્ઞા માન્ય રાખવી એ અનન્ય વાત છે અને વ્યવહારમાં તેની પ્રતિજ્ઞાનું નક્ષણ કરવું એ જીવી વાન છે

આજના દિગમ્બર આચાર્યમાં ૫૦ વર્ષ પહેલાં આ શાંતિસાગર-જીએ ફરીથી આ પરમ્પરાનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો પૂ આચાર્યજી પ્રત્યે આદરભાવ રાખવા છતાં પણ આપણે એ સ્વીકારવું પડશે કે અચ્છેદ સંસ્કૃતિપ્રદાય આજના યુગમાં પ્રયોજનકારી નથી થયો, જો કાર્ક વિધાય-કાર્ય સાથે આપણી મનનમ હોય તો આદર્શને ઉચ્ચ માનવા છતાં પણ તેને સામાજિક રૂપ આપવું અને વ્યવહારમાં અતિરેકતાનો ત્યાગ કરવો એ જરૂરી છે.

સ્વેતામ્બર સાધુઓ વિશે પણ આ સંબંધમાં કહેવાની જરૂર છે 'એક શાટક' રહેવાની પરમ્પરા તો ક્યારની આવી ગઈ છે આજ તો નિંકારણ પરિમહા તેમાં વધ્યો છે તેમાં નિયમન હોવું જ જોઈએ તેણે જો સમાજમાં ઉપયોગી જનવું હોય તો નિ સશય પરિમહાનું

પ્રમાણુ ઝાણુ કરવું જોઈએ અથવા તે સીધી રીતે આવક સરકારમાં સામેલ થઈને પોતે અધિક ઉપયુક્ત બનવું જોઈએ.

આ પ્રશ્નની ચર્ચાથી આપણે એમ ધ્વજીએ છીએ કે—

(૧) શુદ્ધ દૃષ્ટિથી અચેત્ત્વ એક છે

(૨) વર્તમાન યુગમાં વસ્ત્રધારણુ યોગ્ય છે

(૩) વસ્ત્રધારણુમાં આવશ્યક સીમા રાખવી જરૂરી ■

એ દૃષ્ટિ રાખીને આપણા નેતાઓ સમજાવે કે આ બંને સમ્પ્રદાયોના બેઠક હંધાવી બંનેને એક કરવાની આવશ્યકતા છે. આવશ્યકતા આવેા બેઠક ઉપયુક્ત નથી કારણકે આવેાકા તો “દિગ્બર” છે જ નહિ

મૂર્તિપૂજા

ખીજે પ્રશ્ન મૂર્તિપૂજા સાથે સંબંધ છે જેવું પરિચીતન થવાની આવશ્યકતા છે મૂર્તિપૂજા વિષે અને મૂર્તિના સ્વરૂપ વિષે જ્યારથી અમડો ઘર થયો છે ત્યારથી જૈન સમાજના પૂર્વસ્થિત બે સમાજોનો વિવાદ કહું બન્યો છે અને એક નવો પક્ષ આ સર્ધર્માંથી નિકળ્યો છે

ભારતમાં મૂર્તિપૂજા ક્યારથી શરૂ થઈ તેનો ઇતિહાસ ઉપતન્ધ નથી, તો પણ જૈન આગમોમાં જે “ચૈત્ય” શબ્દ આવે છે તેમાંથી શબ્દ-શાસ્ત્રીઓએ એ સ્પષ્ટીકરણુ કર્યું છે કે ચૈત્ય શબ્દમાં મૂળ શબ્દ ચિના છે મૃત લોકોની ચિતા પર ચણુતરા નિર્માણુ કરવા, સ્મૃતિચિન્હના રૂપમાં તેના ચરણુ ચિના પર અક્ષિત કરવા આ તેવું મૂળ રૂપ છે

જૈન તીર્થંકરોના જે સર્ધર્માંય નિર્વાણક્ષેત્ર છે તેમાં ચરણુા જ અક્ષિત છે. મૂર્તિઓ તો પછી સ્થાપિત કરવામાં આવી છે એ વખતની જે મૂર્તિઓ ઉપતન્ધ છે તે સર્વે નિર્ઘન્ય છે, અનકાર રહિત, છે એમ હોવું તે સ્વાભાવિક છે

અમારામાં જે અભિષેકવિધિ અને મંદિરોમાં અસહારોની ભરતી આવી તે બધું અન્ય ધર્મોના પ્રભાવનું પરિણામ છે. પૂજા વખતે જે મંત્રોનું સ્મરણ કરવામાં આવે છે તે મન્ત્ર, દ્યદિક્ષ પાનની કદપના અને હોમહવનાદિક વગેરે વૈદિક જોમણે વેદનો અભ્યાસ કર્યો છે તેમને આ સમજાવવાની આવશ્યકતા જ નહિ વૈષ્ણવોમાં રાધાકૃષ્ણની સાદકાર પૂજા મતી હતી, તેનું અનુસરણ સ્વેતાચર સમાજમાં થયું અને નિર્વસ્ત્ર મૂર્તિઓને મુખમાં ચઢાવવો, નેત્ર લગાડવા વગેરે વિધિનો પ્રચાર થયો.

તેમાં વીતરાગ મૂર્તિ ઉપર અન્યાય થાય છે અને ભક્તિનું પ્રદર્શન થવાને બદલે અર્થનું પ્રદર્શન થાય છે આટલી સમજણ પણ આપણામાં દેખાતી નથી. જે મંદિરોમાં બંને જાતની પૂજા કાયદાના બાળ ઉપર થાય છે ત્યાંની મૂર્તિઓને કોઈ જોનેતર એક વાર જઈને જુએ તો તે જોનેતરે કસાવિહીન પ્રાણીઓ સમજે.

“દેવાગમનભોજાનચામરાદિ વિશ્રુતયઃ ।

ભાયાવિશ્વપિ ક્ષયન્તે નાતત્ત્વમસિ નો મહાન ॥

એવું કહેવાવાળા આપણા આચાર્યો ક્યા અને આવા બાલ આડ મરોમાં જર્વ અને દ્રેપ વધારવાવાળા આપણે ક્યા ?

પ્રત્યેક વિચારશીલ જોને આવી પદ્ધતિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ માટે રાખવું જોઈએ કે ૫૦૦ વર્ષ પહેલા ક્રાન્તિગીર લોકાચાહે મૂર્તિપૂજનો વિરોધ કર્યો અને ત્રણ પક્ષ રચાયા મૂર્તિપૂજા ઘાડી હાલ સુધી જરૂર ઉપયોગી છે, પરંતુ તે નિર્દોષ હોવી જોઈએ.

અચેત્ત્વનો આદર્શ જો ઉચ્ચ છે અને સ્વેતાચરો પણ જો તે આદર્શને માને છે, અને એમ છતાં જો કે વ્યવહારિક દૃષ્ટિથી આપણે

પૂર્ણ અપસ્મિદી બની શકતા નથી તો પણ એટલું તો હોવું જ જોઈએ કે એ આદર્શને આપણે કનકિત ન કરીએ અને દુનિયામાં આપણી ક્ષુદ્રતાનું પ્રદર્શન ન કરીએ આ બાબતમાં આપણે જે સમજુતી કરવાની છે તે સબંધમાં નીચેની બાબતો પર આપણે ધ્યાન રાખવું જોઈએ

(૧) મૂર્તિપૂજાને આવશ્યક માનવી ન માનવી એ વ્યક્તિમત પ્રશ્ન છે, કારણકે વ્યક્તિની યોગ્યતા પ્રમાણે તેનો ઉપયોગ છે

(૨) જ્યાં ચણોની સ્થાપના પૂર્વકાળથી છે ત્યાં કોઈ નવું મંદિર ન બાવે

(૩) કોઈ પણ આશરણ મૂર્તિ પર ચળવવામાં ન આવે

(૪) નિર્મળ્યમૂર્તિને બંને માને, જે રીતે પહેલાં પણ માનના હતા

(૫) બંનેના અલગ મંદિર અથવા તો બહાર ન રહે

(૬) બંને સમાજના મુરુવર્ગનો નિવાસ એક જ રહે

(૭) સ્થાનસ્વાસી સમાજ પણ કોઈએ મૂર્તિપૂજા માનવી માં ન માનવી તે તેના અધિકાર ઉપર છોડે

આગમ ગ્રંથોનું પ્રામાણ્ય

સચેત્ર અને અચેત્રવાદ તથા મૂર્તિપૂજા વગેરે વાદો પછી આપણા વિવાદનો ત્રીજો વિષય આગમ છે

પહેલાં આપણે જોઈ ગયા છીએ કે આચાર્ય જલ્પબાહુના સંધે, ઉત્તરભારતમાં જે જૈન સંધે આગમોની* રચના કરી હતી તેનો બહિષ્કાર કર્યો હતો જૈન સમાજના એક પ્રાચીન સાહિત્યના સમ્રાટનો આ રીતે બહિષ્કાર થાય એ બારે આશ્ચર્યજનક છે અને તે માટે એવું જ કોઈ

* આગમની રચના તે સમય મહાસામાજિક વ્યવસ્થા ન મુજબ કરી હતી ન. જિ રીઠ

મહત્વપૂર્ણ જાતીર કારણ હોવું જોઈએ એમ લાગે છે

દિગ્ગજ્ઞર શ્વેતાશ્વર વાદ કેવી રીતે સર થયો તેનો જો કે દંત્રુ સુધી ફેસતો આપણે નથી આપ્યો તો પણ આ જાગૃતનો જ્યારે આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે એમ પ્રતીત થાય ■ કે ઉત્તરભારતમાં જે સઘ રહ્યો તેમાં અને દક્ષિણ ભારતમાંથી જે સઘ આવ્યો તેમાં જરૂર મોકુ અતર હશે.

“ એકશાટક ” પ્રમાણે ભૂમકાવીરની પહેનાં હોવાનો આપણે સ્વીકાર કરીએ છીએ તો પણ તેનો અર્થ એવો નથી કે તેણે વસ્ત્રની સાથે બીજા ઉપકરણ, અધિક વસ્ત્ર અને અન્ય પરિગ્રહ ન રાખ્યો હોય. આ ભદ્રનાકુના સઘે આ અતિરક્તતા દેખી હશે ત્યારે તેનો ત્યાગ કર્યો હશે અને ત્યારે આગમ મર્યાદાનો પણ બદિષ્કાર કર્યો હશે.

આ હવે જૈનિકાસિક પ્રમાણોથી સિદ્ધ થયું છે દિગ્ગજ્ઞરના આગમ (પટ્ટમ ડાગમ છત્રાદિ) શ્વેતાશ્વરના આગમોની રચના પછી રચાયા છે, તેનો નિષ્કર્ષ એ નિકળે છે

(૧) આ ભદ્રનાકુનો સઘ દક્ષિણભારતમાંથી પાછો આવ્યો તે પહેલાં જ આગમોની રચના આ સ્થૂતભદ્રજીએ કરી હતી

(૨) આ ભદ્રનાકુનું આગમન જ્યારે ઉત્તરભારતમાં થયું ત્યારે તેમણે આ સ્થૂતભદ્રજીનાં શબ્દોને ‘ એકશાટક ’થી પણ અધિક પરિગ્રહયુક્ત જોયા અને જાને સઘમાં ભેદ પડ્યો

(૩) આ ભદ્રનાકુનાં સઘે તેમનો બદિષ્કાર કર્યો

(૪) આ ભદ્રનાકુનાં શિષ્યોએ પટ્ટમ ડાગમ આદિ મન્યોની રચના કરી જે દક્ષિણમાં રહી.

(૫) આ સ્થૂતભદ્રપરમ્પરાના આગમ માત્ર ઉત્તરભારતમાં જ રહ્યા

આ જાતનો જો આજ મુઘી રહ્યો છે અને તેણે આપણી વચ્ચે એક મહાન ભય કર એવું સામ્પ્રદાયિક ઝેરી બીજ વાવ્યું છે

થોડા વર્ષો પહેલા આપણા જીવનમાં એક એવો પ્રસંગ ઉપરિચિત થયો હતો, જેણે આપણી પરસ્પર પ્રેમભાવનાની કસોટી કરી હતી જેની વાત હું કે આપણે આપણી દુર સામ્પ્રદાયિકતાનું પ્રદર્શન પરધર્મિઓની સામે કર્યું.

પ્રસિદ્ધ બૌદ્ધ પડિત શ્રી ધર્માનંદ કૌશમ્બીજીએ આમત્રોમાંથી થોડાક પાઠો ઉધ્ધૃત કર્યા અને તેમાં માસાહારનો ઉલ્લેખ છે એવું તેમણે સિદ્ધ કર્યું તેનાથી જૈન સમાજનું વાતાવરણ કેટલાક દિવસો સુધી ખડું મરમ રહ્યું અને તેમની વિરુદ્ધ ખૂબ જોરમાં હિંમતવાલ આવી આમ બને એ સ્વાભાવિક હતું, પરંતુ તેનો થોડો ઉત્તર આપવાનું સાદસ કાર્તવ્ય ને કર્યું

દિગમ્બર જૈન સમાજના કેટલાક વિદ્વાનોએ એમ જાહેર કર્યું કે આ ઉલ્લેખો શ્વેતામ્બર આગમોમાં છે અને આ શ્વેતામ્બર આગમો જ પ્રમાણભૂત નથી અને તેથી અમારા ભ. મહાવીર માસાહારી નહોતા.

આપણે માની લઈએ કે શ્વેતામ્બરોના મહાવીર દિગમ્બરોના મહાનિગ્ધી જુદા હતા, એમ છતાં પણ દુનિયાની સામે આપણે આપણું જે પ્રદર્શન કર્યું તે તો ખરેખર નિન્દનીય હતું. જૈનધર્મિભિમાનીઓનું કર્તવ્ય હતું કે તેનું યોગ્યરૂપે સ્પષ્ટીકરણ કરે જેમાં આપણી ધન્યજાતનો પ્રશ્ન હતો, તેમાં પણ આપણે સામ્પ્રદાયિકતાથી કામ લીધું આ કેટલા દુઃખની વાત છે ?

આપણે અનેકાન્તવાદી કહેવાઈએ છીએ, અને સમગ્ર દુનિયાના ધર્મેનો સમન્વય કરવામાં પ્રતિષ્ઠા સમજીએ છીએ સાન્તાનન્તનો વાદ,

નિત્યાનિત્યનો વાદ, રૂપી અરૂપીનો વાદ, બેદ્યબેદ્યનો વાદ, એ સર્વે વાદોની ચર્ચા કરવામાં આપણે આપણો સમય અને શક્તિ ખર્ચીએ છીએ

એ અનેકાન્તનાદનો શુ ઉપયોગ છે કે જે કોઈ પણ પ્રત્યનો વિના અધ્યાસે બળાત્કારે બહિષ્કાર કરતી વખત અમને સહ-શુદ્ધિ ન આપે ?

એ અહિંસાનાદનો શુ ઉપયોગ છે કે જે અમારી વચ્ચેના વિદ્વેદને છુટવી ન શકે ?

એ સામ્યવાદની કઈ પ્રતિષ્ઠા છે કે જે વાણીશૌર્યમાં જ પોતાને શ્રેષ્ઠ સમજવાવાળા એના આપણને નમ્ર ન બનાવે ? અને—

એ મહાવીરનો જયજયકાર બોલવાનો પણ શુ અર્થ છે કે જે ભ. મહાવીરની પ્રતિષ્ઠાને હાનિ પહોંચે એવે સમયે પણ સામ્રાજ્યાધિક્તાનો નાશ ન કરી શકે ?

આપણે સન્યસોષક બનવું જોઈએ પ્રાચીનનાથી આગળ વધીને, આપણા પૂર્વજોએ જે ક્યું છે તેમાં સુધારો કરીએ અને આપસ-આપસમાં પ્રેમ રાખીએ ત્રી મનત્ર હતી કે નહિ આવા વિવાદથી શુ ફાયદો ? આ વાદ શુદ્ધિને સંતોષવા માટે આપણે કરતા નથી, પરંતુ આપણી સામ્રાજિક શ્રેષ્ઠતા વધારવા માટે જ કરીએ છીએ આ વિષયમાં વ્યક્તિગત વિચારબિજ્ઞતા સમજીને તેમાં જે સુચિત્ત મનોવૃત્તિ આવે ■ તેનો ત્યાગ કેમ ન કરીએ ?

આગમસાહિત્ય પ્રાચીન છે, આપણા પ્રાચીનતમ ગ્રંથનો એ ઇતિ-હાસજડાર છે, તેને આપણે અપનાવવું જોઈએ પરંતુ કેટલા એવા નિદ્વાનો છે કે જેણે આ આગમસાહિત્ય વાચ્યું હોય ? વાચ્યા પહેલા જ તેને અપ્રમાણ કહેવું એ તો ગર્વ છે, દ્વેષ છે આપણા

સમાજના સમજી દોકોનું એ પ્રથમ કર્તવ્ય છે કે આગમોનું પ્રામાણ્ય જાહેર કરે.

શ્વેતાશ્વર સપ્રદાયે પણ દ્વિચરના આગમોના પ્રામાણ્યનો પૂર્ણતયા સ્વીકાર કરવો જોઈએ સ્થાનકવાસી સમાજે આગમોના યોગ્ય ભાગનો ત્યાગ કર્યો છે તે ઉચિત નથી જૈન સમાજની એકતા સ્થાપન કરવા માટે નીચેની બાબતોને આપણ સર્વેએ અપનાવવી જોઈએ

(૧) શ્વેતાશ્વરીય લેખાતા આગમ ગ્રંથોનું પ્રામાણ્ય સ્વીકારવામા આવે

(૨) શ્વેતાશ્વર સમાજ પણ દ્વિચર ગ્રંથોને અપનાવે

(૩) સ્થાનકવાસી પણ આ બંનેનું અનુકરણ કરે

(૪) જે વિષય પર વિવાદ છે તેનું શીઘ્ર બધાં મંજીને કરે અને તે વાદના વિષયક આચાર્યોના વૈયક્તિક મત સમજે

(૫) 'જિનાગમ'ની પૂજામાં સર્વ આગમ ગ્રંથો એકત્રિત રહે

આમ કરવાથી આપણને સમજશે કે આજ જે આગમ સાહિત્ય અપૂર્ણ લાગે છે તે જ ત્યાર પછી પૂર્ણ દેખાશે શું એ આશ્ચર્યની વાત નથી કે એક સપ્રદાય પામે જે છે તે બરાબર બીજાની પાસે નથી જો આપણે એક થી હોય તો એ આવશ્યક છે કે પોતાની છદ્દ છાડીને સૌ મુક્ત હૃદયથી એક બીજાને અપનાવે

ઉપર ત્રણ વિષયો પર જે વિચાર રજૂ કર્યા છે તે બધે દાખલૂં હોય તો પણ કોઈ મધ્યમ માર્ગ અપનાવવાની જરૂર તો છે જ, જોહો વધતો ત્યાગ કરીને પણ આપણે એક ભૂમિકા પર આવવું તો પડશે જ આ બધું ત્યારે જ બની શકે તેમ છે કે જ્યારે આપણે સૌ એકત્ર થઈ જનતાના શુદ્ધ રૂપને અપનાવીએ.

૯

જૈનધર્મ અને સમાજ

લેખક

શ્રી પદ્મનાભ જૈન

નોંધ

“ જૈનધર્મ અને સમાજનો ઉદ્ધર્ષ કેમ થાય ? ” એ નામની એક લેખમાળા શ્રી પદ્મનાભ જૈને હિંદીમાં લખેલી તેનો ગુજરાતી અનુવાદ “ પ્રભુદ જૈન ” ના માર્ચ ૧૯૪૮ના અંકમાં પ્રગટ થયેલો તેમની એક ભાગ અહીં પ્રગટ કરીએ છીએ.

જૈનના સર્વ સપ્રદાયોએ એન્ડ્ર મઠની બંધિષ્ઠતા કેમ વર્તવું, શું કરવું જોઈએ તે વિશે લેખક પોતાના વિચાર રજૂ કરે છે તે જાણવા જેવા હોઈને અત્રે પ્રગટ કરેલ છે. —ન શિ રોહ

*

હવે આપણે આપણા બંધિષ્ઠતાજનના જીવન વિશે વિચાર કરવાનો છે આ બંધિષ્ઠતાજ સમીપ છે અને તેના તરફ આપણે મદાન વેગપૂર્વક

જે ચાર્ધ રસા છીએ જે સમાજ અને વ્યક્તિ દુનિયા ની સાથે ચાલતી નથી તેનુ આજ મૃત્યુ છે જે મદાન પ્રસ્થાનમા પાછળ રહ્યો તેનુ વર્તમાન નટ ચલુ છે અને તેને માટે બવિન્યમજ નથી આ પ્રતિતીથી દુનિયામાં વિગસણીન મનુષ્યોને જ દુનિયા ઓળખે છે દેવે આપણે આ તરફ દૃષ્ટિ ગખીને વિચાર કરવાનો જે અને આઠાદશારનને ઉપર ઉઘાડવાનુ છે આપણી પોતાની જાનને ઉચ્ચ બનાવીને એ દિવ્ય આનંદમાં પૂર્ણરૂપથી સદયોમ દેવાનુ જે રીતે શક્ય હોય તે માર્ગ આપણે શોધવાનો છે

આપણી બધી ચેતનશક્તિઓ, આર્થિક બળ, નૈતિક સરુતિ અને ઉચ્ચ તત્વજ્ઞાન એ રીતે એકત્ર કરવુ પડે છે જેના પરિણામે દુનિયાની પ્રત્યેક વ્યક્તિ તીર્થ કર બને આ બધુ જો આપણુ સાધ્ય હોય તો તેનુ એકમેક પ્રથમ સાધન આપણુ સમજુન છે, આ રીતે જે એકતા સ્થાપવાની છે, તે કોઈ સામાન્ય સ્થાપવા માટે અથવા તો દુર્બલો ઉપર આક્રમણ કરવા માટે નથી એકતા સ્થાપવાનુ મૂળ શ્વેય એટલુ જ છે કે સર્વે માથે ચાલે, સર્વનુ ચિન્તાન એક હોય, સર્વનુ સુખદુખ એક હોય, સર્વના પ્રાણ અને પ્રતિષ્ઠા એક હોય, સર્વનો જય અને જયધોષ એક હોય, સર્વનો ઉત્સાહ અને ઉમંગ એક થેયને માટે હોય.

જૈન સમાજમા આજસુધી સમજન માટે બહુ પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા છે એમ કહેવામા આવે છે, પરંતુ અત્યાર સુધી જેને સમજન કહેવામા આવે છે તે સદોષ હતુ, અર્થાત્ વિરોધી દળ ઉપર આક્રમણ કરવાના ધરાદાયી સૈન્ય એકત્રિત કરવામાં આવે છે એ પ્રકારનુ તે સમજન હતુ

આપણી સરચાઓ જુઓ ! જૈન બોર્ડીંગમાં પણ હાજરો બેદ-શ્વેતામ્બર બોર્ડીંગ, દ્વિમ્બર બોર્ડીંગ, સ્થાનકવાસી બોર્ડીંગ, મૂર્તિ-

પૂજક બોડી'ન આપણાં મદિરા જીઓ ! મન્યભડારો જીઓ ! ઉપાશ્રયો જીઓ ! મથમાળાઓ જીઓ ! ગુરુકુળ જેવા ઉચ્ચ નામને ધારણ કરવા-વાળી સસ્થાઓ જીઓ ! સધ જેવાં નામને અપનાવવાવાળા સ્વયંસેવક દગો જીઓ ! બારતવર્ષની સસ્થાઓ જીઓ ! દરેક જગ્યાએ, દરેક સસ્થામાં પ્રત્યેક સમુદાયમાં આ બેઠ છે

■ આપણે પરસ્પર વિચ્છેદ સંસ્કૃતિનાં સન્તાનો છીએ ? આપણા પ્રભો સમાન નથી ? આપણા ભગવાન એક નથી ? આપણા આચાર્યો મદિરો ભક્તિભાવ સમાન નથી, કે જેથી આપણે દ્વેતમાવનું ઝેરી બીજ વાવીએ છીએ અને તેને શ્રીમતોના સામગ્રદાયિક ધનવત્સાળી વધારીએ છીએ અને તેનાં ફળને અતિ આરોગ્યદાયી સમજીએ છીએ ?

તરુણ જૈન સમાજ પર આજે ફરજ આવી પડી છે કે તે આવા બેઠોને દૂર હાલે આપણે હવે એ પ્રવૃત્તિ કરવા પાળ્ય મડી પડવું જોઈએ, અને સમાજના અધિભરીવર્ગ પામે માગણી કરવી જોઈએ કે બારતવર્ષની સમાજો એક હોય, આપણી શિક્ષણસંસ્થાઓ પ્રત્યેક જૈન માટે ખુલ્લી હોય, આપણી આર્થિક શક્તિ સર્વના ઉપયોગમાં આવે અને એક ખેડ, એક સસ્થા એક આચાર એક વિધાર અને એક નેતા આપણા માટે રહે

“ સર્વે જૈન એક ” એ જાવના આપણામાં દૃઢ થવી જોઈએ, અને ન્યા સુધી ધરીરમાં રક્તનું એક બિંદુ હોય, તેમજ મનમાં ઉમમની ધારા હોય ત્યાસુધી એ જાવના નટ ન થવી જોઈએ એમાં જ બ મહાવીર પ્રત્યેની ભક્તિ છે, અનેમન છે, અને એમાં જ આપણો અહિસાધર્મ મૂર્તિમન્ત થાય છે એ જાવના મૂર્તિમન્ત થાય ત્યારે જ આપણા ધર્મમાં વિશ્વધર્મ હોવાની શક્યતા જોખી યવાની ■

નવી ડુનિયાનો એક જ સંદેશ છે કે એક થાઓ, સંગઠિત થાઓ, મમાન થાઓ અને પ્રગતિશીલ રહો. આપણી સામે

જે મહાન પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો છે તેને ઉકેલવા માટે સગઠિત થવાની ખાસ જરૂર છે. માત્ર શ્રીમન્ત હોયુ એમાં જ પ્રતિક્ષા નથી આપણા સમાજની બીતરમાં પહોંચ્યો, ઋણીજીવન તરફ જુઓ અને મામડાઓમાં જાણે જુઓ કે ત્યાં જે જૈન કહેવડાવે છે તે સાચોસાચ જૈન છે ? આજે જૈન સમાજમાં એવા કેટલા વિદ્યાર્થીઓ અથવા તે સેવકો છે કે જેણે જૈન સમાજના આ સ્તંભને જાણ્યો હોય ?

ખેતી કરવાવાળો આ સમાજ, બાપાર નહિ કરતો એવો મધ્યમ જીવન વિનાવવાવાળો અન્ય જૈન સમાજ કોઈએ જોયું છે તેવું કુખ્ય, તેની અસાધનતા અને તેની મુશ્કેલી ? અને કોઈ દિવસ અનુભવ્યું છે કે આ વર્ગ ઝરીબ છે, અસિદ્ધિત છે, અન્ય સમાજમાં તે ધીરે ધીરે પ્રવિષ્ટ થવા લાગ્યો છે, તે અન્ય ધર્મને અપનાવી રહ્યો છે અને પોતાની જાતને જૈન તરીકે ઓળખાવતા શરમાય છે ?

આપણા સમાજમાં ઋણીજીવનને ધગતી આઠ દીવાનોમાં પૂરી દેવામાં આગ્યું છે અને બાલ હવાથી તથા સ્વચ્છ જીવનથી તેને વિમુખ કરવામાં આગ્યું છે જરા પણ પ્રગતિ ક્યાં વખરે જોવી જન્મે છે તેવી જ તે આવી જાય છે

જોયા છે તે ધનસાનેને કે જે પોતાના ધનને શિવામૂર્તિઓમાં બદલે છે, પોતાનો કાર્તિકસ્તંભ રોષે છે અને પૈસાના જોર પર કાર્તિક કમાય છે ?

જો આપણે આ પરિસ્થિતિ સુધારવી હોય તો આપણે એકત્રિત થયું જોઈએ, સમાજના પ્રશ્નોમાં ગ્સ લેવો જોઈએ, સમાજની રૂઝિઓને તોડી જોઈએ, ત્યાગી સંસ્થાઓમાં પરિવર્તન નીપજવવાની હિંમત રાખવી જોઈએ અને સ્વાર્થત્યાગથી સદ્ગુણધર્મ પોતે આ માર્ગમાં સુધારવી દેવું જોઈએ

માન આર્થિક સુવિધાથી આપણે પ્રતિજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી શકીશું એમ સમજવું બૂનભરેલું છે. ન્યાસુવી શુદ્ધિનો વિકાસ નથી થયો, મન સસ્કારી નથી બન્યું, જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટેની ધમશ બિબી નથી થઈ ત્યાંસુધી દુનિયા આપણને જોગબવાની નથી.

દેદામાદના નિઝામ કરૈડપતિ છે, પરંતુ તેથી તેણે કોઈ પ્રતિજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી છે ખરી ? મારવાડી સમાજ સોનાના ધરેણા ચઢાડે છે પણ તેથી તેને કદિ માન મળ્યું ખરું ?

છે કોઈ વિવેકાનંદ, રામતીર્થ, રાધાકૃષ્ણ જેવા આપણામાં કે જે આમ દુનિયામાં ચેતન્યનું સર્જન કરે ? છે કોઈ રવીન્દ્ર આપણા સમાજમાં છે કે જેણે આનંદવાગ્દા કરી હોય ? છે કોઈ મહાન વિદ્વાન, મહાન વૈજ્ઞાનિક, સાહિત્યક, કવિ, કલાકાર, દેશભક્ત, સ્વાર્થત્યાગી વીર હૃતાત્મા યા મેવાલાવી આત્મા ?

શા માટે નથી તેનો કોઈ દિવસ વિચાર કર્યો છે ? પોતાની ત્રુટિઓ જોઈને આપણે કદિ શરમ અનુભવી છે ?

જો તે ત્રુટિ આપણે સુધારવી હોય તો શિક્ષણપ્રચાર કરો. કેવળ જ્ઞાનનો મહિમા ગાવાવાળા અને જા મહારીરની સર્વશતા પર વાદ મચાવવાવાળા જૈન સમાજમાં એક પણ શુદ્ધિમાણી એવી વ્યક્તિ નથી કે જેની સામે દુનિયાનું માથું ઝૂકે, આ પાતુ એક ચિન્તાનીય વાત છે.

આપણે ઈચ્છીએ કે આપણો સમાજ શિક્ષિત હોય, દુનિયાના વિવિધ જ્ઞાનને પચાવવાનું તેનામાં સામર્થ્ય હોય, એવી કોઈ પણ શાખા ન રહે જેમાં જૈન સમાજ પહોંચ્યો ન હોય. આપણો જાવિધમાળ ઉત્તમ વળ જોવાની તમન્ના જાગે તો તે પણ એક મોટો સુધારો છે કે જેને સ્વીકાર્યા સિવાય બીજો ચંપુ શક્ય નથી. શિક્ષણના આ ક્ષેત્રને સર્વ-

આપી કરવાની માગતમા આપણો ખ્યાલ નીચે પ્રમાણે છે -

(૧) પ્રત્યેક પ્રાન્તમા જૈનોની જેટલી શિક્ષણસંસ્થાઓ છે તેનું એકીકરણ થાય એવીચ્છુનો અર્થ એ છે કે પ્રાન્તિક જૈન સમાજના આદેશ અનુસાર આ મર્વ સંસ્થાઓનું સચાલન કરાય અને એ પ્રકારે જે પ્રાન્તિક શિક્ષણસંસ્થાઓ એકત્રિત થશે તેનો સંબંધ મધ્યવર્તી શિક્ષણસંસ્થા સાથે રહે

(૨) પ્રાન્તની જે યુનિવર્સિટી અધિષ્ઠા છે, તે સર્વમા જૈન ચેર હોય, જેમ કે આજે બનારસમા છે સમગ્ર ભારતની પ્રત્યેક યુનિવર્સિટીમા એવી સંસ્થાઓ હોય કે જે જૈન વિદ્યાર્થીઓને ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે મદદ કરે

(૩) આ પ્રકાર પ્રાથમિક, મધ્યમ તથા ઉચ્ચ શિક્ષણસંસ્થાઓ એક । થાય અને તેનું સચાલન કેન્દ્રિય જૈન સમાજના શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા થાય

(૪) જ્યાં જૈનોનો સમાજ ખૂબ મોટો છે એવા સમાજમા જૈનોની સ્વતંત્ર કોલેજ અને આવશ્યક હોય તો સ્વતંત્ર જૈન યુનિવર્સિટી પણ સ્થપાય

(૫) સમાજના શ્રીમતો પામેથી આ શિક્ષણમેળ માટે મદદ સેવામાં આવે અને પ્રાન્ત પ્રાન્તના વિભાગમા જે જૈન મંત્રિ થા બહાર છે તેમાની મિત્રતા ઉપયોગ શિક્ષણ માટે કરવામા આવે

(૬) આપણી એક કેન્દ્રિય લાયબ્રેરી હોય જેમા જૈનદર્શનનું સમગ્ર સાહિત્ય ઉપલબ્ધ હોય

(૭) જૈન સમાજમા કેટલીક પ્રકારના સંસ્થાઓ છે તે સર્વનો સંબંધ મુખ્ય સંસ્થા સાથે રહેવો જોઈએ કેન્દ્રિય સમાજને એક સાહિત્ય

સમાધિક વિભાગ હોય અને તેની જરૂર વધે એ સંજોગોમાં
નિમનસ હોય

ઉપર પ્રમાણે અથવા તો અન્ય કોઈ કારણસર જે કોઈ
ચિન થયું અતિ આવશ્યક છે એ કોઈ કારણસર જે કોઈ
તે બધી જોન સમાજ પાને છે એ કોઈ કારણસર જે કોઈ
પ્રથમ આવશ્યક છે, અને તે એટલે કે એટલે કે એટલે કે

અક્ષિઓનું નિર્માણ કરવું એટલે કે એટલે કે એટલે કે
આપણે પ્રયત્ન કરે તો ઉપર કોઈ કારણસર જે કોઈ
શો તેમ છે સમાજની સર્વ કારણસર જે કોઈ
સરકાર, સેવાભાવનું નિર્માણ કરવું એટલે કે એટલે કે એટલે કે
કાય જે કે કઠિન છે તો પણ એટલે કે એટલે કે એટલે કે
જ્યુ ત્યારે જ થઈ શકે કે એટલે કે એટલે કે એટલે કે
અને પોતાની જાનપથી જ કોઈ કારણસર જે કોઈ

જોન સમાજની સામાજિક અર્થકારણસર જે કોઈ
વિચાર ક્યાં પછી હવે આપણે એટલે કે એટલે કે એટલે કે
રહે છે આપણા અભ્યંતર કારણસર જે કોઈ
અથવા તો પરિસ્થિતિના કારણસર જે કોઈ
ફેરફાર આપણે ધટક હીએ, જે કારણસર જે કોઈ
માનવતા પ્રત્યે આપણુ કોઈ કારણસર જે કોઈ
જરૂરી ■

આજની દુનિયા હવાની જે કારણસર જે કોઈ
હતિદાસમા જે મદાન આને કારણસર જે કોઈ
છે તે સર્વથી અધિક કારણસર જે કોઈ
આપણુ જીવન, તેના વિવિધ કારણસર જે કોઈ
અને તેના આપણે જોગળ કારણસર જે કોઈ

સ્વતંત્ર થયો છે અને આજ એ સ્વતંત્ર દેશની સામે જે મહાન પ્રશ્ન છે તેનો ઉકેલ કરવાની જવાબદારી જૈન સમાજ પર પડ્યું છે.

હ મેં તારૂં રહેવું, ‘અમારા બાળમર્યાદા અને અમે’ એવી વૃત્તિ રાખી ગ્વાર્ધી બનવું, અથવા “અમારા મંદિર અને અમે” એ ભાવની સંકુચિતતા પેલાના મનમાં રાખવી એ બધું ધોખાબાણનો ખેત છે એમાં આપણે ટકી રહેવાના નથી, તો પછી ઉત્તરવળ ભવિષ્યની આશા તો કેમ રખાય ?

દેશના પ્રત્યેક આંદોનનોમા અરે પ્રશ્નોમાં આપણે પુરાતમી રહેવું જોઈએ, હરિજન મંદિર પ્રવેશ હોય કે હિંદુ મુમલમાનનો પ્રશ્ન હોય, જેમાં આપણો આચાર તત્વજ્ઞાનથી વિલિન ન હોય, એવા સધળા કાર્યક્ષેત્રોમાં આપણે સમરસ થવું જોઈએ.

આચાર અને વિચાર એક ન રહી શકે, એ કુ માનું છું આમ જતાં પશુ આટલો તો મારો આગ્રહ છે કે આચાર અને વિચારમાં ભેદ અંતર રહે, પરંતુ વિરોધ ન રહે હરિજનોના મંદિરપ્રવેશની બાબતમાં જૈન સમાજની એવી ધારણા છે કે જૈનોના મંદિરમાં હરિજનોનો પ્રવેશ યુક્તિયુક્ત નથી હરિજન જૈન જમીને આવે તો તે ભોક્ષને કાંઈ વાધો નથી આ પશુ ના રહેવાની એક ભુદી જ રીત છે.

મંદિર જેવા પવિત્ર સ્થળમાં, પુણ્યક્ષેત્રમાં, મનુષ્ય મનુષ્યને ભાંતિ-વાર વિલક્ષ્ય કરવા એ કંઈ જાતની અહિંસા છે ? આપણે આપણી સર્વ સરથાઓ સમગ્ર સમાજ માટે ખુલ્લી મુઠ્ઠી દેવી જોઈએ સૌનો સહકાર અને હૃદયથી સન્માન કરવાની વિશાળતા આપણામાં હોવી જોઈએ જે વિરોધ છે તે તત્વજ્ઞેથી નથી, પરંતુ ઉચ્ચનીચની કલ્પનાથી ■

આપણે આપણું જીવન જીવન જેવું જનારીએ તો આપણા સમાજ-નું વિશેષ વૈચિત્ર્ય શું રહે ? આપણા સાધુઓને મુદ્દરથ જનાવવા

પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે, આપણા મંદિરમાં અજૈનને પણ જોડવામાં આવે છે, આપણા કર્મકાંડને મિથ્યા સમજવામાં આવે છે હવે કહો કે ‘અમે જૈન છીએ’ એમ કહેવડાવવા માટે આપણી પાસે આપણું પોતાનું કહેવાય એવું શું રહ્યું ? આપણે રાષ્ટ્રજીવનમાં અત્યંત છીએ, લઘુમતી છીએ, તો પણ આપણે આપણા માટે સ્વતંત્ર વ્યવસ્થા માગવામાં સ્વતંત્ર નથી એ એવો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો કામીભાવનો આરોપ મૂકાય છે આમ રહેવાથી આપણો સમાજ “જૈન” રૂપી રીતે રહેશે ?

આ પ્રશ્ન હૃદયથી પૂછવામાં આવે છે તો તેનો ઉત્તર એ છે કે ખરું “જૈનત્વ” તો નિત્યજીવનમાં અકિંસા ધર્મનું પાલન કરવું એમાં છે આપણે આપણી બાહ્ય સમ્પ્રદાયો ભણે વ્યવસ્થિત રાખીએ અને હજાર વાર આપણે પોતાની જાનને જૈન કહેવડાવીએ, તો પણ જ્યાં સુધી જીવનમાં એ તત્ત્વ લાગીએ નહિ ત્યાં સુધી આપણે જૈન નથી ક્યારે એવો સમય આવશે કે જ્યારે આપણા સમાજમાં એક મહાન ‘હિમચન્દ્ર’ ફરીથી ઉગ્યાથી- જૈને દ્વધર્મલક્ષ પ્રમથતુ સતત સર્વસૌખ્ય પ્રદાયી

આપણી હાલની સ્થિતિ

અત્યારે વીતરાગ દેવને નામે જૈન દર્શનમાં એટલો બધો મત આસે છે કે તે મત, તે મતરૂપ છે પણ સતરૂપ, જ્યાંસુધી વીતરાગ દેવની આરાધના અવલબન કરી પ્રવર્તતા ન હોય ત્યાંસુધી, કંઈ શકાય નહિ

એ મત પ્રવર્તનમાં મુખ્ય કારણો અને આટલા સબબે છે—

- (૧) પોતાની યિચિનતાને લીધે કેટલાક પુરુષોએ નિર્મલ દેશની પ્રાધાન્યતા ધરાડી હોય
- (૨) પરસ્પર બે આચાર્યોને વાદવિવાદ
- (૩) મોહનીય કર્મોના ઉદય અને તે કપે પ્રવર્તન થઈ જવું
- (૪) મહાયા પછી તે વાતનો માર્ગ મળતો હોય તો પણ તે દુર્લભ યોધિતાને લીધે ન મળ્યો
- (૫) મનિની ન્યૂતતા
- (૬) જેતા પર રાજ તેના હાથમાં પ્રવર્તન કરનારા ઘણા મનુષ્યો

(૭) દુ પમ કાળ, અને

(૮) ચાચ્યાનનુ ધર્મ જયુ

એટલા અધા મતો સળધી સમાધાન થઈ નિ રકપછી વીતરાગની આજ્ઞાએ માર્ગ પ્રવર્તે એમ થાય તો મહાકલ્યાણ પશુ તેણે સભવ આજો છે મોક્ષની જિજ્ઞાસા જેને છે તેની પ્રવર્તના તો તે જ માર્ગમા હોય છે. પણ લોક કે બોધદષ્ટિએ પ્રવર્તનારા પુરુષો તેમજ પૂર્વના દુર્ધટકર્મના ઉદ્ધવે લીધે મતની શ્રદ્ધામા પડેલા મનુષ્યો તે માર્ગનો વિચાર કરી શકે કે બોધ લઈ શકે એમ તેના કેટલાક દુર્લભમોધિ ગુરુઓ કરવા દે અને મતભેદ દગી પરમાત્માની આજ્ઞાનુ સમ્યગ્દશાથી વ્યારાધન કરતા તે મનવાદીઓને જોઈએ એ બહુ અસભવિન છે

સર્વને સરખી જુદી આવી - ઈ, સંશોધન થઈ, વીતરાગની આજ્ઞાએ માર્ગનું પ્રતિપાદન થાય એ સર્વથા જે દે અને તેણે નથી તો પણ મુલભબોધી આત્માઓ અવશ્ય તે માટે પ્રયત્ન કર્યા કરે તો પરિણામ શ્રેષ્ઠ આવે એ વાત મને સભવિત લાગે છે.—પત્રાક ૪૦

મોક્ષના માર્ગ જે નથી, જે જે પુરુષો મોક્ષરૂપ પરમશક્તિને જૂતકાળે પામ્યા તે તે સધળા સત્પુરુષો એક જ માર્ગથી પામ્યા છે, વર્તમાન કાળે પણ તેથી જ પામે છે, ભવિષ્યકાળે પણ તેથી જ પામશે તે માર્ગમા મતભેદ નથી, અસરણતા નથી, ઉન્મતતા નથી, લેનાભેદ નથી, માન્યામાન્ય નથી તે સગળ માર્ગ છે તે સમાધિમાર્ગ ॥ તથા તે સિવ માર્ગ છે અને સ્વાભાવિક સાતિસ્વરૂપ છે સર્વકાળે તે માર્ગનું હોવાપણું છે તે માર્ગમા મર્મને પામ્યા વિના કોઈ જૂતકાળે મોક્ષ પામ્યા નથી, વર્તમાનકાળે પામતા નથી અને ભવિષ્યકાળે પામશે નહિ

પણુ કરીને વર્તમાનમાં કાં તો શુદ્ધક્રિયા પ્રધાનપણામાં અને મોક્ષમાર્ગ કહ્યો છે અથવા બાહ્યક્રિયા અને શુદ્ધ વ્યવહાર ક્રિયાને ઉપાપવામાં મોક્ષ કહ્યો છે અથવા સ્વમતિકલ્પનાએ અધ્યાત્મ પ્રયો વાંચી કથન માત્ર અધ્યાત્મ પામી મોક્ષમાર્ગ કહ્યો છે એમ કલ્પાવાધી જીવને સત્સમાગમ આદિ હેતુમાં તે તે માન્યતાનો આમહુ આડો આવી પરમાર્થ પામવામાં સ્થલાભૂત થાય છે.

જે જીવો શુદ્ધક્રિયા પ્રધાનપણામાં મોક્ષમાર્ગ કહે છે તે જીવોને તથાપ ઉપદેશનુ પોષણ પણુ રહ્યા કરે છે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ એમ મોક્ષમાર્ગ ચાર પ્રકારે કહ્યો છે છતાં પ્રથમના બે પદ તો તેમણે વિસાવાં જેવું હોય છે અને ચારિત્ર શબ્દનો અર્થ વેષ તથા માત્ર બાહ્ય વિરતિમાં સમજ્યા જેવું હોય છે તપ શબ્દનો અર્થ માત્ર ઉપવાસ આદિ વ્રતનું કરવું તે પણુ બાહ્ય સચાથી તેમાં સમજ્યા જેવું હોય છે વળી કવચિત્ જ્ઞાન, દર્શનપદ કહેવા પડે તો લૌકિકકથન જેવા બાવોના કથનને જ્ઞાન અને તેની પ્રતીતિ અથવા તે કહેનારની પ્રતીતિને વિષે દર્શન શબ્દનો અર્થ સમજ્યા જેવું રહે છે

જે જીવો બાહ્યક્રિયા (એટલે દાનાદિ) અને શુદ્ધ વ્યવહાર ક્રિયાને ઉપાપવામાં મોક્ષમાર્ગ સમજે છે તે જીવો શાસ્ત્રોના કોઈ એક વચનને અણુસમજણબાવે મહણુ કરીને સમજે છે દાનાદિ ક્રિયા જો કોઈ અહુકાર આદિથી, નિદાનબુદ્ધિથી કે જ્યાં તેવી ક્રિયા ન સહાયે એવા છઠ્ઠા ગુણસ્થાન આદિ સ્થાને કરે તો તે સસાર હેતુ છે એમ શાસ્ત્રોનો મૂળ આશય છે પણુ સમૂળગી દાનાદિ ક્રિયા ઉપાપવાનો શાસ્ત્રોનો હેતુ નથી. તે માત્ર પોતાની મતિ કલ્પનાથી નિવેષે છે.

તેમજ વ્યવહાર બે પ્રકારના છે—(૧) એક પરમાર્થ મૂળ હેતુ વ્યવહાર અને (૨) બીજો વ્યવહારરૂપ વ્યવહાર

પૂર્વે આ શ્રવે અનતીચાર વ્યવહાર કર્યા છતાં આત્માર્થ થયો નહિ એમ શાસ્ત્રોમા વાક્યો છે તે વાક્ય મ્હણ્ય કરી સચોટો વ્યવહાર ઉપાધારના પોતે સમજ્યા એવું માને છે પણ શાસ્ત્રકારે તો તેવું કશું કહ્યું નથી

જે વ્યવહાર પરમાર્થ હેતુમૂળ વ્યવહાર નથી અને માત્ર વ્યવહાર હેતુ વ્યવહાર છે તેના દુરામહને શાસ્ત્રકારે નિવેદ્યો ॥ જે વ્યવહારનું ફળ ચાર ગતિ થાય તે વ્યવહારને વ્યવહારહેતુ વ્યવહાર કહી શકાય. અથવા જે વ્યવહારથી આત્માની વિભાવદશા જવા યોગ્ય ન થાય તે વ્યવહારને વ્યવહારહેતુ વ્યવહાર કહેવાય. એના શાસ્ત્રકારે નિવેદ્ય કર્યો છે તે પણ એકાંતે નહિ, કેવળ દુરામહથી અથવા તેના જ મોક્ષમાર્ગ માનનારને એ નિવેદ્યથી સાચા વ્યવહાર ઉપર લાવવા કર્યો છે

અને પરમાર્થમૂળ હેતુ વ્યવહાર શમ, સર્વેશ, નિર્વેદ, અતુલ્ય, આર્યા અથવા મદ્દગુરુ, સત્શાસ્ત્ર અને મન, વચન આદિ સમિતિ તથા શુદ્ધિ તેનો નિવેદ્ય કર્યો નથી અને તેના જે નિવેદ્ય કરવા યોગ્ય હોય તો શાસ્ત્રો ઉપદેશને બાકી રાખી સમજાવવા જેવું રહેતું હતું કે શુ સાચો કરાવવલું જણાવવું બાકી રહેતું હતું કે શાસ્ત્રો ઉપદેશમાં ? અર્થાત્ તેના વ્યવહારથી પરમાર્થ પમાય છે અને અનરથ શ્રવે તેનો વ્યવહાર મ્હણ્ય કરવો કે જેથી પરમાર્થ પામવો એમ શાસ્ત્રોનો આશય છે. શુદ્ધ અધ્યાત્મી અથવા તેના પ્રસંગી તે આશય સમજ્યા વિના તે વ્યવહારને ઉપાધી પોતાને તથા પરને દુર્લભ્યોપિપ્પલું કરે છે.—પત્રાક ૪૨૨

કથાણુ જે વાટે થાય છે તે વાટના મુખ્ય જે કારણુ જેવામા આવે છે એક તો જે સપ્રદાયમા આત્માર્થ જાણી અસમપણાવાળી

જ્ઞાનદશા ઉપર જીવોનું ચિત્ત હોય તેમા અવગ્ય કલ્યાણ જન્મવાનો જોગ જાણીએ છીએ એમ ન હોય તો તે જન્મનો જીવન યતો નથી

અત્ર તો લોક સજ્ઞાએ, ઓષસજ્ઞાએ, માનાર્થ, પૂજાર્થ, પદના મહત્વાર્થ, આવક આદિના પોતાપણાર્થ કે એવા બીજા કારણથી જપતપાદિ, વ્યાખ્યાન આદિ કરવાનું પ્રવર્તન થઈ ગયું છે તે આત્માર્થ કેઈ રીતે નથી, આત્માર્થના પ્રતિ અધરૂપ છે.

માટે જો તમે કઈ ઈચ્છા કરતા હો તો તેનો ઉપાય કરવા માટે બીજું ને કારણ કહીએ છીએ તે અસંગપણથી સાધ્ય થયે માર્ગ દ્વિતે પણ કલ્યાણ થવા સંભવ છે

અસંગપણ એટલે આત્માર્થ સિવાયના સંગપ્રસંગમા પડતું નહિ. સસારના સગીના સગમા વાતચીત આદિ પ્રસંગ શિખાદિ કરવાના કારણે રાખવો નહિ શિખાદિ કરવા સાથે મૂઢવાસી વેપવાજાને ફેરવવા નહિ

દીક્ષા લે તો તારું કલ્યાણ થશે એવા વાક્ય તીર્થ કર દેવ કહેતા નહોતા. તેનો હેતુ એક એ પણ હતો કે એમ કહેવું એ પણ તેનો અભિપ્રાય ઉત્પન્ન થવા પડેલાં તેને દીક્ષા આપની જે તે કલ્યાણ નથી.

જોમા તીર્થ કરે- આવા વિચારથી વર્ત્યા છે તેમાં આપણે છ છ માત્ર દીક્ષા લેવાનો ઉપદેશ નથી રાખી તેને શિષ્ય કરીએ છીએ ન માત્ર શિષ્યાર્થ છે, આત્માર્થ નથી.

પુનઃક છે તે જ્ઞાનના આરાધનને અર્થ સર્વ પ્રકારના પોતાના મમત્વજાવ સંહિત રખાય તો જ આત્માર્થ છે, નહિ તો મદાન પ્રતિનય છે તે પણ વિચારવા યોગ્ય છે

૧૨

મિથ્યાત્વ એટલે શું ?

લેખક

શ્રી નગીનદાસ ગિરધરલાલ શેઠ.

*

પ્રાચીનગળર્માં શ્વેતાબર દિગબરનો મતભેદ થયો ત્યારથી તેઓ એક બીજાને મિથ્યાત્વી કહેતા આવ્યા છે તે જ પ્રમાણે રથાનકવાસીઓ મૂર્તિપૂજકોથી છૂટા પડ્યા ત્યારથી તેઓ એક બીજાને મિથ્યાત્વી કહેતા રહ્યા છે અને આજે પણ કેટલાક સાધુ સાધ્વીઓ તેમના વ્યાખ્યાનોમાં એ જ પ્રવૃત્તિ ચલાવી રહ્યા છે અને એ રીતે એક બાનુ કલેશમય વાતાવરણ સરજી રહ્યા છે

ત્યારે મિથ્યાત્વ એટલે શું તે આપણે ચોક્કસ રીતે અને યથાર્થ રીતે જાણવું જોઈએ

શાસ્ત્રોમાં વ્યાખ્યા છે કે—વીતરાગ દેવ, શુભ અને ધર્મને માને તે

રત્નવર્ણ મોક્ષમાર્ગને વિશે ઉન્માર્ગની શુદ્ધિ તે મિથ્યાત્વ

(૫) અજીવેસુ જીવ સઘા અજીવમા જીવની સઘા

આકાશ, પરમાણુ વગેરે અજીવ પદાર્થોને વિશે જીવ સઘા જોમકે જૈનેતરે કહે છે કે પુન્ય પર્યેન્મ આ બધુવ જડ ચૈતન્ય પુરુષરૂપ છે ઈત્યાદિ મતન્યથા “ પૃથ્વી, જળ, પવન, અગ્નિ, યજ્ઞમાન, આકાશ, ચદ્ર અને સૂર્ય એ આઠ મૂર્તિઓ મહેશ્વર સબધીની હોય છે એમ માનવું તે મિથ્યાત્વ

(૬) જીવેસુ અજીવ સઘા જીવમા અજીવની સઘા

પૃથ્વી વગેરે જીવોને વિશે અજીવની સઘા, જોમકે જૈનેતરે કહે છે કે પૃથ્વી વગેરેમા જીવો હોતા નથી, કારણકે ઉચ્ચવાસ આદિ પ્રાણીના ધર્મોના સાક્ષાત્કાર થતા નથી, એમ માનવું તે મિથ્યાત્વ

(જૈનધર્મ પૃથ્વી વગેરેમા એકિન્દ્રિય જીવ છે એમ માને છે ત્યારે બીજા ધર્મો તેમ નથી માનતા માટે તે બીજા ધર્મની માન્યતા તે મિથ્યાત્વ

(૭) અસાહુસુ સાહુ સઘા અસાધુમા સાધુ સઘા

ઉકાપના વધથી નહિ નિવર્તેલા, ઔદેશિકાદિ આહારનું ભોજન કરનારા અને અવહનચારી એવા (જૈનેતર) અસાધુઓને વિશે સાધુ પણીની શુદ્ધિ તે મિથ્યાત્વ

(૮) સાહુસુ અસાહુ સઘા સાધુમા અસાધુની સઘા

ધનચર્ય આદિ શુભકૃત સાધુઓને વિશે અસાધુ સઘા તે મિથ્યાત્વ જોમકે જૈનેતરે કહે છે કે—આ સાધુઓએ કુવારા જ (પરણ્યા વિના) દીક્ષા લીધેન છે અને અપુત્રસ્ય ગતિર્નાસ્તિ એ ન્યાયે તેમની ગતિ નથી, અથવા તેઓ જ્ઞાન કરતા નથી, ગદા રહે છે માટે તેમની ગતિ

નથી વગેરે વિકલ્પોપ શુદ્ધિ તે મિથ્યાત્વ

(૬) અનુત્તેસુ મુચ સઘા અમુક્તમા મુક્તાની સઘા

જેઓ અમુક્ત છે એટલે કે કર્મ સહિત છે અને લોકવ્યાપારમાં પ્રવર્તેલા તેમને વિશે મુક્તાની સઘા જેમકે— “અણિમાદિ આદ્ય પ્રકારના ઐશ્વર્ય-સિદ્ધિઓને પામીને હમેશાં પુણ્યવાન નિવૃત્ત આત્મા થયા થકા પરમ દુસ્તરને તરીને હર્ષ પામે” ઇત્યાદિ જૈનેતર વિકલ્પ નાતમક શુદ્ધિ તે મિથ્યાત્વ.

(૧૦) મુતેસુ અમુક્ત સજ્જા મુક્તર્માં અમુક્તાની સઘા

મુક્ત એટલે મર્વ કર્મકૃત વિગરથી રહિત અને અનંત જ્ઞાન, દર્શન, મુખ તથા વીર્યમુક્ત સિદ્ધિ જીવેને વિશે અમુક્તાની સઘા જેમકે જૈનેતરોમાં માન્યતાઓ છે કે—આવા પ્રકારના જીવો નથી જ કારણ કે અનાદિ કર્મના સયોગને નિવારવાનું અશક્ય છે, અનાદિ-પશુાથી આકાશ અને આત્માના સયોગની જોગ અથવા મુક્ત જીવો નથી કારણ મુક્ત જીવોનું જીવિત્વ દીરાની જોગ સમાનપણું દોવાથી અથવા આત્માનું જ નાસ્તિકપણું છે વગેરે વગેરે વિકલ્પોપ શુદ્ધિ તે મિથ્યાત્વ છે

ઉપરના મિથ્યાત્વના દશેષ પ્રકારમાં જૈનધર્મની માન્યતા વિરુદ્ધની માન્યતાને મિથ્યાત્વ કહે છે પરંતુ જૈનધર્મને, જૈનધર્મના સિદ્ધિતાને અને જૈનધર્મના દેવ તથા ગુરુઓને માનનારામાં મતભેદ ઉત્પન્ન થતાં તેમને મિથ્યાત્વી કહેવાનું કોઈ સૂત્રમાં દેખાતું નથી

જ્ઞા દ્વિબરો, શ્વેતાંબર મુનિપૂજકોને નથા સ્થાનકવાસીઓને મિથ્યાત્વી કહેતાં અચકાના નથી તેમજ શ્વે મુનિપૂજકો દ્વિબરોને તથા સ્થાનકવાસીઓને મિથ્યાત્વી કહેતાં અચકાતા નથી. તેથી જ રીતે સ્થાનકવાસીઓ પણ શ્વેતાંબર દ્વિબરને મિથ્યાત્વી કહેતાં અચકાતા

નથી આ વાત ત્રણેના અનેક પુસ્તકો સામિત કરી શકે તેમ છે

સમકિતનું લક્ષણ છે—જિનદેવ, ગુરુ, ધર્મની શ્રદ્ધા સ્થાનકવાસી, શ્વે મૂર્તિપૂજક તેમજ દિગ્વરો—સર્વ એકસરખી રીતે જિનદેવ, ગુરુ અને ધર્મની શ્રદ્ધા ગણે છે એટલે ત્રણેય માન્યતાવાળા એકસરખા સમકિતી હરે ■ તો તેમને મિથ્યાત્વી કેમ કહી શકાય ?

દાખલા તરીકે સ્થાનકવાસીઓ ઉપરનો મિથ્યાત્વના પાંચમા પ્રકારનો દાખલો આપવા ધરી કહે છે કે મૂર્તિપૂજકો જડ મૂર્તિને ભગવાન માને છે માટે તેઓ મિથ્યાત્વી તેવી જ રીતે મૂર્તિપૂજકો પણ મ્થાનકવાસીઓને તેઓ મૂર્તિ એટલે ભગવાનને નથી પૂજતા માટે મિથ્યાત્વી કહે છે આજે પણ ઘણે ઠેકાણે સાધુ સાધ્વીઓ આ જાતની એકમીભને મિથ્યાત્વી કહેવાની પ્રશ્નણા કરી રહેલ છે

અનમત મૂર્તિ કે મૂર્તિપૂજનું નામનિશાન પણ અમમ્ત્રોર્મા નથી હતા પણ મૂર્તિપૂજા આજે લગભગ બે હજાર વર્ષથી ૩૬ થર્ષગણ છે તે તુરત નાશુદ થઈ શકે તેમ નથી ત્યારે તેને મિથ્યાત્વ કહેવાથી તે શુ નાશુદ થઈ શકે ? નહિ જ

મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિને ખૂદ ભગવાન તો નથી માનતા પણ ભગવાનની મૂર્તિ માને છે, એટલે મૂર્તિને સજીવ નથી માનતા પણ પ્રેરણારૂપ (આકાર) માને છે એટલે એ રીતે પણ મૂર્તિ મિથ્યાત્વના ભાંગામા આવી શકતી નથી હા મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિને સજીવ ભગવાન તરીકે માને તો તે જરૂર મિથ્યાત્વી હરે

એટલે મૂર્તિપૂજકોને મિથ્યાત્વી કહેવા કે માનવા તે ખોટું છે અને સારું નથી તેવી જ રીતે મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિને નહિ માનનારાઓને મિથ્યાત્વી કહે તે પણ એટલું જ ખોટું છે અને એટલું જ ખરાબ છે શ્વેતાનર, જિગર કે સ્થાનકવાસી, બધાય એના એ જ જૈન

વર્ષને માનનાત છે છતાં તેઓ એકબીજાને બિધ્યાત્વી કહે કે બીજી રીતે ગાલો દીએ તેમાં ધર્મ નથી પણ અધર્મ જ છે કારણકે એવી મનોવૃત્તિમાં દેવ, અશિમાન અને તિરસ્કાર ભરેલા પડ્યા છે અને એવી મનોવૃત્તિ તે ધર્મ નથી

આજે આપણે સપથી જીવુ છે કે કુસપથી એ સૌથી પહેલું વિચારવું જોઈએ. ■ પથી ઉત્પત્તિ છે, ઉત્કર્ષ છે, કુસપથી પનન છે અત્યાર સુધી જૈનોની જે અસાધારણ પડતી થતી આવી છે તે આ કુસપના કારણે જ ■ એ કુસપ મનામહથી ઉત્પન્ન થયો છે, એકાંતવાદથી ઉત્પન્ન થયેલ છે જૈનધર્મ અનેકાંતવાદી છે, મારે મતામહ અને કુસપને તિર્વાજસી આપી સર્વ જૈનોએ અનેકાંતવાદનો આશ્રય લઈ સપથી રહેવું જોઈએ એકસપથી જગસાન જનવું જોઈએ

નથી આ વાત ત્રણેના અનેક પુસ્તકો સાબિત કરી ચકે તેમ છે

સમકિતનું સક્ષણ છે—જિનદેવ, ગુરુ, ધર્મની શ્રદ્ધા સ્થાનસ્વાસી, શ્વે. મૂર્તિપૂજક તેમજ દ્વિજબરો—સર્વ એકસરખી રીતે જિનદેવ, ગુરુ અને ધર્મની શ્રદ્ધા ગણે છે એટલે ત્રણેય માન્યતાવાળા એકસરખા સમકિતી હરે છે તો તેમને મિથ્યાત્વી કેમ કહી શકાય ?

દાખલા તરીકે સ્થાનસ્વાસીઓ ઉપરનો મિથ્યાત્વના પાંચમા પ્રકારનો દાખલો આગળ ધરી કહે છે કે મૂર્તિપૂજકો જડ મૂર્તિને જમવાન માને છે માટે તેઓ મિથ્યાત્વી તેવી જ રીતે મૂર્તિપૂજકો પણ સ્થાનસ્વાસીઓને તેઓ મૂર્તિ એટલે જમવાનને નથી પૂજતા માટે મિથ્યાત્વી કહે છે આજે પણ ધણે ઠેકાણે સાધુ સાધ્વીઓ આ ભાતની એકખીમને મિથ્યાત્વી કહેવાની પ્રશ્નજા કરી રહેલ છે

અનમત મૂર્તિ કે મૂર્તિપૂજનું નામનિશાન પણ અમસૂત્રોર્મા નથી છતાં પણ મૂર્તિપૂજા આજે સમજાય છે હજાર વર્ષથી રૂઢ થઈ ગયું છે તે તુરત નાબૂદ થઈ શકે તેમ નથી ત્યારે તેને મિથ્યાત્વ કહેવાથી તે શું નાબૂદ થઈ શકે ? નહિ જ

મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિને ખૂદ જમવાન તો નથી માનતા પણ જમવાનની મૂર્તિ માને છે, એટલે મૂર્તિને સજીવ નથી માનતા પણ પ્રેરણારૂપ (આકાર) માને છે એટલે એ રીતે પણ મૂર્તિ મિથ્યાત્વના ભાંગામા આવી શકતી નથી હા મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિને સજીવ જમવાન તરીકે માને તો તે જરૂર મિથ્યાત્વી હરે

એટલે મૂર્તિપૂજકોને મિથ્યાત્વી કહેવા કે માનવા તે ખોટું છે અને સારું નથી તેવી જ રીતે મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિને નહિ માનનારાઓને મિથ્યાત્વી કહે તે પણ એટલું જ ખોટું છે અને એટલું જ ખરાબ છે

શ્વેતાંતર, દ્વિજબર કે સ્થાનસ્વાસી, બધામ એના એ જ જેન

વળણવા સમજવા જેવું હોઇને
પ્રગટ કરીએ છીએ

સસ્કૃત તથા અર્ધમાગધી મૂળ પાઠો
ને લીધે આપી શકાયા નથી

—ન ગિ શેઠ

૧ મૂર્તિપૂજને આગમવિહિત નહિ માનનાર
ભધી પ્રસિદ્ધ છે તેનું સ્થાનકવાસી નામ ક્યારે
સમઘમા મૈતિદાસિક તથ્ય મને તે હોય પરંતુ
વિચાર કરના જે તથ્ય પ્રતીત થયું તેનું દિગ્
મારો આ ઉદ્દોગ છે આસા છે કે પાઠકશ્યુ શાંતિથી

૧

૮થી વિચાર કરતા પ્રતીત થાય છે કે સ્થાનકવાસી શબ્દ
નવ બને અર્થોથી પ્રયુક્ત થયેલ છે એ શબ્દનો પ્રયોગ
માત્ર પરમ ત્યાગી જૈન સાધુઓમા જ થતો હતો તે પછી
તે વર્ગ માટે પ્રયુક્ત થયો જેમ જૈન પરંપરામા શ્વેતાશ્વ
નર એ બને શબ્દોનો સંબંધ એક માત્ર સાધુવર્ગથી જ હતો
૧ તે બને સમૂહો માટે રૂઢ થઈ ગયો એજ પ્રમાણે સઘન
તાનમા નિવાસ કરવાવાળા સાધુ ધર્મમા પ્રયુક્ત થવાવાળા સાધુ
વર્ગમાં સ્થાનકવાસી શબ્દ પણ બાદમા તેના અનુયાયી વર્ગમા
૧ થવાથી સમૂહાવેશ જ તે નામથી ઉત્તેજ થવા લાગ્યો

નમ્વાગી શબ્દમાં ધ્યાનક અને વાસી એમ બે શબ્દ જોડાયેલા
અને સ્થાન એ બને એક જ અર્થના વાચક છે સ્થાન
ગહેવાની જગ્યા છે અને વાસીનો અર્થ તે જગ્યામા રહે-
વાન છે સ્થાયી અસ્થિતિ સ્થાન, ધ્યાન ધરેતિ

૧૩

સ્થાનકવાસી, શ્વેતાંબર, દ્વિગંબર શબ્દોનો સમન્વય.

લેખક

સ્થાનકવાસી હિંદી શ્રમણ સઘના

પૂ. આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજ

*

નોંધ

સને ૧૯૪૨મા પૂ. આચાર્ય (તે વખતે ઉપાધ્યાય) શ્રી આત્મારામજી મહારાજે લખેલી “ સ્થાનકવાસી ” નામની એક નાનકડી પુસ્તિકા લુધીઆનાથી બહાર પડેલી, તેમા મહારાજશ્રીએ સ્થાનકવાસી શબ્દની શાસ્ત્રીય રીતે અર્થ—મહત્તા બતાવી છે તેમજ દ્વિગંબર, શ્વેતાંબર અને સ્થાનકવાસી શબ્દોનો સમન્વય

ઠરી એકરૂપતા જતાવી છે તે જાણવા સમજવા જેવું હોઈને તેનો શુજરાતી અનુવાદ અને પ્રગટ કરીએ છીએ

મહારાજશ્રીએ ઠેકઠેકાણે સંસ્કૃત તથા અર્ધભાગધી મૂળ પાઠો આપેલા છે તે સ્થળસંકેતને લીધે આપી શકાયા નથી

—ન ગિ શેઠ

સ્વેતાનર સપ્રદાયમા મૂર્તિપૂજને આગમવિહિત નહિ માનનાર સપ્રદાય સ્થાનકવાસી નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેનું સ્થાનકવાસી નામ ક્યારે અને શા માટે પશ્ચુ તે સંબંધમાં ઐતિહાસિક તથ્ય અને તે હોય પરંતુ શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિથી તેનો વિચાર કરતા જે તથ્ય પ્રતીત થયું તેનું સિંગ્લ દર્શન કરાવવાને અમારો આ ઉદ્દેશ છે આશા છે કે પાઠકગણ સ્વાતંત્ર્યે તેનું અવતોક્ત કરશે

શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિથી વિચર કરતા પ્રતીત થાય છે કે સ્થાનકવાસી સમ્પ્રદાય તેમ જ જાવ બને અર્વાચી પ્રયુક્ત થયે ન છ એ સમ્પ્રદાય પ્રયોગ પહેલા એક માત્ર પરમ ત્યાગી જૈન સાધુઓમા જ થતો હતો તે પછી તેના અનુયાયી વર્ગ માટે પ્રયુક્ત થયો જેમ જૈન પરંપરામા સ્વેતાનર અને દ્વિગનર એ બંને સમ્પ્રદાયો સંબંધ એક માત્ર સાધુવર્ગથી જ હતો અને પછી તે બંને સપ્રદાયો માટે રૂ' થઈ ગયો એજ પ્રમાણે સમય રૂપ સ્થાનમા નિવાસ કરવાવાળા સાધુ ધર્મમા પ્રયુક્ત થવાવાળા સાધુ માટે વપરાતો સ્થાનકવાસી સમ્પ્રદાય પશ્ચુ બાહ્યમા તેના અનુયાયી વર્ગમા પ્રયુક્ત થવાથી સપ્રદાયનો જ તે નામથી ઉત્તેજ થવા લાગ્યો.

સ્થાનકવાસી સમ્પ્રદાયમા સ્થાનક અને વાસી એમ બે સમ્પ્રદાયોના છે સ્થાનક અને સ્થાન એ બંને એક જ અર્થના વાચક છે સ્થાન સમ્પ્રદાય અર્થ રહેવાની જગ્યા છે અને વાસીનો અર્થ તે જગ્યામા રહેનાર એમ થાય છે સ્વીયત અસ્મિન્નિતિ સ્થાન, સ્થાન એતિ

સ્થાનક, સ્થાનકે ઘસતીતિ સ્થાનકવાસી અર્થાત્ શાસ્ત્રવિહિત દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ સ્થાનમા નિવાસ કરવાવાળાને સ્થાનકવાસી કહેવાય છે

કેશ આદિમા સ્થાનના અનેક અર્થ બતાવ્યા છે તેમા દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ બંને સ્થાનોનું પ્રકરણ કરેલું છે અને પ્રસ્તુત પ્રકરણમા એ બંને અર્થ અભિપ્રેત છે તેથી અહિંયા એ બંનેના ક્રમસર વિચાર કરવામા આવેલ છે

દ્રવ્ય સ્થાનક

જો કે સ્થાન-સ્થાનક શબ્દનો પ્રસિદ્ધ અર્થ અમુક પ્રકારનું ક્ષેત્ર, ખૂમિ કે નિવાસ કરવાની જગ્યા એમ છે અને એ અર્થ જ ઠીક છે પરંતુ અહિંયા સ્થાનક શબ્દનો અર્થ કઈક વિશેષતા માટે છે તેનું દિગ્દર્શન કરાવવામા આવે છે

જૈનાગમમા પચમહાવ્રતધારી સચમશીન મુનિઓના નિવાસસ્થાનને ઉપાશ્રય નામથી ઉલ્લેખ કરેલો છે અર્થાત્ ધ્યાનને માટે જૈન મુનિને શાસ્ત્રમા જે જે સ્થાનોમાં રહેવાની આરાધ્યા આપી છે તે સ્થાનને ઉપાશ્રય નામથી સંબોધિત છે એ જ ઉપાશ્રય અથવા વસતીને 'સ્થાનક' કહેવાની પરપરા આવી આવેલ છે અથવા એમ કહીએ કે ઉપાશ્રય કે સ્થાનક એ બંને શબ્દો એક જ અર્થના વાચક, પર્યાયવાચી છે

તાત્પર્ય એ છે કે મૂર્તિપૂજને આગમવિહિત માનવાવાળા અને નહિ માનવાવાળા એ બે પરપરાઓમાં ક્રમશઃ ઉપાશ્રય અને સ્થાનક શબ્દનો વ્યવહાર-ઉપયોગ થવા લાગ્યો આ મને શબ્દોમા અર્થગત ફાઈ બેઠ નથી, પરંતુ સપ્રદાયબેદથી એક જ અર્થના વાચક બે શબ્દ પ્રકરણ થઈ ગયા તેમા કોષપણ પ્રકારનું અનૌચિત્ય પ્રતીત થતું નથી

એક સપ્રદાયમા ઉપાશ્રય શબ્દ પ્રસિદ્ધ રહ્યો ત્યારે બીજા સપ્રદાયે એને જ અનુરૂપ ભાવને અધિકતા આપતા પણ એનાથી કઈક વધારે

ગુણનિષ્પન્ન 'સ્થાનક' સમ્બંધે પ્રકરણ કર્યો એ બંને નામ યુક્તિસમન અને સાંઆનુમોદિત નામો છે તેમાં વિવાદને કોઈ ગ્યાન નથી

પાંડિતને એ તો સારી રીતે વિદિત છે કે સાઓમાં સાધુને અણુ આર કહેવા છિ તેમને પોતાનુ કોઈ ધર હોતુ નથી તેમ તેઓ પોતાને માટે કોઈ ધર બનાવતા નથી તેમ જ તેમના નિમિત્તથી બનાવેલા ધરમાં રહેવાની પણ સાઓમાં આજ્ઞા નથી એટલા માટે શ્રમણ (સાધુ) અને શ્રમણોપાસક (ગૃહસ્થ)ના ધર્મધ્યાનને માટે બ્યવહારમાં આવવા-વાળા ઉપાશ્રય કે સ્થાનક કેવા અને કેવા પ્રકરના હોવા જોઈએ એ બાબતનો ઉત્તેજ જોનામમમાં ૨૫૮ સમ્બોમાં કરેલો છે

આચાર્ય સૂતના પ્રથમ અનર્તુ સંખ્યા અધ્યયન પ્રાપ્ત આ જ વિવચના વર્ણનથી ભરેલુ છે તેમ જ પ્રજ્ઞ-ચાકરણના આક્રમા અધ્યયનનો નિમ્નવિખિત સૂતપાઠ એ જ વિવચનો આ પ્રમાણે ખુલાસો કરે છે

(મૂળમાં પાઠ આપેલો છે તે લાંબો હોવાથી અત્રે આપેલ નથી)

આ પાઠનો ભાવાર્થ એ છે કે - દેવકુળ, યક્ષ આદિના સ્થાન, સમા, પ્રપા(પીઆઉ), પરિવાજકસ્થાન (મઠ, આશ્રમ), વૃક્ષમૂળ, આરામ, ગુફા, આકર (જ્યાં લોખંડ આદિની ક્રિયાઓ થતી હોય), ઉદ્યાન, યાનશાળા, કુખ્યશાળા, મકંપ, રમણાન, સન્મગૃહ, રૈતગૃહ (પર્વતની અદર ઘટુ મકાન), દુકાન વગેરે પ્રકારના અન્ય સ્થાન જોમા માગી, પાણી, ખીજ, લીનોતરી, ધાસ વગેરે સચિત પદાર્થ ન હોય તથા ત્રસપ્રાણી - સ્ત્રી, પશુ અને નપુસક આદિથી રહિત શુદ્ધ વસતી હોય અને જો સાધુના નિમિત્તથી બનાવેલ ન હોય તેમજ તેની અદર સાધુના નિમિત્તથી કોઈપણ પ્રકારના આરભસમારભની ક્રિયા કરી ન હોય તો તેવા શુદ્ધ સ્થાનોને ઉપાશ્રય, વસતી કે સ્થાનક કહે છે

... વિને માટે એવા જ શુદ્ધ, નિર્દોષ અને વિવિધ

સ્થાનોમા જૈન મુનિએ નિવાસ કરવો જોઈએ, કારણ કે એવા સ્થાનો રહેવાથી સયમનું ચલાવતું પાલન અને આત્મસમાધિની પ્રાપ્તિ શક્ય છે.

આવા સ્થાનો કે જ્યાં સયમનિર્વાહને માટે જૈન મુનિઓ સમયે આવી રહે છે તેને શ્રમણોપાશ્રય પણ કહે છે અને તે મુનિ પાસે જવાવાળા ગૃહસ્થોનો શ્રમણોપાસક નામથી ઉત્તેજ કરેલો.

શ્રી ભગવતી સૂત્ર શ ૮, ઉ ૫ મા કથુ છે કે “શ્રમણોપાશ્રય જો કોઈ શ્રમણોપાસકે (જૈન ગૃહસ્થે) સામાયિક કરી હોય અને ત્યાં તેની ‘મર્ધ વસ્તુનું’ અપકરણ થયું હોય તો તે સામાયિક પત્રી તે વસ્તુ ત્યાં શોધે છે તે વસ્તુ એ જ ગૃહસ્થની હોય, ખીજા કોઈની નહિ, કારણ કે સામાયિકમા તે ગૃહસ્થનો મમત્વનો ત્યાગ નથી.

વર્તમાન સમયમા જે લોકો પ્રથમ એમ કહે છે કે—“ચાંદરશન કરવા તથા બ્યાખ્યાન સાબળવા સાધુના ઉપાશ્રયે કે સ્થાન જઈએ” આનું તેમનું કથન આશ્રમનિર્દિષ્ટ પ્રમાણે પ્રતિકૂળ નથી પણ ન્યાયસંગત અને આશ્રમાનુમોદિત છે.

એટલે આ આખામ વિવેચનનો સાર એ નીકળ્યો કે—જે સ્થાન સાધુના નિવાસ માટેના મુખ્ય ઉદ્દેશથી બનાવવામાં આવ્યું ન હોય તથા જે પૂર્વોક્ત દોષોથી ગ્રહિત હોય તથા જેમા રહેવાથી ધર્મધ્યાન વૃદ્ધિ અને કામ-રાગ-આદિની નિવૃત્તિમા સહાયતા મળે તેમજ સમય પર આવીને સયમગીતવાળા પરમત્યાગી જૈન મુનિ નિવાસ કરે તે ગ્યાનનું નામ ઉપાશ્રય, વસતી કે સ્થાનક છે.

આ પ્રમાણે આશ્રમ દૃષ્ટિથી તેને દ્રવ્યસ્થાનક કહેવામા આવે તથા તેમા નિવાસ કરવાવાળા સાધુ દ્રવ્યસ્થાની ગ્યાનવાસી કહેવાય.

સ્થાવસ્થાનક

આશ્રમ સમન નિર્દોષ અને વિશુદ્ધ સ્થાનમા નિવાસ કરવાવાળા

આત્મસમાધિ ઉપયોગ કરી શકે છે કારણ કે આત્મશુદ્ધિ માટે બાવશુદ્ધિની સાથે સાથે દ્રવ્યશુદ્ધિની પણ જારે આવશ્યકતા હોય છે

દ્રવ્યશુદ્ધિ પ્રાપ્ત બાવશુદ્ધિના જારે સહાયકતા થાય છે તેથી સ્થાને સ્થાને શાસ્ત્રકારોએ સાધુઓને માટે એકાંત અને શાંતિપ્રદ સ્થાનમાં કે જ્યાં કોઈ પણ પ્રકારે સંયમને ગાના ન પડે એવા રહેવાની અને કામરૂમ વિવર્ધક સ્થાનનો ત્યાગ કરવાની આજ્ઞા આપી છે પરંતુ કેવળ દ્રવ્યશુદ્ધિથી આત્મસમાધિ તથા સંયમની નિર્મળતા નથી થઈ શકતી તેથી મોક્ષાભિનાથી મુનિને દ્રવ્યરૂપ ધ્યાન પછી બાવરૂપ સ્થાનને પૌતાની નિવાસભૂમિ બનાવવા માટેની આવશ્યકતા રહે છે

આત્માની સ્વાભાવિક મુશ્કેલીપરિણતિ એ તેનું બાવસ્થાન છે અથવા એમ કહો કે આત્માના ઔપચારિક ક્ષાણિક, ક્ષાયોપચારિક, ઔદયિક અને પાશ્ચાત્તિક એ પાંચ ભાવોમાંથી ક્ષાણિકભાવ જ મુખ્ય બાવસ્થાન છે કારણ કે કર્મબંધનનો સર્વથા ક્ષય થવાથી જ ક્ષાણિકભાવ પ્રાપ્ત થાય છે

આ બાવસ્થાનને પ્રાપ્ત કરવાને માટે બાવસંયમને મહત્વ કરવો જોઈએ અને બાવસંયમને માટે સામાયિક ચારિત્રવાળા વિશુદ્ધતર સંયમસ્થાનોમાં નિવાસ કરવો જોઈએ એટલે કે તેનું (ચારિત્ર) યથાવત્ પાલન કરવું પડે આવશ્યક છે

એટલા માટે પરમસાધ્ય મેક્ષસ્થાનની પ્રાપ્તિના નિમિત્ત બાવ સંયમની આગવના કરવાવાળા જૈન મુનિ સામાયિક, ઉદોપસ્થાપનીય પરિહારવિશુદ્ધિ, સદ્ગુણપરાય, અને યથાધ્યાત્મ એ પાંચ પ્રકારના ચારિત્રમેદાના વર્ણન કરેલા સંયમસ્થાનોમાંથી વિશુદ્ધ અને વિશુદ્ધતર સંયમસ્થાનોમાં નિવાસ કરે છે એટલે કે તેનું સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન કરે છે

તેથી ઉક્ત ભાવરૂપ સવનસ્થાનમાં વાસ કરવાથી તેને ભાવસ્થાનકવાસી કહેવા તથા માનવામાં આવે છે ત્યારે “સ્થાનકે માય સયમાદિકરુપે સમ્યક્ચારિત્રે વસતિ તચ્છીલ્લ ઇતિ સ્થાનકવાસી” એમ ગુણનિષ્પન્ન યૌગિક વ્યુત્પત્તિ દ્વારા ઉક્ત ભાવની સ્પષ્ટતા તેમ જ પ્રામાણિકતા સુનિશ્ચિત થઈ જાય છે.

આ પ્રમાણે ઉપર બતાવેલ દ્રવ્ય તથા ભાવસ્થાનો—સ્થાનકોમાં વાસ કરવાથી જૈન ભિક્ષુ સ્થાનકવાસી કહેવાય છે અને તે કોઈ પણ પ્રકારે અનુચિત નથી.

અહિંયા શકા થઈ શકે કે જો બાહરણના અનુસાર સ્થાન શબ્દને સ્થ-અર્થમાં કે પ્રત્યય લાગવાથી સ્થાન અને સ્થાનક એ બંને એક જ અર્થના વાચક મનાય છે તે પ્રમાણે મૂળ જૈનાગમોમાં પણ ક્યાંય સ્થાન શબ્દને બદલે સ્થાનક શબ્દનો ઉત્તેષ છે કે નહિ ?

તેના જવાબમાં કહેવાનું કે—સમવાયંગ સૂત્રમાં દ્વાદશાંગીનું વર્ણન કરતી વખતે સમવાયંગ સૂત્રના અધિકારમાં એક સૂત્રપાઠ છે (મૂળમાં આખો પાઠ આપેલ છે તે સ્થળાભાવને લીધે અહિં આપેલ નથી) ઠાળમાસયસ્સ (સ્થાનકક્રાંતસ્ય) એવો ઉત્તેષ છે ત્યાં સ્થાન શબ્દના અર્થમાં જ સ્થાનક શબ્દનું વિધાન સ્પષ્ટ રીતે જોવામાં આવે છે, માટે આગમ પણ સ્થાન અને સ્થાનક શબ્દોની અભિન્નતાનું સમર્થક છે.

વાસ્તવમાં સર્વોત્કૃષ્ટ અને સર્વાતિશાયી સ્થાન તે મોક્ષસ્થાન છે તે ક્રિય છે, શાશ્વત છે અને સર્વ પ્રકારની બાધાઓથી રહિત છે તે મોક્ષ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરવાવાળા કે તેમાં નિવાસ કરવાવાળાને જન્મ, જરા, મરણ તથા આધિ બ્યાધિનો કોઈ ભય રહેતો નથી.

મોક્ષસ્થાન લોકના અમલાગમાં સ્થિત છે, પરંતુ તેને પ્રાપ્ત કરવું

અત્યંત કઠિન ■ તેને પ્રાપ્ત કરવાવાળા આત્માઓને માટે કોઈ પ્રકારનું કોઈ કર્તવ્ય બાકી રહેતું નથી તેઓ સસારની જન્મમરણપર પરાને અત કરીને સદાને માટે કૃતકૃત્ય થઈ જાય છે આ મોક્ષનું બીજું નામ સિદ્ધધ્યાન અથવા સિદ્ધોની નિવાસભૂમિ એવું નામ પણ છે

એટલે એ મોક્ષરૂપ સ્થાનમાં નિવાસ કરવાવાળા સિદ્ધ ભગવાનને જ પર્યાર્થરૂપથી સ્થાનકવાસી કહી શકાય કે માની શકાય તે પછી સર્વોત્કૃષ્ટ કૈવલ્ય વિભૂતિ દ્વારા પરમ પુનીત જીવનમુક્ત સ્થાનમાં નિવાસ કરવાવાળા તીર્થ કર તથા અન્ય કેવળી ધ્યાનકવાસી છે ત્યાર પછી મોક્ષસ્થાનને પ્રાપ્ત કરવાની તીવ્ર અભિનાયા ગમવાવાળા જૈન મુનિ વિશુદ્ધ ભાવથી સયમરૂપ સ્થાનમાં વાસ કરવાથી તેમ જ ભાવ સયમને પોષક નિર્દોષ ધ્યાનક, ઉપાશ્રય, વસતી આદિમાં નિવાસ કરવાવાળા જૈન મુનિને સ્થાનકવાસી કહેવામાં આવે છે

આ પ્રમાણે સિદ્ધોથી માડીને વર્તમાન જૈન મુનિઓ મુખી સર્વ સ્થાનકવાસી છે એમાં શકાને સ્થાન નથી

પ્રત્યેક શબ્દના અર્થ નિર્દેશમાં દ્રવ્ય તથા ભાવ બંનેને મહત્ત્વ કરવામાં આવે છે અને તે પ્રમાણે મહત્ત્વ કરવા જ જોઈએ નહિતર શબ્દાર્થ અધૂરો રહી જાય એટલા માટે કોઈ પણ શબ્દનો અર્થ કરવા દાણે દ્રવ્ય તથા ભાવ બંનેને સંખુબ રાખવા જોઈએ અને તે પ્રમાણે ઉપર સ્થાનકવાસી શબ્દના અર્થમાં બતાવવામાં આવ્યું છે

એ જ રીતે જૈન પરપરામાં ઉપલબ્ધ ચતા દિગ્ગજ અને શ્વેતાંબર શાસ્ત્રો પણ દ્રવ્ય તથા ભાવ બંનેને લક્ષ્મી પ્રવૃત્ત થયેલ ■

દ્રવ્યથી દિગ્ગજ તે છે કે જેના શરીર પર કોઈ વસ્ત્ર નથી અને ભાવથી દિગ્ગજ તેમને મનાય છે કે જેઓ અતરથી સર્વથા નગ્ન છે, જેમના આત્મા કર્મરૂપ વસ્ત્રથી સર્વથા રહિત છે

આવી દશામાં કોઈ દિગ્બર સપ્રદાયના અનુયાયી એમ કહે કે દિગ્બરત્વ પ્રાપ્ત કર્યા વિના મોક્ષ ન થાય તો તેમાં તે કોઈ પણ અનુચિત કહેતો નથી ભાવદૃષ્ટિથી તેમણુ કહેવું બરાબર છે

એ જ પ્રમાણે દ્વિતીયી સ્વેતાબર તે છે કે જે મુનિનાં વસ્ત્ર સ્વેત છે અને ભાવથી સ્વેતાબર તેમને કહેવાય કે જોએ! અદરથી સર્વથા સ્વેત છે એટલે કે જોએ પરમશુદ્ધ પરમ નિર્મળ શુદ્ધધ્યાનરૂપ ધર્મોદી ધુક્ત છે

તથી જો એમ કહીએ કે સ્વેતાબર થયા વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવો અસભવ છે, તો તેમાં કોઈ પણ અનુચિત નથી

એ જ પ્રમાણે સ્થાનકવાસી સપ્રદાયના કોઈ અનુયાયી એમ કહે કે જો મોક્ષપ્રાપ્તિની ઇચ્છા હોય તો સ્થાનકવાસી બનો તો એ પણ બરાબર છે કારણકે જ્યાં સુધી આત્મા ભાવસમરૂપ સ્થાન-અધ્યાનકમાં વાસ કરતો થકો યથાખ્યાત આગ્નિને પ્રાપ્ત કરીને ક્ષાયિક ભાવમાં નહિ પડે એ ત્યાં સુધી મોક્ષની પ્રાપ્તિ કંઈ જ નહિ પરંતુ અસભવ છે

ઉપસંહાર

આ આખા લેખનો સારાંશ એ છે કે જોન આગમોમાં જે અર્થમાં ઉપાશ્રય શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે તે જ અર્થમાં સ્થાનક શબ્દનુ મહત્ત્વ છે

ઉપર બતાવાઈ ગયું કે સ્વેતાબર પરપરામાં બે સપ્રદાય પ્રચલિત છે—એક મૂર્તિપૂજને આગમવિહિત નથી માનતા અને બીજા સપ્રદાયની માન્યતા તેનાથી વિરુદ્ધ છે

પહેલામાં તો સ્થાનક અને ઉપાશ્રય બંને શબ્દો પ્રચલિત રહ્યા અને બીજામાં માત્ર ઉપાશ્રય શબ્દ જ અપનાવવામાં આવ્યો, પરંતુ સ્થાનક કહેા કે ઉપાશ્રય, અર્થ તો જન્મેનો એક જ છે શબ્દભેદનુ કારણ

માત્ર સાંપ્રદાયિક વિચાર-વિભિન્નતા છે એવો અમારો વિચાર છે

એ સિવાય એટલું પણ સ્મરણમાં રહે કે સ્થાનકવાસી શબ્દ પહેલાં તો દેવતા, દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ સ્થાનકમાં વસવાથી જૈન મુનિઓ સુધી જ સીમિત રહ્યો અને પછી દ્વિગ ખર અને શ્વેતાખર શબ્દની પેઠે તદતુયાથી વર્ગમાં પ્રયુક્ત થઈ એક સંપ્રદાયમાં રહ થઈ ગયો અને તે પ્રમાણે આજસુધી પ્રચલિત રહ્યો છે

અતમાં પાકીને નિવેદન છે કે સ્થાનકવાસી શબ્દના સંબંધમાં શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિથી અમારો જે કંઈ વિચાર હતો તે અમે આપની સામે ઉપસ્થિત કરી દીધો. આશા છે કે અન્ય જૈન વિદ્વાનો પણ આ વિષય ઉપર ઠેકઠેક પ્રકાશ પાડવા પ્રયત્ન કરશે

નોંધ—આવી રીતે સમન્વય નહિ કરતાં જોયો શ્વેતાખર દ્વિગ ખર મૂર્તિપૂજક જૈનોને મિથ્યાત્વી માને અથવા મિથ્યાત્વી કહે તો તેઓ પોતે જ મિથ્યાત્વી ઠરે છે તેવી જ રીતે મૂર્તિપૂજકો સ્થાનકવાસીને મિથ્યાત્વી માને કે કહે તો તેઓ પણ મિથ્યાત્વી ઠરે છે.

—ન. ગિ. શેઠ

અનેકાંતવિચારણા

ઉપજાતિ

દિગમ્બરા નામ દિગમ્બરત્વે
સિતામ્બરા નામ સિતામ્બરત્વે ।
एकान्ततो मुक्तिपदं यदस्ति
वैरायमाणान्ध्रं मिथो भयन्ति ॥

દિગમ્બરો દિગમ્બરપણુમાં અને સિતામ્બરો (સ્વેતામ્બરો) સિતા-
મ્બર (સ્વેતામ્બર) પણુમાં એકા તપણે મુક્તિ કહે છે અને અરસપરસ
વૈરવિરોધ થવાને છે

परस्परेर्ष्याकलुषी भवत-
स्ते शान्तिमाधाय विचारयेयु ।
त्वन्नीतिसिद्धान्तदिशा महेश !
सद्य समाधिं शमद लभेरन् ॥

પરસ્પર ઈર્ષ્યાથી કનુષિત બની રહેલા તેઓ જો શાંતિથી, તારા
નીતિસિદ્ધાંતની રીતે વિચાર કરે તો હે મહેશ્વર ! તેઓનું તત્કાળ
શાંતિકારક સમાધાન થઈ જાય

कथायमुक्तायवगत्य मुक्ति
धुञ्च्चाऽप्ययनासक्तिसमर्थयोगम् ।
ज्ञात्वा क्रम साधनसंश्रयं च
को नाम निन्दिष्यति यस्मिन्वादम् ॥

કથાય મુક્તિથી મુક્તિ જાણ્યા પછી, અનાસક્તિયોગનું સામધ્ય

સમજ્યા પછી અને સાધનમાર્ગના ક્રમનુ જ્ઞાન મ્હાં પછી કાણુ વસ્તુ-
વાદને વખોડે ?

ન મુક્તિ સસાધનયોગમાર્ગો
યદ્વાદ્ વિના ન્યૂનદશેા યદિ મ્યાત્ ।
નમ્નો વિમુચ્યેત કથ ન તદિ
સતામનેકાન્તવિચારણેયમ્ ॥

મુક્તિસાધના સાધનશૂત જે યોગમાર્ગ છે તેમાં જે વસ્તુ વગર
આમી ન આવતી હોય તો નમ્ની મુક્તિ કેમ નહિ થાય ? આમ
સુદ માણુસની અનેકાંત વિચારણા હોય

સાંપ્રદાયિક દુરાગ્રહ

મુમુક્ષુઓઽપિ વિદ્વાંસ સાંપ્રદાયિકદુર્પ્રજ્ઞાત્ ।
ક્ષિપ્રચેત પરિણામી સતો ગચ્છતિ કા પથમ્ ? ॥
તમપાસ્ય સદાભોક્તોઽધિ કાલુષ્યકારિણમ્ ।
જિહ્વાસુશાતમધ્યસ્થવૃત્તિના માધ્યમાત્મના ॥

મુમુક્ષુ વિદ્વાન હોવા છતાં પણ સાંપ્રદાયિક દુરાગ્રહમાં પડી જઈ
પોતાની મનોવૃત્તિને ક્યાંયકતુપિત બનાવે છે અને પરિણામે શી ધે રહે
ચડી જાય છે

સાંપ્રદાયિક દુરાગ્રહ સત્યાધોક્તે આવરનાર છે તેમજ મનોવૃત્તિને
કતુપિત બનાવનાર છે માટે તેને દૂર કરી જિહ્વાસુએ શાંત અને મધ્ય-
સ્થવૃત્તિના બનવું જોઈએ

—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ

અમારાં પ્રકાશનો

ખસાસ થયેલાં

- ૧ ધર્મમય જીવન
- ૩ પ્રાતરમરણુ ભા ૨
- ૯ સમાનદક વાર્તા
- ૧૩ જૈ સિ જોલસમદ ભા ૩
- ૧૪ માર્ગાનુસારીના ૩૫ જોલ
- ૧૫ જૈનધર્મ અને તેરાપથ
- ૧૬ સત્યદર્શન

હવે પછી છપાશે

- ૩૦ જૈનધર્મ અને જોમા
- ૩૧ ધર્મનું સ્વરૂપ
- ૩૨ અતમકસૂત્ર
- ૩૩ જીવનમા કેળવણીનું સ્થાન
- ૩૪ ભગવતી આરાધના
- ૩૫ યુવકમહા વાર્તા
- ૩૬ દાન-શીળ-તપ
- ૩૭ અમારી પરંપરા વાર્તા
- ૩૮ પ્રાતરમરણુ ભા ૩
- ૩૯ મહાવીર ચરિત્ર
- ૪૦ જૈ સિ જોલસમદ ભા ૪
- ૪૧ પ્રજાચર્ય દર્શન

હાલમાં મળતાં

- ૨ પ્રાતરમરણુ ભા ૧ ૩-૫૦
- ૪ જૈન મુત્રા-પતિદાસ ૩-૫૦
- ૫ સામાયિક સૂત્ર ૩-૫૦
- ૬ જૈ સિ જોલસમદ ભા ૧ ૨-૦૦
- ૭ પ્રતિકમણુ ભા ૧ ૧-૫૦
- ૮ પ્રતિકમણુ ભા ૨ ૩-૦૦
- ૧૦ વીરવાણી ભાગ ૧ ૨-૫૦
- ૧૧ જૈ સિ જોલસમદ ભા ૨ ૨-૦૦
- ૧૨ અહિ સાદર્શન ભા ૧-૨ ૨-૦૦
- ૧૩ અહિ સાદર્શન ભા ૩ ૧-૫૦
- ૧૮ સત્યધર્મપ્રકાશ ૨-૫૦
- ૧૯ આયોગણા કુમાપના ૧-૦૦
- ૨૦ સમાધિમરણુ ૦ ૨૫
- ૨૧ વીરવાણી ભા ૨ ૨-૫૦
- ૨૨ અમણોપાસકે આનંદ ૨-૦૦
- ૨૩ સમ્યક્દર્શન ૩-૫૦
- ૨૪ ધર્મમા શીતી જરૂર છે ૦-૨૫
- ૨૫ દશવક્ષણુધર્મ ૨-૦૦
- ૨૬ ભાવના ૩-૦૦
- ૨૭ આવસ્થક સૂત્ર ૩-૦૦
- ૨૮ સ્યા મુ પ્રભાવકપ્રસંગો ૦-૫૦
- ૨૯ ગુણાનુરાગકુલકે ૧-૦૦

